

ELÄKETURVAKESKUKSEN
TUTKIMUKSIA

Tutkimuksia eläkeläisten toimeentulokokemuksista ja taloudellisesta hyvinvoinnista

KATI AHONEN, SUSAN KUIVALAINEN, JYRI LIUKKO, SATU NIVALAINEN,
LIISA-MARIA PALOMÄKI JA ANU POLVINEN (TOIM.)

ELÄKETURVAKESKUKSEN
TUTKIMUKSIA

Tutkimuksia eläkeläisten toimeentulokokemuksista ja taloudellisesta hyvinvoinnista

KATI AHONEN, SUSAN KUIVALAINEN, JYRI LIUKKO, SATU NIVALAINEN,
LIISA-MARIA PALOMÄKI JA ANU POLVINEN (TOIM.)

Eläketurvakeskus
00065 ELÄKETURVAKESKUS
Puhelin 029 411 20 • Faksi 09 148 1172

Pensionskyddscentralen
00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
Telefon 029 411 20 • Fax 09 148 1172

Finnish Centre for Pensions
FI-00065 Eläketurvakeskus Finland
Phone +358 29 411 20 • Fax +358 9 148 1172

Hansaprint Oy | Turenki 2019

ISBN 978-951-691-337-0 (nid.)
ISBN 978-951-691-338-7 (PDF)

ISSN 1236-3049 (painettu)
ISSN 1798-7482 (verkkojulkaisu)

TIIVISTELMÄ

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan eläkeläisten toimeentulokokemuksia monipuolisesti sellaisista näkökulmista, joista ei ole juurikaan aikaisempaa suomalaista tutkimusta. Toimeentulokokemuksilla tarkoitetaan sekä toimeentulovaikeuksia että kokemusta yleisemmästä taloudellisesta tyytyväisyydestä. Tarkastelun kohteena on myös elämäntyytyväisyys, joka on yksi kokonaisvaltaisimmista hyvinvoinnin mittareista.

Eläkeläisten toimeentuloa on tähän saakka tarkasteltu lähinnä tuloihin perustuvilla mittareilla. Eläkeläisten toimeentulokokemuksista on vähemmän tietoa. Tässä tutkimuksessa eläkeläisten oma kokemus toimeentulosta on tarkastelun keskiössä. Toimeentulokokemuksia tarkastellaan usean eri mittarin avulla. Toimeentulovaikeuksia mitataan kokemuksella tavanomaisten menojen kattamisen vaikeudesta tai helppoudesta, kokemuksella tiettyjen välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeudesta ja kokemuksella kulutuksesta tinkimisestä. Yleisemmän taloudellisen tyytyväisyyden mittarina käytetään sitä, kuinka tyytyväisiä eläkeläiset ovat taloudelliseen tilanteeseensa.

Tutkimus tarjoaa tuoreita ja monipuolisia havaintoja eläkeläisten toimeentulosta ja yleisemmin eläkeläisten taloudelliseen hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä. Artikkeleissa tarkastellaan toimeentulokokemuksia ja hyvinvointia eläkkeellesiirtymisreittein, alueellisten erojen, asumistyytyväisyyden ja omistusasumisen, toimeentulovertailujen, vanhuuseläkkeen ohella työskentelyn sekä eläkeläisten saaman ja antaman kotitalouksien välisen taloudellisen ja käytännön avun näkökulmista.

Artikkeleita yhdistää paitsi aihe, eläkeläisten toimeentulo, myös niissä käytetty aineisto. Tutkimus perustuu Eläketurvakeskuksen syksyllä 2017 keräämään postikyselyyn, jossa toimeentulokokemuksia selvitettiin monipuolisen kysymyspatteriston avulla. Kyselyyn vastasi 2 909 eläkeläistä. Käytetty aineisto on poikkeuksellisen kattava: se edustaa koko suomalaista 55–85-vuotiasta varsinaisella vanhuuseläkkeellä ja työkyvyttömyyseläkkeellä olevaa väestöä. Kyselytietojen lisäksi aineistoon on yhdistetty rekisteritietoja Eläketurvakeskuksen ja Tilastokeskuksen rekistereistä.

Kirjan artikkeleiden tulokset osoittavat johdonmukaisesti, että tulot ja koettu terveydentila ovat keskeisiä tekijöitä eläkeläisten toimeentulokokemuksissa ja taloudellisessa hyvinvoinnissa. Ne, joilla on pienemmät tulot ja heikompi ter-

veys, kokevat toimeentulonsa useammin vaikeammaksi ja taloudellisen tyytyväisyytensä matalammaksi ja päinvastoin. Kunkin artikkelin keskeiset havainnot esitellään seuraavaksi tarkemmin.

Miten 63–74-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten toimeentulokokemukset eroavat eläkereitin mukaan?

Anu Polvinen

Työuran aikaiset elämäntapahtumat ovat merkityksellisiä myöhemmälle toimeentulolle. Työkyvyttömyyseläkeläisten ja työttömien toimeentulon tiedetään olevan keskimäärin heikompaa kuin vanhuuseläkeläisten tai työssäkäyvien. Vähän tiedetään kuitenkin, miten eläkereitti on yhteydessä toimeentulokokemuksiin vanhuuseläkeiässä. Tässä artikkelissa tutkitaan, miten eläkkeellesiirtymisreitti liittyy menojen kattamisen vaikeuteen 63–74-vuotiailla vanhuuseläkeläisillä ja mitkä eri tekijät ovat yhteydessä tähän. Lisäksi tarkastellaan erilaisten välttämättömyysmenojen, ruoan, asumisen, lääkkeiden, terveydenhoidon, kuluvälineiden sekä puhelimen ja internetin käyttöön liittyvien menojen kattamisen vaikeuksia eläkereitin mukaan.

Työkyvyttömyyseläkkeeltä ja työttömyydestä vanhuuseläkkeelle siirtyneet kokevat työstä siirtyneitä useammin menojen kattamisen vaikeuksia. Työkyvyttömyyseläketaustaisista noin 60 prosenttia, työttömyydestä vanhuuseläkkeelle siirtyneistä noin 40 prosenttia ja suoraan työstä siirtyneistä reilu 30 prosenttia kokee vähintään jonkin verran vaikeuksia tavanomaisten menojen kattamisessa. Työkyvyttömyyseläketaustaisilla vanhuuseläkeläisillä korostuvat erityisesti terveydenhoito-, lääke- sekä asumismenojen kattamisen vaikeudet.

Eläkereitistä riippumatta vanhuuseläkkeellä olevilla huonoksi koettu terveys, puolison puuttuminen, vuokralla asuminen, omaisuustulojen vähäinen merkitys toimeentulolle sekä matalampi eläke ovat yhteydessä tavanomaisten menojen kattamisen vaikeuteen. Eläkereittien väliset erot menojen kattamisen vaikeudessa pienenevät, kun nämä tekijät huomioidaan. Tämä johtuu pitkälti siitä, että eri eläkereiteillä on ominaisuuksiensa puolesta erilaisia henkilöitä. Työssä vanhuuseläkkeelle saakka jatkaneet on valikoitunut joukko, joiden terveys, sosioekonominen asema sekä eläkkeen taso ovat työttömyyden ja työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneitä parempi.

Eläkeläisten taloudellinen hyvinvointi ja toimeentulokokemukset – alueellinen tarkastelu

Satu Nivalainen

Väestön ikärakenne, koulutus rakenne ja väestökehitys ovat eri alueilla erilaisia. Maaseudulla väestö on vanhempaa ja vähemmän koulutettua kuin kaupungeissa, ja maaseudun väestörakenne ikääntyy kaupunkeja nopeammin. Tästä syystä alueet kohtaavat erilaisia hyvinvoinnin haasteita. Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että maaseudulla on matalin tulotaso ja kaupungeissa korkein. On havaittu, että yleisesti ottaen maaseudulla ilmenee erilaisia hyvinvoinnin puutteita enemmän kuin kaupungeissa.

Artikkelissa tarkastellaan taloudellista hyvinvointia ja toimeentulokokemuksia eri alueilla. Aluejakona on aluetarkasteluissa yleisesti käytetty Tilastokeskuksen kuntajako maaseutumaisiin, taajaan asuttuihin ja kaupunkimaisiin kuntiin. Aikaisemmista tutkimuksista poiketen tarkastelukohteena on nimenomaan eläkeläisten toimeentulo. Toimeentuloa mitataan kotitalouden tuloilla, tyytyväisyydellä taloudelliseen tilanteeseen ja tulojen riittävyydellä tavanomaisten menojen ja välttämättömyysmenojen kattamisen näkökulmasta.

Tulosten mukaan maaseutu näyttyy kaikilla taloudellisen hyvinvoinnin mittareilla kaupunkialueita heikompana. Erityisen selkeät alueelliset erot ovat tuloissa. Maaseudulla asuvien eläkeläisten tulotaso on selvästi kaupunkeja matalampi. Maaseudulla asuvista joka viides on määritelmällisesti pienituloinen. Kaupungeissa tähän ryhmään kuuluu vain joka kymmenes. Maaseudulla eläkkeissä korostuu kansaneläkkeen suuri rooli. Maaseudulla asuvat eläkeläiset ovat myös kaupungeissa asuvia vähemmän tyytyväisiä taloudelliseen tilanteeseensa ja heillä on enemmän vaikeuksia sekä tavanomaisten että välttämättömyysmenojen kattamisessa. Alueelliset erot koetussa taloudellisessa hyvinvoinnissa ovat kuitenkin selvästi pienempiä kuin tuloerot. Käytännössä siis maaseudulla toimeentulo koetaan kaupunkeja helpommaksi pienemmillä tuloilla. Tulokset osoittavat, että maaseudun alhaisempi koettu taloudellinen hyvinvointi johtuu maaseudun matalammasta tulotasosta. Kun tulotaso vakioitiin, alueellisia eroja koetussa taloudellisessa hyvinvoinnissa ei enää ollut.

Oma koti kullan kallis – Omistusasumisen, asumismenojen ja asumistyytyväisyyden yhteys eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen

Kati Ahonen

Asuminen on tärkeä elämänlaatuun ja hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Tässä artikkelissa tutkitaan asumiseen liittyvien tekijöiden – omistusasumisen, asumismenojen kattamisen ja asumistyytyväisyyden – merkitystä 55–85-vuotiaiden eläkeläisten koettuun hyvinvointiin. Hyvinvoinnin mittana käytetään tyytyväisyyttä elämään, sillä se on yksi käytetyimmistä ja kokonaisvaltaisimmista subjektiivisen hyvinvoinnin mittareista.

Tulosten mukaan omistusasujien elämäntyytyväisyys on muita korkeampaa. Tämä selittyy osin sillä, että asumismenojen kattaminen on heillä keskimäärin muita helpompaa. Asumismenojen kattamisen helppoudella on vahva positiivinen yhteys elämäntyytyväisyyteen. Myös asumistyytyväisyydellä on positiivinen yhteys eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen. Asumistyytyväisyys ei kuitenkaan selitä omistusasujien muita korkeampaa tyytyväisyyttä elämään, sillä omistusasujien asumistyytyväisyys ei eroa muista, kun muiden tekijöiden (ikä, sukupuoli, koettu terveys, tulot, koulutus, kotitalouden koko ja asuinkunnan tyyppi) vaikutus on otettu huomioon.

Tutkimus vahvistaa eläkeläisten osalta aiempien tutkimusten tuloksia omistusasumisen, asumismenojen kattamisen helppouden sekä asumistyytyväisyyden positiivisesta yhteydestä elämäntyytyväisyyteen. Asuminen, erityisesti omistusasuminen, on saatujen tulosten valossa tärkeä osa eläkeläisten toimeentuloa ja kokonaisuhyvinvointia. Tulokset puoltavat omistusasumisesta koituvan taloudellisen hyödyn (niin sanotun laskennallisen asuntotulon) sisällyttämistä kotitalouden tuloihin tutkittaessa toimeentuloon liittyviä kysymyksiä.

Vanhuuseläkeläisten subjektiiviset toimeentulovertailut ja taloudellinen tyytyväisyys – oma aiempi tilanne vai toiset ihmiset toimeentulokokemusten mittapuuna?

Liisa-Maria Palomäki

Koettu hyvinvointi on tunnistettu yhteiskunta- ja taloustieteellisessä tutkimuksessa suhteelliseksi ilmiöksi. Hyvinvoinnin suhteellisuuden huomioiminen osana eläkeläisten toimeentulokokemusten arviointia syventää ymmärrystä aiheesta ja antaa eväitä keskusteluihin eläkkeiden riittävyydestä. Tässä artikkelissa tut-

kitaan vanhuuseläkeläisten vertailukohteiden valintaa, eläkeläisten keskeisimpiä toimeentulovertailuja taustatekijöiden mukaan ja vertailujen, tulojen ja taloudellisen tyytyväisyyden välisiä yhteyksiä.

Tulokset osoittivat eläkeläisten toimeentulovertailujen kohdistuvan omaan aiempaan tilanteeseen ja väestöryhmistä toisiin eläkeläisiin. Eläkeaikana toimeentulon koetaan pääasiassa joko heikentyneen tai pysyneen samanlaisena. Toisiin eläkeläisiin verrattuna toimeentulo koetaan niin heikompana, samanlaisena kuin parempanakin, vaikka hienoinen pessimistisyys leimaa kokonaiskuvaan. Toimeentulovertailujen taustatekijöiden yhteenvetona syntyy päätelmä vertailujen moniulotteisuudesta. Tulojen ohella eläkeläisille keskeisiä tekijöitä ovat kokemus terveydestä, eläkkeellesiirtymisvaihe, asunnon hallintasuhde ja kotitalouden koko. Taloudelliseen tyytyväisyyteen ovat yhteydessä tulojen ohella erityisesti toisiin eläkeläisiin tehdyt vertailut. Muita matalammaksi koettu toimentulo yhdistyy tuloista riippumatta taloudelliseen tyytymättömyyteen ja päinvastoin. Myös vertailuilla omaan aiempaan tilanteeseen on merkitystä, mutta vähemmän.

Koska toiset eläkeläiset näyttäytyvät eläkeläisten keskeisenä toimeentulon vertailukohteena, voidaan tulosten perusteella keskustella eläkeläisten tuloerojen merkityksestä toimeentulokokemuksille. Koska moni eläkeläinen kokee toimeentulonsa heikentyneen eläkeaikana, nousee eläkkeiden arvioinnissa esille myös kysymys eläkkeiden ja elinkustannusten kehityksestä.

63–74-vuotiaat vanhuuseläkkeellä työssäkäyvät – työssäkäynnin motiivit ja taloudellinen hyvinvointi

Anu Polvinen ja Susan Kuivalainen

Viime vuosina työskentely vanhuuseläkkeen rinnalla on yleistynyt Suomessa sekä muualla maailmassa. Aiheeseen liittyvää tutkimusta on kuitenkin verrattain vähän. Tässä artikkelissa tarkastellaan 63–74-vuotiaiden vanhuuseläkkeellä työskentelevien työssäkäynnin yleisyyttä, motiiveja ja taloudellista hyvinvointia.

Tutkimuksen mukaan noin 14 prosenttia 63–74-vuotiaista vanhuuseläkeläisistä käy työssä vanhuuseläkkeen ohella. Työssäkäynti on yleisintä miehillä, korkeasti koulutetuilla, terveyden hyväksi kokevilla, yrittäjillä sekä niillä, jotka olivat siirtyneet suoraan työstä vanhuuseläkkeelle.

Työnteon motiivien tarkastelu osoittaa, että suurin osa vanhuuseläkkeellä työssäkäyvistä työskentelee siksi, että työ koetaan mielenkiintoiseksi ja työhön liittyvät sosiaaliset suhteet tärkeiksi. Taloudellisten syiden takia työskentely on

harvinaisempaa. Taloudellinen motiivi liittyy vuokralla asumiseen ja matalaan eläkkeeseen. Lähes puolet vanhuuseläkkeellä työskentelevistä ilmoitti työskentelevänsä yrittäjänä.

Työssäkäyvät vanhuuseläkeläiset kokevat toimeentulonsa paremmaksi kuin muut vanhuuseläkeläiset. Tämä liittyy suureksi osaksi siihen, että vanhuuseläkkeellä työskentelevät ovat suhteellisen valikoitunut joukko; muiden tekijöiden vakioinnin jälkeen eroja ei enää ole. Työssäkäyvien vanhuuseläkeläisten terveydentila on parempi, he ovat korkeammin koulutettuja ja he ovat jatkaneet useammin työelämässä vanhuuseläkkeelle saakka kuin ne vanhuuseläkeläiset, jotka eivät työskentele.

Kotitalouksien välinen apu osana eläkeläisten toimeentuloa – ketkä apua antavat ja ketkä sitä saavat?

Liisa-Maria Palomäki, Susan Kuivalainen ja Jyri Liukko

Tässä artikkelissa tarkastellaan eläkeläisten kotitalouksien välistä apua. Tarkastelun kohteena on taloudellisen ja käytännön avun (apu kotitöissä, hoivassa, kuljetuksissa, remontoinnissa, kodin laitteiden käytössä ja viranomaisten kanssa asioinnissa) antaminen ja saaminen eläkeläisten ja heidän lastensa ja lastenlastensa sekä muun lähipiirinsä eli sukulaisten, ystävien ja naapurien välillä. Mielenkiinto kohdistuu avun yleisyyteen, sen taustatekijöihin, vastavuoroisuuteen sekä avun ja toimeentulokokemusten välisiin yhteyksiin.

Tulokset osoittivat eläkeläisten yleisimmäksi apumuodoksi lapsille annetun taloudellisen avun. Lapsia autetaan usein myös lastenlasten hoidossa ja kuljetuksissa. Lapsilta myös saadaan apua, mutta harvemmin kuin heille annetaan ja pääsääntöisesti vain käytännön asioissa. Eläkeläisten ja muun lähipiirin välinen apu on vähäisempää. Avun antaminen liittyy pitkälti auttajan resursseihin ja saajan tarpeisiin. Keskeisimpiä tekijöitä sekä auttamisen että avun saamisen kannalta ovat lasten lukumäärä, tulot, koettu terveys ja puolison olemassaolo. Avun vastavuoroisuuden tarkastelu osoitti, että yleisintä oli yksisuuntainen avun antaminen. Reilu kolmannes eläkeläisistä toimi vain avun antajana. Noin neljännes puolestaan sekä antoi että sai apua ja joka neljäs ei saanut eikä antanut apua. Harvinaisinta oli yksisuuntainen avun saaminen. Taloudellisen avun saaminen yhdistyy koettuihin toimeentulovaikeuksiin toisin kuin käytännön avun saaminen, jota kotitaloudet näyttäisivät siten saavan usein muista kuin taloudellisista syistä.

Kaiken kaikkiaan artikkelin tulokset osoittavat, että kotitalouksien välinen avun saaminen ja antaminen on syytä ottaa huomioon tarkasteltaessa eläkeläisten toimeentuloa. Avun antaminen ja/tai saaminen kuuluu useimpien eläkeläisten elämään, ja siksi sen merkityksestä toimeentulolle on tarpeellista saada jatkossa lisää tietoa.

"Aina kun poistut kotoa se maksaa!"

Eläkeläisten koettua toimeentuloa vaikeuttavat ja helpottavat tekijät avovastausten perusteella

Jyri Liukko ja Carita Mustonen

Tässä artikkelissa täydennetään eläkeläisten toimeentulokokemuksia kartoittavan kyselyn määrällisiä tuloksia tarkastelemalla sitä, minkälaiset koettua taloudellista hyvinvointia ja toimeentuloa vaikeuttavat ja helpottavat tekijät korostuvat kyselyn avovastauksissa. Kaikista kyselyyn vastanneista 55–85-vuotiaista eläkeläisistä 22 prosenttia (637 henkilöä) vastasi lomakkeen lopussa olleeseen avokysymykseen.

Avovastauksissa korostuivat koetut toimeentulovaikeudet ja nykyiseen tai tulevaan toimeentuloon liittyvät huolet. Vastajaat toivat esiin muun muassa kulutuksesta tinkimistä, eläketurvan riittämättömyyttä sekä asumisen ja yksityisten palveluiden kalleutta. Avovastauksissa oli myös useita sellaisia teemoja, joita ei sivuttu monivalintakysymyksissä. Tällaisia olivat esimerkiksi oman eläkkeen riittämättömyys (riippumatta kotitalouden tai puolison tuloista), erilaiset epäoikeudenmukaisuuden kokemukset ja huoli kulujen noususta tuloja nopeammin. Tyytyväisyydestä kirjoitettaessa korostuivat etenkin sellaiset tekijät kuin taloudellisen ja käytännön avun saaminen läheisiltä ja erityisesti puolisoilta, hyvä terveys ja säästäväinen elämäntapa. Kaiken kaikkiaan yleisimmät aiheet vastauksissa liittyivät terveyteen tai terveystalveluihin, asumiseen ja sen hintaan sekä sosiaalisiin suhteisiin.

Erityisesti tulevaisuuden toimeentulosta huolehtiminen sekä taloudellinen suhde puolisoon olivat sellaisia teemoja, joita kyselyssä ei olisi tullut esiin ilman avovastauksia. Avovastauksissa aikaperspektiivi laajentui nykytilanteesta myös tulevaisuuteen ja siihen liittyvään epävarmuuteen. Epävarmuus tulevasta toimeentulosta ilmentyi esimerkiksi huolena omasta terveydestä ja puolison sairastumisesta tai kuolemasta.

SUMMARY

This study reviews retirees' subjective economic well-being in a multifaceted manner from viewpoints which have seldom been examined in Finland. The retirees' perceptions refer to both difficulties in making a living and a more general financial satisfaction. We also studied life satisfaction, which is one of the most holistic indicators of well-being. In addition to the subjective views, we reviewed the role income plays in their economic well-being.

Until now, the economic well-being of retirees has been measured mainly with income-based indicators. There is less evidence on retirees' perceptions of their economic well-being. That is the focus of our study. We review perceptions through several different indicators. The perceived difficulties are measured with the ability to make ends meet and the ability to cover regular and certain necessary expenses, as well as whether the retirees have been forced to reduce consumption. The perception of a more general economic well-being is measured by how satisfied the retirees are with their financial situation.

Our study offers fresh and versatile observations on retirees' livelihood and, in more general terms, factors relating to their economic well-being. The articles examine perceptions and well-being from the perspectives of retirement route, regional differences, housing satisfaction and home-ownership, income comparisons, working while drawing an old-age pension and inter-household economic and practical help given and received by retirees.

The articles share not only the research theme – the economic well-being of retirees – but also the research data. They are based on a postal survey conducted by the Finnish Centre for Pensions in the autumn of 2017, in which the perceptions of economic well-being were examined comprehensively with a versatile battery of questions. A total of 2,909 retirees responded to the survey. The dataset is exceptionally comprehensive: it represents the entire 55–85-year-old Finnish population who receives an old-age or disability pension. In addition to the survey responses, the dataset has been supplemented with register data from the registers of the Finnish Centre for Pensions and Statistics Finland.

The results of the articles show consistently that income and perceived health are central factors in retirees' perceptions of their economic well-being. Those with a lower income and poorer health more often perceive difficulties in making a living and are less satisfied with their financial situation, and vice versa. In the following, we present the key observations of each article in more detail.

How do the perceptions of economic well-being of pensioners aged 63–74 differ by retirement route?

Anu Polvinen

Life events during one's working life impact later economic well-being. The livelihood of the unemployed and retirees on a disability pension is known to be weaker, on average, than that of those working and retirees on an old-age pension. Fairly little is known, however, on how the retirement route is linked to the subjective economic well-being at retirement age. This article examines how the retirement route is linked to the difficulties of making ends meet experienced by 63–74-year-old retirees on an old-age pension, as well as what the related factors are. In addition, the article examines the difficulties to cover the costs of various necessities, food, living, medication, health care, transportation and the use of a phone and the internet, by retirement route.

Compared to those who have retired on an old-age pension from work, those who have retired from unemployment or after receiving a disability pension more often find it difficult to cover the cost of necessities. Around 60 per cent of those who have received a disability pension and roughly 40 per cent of those who have retired from unemployment, compared to 30 per cent of those who have retired directly from work, find it at least somewhat difficult to cover regular expenses. Retirees on an old-age pension with a disability retirement background struggle particularly much with making ends meet regarding health care, medical and housing expenses.

Regardless of the retirement route, poor health, living alone, living in rental housing, the minor significance of capital income on their livelihood, and having a low pension is linked to difficulties in covering regular expenses for retirees on an old-age pension. The differences between the various retirement routes becomes smaller when these factors are taken into consideration. This is mainly because the various retirement routes are taken by people with different characteristics. Those who have continued working until old-age retirement age is a selected group of people whose health, socioeconomic status and pension level are better than those who have been unemployed or on a disability pension before they retired on an old-age pension.

Retirees' perceived and overall economic well-being – regional perspective

Satu Nivalainen

The age structure, educational structure and demographic development differ regionally. In rural areas, the population tends to be older and less educated than in urban areas. The rural population also ages faster than the urban one. That means that different regions face different challenges regarding the well-being of the population. Previous studies have shown that people in rural areas have the lowest while those in urban areas have the highest income levels. It has been observed that, in general, people in rural areas more often experience various shortcomings in well-being than do those who live in urban areas.

This article inspects the economic well-being and subjective perceptions of it in different regions. The regional classification used is based on Statistics Finland's division into urban, semi-urban and rural municipalities. Contrary to previous studies, the subject of interest is precisely the economic well-being of retirees. Economic well-being is measured in terms of household income, satisfaction with one's financial situation and difficulties in making ends meet and in covering necessary expenses.

According to the results, measured with any of the indicators of economic well-being, the rural areas are in a weaker position than the urban ones. The regional differences are particularly obvious when it comes to income. The income level of retirees in rural areas is clearly lower than that of retirees in urban areas. Of those living in rural areas, by definition, every fifth individual is a low-income person. In urban areas, only every tenth belongs to this group. In rural areas, the national pension forms a great part of the pension income.

Retirees living in rural areas are less satisfied with their financial situation and find it more difficult to make ends meet and to cover necessary expenses than do those living in urban areas. However, the regional differences in the perceived economic well-being are clearly smaller than the income differences. In practice, this means that making a living on a lower income is perceived easier in rural than in urban areas. The results show that the perceived lower economic well-being in rural areas is due to the lower income level of those areas. When the income levels were standardized, the regional differences in the perceived economic well-being disappeared.

Home, Sweet Home – The connection between retirees' life satisfaction and home ownership, living expenses and housing satisfaction

Kati Ahonen

Housing is an important factor that affects life quality and well-being. This article examines the significance of factors relating to housing – home ownership, covering living expenses and housing satisfaction – with the subjectively perceived well-being of 55–85-year-old retirees. The indicator of well-being used in this study is life satisfaction, one of the most popular and comprehensive indicators of subjective well-being.

According to results, home owners have a higher life satisfaction than others. This is partly explained by the fact that it is, on average, easier for them to cover their housing expenses. Being able to easily cover one's housing expenses is strongly and positively linked to life satisfaction. Housing satisfaction is also positively linked to retirees' life satisfaction. Yet housing satisfaction does not explain the higher life satisfaction among home owners compared to others, because the housing satisfaction among home owners is no different from that of the others when the effect of the other factors (age, gender, perceived health, income, education, household size and type of residence municipality) have been considered.

As far as retirees are concerned, this study confirms the results of previous studies regarding the positive connection between home ownership as well as covering housing expenses with ease and life satisfaction. Considering the results, housing (particularly home ownership) forms an important part of retirees' livelihood and overall well-being. The results support including the financial benefit of home ownership (computational housing income) in the household income when examining questions relating to livelihood.

Subjective income comparisons and financial satisfaction of retirees on an old-age pension – benchmarking with own previous situation or that of others?

Liisa-Maria Palomäki

Subjective well-being is recognized in social and economic studies as a relative phenomenon. Recognizing the relativity of well-being as part of retirees' perceptions of economic well-being deepens our understanding of the subject and provides another viewpoint for discussions on pension adequacy. This article examines the

selection of reference points for retirees on an old-age pension, the key income comparisons of retirees according to background factors, and the connections between comparisons, income and financial satisfaction.

The results show that the reference points for income comparisons of retirees are their own, previous situation and, in terms of population groups, that of other retirees. As a rule, income in retirement is perceived to have weakened or remained unchanged. Compared to other retirees, the income is perceived both as lower than, similar or higher than, although the overall picture is tinted with a slight pessimism. A summary of the background factors of income comparisons yields a conclusion on the multidimensional feature of comparisons. In addition to income, key factors for retirees include the perceived health, the retirement stage, the housing tenure and the household size. In addition to income, particularly comparisons to other retirees are linked to financial satisfaction. An income perceived to be lower than that of others, regardless of income, is linked to lower financial satisfaction, and vice versa. Comparisons to one's previous situation are also significant, but less so.

Based on the results, since other retirees seem to be the central point of reference for retirees, we can discuss the significance of income inequality between retirees' to the perceptions of economic well-being. Since many retirees feel that their income has weakened in retirement, the development of pensions and living expenses are also raised in connection with the evaluation of pension adequacy.

Working old-age pensioners aged 63–74 – motives for working and economic well-being

Anu Polvinen and Susan Kuivalainen

In recent years, working while drawing an old-age pension has become more common in Finland and elsewhere in the world. However, the studies on the subject are relatively few. In this article, we examine how common it is for 63–74-year-old retirees to work while drawing a pension, their grounds for working and their economic well-being.

According to our study, roughly 14 per cent of the 63–74-year-old retirees on an old-age pension work while drawing a pension. Working in retirement is more common for men, for the highly educated, for those who perceive themselves to be in good health, for the self-employed and for those who have retired straight from working life.

Examining the motives for working reveals that many retirees work because they find their work interesting and the social relations connected to their work important. Working for economic reasons is less common. The economic motives relate to living in rental housing and getting a low pension. Nearly half of the working retirees state that they work as self-employed persons.

Working retirees on an old-age pension perceive their economic well-being to be better than those retirees who do not work. This is largely because the retirees who work are a relatively selective group. The health of working retirees is better, they are more highly educated and they have more often continued working until their retirement age than have those retirees on an old-age pension who do not work.

Inter-household help as part of retirees' livelihood – who provide and who get help?

Liisa-Maria Palomäki, Susan Kuivalainen and Jyri Liukko

This article reviews the inter-household help of retirees. We have reviewed the financial and practical help (domestic work, care, transportation, renovation, use of house appliances and dealing with authorities) provided and received by retirees and their children, grandchildren and other near relatives, friends and neighbours. We are interested in how common providing and receiving such help is, what its underlying factors are, whether it is mutual and what the connection between the help and the subjectively perceived economic well-being is.

The results reveal that retirees' most common form of help is the financial help they give to their children. Retirees also often help their children with childcare and transportation. Children also help retirees, but less often than they receive help from retirees and mainly only in practical matters. Help between retirees and other near relatives and friends is minor. Helping is, by far, linked to the resources of the givers and the needs of the receivers. Key factors relating to both giving and receiving help include the number of children, the income level, the health status and whether the retiree has a spouse or not. The most common form of help in terms of its reciprocity is a unidirectional giving of help. An ample one third of the retirees function only as givers of help. Roughly one quarter both give and receive help, while every fourth do neither give nor receive help. The most uncommon form is a unidirectional receiving of help. Receiving financial assistance is linked to the perception of economic difficulty, contrary to receiving practical help, which the households seem to get often for other than financial reasons.

All things considered, the results of this article show that the inter-household receiving and giving of help should be taken into consideration when examining the livelihood of retirees. Getting and/or receiving help is part of most retirees' life, and it is important to have more information on its significance for livelihood.

"Every time you leave the house, it costs money!"

Retirees' perceptions of factors that hinder or facilitate making ends meet, based on open-ended responses

Jyri Liukko and Carita Mustonen

In this article, we supplement the quantitative results of the survey on retirees' subjective views on their economic well-being by examining which factors are highlighted in the open-ended survey questions on the difficulty or easiness to make ends meet. Of all 55–85-year-old respondents, 22 per cent (or 637 persons) replied to the open-ended questions at the end of the survey.

The comments in the open-ended responses emphasised the perceived economic difficulties and concerns about their current or future situation. The respondents mentioned, among other things, being forced to cut consumption, having an inadequate pension and the costliness of living and using private services. The replies to the open-ended question also included many themes which were not dealt with in the multiple-choice questions. The themes included, for example, the inadequacy of one's pension (regardless of the income of the household or spouse), various perceptions of injustice, and anxiety about prices rising more than one's income. The comments about financial satisfaction emphasised factors such as getting financial and practical help from next of kin (particularly from the spouse), good health and a frugal lifestyle. All-in-all, the most common themes in the responses concerned health and health services, housing and living expenses and social relations.

Particularly taking care of the future livelihood and the financial relation to the spouse were themes which would not have been brought up without the open-ended question. The time perspective in this section of the questionnaire study expanded from the current situation to the future and to the related uncertainty. Concern about the future livelihood was expressed, for example, as a worry about one's own health and the poor health or death of the spouse.

SISÄLTÖ

Susan Kuivalainen, Kati Ahonen, Jyri Liukko, Satu Nivalainen, Liisa-Maria Palomäki ja Anu Polvinen

1 Johdanto	23
1.1 Eläkeläisten toimeentulokokemusten tutkiminen.....	23
1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimusaineisto.....	24
1.3 Tutkimuksen sisältö ja rakenne.....	26
1.4 Yhteenveto tutkimuksen keskeisistä tuloksista	27
Lähteet	31

Anu Polvinen

2 Miten 63–74-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten toimeentulokokemukset eroavat eläkereitin mukaan?	33
Tiivistelmä	33
2.1 Johdanto	34
2.2 Vanhuuseläkkeellä olevat eläkereitin mukaan	37
2.3 Kokemukset tavanomaisten menojen kattamisen vaikeudesta eläkereitin mukaan.....	39
2.4 Vaikeudet välttämättömyysmenojen kattamisessa	45
2.5 Kulutuksesta luopuminen taloudellisten syiden vuoksi.....	47
2.6 Lopuksi.....	49
Lähteet	52
Liite	55

Satu Nivalainen

3 Eläkeläisten taloudellinen hyvinvointi ja toimeentulokokemukset – alueellinen tarkastelu	57
Tiivistelmä	57
3.1 Johdanto	58
3.2 Eri alueilla asuvien ominaisuudet	60
3.3 Tulot ja pienituloisuus.....	63
3.4 Tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen.....	65
3.5 Tulojen riittävyys menojen kattamisen näkökulmasta	68

3.6	Tulojen riittävyys eli jääkö rahaa ja mihin sitä käytetään	73
3.7	Lopuksi.....	75
	Lähteet	78
	Liitteet	80

Kati Ahonen

4	Oma koti kullaa kallis – Omistusasumisen, asumismenojen ja asumistyytyväisyyden yhteys eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen.....	83
	Tiivistelmä	83
4.1	Johdanto	84
4.2	Asunnon hallintasuhde, asumistyytyväisyys ja asumismenojen kattaminen	92
4.3	Asuminen ja tyytyväisyys elämään	100
4.4	Lopuksi.....	105
	Lähteet	109

Liisa-Maria Palomäki

5	Vanhuuseläkeläisten subjektiiviset toimeentulovertailut ja taloudellinen tyytyväisyys – oma aiempi tilanne vai toiset ihmiset toimeentulokokemusten mittapuuna?.....	113
	Tiivistelmä	113
5.1	Johdanto	114
5.2	Vertailut ajassa ja eri väestöryhmiin	118
5.3	Eläkeikäisten ja eläkeläisvertailujen taustatekijät	120
5.4	Vertailut ja taloudellinen tyytyväisyys.....	125
5.5	Lopuksi.....	129
	Lähteet	132

Anu Polvinen ja Susan Kuivalainen

6	63–74-vuotiaat vanhuuseläkkeellä työssäkäyvät – työssäkäynnin motiivit ja taloudellinen hyvinvointi	137
	Tiivistelmä	137
6.1	Johdanto	138
6.2	Vanhuuseläkkeellä työssäkäyvät	142
6.3	Työssäkäynnin motiivit.....	144

6.4	Ansiotyön merkitys toimeentuloon vanhuuseläkkeellä.....	147
6.5	Lopuksi.....	151
	Lähteet.....	154
	Liitteet.....	157

Liisa-Maria Palomäki, Susan Kuivalainen ja Jyri Liukko

7	Kotitalouksien välinen apu osana eläkeläisten toimeentuloa – ketkä apua antavat ja ketkä sitä saavat?.....	159
	Tiivistelmä.....	159
7.1	Johdanto.....	160
7.2	Avun antamisen ja saamisen yleisyys ja taustatekijät.....	164
7.3	Avun monimuotoisuus.....	171
7.4	Avun vastavuoroisuus ja sen taustatekijät.....	172
7.5	Apu ja toimeentulokokemukset.....	176
7.6	Lopuksi.....	178
	Lähteet.....	181

Jyri Liukko ja Carita Mustonen

8	"Aina kun poistut kotoa se maksaa!" Eläkeläisten koettua toimeentuloa vaikeuttavat ja helpottavat tekijät avovastausten perusteella.....	185
	Tiivistelmä.....	185
8.1	Johdanto.....	186
8.2	Koettua toimeentuloa vaikeuttavat tekijät.....	189
8.3	Koettua toimeentuloa helpottavat tekijät.....	199
8.4	Lopuksi.....	204
	Lähteet.....	207
	Liite.....	211

Liitteet.....	213
Liite 1: Painokertoimilla korjattu tutkimusaineisto keskeisten taustamuuttujien mukaan, prosenttia ja lkm.....	213
Liite 2: Tulojen ryhmittely kolmeen tuloluokkaan neliöjuuriskaalauksen jälkeen.....	214
Liite 3: Kyselylomake.....	217

Susan Kuivalainen, Kati Ahonen, Jyri Liukko, Satu Nivalainen, Liisa-Maria Palomäki ja Anu Polvinen

1 Johdanto

1.1 Eläkeläisten toimeentulokokemusten tutkiminen

Eläkeläisten toimeentulo on entistä tärkeämpi yhteiskuntapoliittinen aihe väestön ikääntyessä ja eläkkeen ollessa yhä useamman pääasiallinen toimeentulon lähde. Vuonna 2018 eläkkeensaajia oli jo noin 1,5 miljoonaa. Kyse on merkittävän kokoisesta väestöryhmästä, jonka taloudellisesta hyvinvoinnista on tarpeellista saada mahdollisimman tarkka ja monipuolinen kuva yhteiskuntapolitiikan ja päätöksenteon tueksi. Eläkeläisten määrän kasvaessa eläkeläisten taloudellisella asemalla on entistä suurempi merkitys myös koko väestön toimeentulosta saatavaan kuvaan. On oletettavaa, että eläkeläisten toimeentulokysymykset nousevat entistä enemmän esille niin taloudellisena, poliittisena kuin sosiaalisenakin kysymyksenä, kun eläkeläiset muodostavat tulevaisuudessa väestöstä aiempaa suuremman osan.

Tutkimusta eläkeläisten toimeentulosta on viime vuosina ilmestynyt aiempaa enemmän ja näiden myötä kuva eläkeläisten taloudellisesta tilanteesta on tarkentunut (ks. koonnit aiempien tutkimusten tuloksista Kuivalainen ym. 2017; Ahonen ym. 2018; Ilmakunnas & Ilmakunnas 2019). Tutkimustoiminnan kasvusta huolimatta on uudenaikaiselle tiedolle yhä tarvetta. Valtaosa aiemmista eläkeläisten toimeentulotutkimuksista käsittelee tuloja (ks. esim. Rantala & Riihelä 2017). Tämän tutkimuksen tavoitteena on tarkastella eläkeläisten taloudellista hyvinvointia monipuolisesti sellaisista näkökulmista, joista ei ole juurikaan aikaisempaa suomalaista tutkimusta. Yhteistä kirjan artikkeleille on, että ne perustuvat eläkeläisiltä kerättyyn kyselytietoon ja kertovat eläkeläisten omista toimeentulokokemuksista. Eläketurvan tavoitteena on turvata riittävä toimeentulo eläkeaikana. Tämän tavoitteen toteutumisen arviointiin eläkeläisten subjektiiviset kokemukset toimeentulosta tuovat tärkeää lisätietoa perinteisten resurssilähtöisten tarkastelutapojen oheen. Ne antavat tietoa eläkeläisten toimeentulosta sellaisesta näkökulmasta, jota ei ole mahdollista saada rekisteri- ja tilastotiedoista.

Ihmisten subjektiiviset arviot omasta hyvinvoinnistaan on nostettu keskeiseen osaan hyvinvoinnin tutkimuksessa tällä vuosituhanella (ks. esim. Stiglitz ym. 2009), ja siksi toimeentulotutkimuksessakin on pyritty aiempaa enemmän ottamaan huomioon ihmisten kokemuksia taloudellisesta tilanteestaan. Eläkeläisten koettua toimeentuloa on tutkittu jonkin verran Suomessa 2000-luvulla (ks. esim. Kautto ym. 2009; Palomäki 2013; Airio ym. 2013), mutta yksittäisistä näkökulmista ja verrattain suppeasti tarkastelemalla vain joko kokemuksia menojen kattamisesta tai koettuja toimeentulovaikeuksia. Mielenkiinto on kohdistunut subjektiivisten kokemusten ja objektiivisesti mitattujen tulojen suhteeseen sekä siihen, missä määrin nämä antavat eläkeläisten toimeentulosta yhtenäisen kuvan. Aiheen tärkeyden ja tutkimustoiminnan vähäisyyden vuoksi eläkeläisten toimeentulokokemusten ymmärtämiseksi tarvitaan lisää tietoa paitsi tulojen merkityksestä myös kokemuksiin yhteydessä olevista tekijöistä.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan eläkeläisten toimeentuloa erityisesti toimeentulokokemusten näkökulmasta. Tutkimus syventää aiempaa tietoa eläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista. Toimeentulokokemuksilla tarkoitetaan sekä toimeentulovaikeuksia (kokemukset tavanomaisten menojen kattamisen vaikeudesta/helppoudesta, kokemukset tiettyjen välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeudesta/helppoudesta, kokemukset kulutuksesta tinkimisestä) että kokemuksia yleisemmästä taloudellisesta tyytyväisyydestä. Toimeentulokokemusten ohella tarkastellaan tulojen merkitystä toimeentulossa, joko kotitalouden käytettävissä olevien tulojen tai kuukausieläkkeen määrän kautta. Tutkimuksessa käsitellään myös eläkeläisten elämäntyytyväisyyttä, joka on yksi kokonaisvaltaisimmista hyvinvoinnin mittareista. Tutkimuksen artikkelit lisäävät osaltaan tietämystä eläkeläisten toimeentulosta ja yleisemmin eläkeläisten taloudelliseen hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä.

1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimusaineisto

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan eläkeläisten koettua toimeentuloa useasta näkökulmasta. Tutkimuksen artikkeleissa pyritään valottamaan toimeentulokokemuksiin keskeisesti liittyviä tekijöitä. Tutkimus tarjoaa näkökulmia mo-
neen ajankohtaiseen keskusteluun niin eläkkeellesiirtymisreit-
in merkityksestä, alueellisista eroista, asumistyytyväisyydestä ja omistusasumisen merkityksestä, toimeentulovertailuista, syistä vanhuuseläkkeen ohella työskentelyyn kuin eläkeläisten saamasta ja antamasta kotitalouksien välisestä taloudellisesta ja käy-

tännön avusta. Artikkelit tuovat esiin paljon sekä uutta yksittäistä että laajempaa tietoa eläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista ja koetusta toimeentulosta.

Tutkimus perustuu Eläketurvakeskuksen syksyllä 2017 toteuttamaan postikyselyyn, jossa toimeentulokokemuksia selvitettiin kattavasti useilla kysymyksillä. Kysely kohdistettiin 4 000 vanhuus- tai työkyvyttömyyseläkettä saavalle 55–85-vuotiaalle Manner-Suomessa asuvalle joko suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvalle henkilölle. Perusjoukko edustaa noin 80 prosenttia kaikista Suomessa asuvista omaeläkettä¹ saavista henkilöistä. Aineisto kertoo siten eläkeläisten kokemuksista varsin kattavasti. Kyselyyn vastasi 2 909 henkilöä. Vastausasteeksi muodostui yhden karhukierroksen jälkeen 73 prosenttia, jota voidaan pitää nykyisin poikkeuksellisen hyvänä vastausasteena. Kadon huomiomiseksi aineistoon on laskettu painokertoimet. Aineistoon on myös yhdistetty Eläketurvakeskuksen hallinnoimista eläkerekistereistä tietoja muun muassa kuukausieläkkeen määrästä ja eläkkeen alkamispäivästä. Lisäksi aineistoon on yhdistetty tietoja esimerkiksi vastaajien koulutustasosta ja asuinkunnan kuntatyyppistä Tilastokeskuksen rekistereistä. Tämän kirjan liitteessä 1 on esitetty aineisto keskeisten taustatekijöiden mukaan (ks. lisää aineistosta myös Ahonen ym. 2018). Liitteessä 2 on esitetty tulojen luokitteluja, ja tutkimuksen kyselylomake on liitteessä 3.

Kyselystä on julkaistu peruseraportti kesällä 2018 (Ahonen ym. 2018). Siinä keskeisiä näkökulmia olivat eläkeläisten taloudellinen tyytyväisyys, tulojen riittävyys ja käyttökohteet sekä toimeentulovaikeudet. Mielenkiinto kohdistui ennen kaikkea siihen, miten eläkeläiset kokivat tulojensa riittävän tavanomaisten menojen ja välttämättömyyskulutuksen kattamiseen eläkeläisten toimeentuloa keskeisesti erottelevien tekijöiden suhteen. Tällaisia olivat sukupuoli, ikä, kotitalouden koko ja tulot, kokemus terveydestä sekä eläkelaji (vanhuus-, täysi työkyvyttömyys- ja osatyökyvyttömyyseläke).

Tämä tutkimus laajentaa ja syventää peruseraportin tuloksia. Selittävinä tekijöinä ovat peruseraportissa käytettyjen taustamuuttujien lisäksi rekistereistä poimitut tiedot koskien vastaajan lasten lukumäärää, vanhuuseläkettä edeltävää tilaa, yrittäjätaustaa, koulutustasoa, asuinkunnan kuntatyyppiä sekä kyselylomakkeesta saadut tiedot asunnon hallintasuhteesta, siviilisäädystä ja omaisuus-tulojen merkityksestä toimeentulossa. Monipuolisemmat taustatekijät mahdollistavat uudenlaisten näkökulmien tarkastelun ja syvällisemmän analyysin. Lisäksi tuloksia täydennetään tarkastelemalla kyselyn avovastauksia.

1 Omaeläkettä saavilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka saavat eläkettä omaan työuraansa perustuen. Henkilöt, jotka saavat vain perhe-eläkettä, eivät kuulu tähän ryhmään.

1.3 Tutkimuksen sisältö ja rakenne

Tutkimusartikkelit alkavat Anu Polvisen artikkelista (luku 2), jossa hän analysoi, miten 63–74-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten toimeentulokokemukset eroavat eläkereittien mukaan ja mikä merkitys reitillä on toimeentulokokemuksissa. Missä määrin työttömyydestä tai työkyvyttömyyseläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden kokemukset tavanomaisten menojen kattamisesta eroavat työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden kokemuksista? Aiempien tutkimusten perusteella tiedetään, että työttömyydestä tai työkyvyttömyyseläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden toimeentulo on muita heikompaa (ks. esim. Rantala ym. 2017). Aiempaa tietoa siitä, miten eläkereitti mahdollisesti välittyy vanhuuseläkeikäisiin toimeentulokokemuksiin ei kuitenkaan ole.

Kirjan kahdessa seuraavassa artikkelissa keskitytään alueellisiin eroihin ja asumiseen. Satu Nivalainen analysoi eläkeläisten taloudellista hyvinvointia ja toimeentulokokemuksia alueellisesta näkökulmasta (luku 3). Aluejakona käytetään Tilastokeskuksen kuntaryhmittelyä, jossa kunnat on jaoteltu kaupunkimaisiin, taajaan asuttuihin ja maaseutumaisiin kuntiin. Väestörakenteen tiedetään olevan hyvin erilainen eri alueilla: maaseudulla väestö on kaupungeja iäkäämpää ja matalammin koulutettua. Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään lisäksi, että maaseutualueilla ilmenee enemmän hyvinvoinnin puutteita kuin kaupunkimaisilla alueilla. Alueellisissa hyvinvointitutkimuksissa on tyyppillisesti katsottu koko aikuisväestöä (esim. Kauppinen & Karvonen 2014). Eläkeläisten taloudellista hyvinvointia ja koettua toimeentuloa ei juurikaan ole aiemmin tutkittu alueellisesta näkökulmasta.

Kati Ahonen tutkii puolestaan omistusasumisen yhteyttä asumistyytyväisyyteen ja asumismenoihin sekä näiden merkitystä eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen (luku 4). Valtaosa eläkeläisistä, etenkin vanhuuseläkeläisistä, asuu omistusasunnossa. Asuminen on merkittävä hyvinvoinnin osa, mutta myös keskeinen tekijä toimeentulossa. Asumismenot muodostavat suurimman yksittäisen kulutusmenon ja omistusasujille usein suurimman varallisuuden muodon. Aikaisempi tutkimus antaa viitteitä, että omistusasujat olisivat muita tyytyväisempiä elämäänsä. Aiheesta ei ole aiempaa suomalaista tutkimusta.

Kirjan neljännessä tutkimusartikkelissa (luku 5) Liisa-Maria Palomäki tarkastelee vanhuuseläkeläisten toimeentulovertailuja ja taloudellista tyytyväisyyttä. Artikkelit asettaa vanhuuseläkeläisten toimeentulokokemukset laajempaan kehykseen analyysillä siitä, miten vanhuuseläkeläiset kokevat toimeentulonsa suhteessa muihin väestöryhmiin ja millaiseksi he kokevat nykyisen toimeentulonsa suhteessa aikaisempiin ajankohtiin elämässään. Tarkastelut tuovat tärkeää ja

mielenkiintoista tietoa muun muassa siitä, millaisia toimeentulovertailuja eläkeläiset tekevät ja miten vertailut ovat yhteydessä esimerkiksi eläkeläisten henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, kuten ikään ja sukupuoleen sekä taloudellisiin resursseihin. Artikkelissa analysoidaan lisäksi, millä tavalla subjektiiviset toimeentulovertailut ovat yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen.

Anu Polvinen ja Susan Kuivalainen tarkastelevat seuraavassa artikkelissa (luku 6) 63–74-vuotiaiden vanhuuseläkkeellä työskentelevien työssäkäynnin motiiveja ja taloudellista hyvinvointia. Työskentely vanhuuseläkkeen ohella on yleistynyt useissa maissa, myös Suomessa. Tutkimustieto työn teon motiiveista on kuitenkin edelleen hyvin rajallista. Tehdäänkö työtä eläkkeellä taloudellista syistä vai muista syistä?

Tätä seuraa Liisa-Maria Palomäen, Susan Kuivalaisen ja Jyri Liukon artikkeli (luku 7), jossa he tarkastelevat harvemmin toimeentulotutkimuksissa huomioitua asiaa, kotitalouksien välistä apua. Tarkastelun kohteena on taloudellisen ja käytännön avun antaminen ja saaminen eläkeläisten ja heidän lastensa ja lastenlastensa sekä muun lähipiirinsä eli sukulaisten, ystävien ja naapureiden välillä. Mielenkiinto kohdistuu avun yleisyyteen, sen taustatekijöihin, vastavuoroisuuteen sekä avun ja toimeentulokokemusten välisiin yhteyksiin.

Kirja päättyy Jyri Liukon ja Carita Mustosen artikkeliin (luku 8), jossa analysoidaan kyselylomakkeen 637 avovastausta. Kaikista kyselyyn vastanneista eläkeläisistä noin joka viides vastasi lomakkeen lopussa olleeseen avokysymykseen. Artikkelit täydentää kyselyn määrällisiä tuloksia tarkastelemalla sitä, minkälaiset koettua taloudellista hyvinvointia ja toimeentuloa vaikeuttavat ja helpottavat tekijät painottuvat kyselyn avovastauksissa.

1.4 Yhteenveto tutkimuksen keskeisistä tuloksista

Tämä luku kokoaa yhteen tutkimuksen artikkeleiden keskeiset yhteiset tulokset. Kunkin tutkimusartikkelin alussa on tiivistelmä, johon on koottu yhteen kyseisen artikkelin keskeiset tulokset.

Monipuoliselle toimeentulon tarkastelulle on tarvetta

Valtaosa aiemmasta eläkeläisten toimeentulotutkimuksesta keskittyy tulojen tarkasteluun. Tutkimuksen painottuminen tulojen tarkasteluun on ymmärrettävää, sillä tulot ovat taloudellisen toiminnan lähtökohta ja keskeinen resurssi hyvinvoinnin toteuttamiselle. Tässä tutkimuksessa tutkittiin eläkeläisten toimeen-

tuloa aiempaa monipuolisemmasta näkökulmasta. Erona aiempiin tutkimuksiin on myös se, että käytetty aineisto edustaa koko suomalaista 55–85-vuotiaita vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeensaajaväestöä. Tutkimuksen ensisijaisena tarkastelun kohteena olivat eläkeläisten toimeentulokokemukset: se, millaiseksi eläkeläiset kokevat toimeentulonsa ja taloudellisen tyytyväisyytensä. Kokemuksia tarkasteltiin näkökulmista, joista ei ole juurikaan aiempaa kotimaista tutkimusta eläkeläisten osalta. Artikkelien tulokset toivat lisävalaistusta eläkeläisten taloudelliseen tilanteeseen. Ne syvensivät ja täydensivät ja samalla vahvistivat perinteisempien tarkastelujen antamaa kuvaa eläkeläisten toimeentulosta.

Tulot ja terveys ovat keskeisiä tekijöitä toimeentulolle

Kirjan artikkelit toivat esille johdonmukaisesti, että eläkeläisten toimeentulokokemukset ja taloudellinen hyvinvointi yhdistyvät tuloihin ja koettuun terveydentilaan. Tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat näin aiemmissa, tuloja tarkastelleissa tutkimuksissa, saatua kuvaa toimeentulosta. Kaikissa artikkeleissa nousi esiin pienituloisuus keskeisenä tekijänä toimeentulovaikeuksille ja taloudelliselle tyytymättömyydelle. Vaikka keskimääräistä korkeammat tulot eivät aina välttämättä tarkoita toimeentulon helppoutta, tuloilla on selvä yhteys koettuun toimeentuloon. Tulojen ohella terveydentila oli selkeästi yhteydessä toimeentulovaikeuksiin siten, että terveytensä huonoksi kokevat kokivat muita useammin toimeentulonsa heikommaksi. Hyvin usein nämä kaksi asiaa käyvät käsi kädessä, korkeammat tulot yhdistyvät parempaan terveyteen ja päinvastoin.

Kaiken kaikkiaan tulokset osoittavat, että tulojen tarkastelu on toimeentulon arvioinnissa hyvin perusteltua ja järkevää. Koska myös terveydellä on keskeinen merkitys toimeentulolle, toimeentulotarkasteluissa olisi tärkeää ottaa huomioon tulojen ohella myös terveydentila sekä terveyteen liittyvät menot. Väestön ikääntyessä sosiaali- ja terveystaloudellisuilla, niiden saatavuudella sekä niihin liittyvillä asiakasmaksuilla ja omavastuilla on aiempaa keskeisempi rooli eläkeläisten taloudelliselle tilanteelle, vaikka terveiden elinvuosien määrä onkin kasvanut (ks. Jämsen & Jylhä 2019).

Toimeentulokokemusten taustalla on monia tekijöitä

Vaikka tulot ja terveydentila ovat keskeisiä tekijöitä koetussa toimeentulossa, ne eivät kerro kuitenkaan kaikkea, sillä toimeentulokokemukset muodostuvat moninaisempien tekijöiden kautta.

Esimerkiksi alue-erojen tarkastelussa ilmeni, että vaikka maaseutumaisissa kunnissa tulotaso on selvästi matalampi kuin kaupunkimaisissa kunnissa, alueiden välinen ero toimeentulovaikeuksissa tai tyytymättömyydessä taloudelliseen tilanteeseen oli selvästi tuloeroja pienempi. Maaseudulla toimeentulo koetaan kaupunkeja helpommaksi pienemmillä tuloilla. Mahdollisia tekijöitä ovat muun muassa matalammat elinkustannukset maaseudulla, erilaiset kulutustottumukset ja vähäisemmät kulutusmahdollisuudet. Myös omistusasumisen merkitystä analysoineessa artikkelissa havaittiin, että omistusasumisella oli oma itsenäinen merkityksensä elämäntyytyväisyyteen. Omistusasujilla on muita korkeampi elämäntyytyväisyys, mikä suurelta osin liittyy heidän muita vähäisempiin taloudellisiin haasteisiin. Eläkeläisten toimeentulovertailuja käsitelleessä artikkelissa havaittiin puolestaan, että muita huonommaksi tai heikentyneeksi koetun toimeentulon taustalla on sekä matalammat tulot että korkeammat menot. Lisäksi muita matalammaksi koettu toimeentulo yhdistyy tuloista riippumatta taloudelliseen tyytymättömyyteen.

Eläkeläiset eivät ole yhtenäinen joukko

Tutkimuksen artikkelien tulokset toivat esiin eläkeläisten toimeentulon moninaisuuden. Artikkelien tulokset vahvistavat sitä entuudestaan tunnettua tulosta, ettei eläkeläisistä voida puhua yhtenä yhtenäisenä ryhmänä; eläkeläisten joukossa on sekä taloudelliseen tilanteeseensa tyytyväisiä ja hyvin toimeentulevia että heikommin toimeentulevia ja toimeentulovaikeuksia kokevia. Osalla eläkeläisistä on hyvä terveys, keskimääräistä korkeammat tulot, korkeampi koulutus, puoliiso ja omistusasunto ja toisessa ääripäässä on puolestaan eläkeläisiä, joilla on heikoksi koettu terveys, pienemmät tulot, matalampi koulutus ja jotka asuvat yksin ja usein vuokralla.

Artikkelit toivat esiin tiettyä valikoituneisuutta eläkkeelle siirtymisessä ja eläkkeen ohella työskentelemisessä. Työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä oli parempi terveys, he olivat useammin avio-/avoliitossa, heillä oli korkeampi koulutus ja he asuivat useammin omistusasunnossa kuin ne, jotka olivat siirtyneet vanhuuseläkkeelle työttömyyden tai täyden työkyvyttömyyseläkkeen kautta. Samanlainen valikoituneisuus oli huomattavissa myös vanhuuseläkkeellä työtä tekevissä: työssäkäynti oli yleisintä korkeasti koulutetuilla, terveytensä hyväksi kokevilla ja niillä, jotka olivat siirtyneet suoraan työstä eläkkeelle. Eläkkeen rinnalla työskenneltiin pääosin muista syistä kuin taloudellisesta pakosta. Kuitenkin taloudellis-

ta pakkoakin esiintyi jonkin verran, ja tämä yhdistyi vuokralla asumiseen, pienempään eläkkeeseen, matalaan koulutukseen ja huonoksi koettuun terveyteen.

Eläkeläisten toimeentulon kehittäminen

Eläketurvan kehittämisen näkökulmasta tulokset tuovat esiin ilmeisen ja yleisesti tunnistetun elämänkaaren ja työikäisenä kertyneiden tulojen merkityksen eläkeaikaiselle toimeentulolle ja toimeentulokokemuksille. Eläkeläisten pienituloisuus on pitkälti seurausta eläkettä edeltävän ajan elämäkulusta. Pienituloisuutta ehkäisevien keinojen tulisi tästä syystä suuntautua erityisesti työikäisten työllisyyden edistämiseen ja työkyvyn ylläpitämiseen.

Ottaen huomioon, että pienituloisilla eläkeläisillä toimeentulovaikeuksia on muita enemmän ja että toimeentulovaikeudet keskittyvät muutoinkin tiettyihin eläkeläisryhmiin, eläkeläisten toimeentuloa parantavien toimenpiteiden tulisi olla kohdennettuja. Tällöin kyseeseen tulee muun muassa takuueläkkeen ja kansaneläkkeen ostovoiman turvaaminen ja menopuolella julkisten palveluiden kohtuullinen hinta sekä niiden saatavuus. Tutkimuksessa tuli esiin, että eläkeläiset kokivat useimmin vaikeuksia terveystulujen kattamisessa. Tutkimuksessa osa eläkeläisistä kertoi joutuneensa käyttämään kalliimpia, yksityisiä palveluja, koska julkisia palveluja ei ollut saatavilla. Sosiaali- ja terveystulovaikeuksien saattavuuteen, asiakasmaksuihin ja lääkekuluihin vaikuttaminen voisi olla hyvinkin tehokas tapa ei ainoastaan eläkeläisten toimeentulon mutta myös elämäntyytyväisyyden parantamiseksi.

Jatkotutkimuksen aiheita

Tutkimuksessa nousi esiin useampia jatkotutkimustarpeita, joita tuli esiin muun muassa avovastauksissa. Avovastauksissa oli useita sellaisia aiheita, joita ei sivuttu monivalintakysymyksissä. Erityisesti tulevaisuuden toimeentulosta huolehtiminen sekä taloudellinen suhde puolisoon olivat teemoja, joita kyselyssä ei olisi tullut esiin ilman avovastauksia ja joita olisi hyvä tutkia tarkemmin jatkossa.

Lähteet

Ahonen, K. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (2018) Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2017. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 03/2018: Helsinki.

Airio, I. & Blomberg, H. & Kangas, O. & Kroll, C. & Niemelä, M. (2013) Täyden kansaneläkkeen saajien tulot ja kokemukset toimeentulosta. Teoksessa Airio, I. (toim.) Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa: Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Kelan tutkimusosasto: Helsinki: 142–167.

Ilmakunnas, S. & Ilmakunnas, I. (2019) Riittääkö eläke? *Talous & Yhteiskunta* 1/2019: 44–51.

Jämsen, E. & Jylhä, M. (2019) Vanhuuden vallankumous on jo täällä – mutta miten siihen suhtaudumme? *Duodecim* 135(11): 1061–3.

Kauppinen, T. & Karvonen, S. (2014) Hyvinvoinnin puutteet asuinpaikan maaseutu- maisuuden mukaan. Teoksessa Vaarama, M. & Karvonen, S. & Kestilä, L. & Moisio, P. & Muuri, A. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL.

Kautto, M. & Palomäki, L.-M. & Rantala, J. & Tuominen, E. (2009) Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(3): 290–302.

Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (2017) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Palomäki, L.-M. (2013) Eläkkeelle siirtyminen ja subjektiivinen taloudellinen hyvinvointi. Tulomuutosten ja toimeentulokokemusten tarkastelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 78(4): 378–394.

Rantala, J. & Riihelä, M. (2017) Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) *Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Rantala, J. & Kuivalainen, S. & Nyman, H. & Laaksonen, M. & Lampi, J. (2017) Työkyvyttömyyseläkkeensaajien eläketurvan taso ja kehitys. Teoksessa Rantala, J. & Hietaniemi, M. & Nyman, H. & Laaksonen, M. & Kuivalainen, S. (toim.) *Työkyvyttömyyseläkkeensaajien eläketurva ja toimeentulo 2000-luvulla*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki: 85–110.

Stiglitz, J. E. & Sen, A. & Fitoussi, J.-P. (2009) Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress.

Anu Polvinen

2 Miten 63–74-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten toimeentulokokemukset eroavat eläkereitin mukaan?

Tiivistelmä

Työuran aikaiset elämäntapahtumat ovat merkityksellisiä myöhemmälle toimeentulolle. Työkyvyttömyyseläkeläisten ja työttömien toimeentulon tiedetään olevan keskimäärin heikompaa kuin vanhuuseläkeläisten tai työssäkävien. Vähän tiedetään kuitenkin, miten eläkereitti on yhteydessä toimeentulokokemukseen vanhuuseläkeikässä. Tässä artikkelissa tutkitaan, miten eläkkeellesiirtymisreitti liittyy menojen kattamisen vaikeuteen 63–74-vuotiailla vanhuuseläkeläisillä ja mitkä eri tekijät ovat yhteydessä tähän. Lisäksi tarkastellaan erilaisten välttämättömyysmenojen, ruoan, asumisen, lääkkeiden, terveydenhoidon, kulkuvälineiden sekä puhelimen ja internetin käyttöön liittyvien menojen kattamisen vaikeuksia eläkereitin mukaan.

Työkyvyttömyyseläkkeeltä ja työttömyydestä vanhuuseläkkeelle siirtyneet kokevat työstä siirtyneitä useammin menojen kattamisen vaikeuksia. Työkyvyttömyyseläketaustaisista noin 60 prosenttia, työttömyydestä vanhuuseläkkeelle siirtyneistä noin 40 prosenttia ja suoraan työstä siirtyneistä reilu 30 prosenttia kokee vähintään jonkin verran vaikeuksia tavanomaisten menojen kattamisessa. Työkyvyttömyyseläketaustaisilla vanhuuseläkeläisillä korostuvat erityisesti terveydenhoito-, lääke- sekä asumismenojen kattamisen vaikeudet.

Eläkereitistä riippumatta vanhuuseläkkeellä olevilla huonoksi koettu terveys, puolison puuttuminen, vuokralla asuminen, omaisuustulojen vähäinen merkitys toimeentulolle sekä matalampi eläke ovat yhteydessä tavanomaisten menojen kattamisen vaikeuteen. Eläkereittien väliset erot menojen kattamisen vaikeudessa pienenevät, kun nämä tekijät huomioidaan. Tämä johtuu pitkälti siitä, että eri eläkereiteillä on ominaisuuksiensa puolesta erilaisia henkilöitä. Työssä vanhuuseläkkeelle saakka jatkaneet on valikoitunut joukko, joiden terveys, sosioekonominen asema sekä eläkkeen taso ovat työttömyyden ja työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneitä parempi.

2.1 Johdanto

Eläkeläisten toimeentulo on kehittynyt viime vuosikymmeninä myönteisesti Suomessa. Samalla toimeentulon on todettu olevan heikointa muun muassa nuorimilla eläkeläisillä, käytännössä työkyvyttömyyseläkkeensaajilla, ja yli 75-vuotiailla (Kuivalainen ym. 2017). Viime vuosikymmeninä vanhuuseläkkeelle on siirrytty usein työttömyyden, työkyvyttömyyden tai esimerkiksi osa-aikaeläkkeen kautta. Kuitenkin verrattain vähän tiedetään siitä, miten eläkkeellesiirtymisreitit on yhteydessä toimeentulokokemuksiin vanhuuseläkkeellä.

Aikaisempien tutkimusten mukaan työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneiden kokemukset toimeentulosta ja hyvinvoinnista ovat myönteisemmät kuin esimerkiksi työttömyydestä tai työkyvyttömyyseläkkeeltä siirtyneiden (Halleröd ym. 2013; Palomäki 2019). Toimeentulovaikeudet näkyvät usein jo työkyvyttömyyseläkkeellä ja työttömänä olevilla, sillä heidän toimeentulonsa on keskimäärin heikompaa kuin työssäkäyvien tai vanhuuseläkeläisten (ks. esim. Rantala 2014; Rantala ym. 2017). Varsinkin työkyvyttömyyseläkettä edeltävä työttömyys on yhteydessä heikompaan toimeentuloon (Rantala & Gould 2015). Heikko toimeentulo ja taloudellisten vaikeuksien kokeminen on myös yhdistetty mielenterveyden ongelmiin (Hefling & Iceland 2009; Laaksonen ym. 2009). Mielenterveysyiden takia työkyvyttömyyseläkkeelle siirrytäänkin keskimäärin nuorempana kuin muiden sairauksien takia. Aikainen eläkkeelle siirtyminen aiheuttaa usein pitkäkestoisia vaikutuksia toimeentuloon (Hyde & Wu 2017).

Aikaisempi tutkimus eläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista osoittaa, että noin viidennes vanhuuseläkeläisistä on joutunut tinkimään välttämättömyyskulutuksesta (Ahonen ym. 2018). Eläkeläisillä on yleisimmin vaikeuksia lääkkeiden ja terveydenhuoltoon liittyvien menojen kattamisessa ja nämä vaikeudet korostuvat erityisesti työkyvyttömyyseläkkeensaajilla ja niillä, jotka kokevat terveytensä huonoksi. Terveydenhoito- ja lääkekulujen lisäksi työkyvyttömillä on verrattain usein myös vaikeuksia asumiseen ja ruokaan liittyvien kustannusten kattamisessa (Ahonen ym. 2018; Meyer & Mok 2018). Taloudelliset vaikeudet korostuvatkin erityisesti niillä, joilla on verrattain pienet tulot ja suuret asumiseen, lääkkeisiin tai terveydenhoitoon liittyvät kustannukset. Aikaisempien tutkimusten mukaan työkyvyttömiä köyhyysriski on moninkertainen verrattaessa niihin, joiden työkyky on hyvä (ks. esim. She & Livermore 2009).

Eläkeläisten toimeentuloerojen voidaan katsoa johtuvan pitkälti aikaisemmista elämäntapahtumista, sillä eläkkeen määrä on pitkälti riippuvainen yksilön koko elinajan tuloista (ks. esim. Komp & Niemi 2018). Eläkkeelle siirtyminen itsessään ei ole toimeentuloerojen syy, vaan erojen on katsottu johtuvan pitkälti eroista työurissa (Hyde ym. 2004). Työkyvyttömiä ja työttömiä kohdal-

la toimeentulon aleneminen on voinut tapahtua vuosia ennen eläkkeelle siirtymistä. Ansaintamahdollisuudet heikentyvät, kun työkyky ja terveydentila huononevat. Työkyvyttömyys- tai työttömyysaika voi kestää monella jopa vuosikymmeniä, ja tänä aikana toimeentulon taso harvoin paranee. Työkyvyttömyyseläkkeet tai työttömyysetuudet ovat usein myös keskimäärin pienemmät kuin ansiotulot. Työkyvyttömyyseläke sisältää karttuneen eläkkeen lisäksi tulevan ajan eläkkeen, joka korvaa vakuutetulle työkyvyttömyyden takia pois jääviä ansioita aina vanhuuseläkeikään asti (Eläketurvakeskus 2019). Jos työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen on tapahtunut nuorena tai ansiot ovat olleet matalat tätä ennen, myös työkyvyttömyyseläke on usein matala. Työkyvyttömyyseläke jatkuu vanhuuseläkkeenä sen jälkeen, kun eläkkeensaaja saavuttaa vanhuuseläkeiän. Suomalaisilla aineistoilla tehtyjen tutkimusten mukaan erot toimeentulossa näkyvät eläkettä edeltävän työmarkkina-aseman mukaan siten, että eläkkeelle siirryttäessä työssä olleiden toimeentulo yleensä laskee ja työttömien säilyy ennallaan tai hieman nousee (Rantala & Suoniemi 2011; Rantala 2014).

Työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneet eroavat monen tekijän suhteen työttömyys- tai työkyvyttömyystaustaisista vanhuuseläkkeensaajista. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että pisimpään työssä jatkavat ne, joiden sosioekonominen asema on korkea ja terveys on verrattain hyvä (ks. esim. Järnefelt 2010). Sen sijaan työkyvyttömyyseläkkeelle, työttömyyteen tai työttömyyseläkkeelle siirtyneillä on usein muita heikompi terveydentila ja matalampi sosioekonominen asema (ks. esim. Rantala 2008; Polvinen ym. 2013; Polvinen ym. 2014). Myös ammatti ja työolot vaikuttavat eläkkeelle siirtymiseen. Fyysisesti raskaista ammateista siirrytään muita useammin työkyvyttömyyseläkkeelle (Pensola ym. 2010; Lahelma ym. 2012; Rinne ym. 2018). Lisäksi yritysکوhtaisilla tekijöillä on todettu olevan merkitystä (ks. esim. Laaksonen ym. 2019). Työttömyys ja irtisanomiset ovat usein kohdistuneet tietyille toimi- ja ammattialoille sekä ikäänntyneisiin (ks. esim. Pensola ym. 2012). Onkin todettu, että työttömien ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden profiilit muistuttavat hyvin paljon toisiaan, vaikkakin siirtymisen syyt periaatteiltaan ovat erilaiset (Rantala 2008). Osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden on todettu puolestaan muistuttavan ominaisuuksiltaan hyvin paljon työssä jatkajia (Salonen ym. 2017). Osa-aikaeläke on ollut suosittu erityisesti perheellisten ja naisten keskuudessa ja osa-aikaeläkkeelle siirtyneet ovat olleet usein keski- tai hyvätulaisia.

Viime vuosikymmeninä työttömyyden, työkyvyttömyyseläkkeen tai osa-aikaeläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyminen on ollut varsin yleistä. Täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen on vähentynyt 2000-luvulla, kun taas osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden määrät ovat kasvaneet (Eläketurva-

keskus 2018). Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen on yleisempää vanhemmissa ikäryhmissä ja varsin monella (25 prosentilla) vanhuuseläkeläisistä on työkyvyttömyyseläketaustaa (Rantala ym. 2017). Sen sijaan ikääntyneiden työttömyys on vähentynyt viime vuosina. Vielä 2000-luvun alkupuolella työttömyyseläkkeen saajia oli verrattain paljon, jolloin 60–64-vuotiaista reilut 20 prosenttia oli työttömyyseläkkeellä tai työttömänä (Rantala 2008). Osa-aikaeläkkeelle siirtyminen oli yleistä 1990- ja 2000-lukujen vaihteessa, jonka jälkeen osa-aikaeläkkeen suosio vähitellen hiipui muun muassa ikärajojen korotuksista johtuen. Osa-aikaeläke lopetettiin vuoden 2017 alussa.

Tässä artikkelissa selvitetään, miten eläkkeellesiirtymisreitti on yhteydessä kokemuksiin menojen kattamisen vaikeudesta vanhuuseläkkeellä. Aikaisempi tutkimus aiheesta on verrattain vähäistä. Eläkkeellesiirtymisreitit yhteyttä vanhuuseläkeaikaisiin toimeentulovaikeuksiin tutkitaan 63–74-vuotiailla vanhuuseläkeläisillä, joiden vanhuuseläke on alkanut vuoden 2005 jälkeen. Aineistossa heitä on 1 426 henkilöä. Tieto vanhuuseläkettä edeltävästä tilasta perustuu Eläketurvakeskuksen rekisteritietoihin. Tiedot työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeistä sekä osa-aikaeläkkeestä ovat saatavissa vuodesta 1990 alkaen ja tiedot työttömyyspäivistä vuodesta 2005 alkaen. Jotta nämä tiedot saadaan luotettavasti kaikille, tutkimusaineisto rajataan koskemaan niitä, joiden vanhuuseläke on alkanut vuoden 2005 jälkeen ja jotka olivat 63–74-vuotiaita tutkimusajankohtana.

Vanhuuseläkkeellä oleva on määritelty työkyvyttömyyseläketaustaiseksi, jos hänellä oli voimassa oleva täysi tai osatyökyvyttömyyseläke vanhuuseläkettä edeltävänä vuonna. Työttömyystaustaiseksi henkilö on määritelty silloin, jos hän sai työttömyyseläkettä tai jos työttömyyspäiviä oli enemmän kuin 150 vanhuuseläkettä edeltävänä vuonna. Työssä olleiksi määritellään henkilöt, joilla oli vanhuuseläkettä edeltävänä vuonna ansiotuloja. Osa-aikaeläketaustaiset olivat olleet osa-aikaeläkkeellä ennen vanhuuseläkettä. Lisäksi tutkimuksessa muita huomioitavia tekijöitä ovat ikä, sukupuoli, siviilisäätty, kokemus terveydentilasta, koulutus, asunnon hallintasuhde, omaisuustulojen merkitys toimeentulolle sekä vanhuuseläkkeen määrä. Näistä tekijöistä terveydentila, asunnon hallintasuhde ja omaisuustulojen merkitys perustuvat kyselystä saatuihin vastauksiin.

Artikkeli rakentuu siten, että ensiksi tarkastellaan eri eläkereitin kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneitä taustatekijöiden mukaan. Tämän jälkeen tarkastellaan toimeentulokokemuksia eläkereiteittäin, miten vaikeaa tai helppoa kotitalouden tavanomaisten menojen kattaminen on ja mitkä eri tekijät ovat yhteydessä vaikeuksien kokemiseen. Koska voidaan olettaa, että eri eläkereittien kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneet ovat verrattain valikoitunut joukko, on kiinnostavaa tietää, missä määrin koetut toimeentuloerot johtuvat muista tekijöistä kuin

eläkereitistä. Tämän lisäksi tarkastellaan eläkereiteittäin erilaisten välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeutta sekä sitä, mistä asioista vanhuuseläkeläiset olivat joutuneet luopumaan. Lopuksi esitetään yhteenveto.

2.2 Vanhuuseläkkeellä olevat eläkereitin mukaan

Lähes puolet 63–74-vuotiaista vanhuuseläkeläisistä on siirtynyt vanhuuseläkkeelle suoraan työelämästä: 39 prosenttia työstä ja lähes kymmenen prosenttia osa-aikaeläkkeen kautta (taulukko 2.1). Työttömyydestä tai työttömyyseläkkeeltä siirtyneitä on noin viidennes ja työkyvyttömyyseläkkeen kautta lähes neljännes. Pieni osa on siirtynyt vanhuuseläkkeelle osatyökyvyttömyyseläkkeeltä (2,3 %). Eläkettä edeltävää tilaa ei pystytty määrittelemään kahdeksalle prosentille vanhuuseläkkeensaajista.

Taulukko 2.1.

63–74-vuotiaat vanhuuseläkkeellä olevat eläkkeellesiirtymisreitit mukaan, prosenttia. Vanhuuseläke on alkanut vuoden 2005 jälkeen.

	%
Työstä	39,3
Osa-aikaeläkkeeltä	9,5
Työttömyydestä tai työttömyyseläkkeeltä	19,4
Täydeltä työkyvyttömyyseläkkeeltä	21,2
Osatyökyvyttömyyseläkkeeltä	2,3
Muu	8,3
<i>Lkm</i>	<i>1 426</i>

Taulukossa 2.2 on tarkasteltu vanhuuseläkkeensaajia eläkereitin ja taustatekijöiden mukaan. Suoraan työstä ja osa-aikaeläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneet ovat useammin parisuhteessa, keskimäärin terveempiä, koulutetumpia, heidän eläketulonsa ovat keskimäärin muita korkeammat ja he asuvat useammin omistusasunnossa kuin työttömyydestä tai työkyvyttömyyseläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneet. Täyden työkyvyttömyyseläkkeen kautta siirtyneet ovat selkeästi heikoimmassa asemassa. He ovat muita vähemmän koulutettuja, heidän terveydentilansa on keskimäärin muita heikompi ja eläkkeen taso usein matalampi. He myös asuvat muita useammin vuokralla. Taustatekijöiden mukaiset erot vanhuuseläkeläisissä osoittavat siis valikoitumista eläkereitin mukaan.

Taulukko 2.2.

Eri eläkereittien kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneet taustatekijöiden suhteen, prosenttia.

	Työstä	Osa-aika-eläkkeeltä	Työttömyydestä	Muusta tilasta	Osa-tk-eläkkeeltä	Täydeltä tk-eläkkeeltä	Kaikki
Sukupuoli							
Mies	49,8	49,3	48,8	37,8	41,2	49,5	48,3
Nainen	50,2	50,7	51,2	62,2	58,8	50,5	51,7
Ikä***							
63–64	14,3	14,1	13,2	10,7	21,7	8,3	12,7
65–69	54,3	57,8	44,1	57,1	62,9	49,7	52,1
70–74	31,5	28,1	42,7	32,2	15,4	41,9	35,3
Siviilisäätö***							
Avio-/avoliitto	71,5	74,1	59,3	58,6	78,9	66,5	67,5
Eronnut, leski, naimaton	28,5	25,9	40,7	41,4	21,2	33,5	32,5
Koettu terveys***							
Hyvä	65,5	68,0	53,1	53,2	43,8	20,6	52,4
Kohtalainen	27,3	27,1	37,9	36,3	46,6	56,0	36,5
Huono	7,2	4,9	9,0	10,5	9,6	23,3	11,0
Koulutus***							
Perus	26,3	23,6	43,0	35,0	18,8	44,6	33,7
Keski	36,0	30,5	33,4	40,4	50,7	43,7	37,3
Alempi tai ylempi korkea-aste	37,7	45,9	23,7	24,7	30,5	11,8	29,0
Asunnon hallintasuhte***							
Omistus	82,8	92,1	77,8	69,3	90,4	70,2	79,1
Vuokra	9,2	3,0	13,8	17,0	2,9	18,8	12,0
Muu	8,1	4,9	8,4	13,7	6,7	11,0	8,9
Omaisuuustulojen merkitys**							
Vähäinen tai ei omaisuustuloja	87,2	86,9	91,4	84,2	97,0	92,0	88,9
Kohtalainen tai suuri	12,8	13,1	8,6	15,8	3,0	8,0	11,1
Eläke (€/kk)***							
–1 000	7,3	1,8	12,5	35,0	3,2	19,3	12,6
1 000–1 500	22,1	29,6	37,4	28,6	30,4	46,4	31,7
1 500–2 000	28,5	22,1	28,0	15,6	26,0	20,4	24,9
2 000–2 500	17,0	17,7	13,2	14,5	13,0	9,1	14,4
2 500–	25,1	28,8	8,9	6,3	27,4	4,9	16,5
<i>Lkm</i>	<i>571</i>	<i>140</i>	<i>276</i>	<i>116</i>	<i>33</i>	<i>290</i>	<i>1 426</i>

+p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Tilastollisesti merkitsevät erot eläkereittien välillä. Erot taustatekijöiden ja eläkereittien mukaan on testattu khiin neljö -testillä.

Taulukossa 2.3 on tarkasteltu eläkereiteittäin vanhuuseläkkeen euromääräistä tasoa (alin ja ylin kvartiili, keskiarvo ja mediaani). Eläkkeen taso vaihtelee selkeästi eläkkeellesiirtymisreitin mukaan. Suurimmat eläkkeet ovat niillä, jotka ovat siirtyneet suoraan työelämästä tai osa-aikaeläkkeen kautta ja pienimmät niillä, jotka ovat siirtyneet täyden työkyvyttömyyseläkkeen kautta. Työttömyyden kautta siirtyneillä eläkkeet ovat keskimäärin hiukan paremmat kuin työkyvyttömyyseläkkeen kautta siirtyneillä, mutta selvästi heikommät kuin työstä tai osa-aikaeläkkeen kautta siirtyneillä. Sen sijaan osatyökyvyttömyyseläkkeen kautta siirtyneiden tulot ovat hiukan korkeammat kuin täyden työkyvyttömyyseläkkeen tai työttömyyden kautta siirtyneillä, mikä johtunee suureksi osaksi siitä, että osatyökyvyttömyyseläkkeen aikana suurin osa jatkaa työssäkäyntiä. On kuitenkin huomioitava, että osatyökyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneitä tässä aineistossa on vähän (lkm=33). Eläkkeen määrän voidaan katsoa kuvastavan jossain määrin vanhuuseläkeläisten eroja työurissa, koska eläke karttuu työuran ja ansioiden mukaan.

Taulukko 2.3.

Vanhuuseläkkeen taso eläkkeellesiirtymisreitin mukaan, euroa/kk.

	Alin kvartiili	Keskiarvo	Mediaani	Ylin kvartiili	Lkm
Työstä	1 395	2 093	1 838	2 509	571
Osa-aikaeläkkeeltä	1 367	2 216	1 873	2 651	140
Työttömyydestä	1 144	1 659	1 525	1 931	276
Muu	933	1 434	1 149	1 813	116
Osatyökyvyttömyyseläkkeeltä	1 397	1 958	1 767	2 504	33
Täydeltä työkyvyttömyyseläkkeeltä	1 071	1 456	1 312	1 742	290
Kaikki	1 172	1 828	1 598	2 148	1 426

2.3 Kokemukset tavanomaisten menojen kattamisen vaikeudesta eläkereitin mukaan

Toimeentulovaikeuksia tutkitaan kysymyksillä tavanomaisten menojen kattamisen vaikeudesta, siitä miten helppoa tai vaikeaa erilaisten tavanomaisten

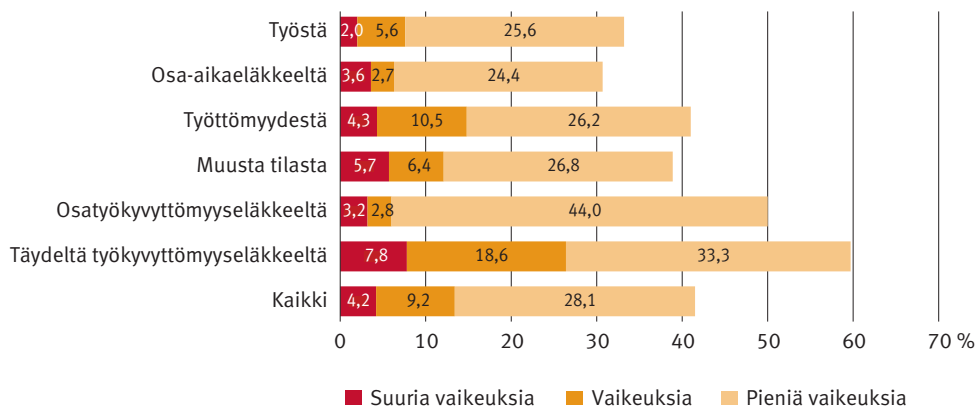
menojen kattaminen on tai mistä on viimeisen 12 kuukauden aikana joutunut luopumaan¹.

Kokemukset tavanomaisten menojen kattamisen vaikeudesta vaihtelevat vanhuuseläkkeelle siirtymisreittein mukaan (kuvio 2.1). Työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneet kokevat vähiten vaikeuksia tavanomaisten menojen kattamisessa. Heistä 33 prosenttia kokee vähintään pieniä vaikeuksia ja verrattain vähän (2 %) kokee suuria vaikeuksia. Osa-aikaeläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneet ovat näiden kokemusten valossa lähes samankaltainen ryhmä kuin suoraan työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneet, sillä heistä 30 prosenttia kokee vähintään pieniä vaikeuksia.

Työttömyydestä ja muusta tilasta vanhuuseläkkeelle siirtyneet kokevat hiukan vähemmän vaikeuksia kuin täydellä ja osatyökyvyttömyyseläkkeellä olleet, mutta selkeästi enemmän kuin suoraan työstä siirtyneet. Työttömyydestä siirtyneistä 41 prosentilla ja täydeltä työkyvyttömyyseläkkeeltä siirtyneistä noin 60 prosentilla on vähintään pieniä vaikeuksia tavanomaisten menojen kattamisessa. Suuria vaikeuksia kokee neljä prosenttia työttömyydestä ja kahdeksan prosenttia täydeltä työkyvyttömyyseläkkeeltä siirtyneistä.

Kuvio 2.1.

*Kotitalouden tavanomaisten menojen kattamisen vaikeus 63–74-vuotiailla vanhuuseläkkeellä olevilla eläkereitin mukaan***, prosenttia.*

* $p < 0,10$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Tilastollisesti merkitsevät erot eläkereittien välillä. Erot menojen kattamisen vaikeudessa eläkereitin mukaan on testattu khiin neliö -testillä.

1 Tavanomaisten menojen kattamisen vaikeutta kysyttiin seuraavalla kysymyksellä: "Kun kotitaloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, saatteko tavanomaiset menonne niillä katetuksi?" Vastausvaihtoehdot olivat: 1) suurin vaikeuksin, 2) vaikeuksin, 3) pienin vaikeuksin, 4) melko helposti, 5) helposti, 6) hyvin helposti.

Jatkotarkasteluissa osa-aikaeläkkeeltä sekä suoraan työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneet yhdistetään yhdeksi ryhmäksi. Samoin täyden ja osatyökyvyttömyyseläkkeen kautta sekä työttömyyden ja muun tilan² kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneet yhdistetään. Näillä ryhmillä myös kokemukset menojen kattamisesta ovat melko samankaltaiset (kuvio 2.1). Näin ollen tarkasteluun jää kolme vanhuuseläkettä edeltävää ryhmää: työstä, työttömyydestä ja työkyvyttömyyseläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneet. Ryhmien yhdistämisellä vältetään myös liian pienien ryhmien tarkastelu.

Taulukossa 2.4 on esitetty tavanomaisten menojen kattamisen vaikeuksia kokeneiden prosenttiosuudet (vähintään pieniä vaikeuksia kokeneet) eri taustatekijöiden mukaan työstä, työttömyydestä ja työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneille. Taulukko 2.4 sisältää myös järjestysasteikolliset logistiset regressiomallit taloudellisten vaikeuksien kokemiselle. Koska vastemuuttaja on järjestysasteikollinen (saa arvot 1–6), vastausvaihtoehtojen moniluokkaisuus ja järjestys on voitu ottaa huomioon. Mallien tuloksista esitetään ristitulo-suhteet (OR) ja tilastollinen merkitsevyys.

Kaikissa eläkereittimalleissa lähes samat taustatekijät ovat yhteydessä kotitalouden menojen kattamisen vaikeuteen. Näitä tekijöitä ovat puolison puuttuminen (eronnut, leski, naimaton), huonoksi koettu terveys, vuokralla asuminen, omaisuustulojen vähäinen merkitys toimeentulolle sekä matala eläke. Koulutus on ainoastaan yhteydessä menojen kattamisen vaikeuteen työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Eläkkeen määrällä on selkeä yhteys taloudellisten vaikeuksien kokemiseen kaikissa eläkereittimalleissa, sillä pienempituloisilla vanhuuseläkeläisillä on selkeästi eniten vaikeuksia menojen kattamisessa erityisesti työttömyydestä ja työkyvyttömyyseläkkeeltä siirtyneiden joukossa. Työttömyydestä siirtyneistä pienituloisimmista (eläke alle 1 000 €/kk) 53 prosenttia kokee menojen kattamisen vaikeuksia ja työkyvyttömyyseläkkeeltä siirtyneillä vastaava osuus on 71 prosenttia. Kotitalouden tavanomaisten menojen kattaminen siis helpottuu, kun tulot ovat suuremmat. Myös koetun terveyden merkitys on suuri. Huonon terveyden ristitulosuhde menojen kattamisen vaikeudelle on noin kolminkertainen verrattaessa hyvän terveyden omaaviin kaikissa eläkereittimalleissa. Myös omaisuustulojen kohtalaisella tai suurella merkityksellä toimeentulossa sekä omistusasumisella on selkeä yhteys helpompaan tavanomaisten menojen kattamiseen kaikissa malleissa.

2 Muun tilan kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneet ovat olleet muusta syystä poissa työelämästä. He eivät ole olleet myöskään millään eläkkeellä ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistä. Jatkotarkasteluissa heidät luokitellaan työttömänä olleisiin.

Taulukko 2.4.

Tavanomaisten menojen kattamisen vaikeus eläkereitin ja taustatekijöiden mukaan, prosenttia sekä järjestysasteikollinen logistinen regressio. Ristitulosuhteet (OR), vakioitu malli.

	Menojen kattamisen vaikeuksia, %				Järjestysasteikollinen logistinen regressio, OR			
	Työstä	Työttömyydestä	Tk-eläkkeeltä	Kaikki	Työstä	Työttömyydestä	Tk-eläkkeeltä	Kaikki
Ikä								
63–64	33,1	30,0	43,9	34,1	1,00	1,00	1,00	1,00
65–69	32,6	46,0	65,8	43,6	1,39	0,96	1,12	1,20
70–74	33,4	39,3	55,6	41,1	1,29	0,95	0,73	0,98
Sukupuoli								
Mies	31,5	39,6	60,5	40,4	1,00	1,00	1,00	1,00
Nainen	34,3	42,8	59,1	42,6	0,81	0,71	0,69	0,75**
Siviilisäätö								
Avio-/avoliitto	28,7	32,9	57,2	36,4	1,00	1,00	1,00	1,00
Eronnut, leski, naimaton	43,5	52,4	63,9	51,3	1,66**	2,07**	1,75*	1,7***
Koettu terveys								
Hyvä	25,5	29,1	42,4	28,2	1,00	1,00	1,00	1,00
Kohtalainen	45,1	54,1	61,2	53,3	2,49***	2,21***	1,94*	2,34***
Huono	56,5	62,4	74,5	66,2	3,70***	3,01***	3,92***	3,94***
Koulutus								
Perus	46,9	47,4	63,8	52,0	1,00	1,00	1,00	1,00
Keski	36,4	40,7	62,5	44,8	0,86	1,03	0,92	0,92
Alempi tai ylempi korkea-aste	20,7	32,2	38,2	25,2	0,66+	0,82	0,89	0,75+
Asunnon hallintasuhde								
Omistus	27,2	32,2	52,9	33,9	1,00	1,00	1,00	1,00
Vuokra	72,9	75,3	77,2	75,2	3,82***	2,66**	2,01*	2,73***
Muu	49,2	60,3	70,3	58,6	2,01*	1,93**	1,59	1,74**
Omaisuustulot								
Vähäinen tai ei omaisuustuloja	35,7	43,9	60,8	44,0	1,00	1,00	1,00	1,00
Kohtalainen tai suuri	13,2	18,6	40,3	18,9	0,48***	0,44**	0,26**	0,45***
Eläke (€/kk)								
–1 000	46,7	52,9	70,8	57,3	1,68	2,35**	2,24+	1,85**
1 000–1 500	46,1	52,3	70,7	56,1	1,64+	1,89**	1,59	1,78***
1 500–2 000	41,2	30,5	54,0	40,8	1,00	1,00	1,00	1,00
2 000–2 500	28,1	32,1	28,1	29,1	0,84	0,92	0,37*	0,76+
2 500–	12,1	15,9	22,3	13,6	0,36***	0,42**	0,30*	0,36***
Kaikki	32,9	41,5	59,8	41,5				
<i>Lkm</i>					711	392	323	1 426

+p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Seuraavaksi katsotaan sitä, miten eri taustatekijöiden, eläkkeen määrän, omaisuustulojen merkityksen, omistusasumisen, koetun terveyden, koulutuksen, siviilisäädyn, sukupuolen ja iän huomioon ottaminen vaikuttavat eroihin toimeentulokokemuksissa eri eläkereittien välillä. Taulukossa 2.5 on esitetty ensiksi malli, jossa katsotaan eläkereitin yhteyttä tavanomaisten menojen kattamisen vaikeuteen (ns. vakioimaton malli). Mallissa ristitulosuhde työkyvyttömyyseläkkeen kautta siirtyneillä on yli kolminkertainen ja työttömyydestä siirtyneillä noin puolitoistakertainen verrattaessa niihin, jotka ovat siirtyneet suoraan työstä vanhuuseläkkeelle. Kun mallissa vakioidaan ikä, sukupuoli, siviilisäätty sekä koulutus, työkyvyttömyyseläketaustaisten ristitulosuhde on edelleen 2,5, mutta työttömyydestä siirtymisen tilastollinen merkitsevyys häviää. Koetun terveydentilan sekä asunnon hallintasuhteen ja omaisuustulojen huomioon ottaminen pienentää eroja edelleen eläkereittien välillä. Kun nämä tekijät on huomioitu, työkyvyttömyystaustaisten ristitulosuhde (OR) pysyy edelleen tilastollisesti merkitseväenä ja on 1,5. Kun mallissa vakioidaan edellä mainittujen tekijöiden lisäksi myös eläkkeen taso, ei työkyvyttömyyseläketaustakaan ole enää tilastollisesti merkitsevä. Näin ollen täysin vakioidussa mallissa menojen kattamisen vaikeus ei vaihtelee eläkereitin mukaan.

Taulukko 2.5.

Tavanomaisten menojen kattamisen vaikeuksien kokeminen. Järjestysasteikollinen logistinen regressio. Ristitulosuhteet (OR). Lkm=1 426.

	M0	M1	M2	M3	M4
Eläettä edeltävä tila					
Työ	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Työttömyys	1,51***	1,21	1,11	1,06	0,83
Tk-eläke	3,11***	2,49***	1,69***	1,51**	1,18
Ikä					
63–64		1,00	1,00	1,00	1,00
65–69		1,43**	1,33+	1,30	1,20
70–74		1,20	1,01	1,04	1,01
Sukupuoli					
Mies		1,00	1,00	1,00	1,00
Nainen		1,00	1,11	1,05	0,76**
Siviilisäätty					
Avio-/avoliitto		1,00	1,00	1,00	1,00
Eronnut, leski, naimaton		1,91***	1,80***	1,59***	1,77***
Koulutus					
Perus		1,00	1,00	1,00	1,00
Keski		0,84	0,82+	0,86	0,92
Alempi tai ylempi korkea-aste		0,37***	0,39***	0,45***	0,75*
Koettu terveys					
Hyvä			1,00	1,00	1,00
Kohtalainen			2,43***	2,29***	2,27***
Huono			4,50***	3,78***	3,79***
Asunnon hallintasuhde					
Omistus				1,00	1,00
Vuokra				3,13***	2,74***
Muu				2,15***	1,83***
Omaisuuustulojen merkitys					
Vähäinen, ei omaisuuustuloja				1,00	1,00
Kohtalainen, suuri				0,43***	0,43***
Eläke (€/kk)					
–1 000					1,98***
1 000–1 500					1,70***
1 500–2 000					1,00
2 000–2 500					0,74*
2 500–					0,35***

+p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

2.4 Vaikeudet välttämättömyysmenojen kattamisessa

Seuraavaksi tarkastellaan erilaisten välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeutta (kuvio 2.2). Näin saadaan selville, missä menoryhmissä vanhuuseläkeläiset kokevat eniten menojen kattamisen vaikeuksia³ ja miten nämä poikkeavat eläkereitin mukaan. Välttämättömyysmenot tässä ovat ruokaan, asumiseen, lääkkeisiin, terveydenhoitoon, kulkuvälineiden (julkinen liikenne, oma auto, taksi), puhelimen ja internetin käyttöön liittyvät kustannukset.

Tulosten mukaan verrattain usein vaikeuksia koetaan terveydenhoidon ja lääkkeiden aiheuttamien kustannusten kattamisessa. Nämä vaikeudet korostuvat eniten työkyvyttömyyseläkkeen ja työttömyyden kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Työkyvyttömyyseläkkeen kautta siirtyneitä lähes 45 prosentilla on vähintään jonkin verran vaikeuksia kattaa terveydenhoitoon liittyviä kustannuksia ja lähes 40 prosentilla lääkkeisiin liittyviä kustannuksia. Työttömyyden kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneillä vastaavat osuudet ovat 29 ja 25 prosenttia ja työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä 18 ja 16 prosenttia. Terveydenhoitoon sekä lääkkeisiin liittyvät verrattain suuret menojen kattamisen vaikeudet liittynevät pitkälti siihen, että erityisesti työkyvyttömyyseläkkeen mutta myös työttömyyden kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneet ovat niitä, joiden terveys on heikoin, ja heillä on todennäköisesti myös eniten näihin liittyviä kustannuksia.

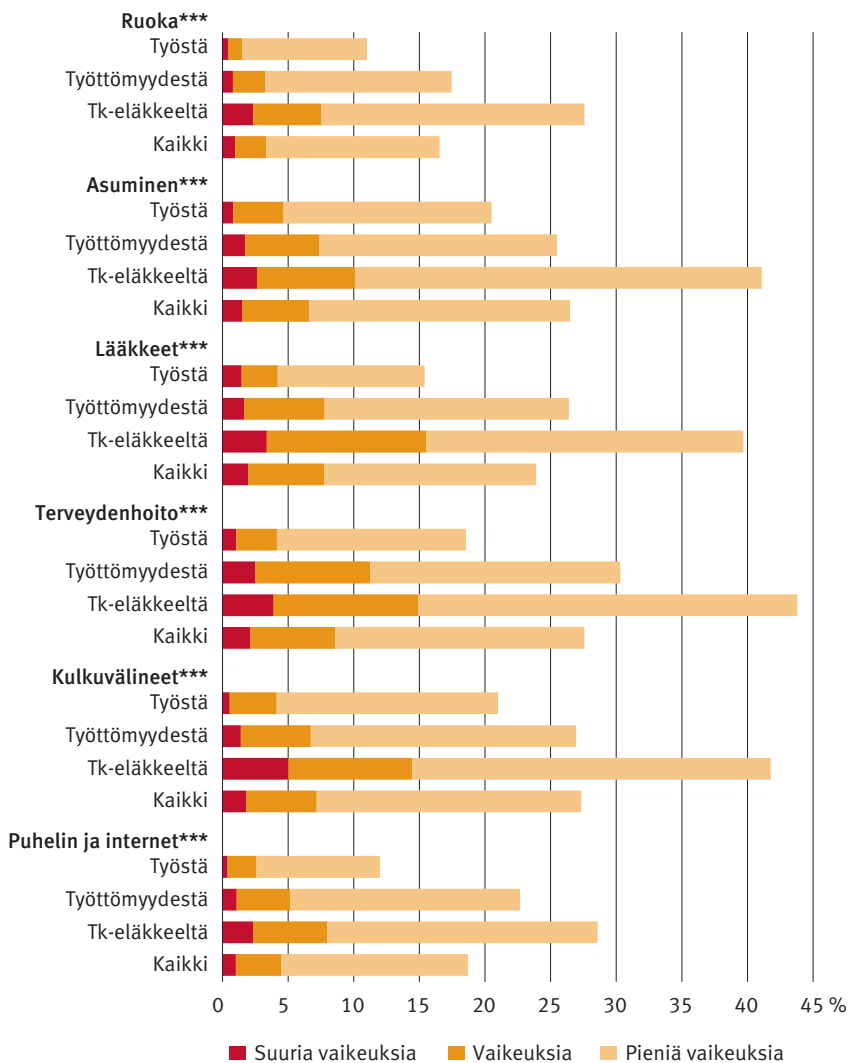
Myös asumiseen ja kulkuvälineiden käyttöön liittyy verrattain paljon vaikeuksia. Yli 40 prosenttia työkyvyttömyyseläketaustaisista kokee vähintään jonkin verran vaikeuksia sekä asumiseen että kulkuvälineiden käyttöön liittyvien kustannusten kattamisessa. Vastaavat osuudet ovat hiukan pienemmät työttömyydestä ja työstä siirtyneillä. Työttömyystaustaisista noin neljännes ja työstä siirtyneistä lähes viidesosa kokee vähintään jonkin verran vaikeuksia.

Vähiten vaikeuksia koetaan ruoan ja puhelimen ja internetin käyttöön liittyvien kustannusten kattamisessa. Kuitenkin työkyvyttömyyseläketaustaisista lähes 30 prosenttia, työttömyystaustaisista noin 20 prosenttia ja työstä siirtyneistä yli kymmenen prosenttia kokee vähintään jonkin verran vaikeuksia näiden menojen kattamisessa.

3 Menojen kattamisen vaikeutta on kysytty kysymyksellä: "Miten helppoa tai vaikeaa seuraavien menojen kattaminen on?" Vastausvaihtoehdot olivat: 1) erittäin vaikeaa, 2) vaikeaa, 3) hieman vaikeaa, 4) melko helppoa, 5) helppoa, 6) erittäin helppoa, 7) en käytä rahaa tähän.

Kuvio 2.2.

Välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeus 63–74-vuotiailla vanhuuseläkkeellä olevilla eläkereitin mukaan, prosenttia.

* $p < 0,10$, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Erot välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeudessa eläkereitin mukaan on testattu khiin neliö -testillä.

Liitetaulukossa L2.1 on esitetty vakioituneet järjestysasteikolliset logistiset regressiomallit eri välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeudesta. Myös näissä malleissa menojen kattamisen vaikeus ei juurikaan vaihtelee eläkereitin mukaan, kun muut tekijät on huomioitu.

2.5 Kulutuksesta luopuminen taloudellisten syiden vuoksi

Lopuksi tarkastellaan vielä sitä, mistä asioista vanhuuseläkeläiset ovat joutuneet luopumaan taloudellisten syiden vuoksi⁴ ja onko tässä eroa eläkereitin mukaan.

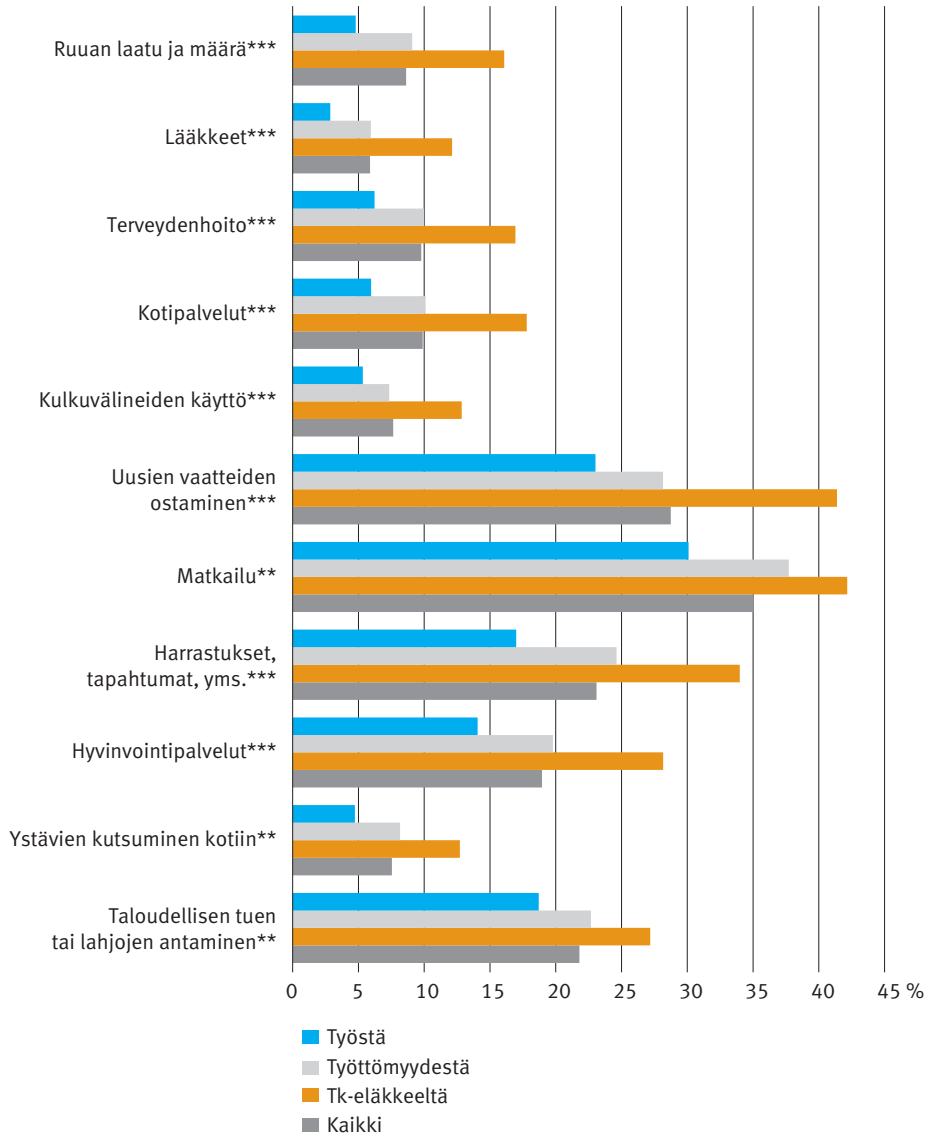
Työkyvyttömyyseläketaustaiset vanhuuseläkeläiset kokevat, että he ovat joutuneet luopumaan useammin eri asioista kuin työttömyystaustaiset tai työstä suoraan vanhuuseläkkeelle siirtyneet (kuvio 2.3). Yli 40 prosenttia työkyvyttömyyseläketaustaisista kokee, että he ovat joutuneet luopumaan matkustelusta tai uusien vaatteiden ostamisesta. Vastaavat osuudet työttömyyden kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneillä ovat hiukan pienemmät (38 ja 28 %). Sen sijaan työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneistä 30 prosenttia kokee, että he ovat joutuneet luopumaan matkustelusta ja 23 prosenttia uusien vaatteiden hankkimisesta. Vanhuuseläkeläiset kokevat myös verrattain usein luopuneensa harrastuksista, erilaisista tapahtumista, hyvinvointipalvelujen hankkimisesta tai taloudellisen tuen tai lahjojen antamisesta.

Myös kulutuksesta luopumista tarkasteltiin logististen regressioanalyysien avulla. Mallien tulokset olivat samansuuntaiset kuin muissa analyysissä. Erot eläkereittien välillä pienenevät tai hävisivät kokonaan, kun muut taustatekijät otettiin huomioon (tuloksia ei esitetä).

4 Kulutuksesta luopumista on tutkittu seuraavan kysymyksen avulla: "Oletteko viimeisen 12 kuukauden aikana joutunut luopumaan taloudellisten syiden vuoksi seuraavista asioista?" Valittavana olivat seuraavat vaihtoehdot: 1) ruoan laatu ja määrä, 2) lääkkeet, 3) terveydenhoito, 4) kotipalvelut, 5) kulkuvälineiden käyttö, 6) uusien vaatteiden ostaminen 7) matkailu, 8) harrastukset, 9) hyvinvointipalvelut, 10) ystävien kutsuminen kotiin, 11) taloudellisen tuen tai lahjojen antaminen läheiselleni, 12) jotain muuta, mitä? 13) en ole joutunut luopumaan mistään edellä mainitusta. Tutkittava on voinut rastittaa useamman vaihtoehdon.

Kuvio 2.3.

Taloudellisten syiden vuoksi joutunut luopumaan viimeisen 12 kuukauden aikana seuraavista asioista, prosenttia. Eläkereitin mukainen tarkastelu.

+p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Erot kulutuksesta luopumisesta eläkereitin mukaan on testattu khiin neliö -testillä.

2.6 Lopuksi

Eläkereittien yhteyttä koettuun toimeentulokokemuksiin vanhuuseläkeiässä on tutkittu verrattain vähän Suomessa ja kansainvälisesti, vaikka tiedetään, että työkyvyttömyys tai työttömyys ovat yhteydessä heikompaan toimeentuloon (She & Livermore 2007; Rose ym. 2009; Schmidt & Danziger 2012; Fonseca ym. 2014; Ahonen ym. 2018; Meyer & Mok 2018). Tämän tutkimuksen tulokset antavat näyttöä sille, että työkyvyttömyyseläkkeen ja työttömyyden kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneet kokevat enemmän toimeentulovaikeuksia kuin työstä suoraan vanhuuseläkkeelle siirtyneet. Huonoksi koettu terveys, pieni eläke, puolison puuttuminen, vuokralla asuminen sekä omaisuustulojen puuttuminen tai niiden vähäinen merkitys toimeentulolle olivat selkeimmin yhteydessä taloudellisten vaikeuksien kokemiseen kaikissa eläkereittimalleissa. Laajempi tarkastelu osoittaa, että kun nämä tekijät otetaan huomioon, erot kotitalouden tavanomaisten menojen kattamisessa häviävät lähes kokonaan eläkereittien välillä.

Tämän tutkimuksen tulokset ja aikaisemmat tutkimukset osoittavat (ks. esim. Kautto ym. 2009; Levy 2015), että eläkkeen määrä on yhteydessä taloudellisten vaikeuksien kokemiseen. Pienituloisilla eläkeläisillä on useammin toimeentulovaikeuksia kuin niillä, joilla on suuremmat tulot. Tässä aineistossa tuloja mitattiin eläkkeen määrällä, mikä kuvastaa verrattain hyvin myös tutkittavan työuraa. Työuran aikaisessa vaiheessa eläkkeelle siirtyneillä ansaittu eläke on jäänyt usein pieneksi, kun taas pitkän työuran tehneillä se on todennäköisesti suurempi. Työttömyyden ja työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneissä on pienituloisia eniten ja menojen kattamisen vaikeudet korostuvatkin erityisesti juuri heillä.

Myös terveydentila on yhteydessä heikompaan toimeentuloon vanhuuseläkeiässä (ks. esim. Arber ym. 2014). Monella vanhuuseläkeläisellä työkyvyttömyys- tai työttömyysaika on voinut olla pitkä ja tällöin työura on usein jäänyt lyhyeksi tai rikkonaiseksi, millä on todennäköisesti ollut myös vaikutuksia toimeentulon tasoon. Erityisesti työkyvyttömyyseläketaustaisilla vanhuuseläkeläisillä taloudelliset vaikeudet korostuvat. Keskimääräistä pienempien eläkkeiden lisäksi heillä on myös muita heikompi terveydentila ja näin ollen todennäköisesti suuremmat terveydenhoito- ja lääkekustannukset. Työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneet kokevatkin eniten vaikeuksia erityisesti terveydenhoitoon ja lääkkeisiin liittyvien kustannusten kattamisessa, mutta verrattain usein vaikeuksia myös asumiseen ja liikkumiseen liittyvien kustannusten kattamisessa.

Aikaisempien tutkimusten perusteella tiedetään, että työssä jatkavat pidempään ne, joiden sosioekonominen asema on verrattain hyvä (ks. esim. Järnefelt 2010), sillä esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden ja työttömien on todettu olevan sosioekonomiselta asemaltaan heikommassa asemassa kuin työssä jatkajien (ks. esim. Rantala 2008; Polvinen ym. 2013; Polvinen ym. 2014). Tämä tutkimus antaa viitteitä koulutustaustan yhteydestä menojen kattamisen vaikeuteen, vaikkakin täysin vakioituissa mallissa koulutuksen yhteys menojen kattamisen vaikeuteen oli kymmenen prosentin riskitasolla tilastollisesti merkitsevä ainoastaan työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä.

Myös siviilisäätö on yhteydessä menojen kattamisen vaikeuteen kaikissa eläkereittimallissa. Työttömyyden ja työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneissä on enemmän eronneita, leskiä ja naimattomia kuin työstä suoraan vanhuuseläkkeelle siirtyneissä. Tulokset osoittavat, että heillä on naimisisä tai avoliitossa olevia useammin myös menojen kattamisen vaikeuksia. Tämä johtuu pitkälti siitä, että yksinasuvilla ei ole muiden henkilöiden tuloja kotitaloudessa ja näin ollen heillä esimerkiksi asumismenot henkilöä kohti ovat usein suuremmat kuin muilla. Tutkimus antoi näyttöä myös siitä, että naiset kokevat vähemmän menojen kattamisen vaikeuksia, kun muut tekijät on huomioitu. Yhteys ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä eri eläkereittien kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneillä.

Omaisuuksilla tai niiden puuttumisella oli myös yhteys toimeentulovaikeuksien kokemiseen, sillä se säilyi merkitseväenä tekijänä menojen kattamisen vaikeuksien kokemisessa kaikissa eläkereittimallissa vielä senkin jälkeen, kun eläkkeen määrä on huomioitu. Tulokset osoittavat, että harvalla vanhuuseläkeläisellä on omaisuustuloja, ja että hyvin harva kokee, että niiden merkitys toimeentulossa olisi suuri. Kuitenkin ne, joilla näitä tuloja on, kokevat myös muita vähemmän toimeentulovaikeuksia huolimatta eläkkeellesiirtymisreitistä.

Vuokralla asuvat kokivat enemmän menojen kattamisen vaikeuksia kuin omistusasujat. Tämä oli nähtävissä sekä työkyvyttömyyseläkkeen että työttömyyden kautta ja suoraan työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Omistusasunnossa asuvilla asumismenot ovat usein vuokralla asuvia pienemmät, ja asumiskustannukset rasittavatkin eniten pienituloisia ja vuokralla asuvia (Reijo 2018; ks. myös tämän kirjan luku 4). Työttömyys- ja työkyvyttömyyseläketaustaiset vanhuuseläkeläiset asuvat suoraan työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneitä hiukan useammin vuokralla ja heillä vaikeudet asumiseen liittyvien kustannusten kattamisessa näkyivät eniten.

Tämä tutkimus osoittaa, että vanhuuseläkeikäisten toimeentulokokemukset eroavat sen mukaan mitä kautta vanhuuseläkkeelle on siirrytty. Eläkereittien mukaiset erot menojen kattamisen vaikeudessa liittyvät suureksi osaksi siihen, että työssä vanhuuseläkkeelle saakka jatkaneet on valikoitunut joukko. Heidän terveydentilansa, sosioekonominen asemansa sekä eläkkeen tasonsa on parempi kuin työttömyyden ja työkyvyttömyyseläkkeen kautta vanhuuseläkkeelle siirtyneillä. Yhtenä tärkeänä keinona kaventaa ikääntyneen väestön toimeentuloeroja tulevaisuudessa on työikäisen väestön terveyden edistäminen ja työssä jatkamisen tukeminen. Osa-aikatyö voidaan nähdä yhtenä ratkaisuna niiden kohdalla, joiden terveydentila on heikentynyt, mutta joilla kuitenkin on työkykyä jäljellä.

Lähteet

Ahonen, K. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (2018) Eläkeläisten toimeentulokokeemukset vuonna 2017. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 03/2018: Helsinki

Arber, S. & Fenn, K. & Meadows, R. (2014) Subjective financial well-being, income and health inequalities in mid and later life in Britain. *Social Science & Medicine* 100: 12–20.

Eläketurvakeskus (2018) Suomen työeläkkeensaajat 2017. Suomen Virallinen tilasto. Eläketurvakeskuksen tilastoja 07/2018.

Eläketurvakeskus (2019) Työkyvyttömyyseläkettä sairauspäivärahaikauden jälkeen. Viitattu (18.3.2019): <https://www.etk.fi/elakejarjestelmat/elaketurva/tyoelake-etuudet/tyokyvyttomyyselake/>.

Fonseca, R. & Kapteyn, A. & Lee, J. & Zamarro, G. & Feeney, K. (2014) A Longitudinal Study of Well-being of Older Europeans: Does Retirement Matter? *J Popul Ageing* 7(1): 21–41.

Järnefelt, N. (2010) Education and Longer Working Lives. A longitudinal study on education differences in the late exit from working life of older employees in Finland. Finnish Centre for Pensions, Studies 2010:1.

Halleröd, B. & Örestig, J. & Stattin, M. (2013) Leaving the labour market: the impact of exit routes from employment to retirement on health and wellbeing in old age. *Eur J Ageing* 10: 25–35.

Hefling, C. & Iceland, J. (2009) Poverty, Material hardship and depression. *Soc Sci Q* 90(5): 1051–1071.

Hyde, M. & Ferrie, J. & Higgs, P. & Mein, G. & Nazroo, J. (2004) The effects of pre-retirement factors and retirement route on circumstances in retirement: findings from the Whitehall II study. *Ageing and Society* 24: 279–296.

Hyde, J. & Wu, A. (2017) The Financial Vulnerability of Former Disability Beneficiaries in Retirement. DRC Brief Number: 2017–02.

Kautto, M. & Palomäki, L.-M. & Rantala, J. & Tuominen, E. (2009) Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74:3: 290–302.

Komp, K. & Niemi, T. (2018) Elämänkaaren vaikutus eläkkeeseen. *Janus* 26(3): 264–268.

Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K & Palomäki, L.-M. (2017) (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia. 01/2017. Helsinki.

Laaksonen, E. & Martikainen, P. & Lallukka, T. & Lahelma, E. & Ferrie, J. & Rahkonen, O. (2009) Economic difficulties and common mental disorders among Finnish and British white-collar employees: the contribution of social and behavioural factors. *J Epidemiol Community Health* 63: 439–446.

Laaksonen, M. & Rantala, J. & Liukko, J. & Polvinen, A. & Varis, J. & Kesälä, M. & Kuivalainen, S. (2019) Company-level determinants of disability retirement: a multilevel study of Finnish private sector workplaces. *European Journal of Public Health*, (luettavissa: <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckz068>).

Lahelma, E. & Laaksonen, M. & Lallukka, T. & Martikainen, P. & Pietiläinen, O. & Saastamoinen, P. & Gould, R. & Rahkonen, O. (2012) Working conditions as risk factors for disability retirement: A longitudinal register linkage study. *BMC Public Health* 12:309.

Levy, H (2015). Income, Poverty, and Material Hardship Among Older Americans. *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences* 1(1): 55–77.

Meyer, B. & Mok, W. (2018) Disability, earnings, income and consumption. *J. Public Econ.*, In Press. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.06.011>.

Palomäki, L.-M. (2019) Does It Matter How You Retire? Old-age Retirement Routes and Subjective Economic Well-Being. *Soc Indic Res* 142:733. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-1929-9>.

Pensola, T. & Gould, R. & Polvinen, A. (2010) Ammatit ja työkyvyttömyyseläkkeet. Masennukseen, muihin mielenterveyden häiriöihin sekä tuki- ja liikuntaelinten sairauksiin perustuvat eläkkeet. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä* 2010:16. Helsinki.

Pensola, T. & Shemeikka, R. & Kesseli, K. & Laihiala, T. & Rinne, H. & Notkola, V. (2012) Palkansaaaja, yrittäjä, työtön. *Kuolleisuus Suomessa 2001–2007. Kuntoutussäätiön tutkimuksia* 84/2012.

Polvinen, A. & Gould, R. & Lahelma, E. & Martikainen, P. (2013) Socioeconomic differences in disability retirement in Finland: The contribution of ill-health, health behaviours and working conditions. *Scand J Public Health*, 41: 470–478.

Polvinen, A. & Laaksonen, M. & Gould, R. & Lahelma, E. & Martikainen, P. (2014) The contribution of major diagnostic causes to socioeconomic differences in disability retirement. *Scand J Work Environ Health* 40(4): 353–360.

Rantala, J. (2008) Varhainen eläkkeelle siirtyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2008:1. Helsinki.

Rantala J. (2014) Eläkeläisten toimeentulon kehitys ensimmäisten eläkevuosien aikana. Analyysi vuonna 1999 eläkkeelle jääneiden ekvivalenttirahatulosta vuosina 1997–2008. Yhteiskuntapolitiikka 79:2.

Rantala, J. & Gould, R. (2015) Pienituloisuuden dynamiikka työkyvyttömyyseläkkeelle siirryttäessä. Yhteiskuntapolitiikka 80:3.

Rantala, J. & Hietaniemi, M. & Nyman, H. & Laaksonen, M. & Kuivalainen, S. (2017) (toim.) Työkyvyttömyyseläkkeensaajien eläketurva ja toimeentulo 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 04/2017. Helsinki.

Rantala, J. & Suoniemi, I. (2011) Toimeentulon muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä – ekvivalenttitulosuhteen tarkastelua. Yhteiskuntapolitiikka 76:1.

Reijo, M. (2018) Monta tapaa mitata asumismenoja – Kotitalouksien asumiskulutus eriytynyt tuloryhmien välillä. Tieto & Trendit. Asiantuntija-artikkelit ja ajankohtaisblogit. Tilastokeskus. (Luettavissa: <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2018/monta-tapaa-mitata-kotitalouksien-asumismenoja-kotitalouksien-asumiskulutus-eriytynyt-tuloryhmien-valilla/>).

Rinne, H. & Parkkinen, M. & Shemeikka, R. & Ilomäki, T. & Notkola, V. (2018) Kuolleisuus ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen palkansaajilla ammateittain Suomessa 2001–2015. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 90/2018. Helsinki.

Rose, R. & Parish, S. & Yoo, J. (2009) Measuring Material hardship among the US Population of Women with Disabilities Using Latent Class Analysis. Soc Indic Res 94: 391–415.

Salonen, J. & Takala, M. & Vidlund, M. & Väänänen, N. (2017) Suomen osa-aikaeläke ja osittaiset eläkkeet Euroopassa. Eläketurvakeskuksen raportteja 08/2017. Helsinki.

Schmidt, L. & Danziger, S. (2012) Filling holes in the safety net? Material hardship and subjective well-being among disability benefit applicants and recipients after the 1996 welfare reform. Social Science Research 41: 1581–1597.

She, P. & Livermore, G. (2007) Material Hardship, Poverty, and Disability Among Working-Age Adults. Social Science Quarterly, 88(4): 970–989.

She, P. & Livermore, G. (2009) Long-term Poverty and Disability Among Working-Age Adults. Journal of Disability Policy Studies 19(4): 244–256.

Liite

Liitetaulukko L2.1.

Välttämättömyysmenojen (ruoka, asuminen, lääkkeet, terveydenhoito, kulkuvälineiden käyttö, puhelimen ja internetin käyttö) kattamisen vaikeus. Järjestysasteikolliset logistiset regressiomallit menojen kattamisen vaikeudelle, vakioidut mallit. Ristitulo-suhteet (OR).

	Ruoka	Asuminen	Lääkkeet	Terveydenhoito	Kulkuvälineiden käyttö	Puhelin ja internet
Eläkettä edeltävä tila						
Työ	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Työttömyys	0,83	0,83	0,89	0,99	0,87	1,15
Tk-eläke	1,08	1,09	1,24	1,24	1,33*	1,16
Ikä						
63–64	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
65–69	1,22	1,29	1,27	1,35*	1,39*	1,58**
70–74	1,11	1,32	1,26	1,2	1,23	1,29
Sukupuoli						
Mies	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Nainen	0,79*	0,84	0,84	0,96	0,8	0,92
Siviilisääty						
Avio-/avoliitto	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Eronnut, leski, naimaton	1,78***	1,37***	1,6***	1,63***	1,65***	1,45**
Koulutus						
Perus	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Keski	0,92	1,03	0,95	0,88	1,1	0,96
Korkea-aste	0,54***	0,63**	0,66**	0,72*	0,87	0,68**
Koettu terveys						
Hyvä	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Kohtalainen	2,25***	1,81***	2,36***	2,58***	2,15***	2,38***
Huono	3,51***	2,76***	4,92***	4,98***	3,09***	3,85***
Asunnon hallintasuhte						
Omistus	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Vuokra	2,60***	2,30***	2,39***	2,56***	1,96***	2,17***
Muu	2,00***	2,02***	1,86**	1,90***	1,99***	2,01***
Omaisuuksien merkitys						
Vähäinen, ei omaisuus-tuloja	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Kohtalainen, suuri	0,43***	0,61**	0,52***	0,47***	0,50***	0,47***
Eläke (€/kk)						
–1 000	2,07***	1,96**	2,03***	2,04***	2,10***	2,00***
1 000–1 500	1,75***	1,66***	1,61**	1,42*	1,92***	1,76***
1 500–2 000	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
2 000–2 500	0,76	0,79**	0,62**	0,67*	0,72*	0,78
2 500–	0,41***	0,46***	0,39***	0,48***	0,44***	0,54***

*p < 0.10, *p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001.

Satu Nivalainen

3 Eläkeläisten taloudellinen hyvinvointi ja toimeentulokokemukset – alueellinen tarkastelu

Tiivistelmä

Väestön ikärakenne, koulutus rakenne ja väestökehitys ovat eri alueilla erilaisia. Maaseudulla väestö on vanhempaa ja vähemmän koulutettua kuin kaupungeissa, ja maaseudun väestörakenne ikääntyy kaupunkeja nopeammin. Tästä syystä alueet kohtaavat erilaisia hyvinvoinnin haasteita. Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että maaseudulla on matalin tulotaso ja kaupungeissa korkein. On havaittu, että yleisesti ottaen maaseudulla ilmenee erilaisia hyvinvoinnin puutteita enemmän kuin kaupungeissa.

Artikkelissa tarkastellaan taloudellista hyvinvointia ja toimeentulokokemuksia eri alueilla. Aluejakona on aluetarkasteluissa yleisesti käytetty Tilastokeskuksen kuntajako maaseutumaisiin, taajaan asuttuihin ja kaupunkimaisiin kuntiin. Aikaisemmista tutkimuksista poiketen tarkastelukohteena on nimenomaan eläkeläisten toimeentulo. Toimeentuloa mitataan kotitalouden tuloilla, tyytyväisyydellä taloudelliseen tilanteeseen ja tulojen riittävyydellä tavanomaisten menojen ja välttämättömyysmenojen kattamisen näkökulmasta.

Tulosten mukaan maaseutu näyttäytyy kaikilla taloudellisen hyvinvoinnin mittareilla kaupunkialueita heikompana. Erityisen selkeät alueelliset erot ovat tuloissa. Maaseudulla asuvien eläkeläisten tulotaso on selvästi kaupunkeja matalampi. Maaseudulla asuvista joka viides on määritelmällisesti pienituloinen. Kaupungeissa tähän ryhmään kuuluu vain joka kymmenes. Maaseudulla eläkkeissä korostuu kansaneläkkeen suuri rooli. Maaseudulla asuvat eläkeläiset ovat myös kaupungeissa asuvia vähemmän tyytyväisiä taloudelliseen tilanteeseensa ja heillä on enemmän vaikeuksia sekä tavanomaisten että välttämättömyysmenojen kattamisessa. Alueelliset erot koetussa taloudellisessa hyvinvoinnissa ovat kuitenkin selvästi pienempiä kuin tuloerot. Käytännössä siis maaseudulla toimeentulo koetaan kaupunkeja helpommaksi pienemmillä tuloilla. Tulokset osoittavat, että maaseudun alhaisempi koettu taloudellinen hyvinvointi johtuu maaseudun matalammasta tulotasosta. Kun tulotaso vakioitiin, alueellisia eroja koetussa taloudellisessa hyvinvoinnissa ei enää ollut.

3.1 Johdanto

Suomi ikääntyy vauhdilla. Alueittain kehitys on kuitenkin epätasaista. Paitsi että maaseutualueiden väestörakenne ikääntyy kaupunkeja nopeammin, maaseudulla väestö on jo valmiiksi muita alueita iäkkäämpää. Eläkeikäisten eli 65 vuotta täytäneiden osuus maaseudun väestöstä on yli 27 prosenttia, kun taas kaupungeissa tähän ikäryhmään kuuluu vain harvempi kuin joka viides (Tilastokeskus 2016a).

Väestörakenteen vinoutumisen syynä on muuttoliike, joka on jo vuosikymmeniä vienyt nuoria maaseudulta kaupunkeihin (esim. Nivalainen 2010). Muuttoliikkeen vaikutus väestön määrään ja ikärakenteeseen on voimakas ja nopea. Koska muuttoliike on iän mukaan valikoivaa, se vaikuttaa alueiden väestöön sekä heti muuton tapahduttua että tulevaisuudessa syntyvyysvaikutuksen kautta: nuorten ja parhaassa hedelmällisyyssiässä olevien muutto lisää syntyneiden määrää muuttovoittoalueilla ja pienentää sitä muuttotappioalueilla. Maaseudulla ihmisiä kuolee enemmän kuin syntyy. Kaupungeissa tilanne on päinvastainen. Tämä on edistänyt ja edistää alueiden ikärakenteiden vinoutumista entisestään.

Koska muuttoliike on myös koulutuksen mukaan valikoivaa – muuttajat ovat tyypillisesti hyvin koulutettuja – alueiden koulutustasojen erot ovat kasvaneet muuttoliikkeen myötä. Korkeasti koulutetut ovat jo pitkään keskittyneet kaupunkeihin, kun taas maaseudulle jäänyt väestö on vähemmän koulutettua (esim. Nivalainen 2010). Tähän vaikuttaa osaltaan myös elinkeinorakenne, joka on eri alueilla erilainen – kaupungeissa monipuolinen ja palveluvaltainen, maaseudulla yksipuolisempi ja lähinnä maatalousvaltainen.

Väestörakenteeseen liittyvien erojen lisäksi alueet kohtaavat myös erilaisia hyvinvoinnin haasteita. Alueellisia hyvinvointieroja on tutkittu jonkin verran. Eri tutkimuksissa on tarkasteltu eri mittareita kuten pienituloisuus tai tuloköyhyys, hyvinvointipuutteet eri tavoin mitattuna, terveys, koulutustaso ja subjektiivinen itse määritelty köyhyys (Niemi 2007; Honkkila 2009; Kauppinen & Karvonen 2014). Tutkimuksissa on käytetty erilaisia aluejakoja, mutta voimakaimmin on noussut esiin kaupunki–maaseutu-jaon yhteys hyvinvointiin. Yleisesti maaseutumaisilla alueilla ilmenee enemmän hyvinvoinnin puutteita kuin kaupunkimaisilla alueilla. Tämä ero juontaa juurensa pitkälle historiaan ja on edelleen vallitseva. (Kauppinen & Karvonen 2014.)

Useissa tutkimuksissa on todennettu, että maaseudulla on selkeästi matalin tulotaso ja kaupungeissa korkein. Myös pienituloisuusriski on suurin maaseudulla. (Esim. Viljanen 2001; Heikkilä ym. 2002; Honkkila 2009; Ilmarinen & Kauppinen 2018.) Tämä on varsin luonnollista, sillä asukkaiden ikärakenne, koulutustaso ja työpaikkojen luonne vääjäämättä heijastuvat asukkaiden tuloihin. Toisaalta löydökset eivät ole täysin kiistattomia, sillä Niemelä (2007) ei ha-

vainnut 2000-luvun puolivälissä köyhyyden määriteltynä 60 prosenttia mediaanitulosta juurikaan eroavan alueiden välillä, vaikkakin maaseudulla pienituloisten osuus oli hivenen kaupunkeja korkeampi. Subjekttiivinen köyhyys määriteltynä toimeentulo todella vaikeaksi nykyisillä kuukausituloilla sitä vastoin oli maaseudulla yleisempää. Myös Haapola ym. (2012) paikansivat köyhyyden kaupunkikeskusten ulkopuolelle.¹

Hyvinvoinnin puutteista huolimatta tyytymättömyyttä elämään ei maaseudulla koeta sen enempää kuin kaupungeissa ja myöskään yleisesti menojen kattamisen hankaluudessa ei ole selkeitä alueellisia eroja (vrt. kuitenkin Niemelä 2007 edellä). Lisäksi erot koetussa hyvinvoinnissa erityyppisissä kunnissa asuvien välillä ovat olleet pienempiä kuin vaikkapa tuloissa havaitut erot. (Esim. Karvonen & Kauppinen 2008; Kauppinen & Karvonen 2014.)

Osittain tätä ilmiötä voi selittää elinkustannusten alueellinen vaihtelu. Esimerkiksi Heikkilän ym. (2002) mukaan kaupungeissa asuvien korkeampi tulotaso ei välttämättä takaa parempaa elintasoja kaupunkien korkeampien elinkustannusten vuoksi. Alueiden väliset asumiskustannuserot on merkittävin yksittäinen alueellisia elinkustannuseroja selittävä tekijä; asumismenot suhteessa tuloihin ovat suurimmat kaupungeissa ja pienimmät maaseudulla (Niemelä 2005; Ilmarinen & Kauppinen 2018).² Maaseudulla asumismenot koetaankin vähemmän rasittaviksi. Tämä yhteys säilyy senkin jälkeen, kun erot alueiden ikä- ja sukupuolirakenteessa ja koulutustasossa on otettu huomioon. Myöskään maantieteellisen sijainnin vakiointi ei poista tätä eroa. (Kauppinen & Karvonen 2014.)

Niemelän (2005) mukaan asumismenojen huomioon ottaminen kaventaa jonkin verran kaupunkimaisten ja maaseutumaisten kuntien välistä toimeentuloeroa. Yleiskuva tulotasojen eroista pysyy kuitenkin samana; kaupungeissa tulot ovat korkeimmat ja maaseudulla matalimmat. Sen sijaan pienituloisuusasteeseen asumismenojen huomioiminen vaikuttaa enemmän tasaavasti; kaupunkimaisten ja maaseutumaisten kuntien väliset erot kaventuivat selvästi tai jopa poistuivat joillakin maantieteellisillä alueilla. Kuitenkin kokonaisuutena maaseutumaisissa kunnissa pienituloisuusriski on kaikkein suurin senkin jälkeen, kun asumiskustannusten erot on huomioitu. (Niemelä 2005.) Kotitaloustyyppin, sosioekonomisen aseman ja iän vakiointi ei poista tätä ilmiötä (Ilmarinen & Kauppinen 2018).

1 Tutkimuskohteena oli Päijät-Häme ja aluejaotuksessa eroteltiin Lahti, kehyskunnat ja reuna-alueen kunnat. Köyhyyteen liittyvä tulos koski 72–76-vuotiaita.

2 Asumismenot ovat myös yhteydessä asunnon hallintasuhteeseen. Vuokralla asujien taloudellinen toimeentulo on huomattavasti omistusasujia heikompi (esim. Siikanen 1999; Niemelä 2004). Maaseudulla omistusasujien osuus on suurempi kuin kaupungeissa (Ilmarinen & Kauppinen 2018).

Tässä tutkimuksessa selvitetään eläkeläisten taloudellista hyvinvointia ja toimeentulokokemuksia alueellisesta näkökulmasta. Tarkastelu perustuu Eläketurvakeskuksen Eläkkeensaajien toimeentulo ja taloudellinen hyvinvointi -kyselytutkimukseen, joka toteutettiin vuonna 2017 (ks. Ahonen ym. 2018). Aluejakona on aluetarkasteluissa yleisesti käytetty Tilastokeskuksen kuntajako maaseutumaisiin, taajaan asuttuihin ja kaupunkimaisiin kuntiin.³ Aikaisemmissa alueellista hyvinvointia käsittelevissä tutkimuksissa on tyypillisesti tarkasteltu koko aikuisväestöä (esim. Niemelä 2005; Kauppinen & Karvonen 2014). Tieto taloudellisesta hyvinvoinnista eläkeläisten näkökulmasta on puutteellista. Tässä tarkastelun kohteena ovat kaikki 55–85-vuotiaat varsinaisella vanhuuseläkkeellä tai työkyvyttömyyseläkkeellä olevat eläkeläiset. Taloudellisen tilanteen mittarina käytetään kotitalouden tuloja ja sitä, jääkö välttämättömien menojen jälkeen rahaa. Näitä pidetään tässä tutkimuksessa objektiivisina hyvinvoinnin mittareina, vaikka tiedot perustuvatkin kyselyvastaukseen. Subjektiivisina hyvinvoinnin mittareina tarkastellaan tyytyväisyyttä taloudelliseen tilanteeseen ja tulojen riittävyttä sekä tavanomaisten menojen että välttämättömyysmenojen kattamisen näkökulmasta.

Artikkeli rakentuu siten, että ensin katsotaan eri alueilla asuvien eläkeläisten ominaisuuksia keskeisten taustamuuttujien osalta. Seuraavaksi tarkastellaan tuloja ja pienituloisuutta eri alueilla. Sitten tarkastellaan tyytyväisyyttä taloudelliseen tilanteeseen alueittain. Tämän jälkeen tarkastelun kohteena on tulojen riittävyys menojen kattamisen näkökulmasta. Viimeiseksi katsotaan, miten eri alueilla jää rahaa välttämättömien menojen jälkeen ja mihin tätä jäljelle jäävää rahaa käytetään. Lopuksi esitetään yhteenveto.

3.2 Eri alueilla asuvien ominaisuudet

Seuraavaksi katsotaan eri alueilla asuvien ominaisuuksia keskeisten taustamuuttujien suhteen (taulukko 3.1). Tutkimusjoukosta lähes kaksi kolmasosaa asuu kaupungeissa. Taajaan asutuissa ja maaseutumaisissa kunnissa asuu liki viidesosa kussakin. Tämä vastaa ikääntyneen väestön alueellista jakaumaa melko tarkasti (Tilastokeskus 2016a). Aineiston voidaan siis katsoa olevan alueellisesti edustava.

³ Maaseutumaisia ovat kunnat, joiden väestöstä harvempi kuin kolme viidestä asuu taajamissa ja suurimman taajaman väkiluku on alle 15 000 asukasta tai vähintään 60 prosenttia, mutta alle 90 prosenttia asuu taajamissa ja suurimman taajaman väkiluku on alle 4 000. Kaupunkimaisissa kunnissa vähintään 90 prosenttia väestöstä asuu taajamissa tai suurimman taajaman väkiluku on vähintään 15 000. Näiden välimaastoon jäävät kunnat luokitellaan taajaan asutuiksi. Maaseutumaisia kuntia on joka puolella maata, sen sijaan taajaan asutut kunnat sijaitsevat pääosin kaupunkien ja suurimpien keskusten ympäristössä.

Taulukko 3.1.

Eri alueilla asuvien ominaisuudet keskeisten taustamuuttujien osalta, prosenttia.

	Kaupunkimaiset kunnat	Taajaan asu- tut kunnat	Maaseutumai- set kunnat	Yhteensä	Lkm
Sukupuoli*					
Mies	44,0	49,5	50,7	46,1	1 250
Nainen	56,0	50,5	49,3	53,9	1 659
Ikä***					
55–64	11,4	17,2	13,0	12,7	720
65–74	57,5	53,3	49,6	55,4	1 394
75–	31,1	29,6	37,4	31,9	795
Koulutus***					
Perusaste	35,8	39,6	50,4	39,1	1 017
Keskiaste	33,6	38,3	32,6	34,3	1 092
Alempi korkea-aste	21,9	17,7	13,8	19,7	596
Ylempi korkea-aste	8,7	4,4	3,1	6,9	204
Kotitalouden koko					
2 tai useampi	64,9	68,2	68,6	66,2	1 935
Yksi	35,1	31,8	31,4	33,9	938
Asunnon hallintasuhde*					
Omistus	75,3	80,4	78,3	76,8	2 183
Vuokra	15,3	12,8	10,2	14,0	398
Muu	9,3	6,7	11,4	9,2	244
Koettu terveys*					
Hyvä/Melko hyvä	45,2	41,3	37,9	43,2	1 172
Kohtalainen	38,2	44,0	45,9	40,6	1 207
Huono/Melko huono	16,5	14,8	16,2	16,2	495
Eläkelaji**					
Vanhuuseläke	91,5	86,4	89,6	90,2	2 254
Osatyökyvyttömyys- eläke	1,3	1,7	1,4	1,4	418
Täysi työkyvyttömyys- eläke	7,3	11,8	9,0	8,4	237
Maantieteellinen sijainti***					
Helsinki-Uusimaa	30,9	12,1	2,6	22,5	632
Etelä-Suomi	24,5	21,7	21,5	23,5	691
Länsi-Suomi	24,5	37,1	33,6	28,4	824
Itä-Suomi	11,4	11,3	23,9	13,6	395
Pohjois-Suomi	8,8	17,8	18,3	12,1	367
Asuinkunnan työttömyysaste***	14,3	12,8	13,8	14,0	2 909
Lkm (%)	1 874 (64,3)	534 (18,0)	501 (17,7)	100	2 909

Tilastolliset merkitsevyydet (χ^2 -testi): *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Alueittain vastaajat eroavat toisistaan kaikissa muissa suhteissa paitsi kotitalouden koon suhteen. Kaupungeissa muita alueita suurempi osa vastaajista on naisia, sen sijaan taajaan asutuissa kunnissa ja maaseudulla miehiä ja naisia on yhtä paljon. Eläkeläisten ikärakenne on nuorin taajaan asutuissa kunnissa, joissa liki joka viides kuuluu nuorimpaan ikäluokkaan. Kaupungeissa vastaava osuus on vain kymmenen prosenttia. Vanhin ikärakenne on maaseudulla, jossa liki kaksi viidestä on yli 75-vuotias. On syytä muistaa, että valtaosa alle 65-vuotiaista eläkeläisistä on työkyvyttömyyseläkeläisiä.⁴

Eläkeläisten koulutustasoissa on suuret alueelliset erot. Kaupungeissa asuvat ovat korkeimmin koulutettuja, liki kolmasosalla on korkea-asteen koulutus. Toisaalta perusasteen varassa on vain reilu kolmannes kaupunkien asukkaista. Toisessa ääripäässä eli maaseudulla puolet on pelkästään perusasteen koulutuksen varassa ja vain yhdellä kuudesta on korkea-asteen koulutus. Taajaan asuttujen kuntien koulutus asettuu kaupunkien ja maaseudun väliin kuitenkin niin, että keskiasteen koulutus on taajaan asutuissa kunnissa muita alueita yleisempää. Myös asunnon hallintasuhteessa on alueellisia eroja. Omistusasuminen on yleisintä taajaan asutuissa kunnissa. Kaupungeissa asutaan muita alueita useammin vuokralla. Maaseudulla omistusasuminen on kaupunkeja yleisempää ja vuokralla asuvien osuus on kaikista alueista matalin.

Koettu terveydentila vaihtelee alueittain.⁵ Kaupungeissa asuvat kokevat terveytensä useimmiten ja myös muita alueita useammin hyväksi tai melko hyväksi: liki puolet kokee terveytensä hyväksi tai melko hyväksi. Maaseudulla vastaava osuus on vain kaksi viidestä. Maaseudulla terveys koetaan useimmiten kohtalaiseksi. Myös eläkeläjien yleisyys eroaa alueittain. Kaupungeissa on muita alueita vähemmän työkyvyttömyyseläkkeellä olevia ja enemmän vanhuuseläkeläisiä. Taajaan asutuissa kunnissa täydet työkyvyttömyyseläkkeet ovat muita alueita yleisempiä. Eläkeläjien mukaan maaseutumaiset kunnat asettuvat näiden kahden alueen välimaastoon.

Alueet eroavat myös maantieteelliseltä sijainniltaan. Liki kolmasosa kaupungeissa asuvista asuu Helsinki-Uudellamaalla. Vain noin joka kymmenes kaupunkilaisista asuu Itä- tai Pohjois-Suomessa. Sen sijaan maaseudun asukkaista joka viides asuu Itä-Suomessa tai Pohjois-Suomessa. Taajaan asutut kunnat sijaitsevat yleisimmin Länsi-Suomessa. Tämän lisäksi alueiden työttömyysasteet vaihtelevat.⁶ Kaupungeissa työttömyysaste on korkein ja taajaan asutuissa kunnissa matalin.

4 Maaseudun ikärakenne pysyy vanhimpana myös sen jälkeen, kun vain vähintään 63-vuotiaat ovat mukana tarkastelussa.

5 Tämä ei johdu työkyvyttömyyseläkeläisten mukana olemisesta. Kun vain vähintään 63-vuotiaat eläkeläiset ovat tarkastelussa, terveyden erot pysyvät suunnilleen samanlaisena kuin taulukossa on esitetty.

6 Työttömyysaste kunnittain on Tilastokeskuksen tieto.

3.3 Tulot ja pienituloisuus

Objektiivisena taloudellisen hyvinvoinnin mittarina käytetään vastaajan ilmoittamia kotitalouden käytettävissä olevia kuukausituloja. Koska kotitaloudet ovat eri kokoisia, kotitaloudessa asuvien henkilöiden lukumäärä on huomioitu Atkinsonin (1970) neliöjuurimenetelmällä, missä kotitalouden yhteenlasketut tulot jaetaan kotitalouden henkilöiden lukumäärän neliöjuurella. Näin saadut tulot on jaettu kolmeen ryhmään (alle 1 500, 1 500–1 999 ja yli 2 000 €/kk). Tuloryhmien muodostaminen, perustelut menetelmälle ja vertailu yleisemmin käytettyyn OECD:n modifioituun ekvivalenssiskaalaukseen on esitetty aiemmin tarkemmin (Ahonen ym. 2018; ks. tuloryhmistä myös tämän kirjan liite 2).

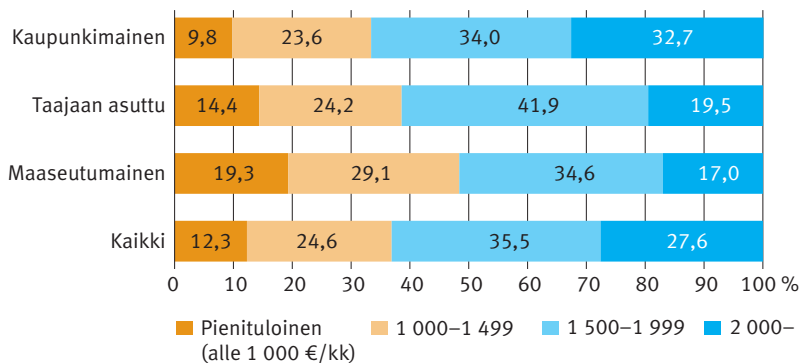
Kotitalouden tulot vaihtelevat alueittain huomattavasti (kuvio 3.1). Pienituloisimmat eläkeläiset asuvat maaseudulla. Maaseudulla asuvista liki puolella kotitalouden tulot ovat alle 1 500 euroa kuukaudessa ja vain harvempi kuin joka viides kuuluu ylimpään tuloluokkaan (yli 2 000 €/kk). Kaupungeissa asuvista noin joka kolmas kuuluu alimpaan tuloluokkaan ja suunnilleen sama osuus ylimpään tuloluokkaan. Taajaan asutuissa kunnissa asuvat kuuluvat muita alueita useammin keskituloisiin.

Erityisen silmiinpistävät alueelliset erot ovat pienituloisuutta tarkasteltaessa. Pienituloiseksi tai köyhyysriskissä eläviksi on tässä määritelty kotitaloudet, joille jää henkeä kohti alle 1 000 euroa kuussa rahaa käteen.⁷ Skaalatuissa tuloissa tämä tarkoittaa, että yhden hengen taloudessa raja on 1 000 euroa ja viiden hengen talouksissa 1 116 euroa (ks. tämän kirjan liite 2). Tämä raja sijoittuu pienituloisuusrajojen 50 (1 000 €) ja 60 (1 200 €) prosenttia mediaanitulosta väliin. Maaseudulla asuvista joka viides kuuluu pienituloisiin. Vastaava osuus kaupungeissa on vain joka kymmenes. Maaseudun tulojakaumaa havainnollistaa hyvin se, että maaseudulla köyhyysriskissä eläviä on enemmän kuin suurituloisia.

⁷ Mäkinen (2017) esittää tuloköyhyysmittarille vaihtoehdoisen (tai ennemminkin täydentävän) viitebudjetitiperusteisen köyhyysmittarin. Viitebudjetti muodostuu niistä hyödykkeistä ja palveluista, jotka ovat oleellisia vähimmäissään hyväksyttävän elintason saavuttamiseen. Viitebudjettia laadittaessa myös asumismenot huomioidaan, jolloin asumismenot riippuvat asunnon hallintasuhteesta ja asuinalueesta. Esimerkiksi yksin asuvalla yli 65-vuotiaalla velattomassa omistusasunnossa asuvalla viitebudjetti on 738 euroa kuukaudessa asuinalueesta riippumatta. Vuokralla asuvalla tai asuntovelkaisella yksin asuvalla yli 65-vuotiaalla pääkaupunkiseudulla asuvalla viitebudjetti on 1 166 euroa kuukaudessa ja pääkaupunkiseudun ja muiden suurten kuntien ulkopuolella asuvilla 961 euroa kuukaudessa. Viitebudjetti on kuitenkin laskettu olettaen henkilön olevan perusterve, jolloin budjetin terveysmenot aliarvioivat todelliset terveysmenot etenkin eläkeläisillä. Tuloköyhyysriskin rajana kaikille edellä mainituille ryhmille on 1 188 euroa kuukaudessa. Ottaen huomioon eläkeläisten keskimääräistä heikomman terveydentilan, alle 1 000 euron kuukausitulot vaikuttavat sopivalta pienituloisuuden rajalta myös viitebudjettinäkökulmasta.

Kuvio 3.1.

Kotitalouden käytettävissä olevat tulot alueittain***, euroa/kk.

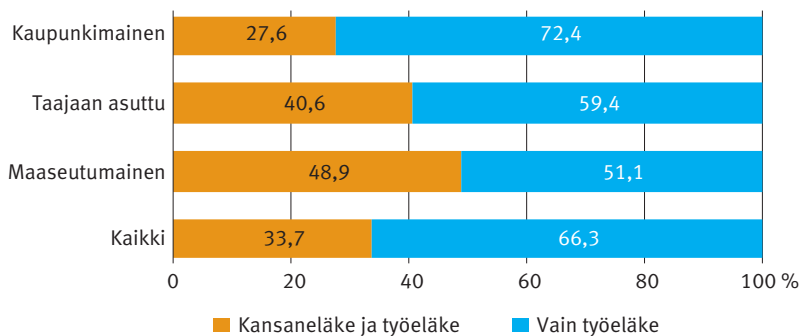

Tilastollinen merkitsevyys (χ^2 -testi): ***p < 0,001.

Tulot ovat melko hyvin yhteydessä eläkkeen rakenteeseen, joka vaihtelee alueittain selvästi (kuvio 3.2). Maaseudulla huomattavasti keskimääräistä useampi, liki puolet eläkeläisistä saa kansaneläkettä työeläkkeen rinnalla.⁸ Käytännössä tämä tarkoittaa, että maaseudulla joka toisella eläkeläisellä eläke on korkeintaan 1 300 euroa kuukaudessa. Kaupungeissa sitä vastoin kolme neljästä eläkeläisestä saa vain työeläkettä.

Kuvio 3.2.

Eläkkeen rakenne alueittain***, prosenttia.

Tilastollinen merkitsevyys (χ^2 -testi): ***p < 0,001.

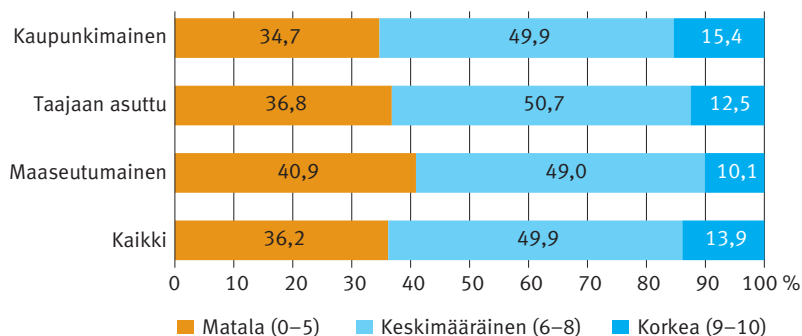
8 Pelkkää kansaneläkettä saavat sisältyvät tähän. Heitä oli alle prosentti kaikista vastaajista.

3.4 Tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen

Tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen on tässä tutkimuksessa subjektiivinen hyvinvoinnin mittari.⁹ Alueiden välillä on eroja taloudellisessa tyytyväisyydessä (kuvio 3.3).¹⁰ Erot ovat melko pieniä, mutta tilastollisesti merkitseviä. Maaseudulla ollaan tyytymättömiä taloudelliseen tilanteeseen. Kaksi viidestä maaseudun eläkeläisestä ilmoittaa tyytyväisyytensä taloudelliseen tilanteeseen olevan matala ja vain joka kymmenennellä maaseudulla asuvista tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen on korkea. Kaupungeissa asuvista selvästi maaseutua harvempi, noin joka kolmas, ilmoittaa tyytyväisyytensä taloudelliseen tilanteeseen olevan matala. Samaan aikaan liki joka kuudennen kaupunkilaisen taloudellinen tyytyväisyys on korkea.

Kuvio 3.3.

Tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen alueittain*, prosenttia.

Tilastollinen merkitsevyys (χ^2 -testi): *p < 0,05.

Maaseudun alempi tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen johtuu tulotasojen erosta (ks. liitetaulukko L3.1). Kun tulot on vakioitu, maaseudun ja kaupunkien välillä ei ole eroa tyytyväisyydessä taloudelliseen tilanteeseen. Sen sijaan sukupuolen, iän, koulutuksen, kotitalouden koon, asunnon hallintasuhteen, koetun terveyden ja eläkelajin vakiointi ei poista maaseudun ja kaupunkien välistä eroa.

9 Kysymyksen muotoilu: "Kuinka tyytyväinen yleisesti ottaen olette kotitaloutenne nykyiseen taloudelliseen tilanteeseen?" Vastausvaihtoehdot asteikolla 0–10 olivat: 0) erittäin tyytymätön, ..., 10) erittäin tyytyväinen.

10 Kun tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen on kolmiluokkainen, alue-erot ovat tilastollisesti merkitseviä viiden prosentin merkitsevyystasolla. Kun tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen on asteikolla 0–10, alue-erot ovat tilastollisesti merkitseviä yhden prosentin merkitsevyystasolla.

Katsotaan seuraavaksi mitkä tekijät selittävät tyytyväisyyttä taloudelliseen tilanteeseen eri alueilla, kun eri tekijöiden yhteisvaikutus on huomioitu (taulukko 3.2). Yhteistä kaikilla alueilla on, että kun muut tekijät on vakioitu, hyväksi terveytensä kokevat ja suurempituloiset ovat tyytyväisempiä taloudelliseen tilanteeseensa. Yhteistä on myös se, että tyytyväisyys ei eroa kotitalouden koon mukaan ja vuokralla asuvat ovat tyytymättömämpiä kuin omistusasujat. Maaseudulla henkilökohtaisista ominaisuuksista vain koettu terveys, tulot ja asunnon hallintasuhde selittävät taloudellista tyytyväisyyttä.

Edellisten lisäksi taajaan asutuissa kunnissa myös ikä vaikuttaa; vanhimpaan ikäryhmään kuuluvat ovat tyytyväisimpiä taloudelliseen tilanteeseensa. Tämän lisäksi kaupungeissa myös sukupuoli, koulutus ja eläkelaji selittävät tyytyväisyyttä taloudelliseen tilanteeseen. Naiset ovat miehiä tyytyväisempiä ja korkeasti koulutetut ovat matalammin koulutettuja tyytyväisempiä. Lisäksi osatyökyvyttömyyseläkkeellä ja vanhuuseläkkeellä olevat ovat tyytyväisempiä kuin täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevat.¹¹

Korkeamman työttömyyden alueilla asuvilla maaseudun ja taajaan asuttujen kuntien asukkailla tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen on myös muita korkeampaa. Tämä voi ensiajattelemalta vaikuttaa epäloogiselta, mutta selitys tähän saattaa piillä siinä, että korkeamman työttömyyden alueilla on paljon työttömiä. Vertailuissa työttömiin eläkeläiset pitävät toimeentuloansa yleisesti ottaen parempana ja tämä saattaa heijastua tyytyväisyydessä taloudelliseen tilanteeseen (ks. luku 5 tässä kirjassa).

11 Ikä ja eläkelaji ovat melko vahvasti korreloituneita; pääosa alle 65-vuotiaista on työkyvyttömyyseläkkeellä. Kun eläkelaji jätetään malleista pois, iän vaikutus voimistuu. Kaupungeissa yli 65-vuotiaat ovat nuorempia tyytyväisempiä ja maaseudulla vanhimpaan ikäryhmään kuuluvat ovat tyytyväisempiä kuin nuoremmat.

Taulukko 3.2.

Tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen eri alueilla (asteikolla 0–10), lineaariset regressiomallit.

	Kaupunkimainen	Taajaan asuttu	Maaseutumainen
Sukupuoli (ref. Mies)			
Nainen	0,23*	-0,03	0,29
Ikä (ref. 55–64)			
65–74	0,15	0,58	-0,20
75–85	0,46*	0,90*	0,30
Koulutus (ref. Perusaste)			
Keskiaste	0,15	-0,23	0,09
Alempi korkea-aste	0,06	-0,06	-0,02
Ylempi korkea-aste	0,67***	0,13	0,30
Kotitalouden koko (ref. 2 tai useampi)			
Yksi	-0,02	-0,08	0,23
Asunnon hallintasuhte (ref. Omistus)			
Vuokra	-1,03***	-0,72*	-0,64+
Muu	-0,58**	-0,39	-0,39
Koettu terveys (ref. Hyvä/Melko hyvä)			
Kohtalainen	-0,73***	-1,17***	-0,93***
Huono/Melko huono	-1,92***	-1,94***	-1,67***
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 500 €/kk)			
1 500–1 999	0,94***	1,34***	0,96***
2 000–	2,15***	2,17***	1,98***
Eläkelaji (ref. Täysi työkyvyttömyyseläke)			
Osatyökyvyttömyyseläke	0,53*	-0,33	0,25
Vanhuuseläke	0,54+	-0,70	0,77
Asuinkunnan työttömyysaste	0,02	0,06*	0,06+
Vakio	4,74***	5,50***	4,39***
<i>Lkm</i>	1 723	494	447
R ²	0,36	0,34	0,26

Tilastolliset merkitsevyydet: +p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

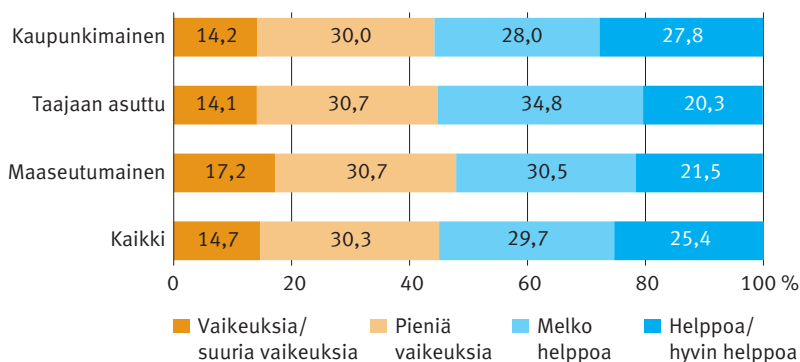
3.5 Tulojen riittävyys menojen kattamisen näkökulmasta

Hyvinvointia ja tulojen riittävyttä menojen kattamisen näkökulmasta tarkastellaan kahdella tavalla. Ensin katsotaan yleiskuvaa tulojen riittävydestä eli sitä, miten kotitalouden tulot riittävät tavanomaisten menojen kattamiseen kokonaisuutena.¹² Sen jälkeen tarkennetaan tarkastelua ja katsotaan välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeutta menoryhmittäin.¹³ Menoryhmät ovat: ruoka, asuminen, lääkkeet, terveydenhoito, kulkuvälineiden käyttö ja puhelin/internet.

Vaikeudet tavanomaisten menojen kattamisessa vaihtelevat alueittain (kuvio 3.4). Alueelliset erot ovat verraten pieniä, mutta tilastollisesti merkitseviä. Maaseudulla on eniten vaikeuksia tavanomaisten menojen kattamisessa, useampi kuin joka kuudes kokee näiden menojen kattamisen vaikeaksi tai hyvin vaikeaksi. Toisaalta vain joka viidennelle maaseudun asukkaalle tavanomaisten menojen kattaminen on helppoa tai hyvin helppoa. Maaseudulla molemmat ääripäät ovat siten suunnilleen yhtä yleisiä. Kaupungeissa tavanomaisten menojen kattaminen koetaan muita alueita useammin helpoksi tai hyvin helpoksi, useampi kuin joka neljäs on tätä mieltä. Vain yksi seitsemästä kaupunkilaisesta kokee tavanomaisten menojen kattamisen vaikeaksi tai hyvin vaikeaksi. Taajaan asuissa kunnissa menojen kattaminen on useimmiten melko helppoa.

Kuvio 3.4.

Tavanomaisten menojen kattamisen vaikeus alueittain**, prosenttia.

Tilastollinen merkitsevyys (χ^2 -testi): ** $p < 0,01$.

12 Kysymyksen muotoilu: "Kun kotitaloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, saatteko tavanomaiset menonne niillä katetuksi?" Vastausvaihtoehdot olivat: 1) suurin vaikeuksin, 2) vaikeuksin, 3) pienen vaikeuksin, 4) melko helposti, 5) helposti, 6) hyvin helposti.

13 Kysymyksen muotoilu: "Miten helppoa tai vaikeaa seuraavien menojen kattaminen on?" Menoryhmät olivat: ruoka, asuminen, lääkkeet, terveydenhoito, kulkuvälineiden käyttö, puhelin ja internet. Vastausvaihtoehdot olivat: 1) erittäin vaikeaa, 2) vaikeaa, 3) hieman vaikeaa, 4) melko helppoa, 5) helppoa, 6) erittäin helppoa, 7) en käytä rahaa tähän.

Alueelliset erot tavanomaisten menojen kattamisen vaikeudessa heijastavat alueiden erilaisia koulutus- ja tulotasoja (ks. liitetaulukko L3.2). Kun koulutus ja tulo- taso on vakioitu, maaseudun ja kaupunkien välillä ei ole eroja tavanomais- ten menojen kattamisen vaikeudessa. Sen sijaan sukupuolen, iän, kotitalouden koon, asunnon hallintasuhteen, koetun terveyden tai eläkelajin vakiointi ei pois- ta maaseudun ja kaupunkien välistä eroa.

Seuraavaksi katsotaan, mitkä tekijät selittävät vaikeuksia saada rahat riittä- mään tavanomaisiin menoihin eri alueilla, kun eri tekijöiden yhteisvaikutus on huomioitu (taulukko 3.3). Kun muut tekijät on vakioitu, kaikilla alueilla huonom- pi terveys ja pienemmät tulot ovat yhteydessä vaikeuksiin saada rahat riittämään. Maaseudulla myös sukupuoli vaikuttaa: naisilla on harvemmin vaikeuksia ta- vanomaisten menojen kattamisessa. Tulojen ja koetun terveyden lisäksi taajaan asutuissa kunnissa myös vuokralla asuminen lisää vaikeuksien kokemista. Myös kaupungeissa vuokra-asuminen on yhteydessä suurempiin vaikeuksiin. Lisäksi muiden tekijöiden vakioinnin jälkeenkin kaupungeissa ikä, eläkelaji ja koulu- tus vaikuttavat: vanhimmilla on nuorempia vähemmän vaikeuksia ja osatyöky- vttömyys- ja vanhuuseläkkeellä olevilla on vähemmän vaikeuksia kuin täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevilla.¹⁴ Alemmin koulutetut kokevat enemmän vaikeuksia kattaa tavanomaisia menoja kuin korkeasti koulutetut.

Kaikilla alueilla korkeampi työttömyysaste on yhteydessä vähäisempiin vai- keuksiin. Selitys tälle on epäselvä. On mahdollista, että korkeamman työttömyy- den alueilla asuvat poikkeavat muista joidenkin, ehkä havaitsemattomien, oimi- naisuuksien suhteen. Voi esimerkiksi olla, että kulutuksen rakenne korkeamman työttömyyden alueilla eroaa matalamman työttömyyden alueista ja tämä heijas- tuu menojen kattamisen vaikeuteen.

14 Kun eläkelaji jätetään malleista pois, iän vaikutus voimistuu. Kaupungeissa ja taajaan asutuissa kunnis- sa yli 65-vuotiailla on nuorempia vähemmän vaikeuksia menojen kattamisessa ja maaseudulla vanhimpaan ikäryhmään kuuluvilla on nuorempia vähemmän vaikeuksia.

Taulukko 3.3.

Tavanomaisten menojen kattamisen vaikeus eri alueilla, järjestysasteikollisten logististen regressiomallien ristitulosuhteet (OR, odds ratio) (käänteinen koodaus: 1=hyvin helposti, 6=suurin vaikeuksin).

	Kaupunkimainen	Taajaan asuttu	Maaseutumainen
Sukupuoli (ref. Mies)			
Nainen	0,89	0,97	0,69 ⁺
Ikä (ref. 55–64)			
65–74	0,86	0,77	1,37
75–	0,63 ⁺	0,46	0,87
Koulutus (ref. Perusaste)			
Keskiaste	0,94	1,09	0,82
Alempi korkea-aste	0,98	1,18	0,91
Ylempi korkea-aste	0,54 ^{**}	0,49	2,97
Kotitalouden koko (ref. 2 tai useampi)			
Yksi	1,00	0,97	0,73
Asunnon hallintasuhde (ref. Omistus)			
Vuokra	2,95 ^{***}	2,33 ^{**}	1,54
Muu	1,88 ^{***}	1,24	1,28
Koettu terveys (ref. Hyvä/Melko hyvä)			
Kohtalainen	2,03 ^{***}	2,73 ^{***}	2,37 ^{***}
Huono/Melko huono	4,58 ^{***}	6,17 ^{***}	5,08 ^{***}
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 500 €/kk)			
1 500–1 999	0,37 ^{***}	0,24 ^{***}	0,39 ^{***}
2 000–	0,10 ^{***}	0,07 ^{***}	0,05 ^{***}
Eläkelaji (ref. Täysi työkyvyttömyyseläke)			
Osatyökyvyttömyyseläke	0,63 [*]	0,91	0,96
Vanhuseläke	0,56 [*]	0,77	0,53
Asuinkunnan työttömyysaste	0,95 ^{**}	0,93 ^{**}	0,95 [*]
<i>Lkm</i>	1 773	505	463

Tilastollinen merkitsevyys: ⁺p < 0,10, ^{*}p < 0,05, ^{**}p < 0,01, ^{***}p < 0,001.

Kun välttämättömyysmenoja katsotaan menoryhmittäin, ruokaan, asumiseen, lääkkeisiin, terveydenhoitoon, kulkuvälineiden käyttöön ja puhelimeen/internetiin liittyvien menojen kattamisen vaikeus vaihtelee alueittain (kuvio 3.5). Maaseudulla on enemmän jonkinasteisia vaikeuksia kattaa välttämättömyysmenoja pääsääntöisesti kaikissa menoryhmissä, vaikka useimmissa tapauksissa erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä.¹⁵ Erityisenä ryhmänä erottuvat terveydenhoitomenot, joissa on yhtä usein vaikeuksia kaikilla alueilla: noin joka kolmannella on tässä menoryhmässä vaikeuksia. Terveydenhoitomenot ovat myös menoryhmä, jossa kaupungeissa koetaan useimmin vaikeuksia. Tässä ryhmässä kaupungeissa on jopa muita alueita enemmän haastavia vaikeuksia (erittäin vaikeaa tai vaikeaa).¹⁶

Alueelliset erot välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeudessa ovat selkeimmät asumiseen liittyvissä menoissa ja lääkemenoissa. Maaseudulla useammalla kuin joka kolmannella on vaikeuksia näissä menoryhmissä. Haastavia vaikeuksia asumismenojen ja lääkemenojen kattamisessa on joka kymmenennellä maaseudun asukkaista. Kaupungeissa jonkinasteisia vaikeuksia kattaa asuminen liittyviä ja lääkemenoja on maaseutua harvemmin, vain reilulla neljänneksellä. Ruokamenojen kattamisessa on vaikeuksia liki joka neljännellä maaseudun asukkaista ja vajaalla viidesosalla kaupunkilaisista.

Kokonaisuutena tarkasteltuna haastavampia tai lievempiä vaikeuksia (erittäin vaikeaa, vaikeaa tai hieman vaikeaa) menojen kattamisessa vähintään yhdessä välttämättömyysmenoryhmässä on eniten maaseudulla, 55 prosentilla. Kaupungeissa jonkinasteisia vaikeuksia vähintään yhdessä menoryhmässä on vain alle puolella (47 %). Ero on tilastollisesti merkitsevä (* $p < 0,05$).¹⁷ Alueelliset erot välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeudessa heijastavat alueiden erilaisia tulotasoja (ks. liitetaulukko L3.3). Kun tulotaso on vakioitu, alueiden välillä ei

15 Mikäli kaikki vastausvaihtoehdot (ks. alaviite 13) pidetään tarkasteluissa mukana, kaikissa menoryhmissä menojen kattamisen vaikeuksien alueellinen ero on tilastollisesti merkitsevä. Tämä johtuu siitä, että kaupungeissa menojen kattaminen on useammin helpompaa kuin maaseudulla. Esimerkiksi terveydenhoitomenojen kattaminen on yhtä usein vaikeaa sekä kaupungeissa että maaseudulla, mutta samaan aikaan kaupungeissa terveydenhoitomenojen kattaminen on selvästi maaseutua useammin erittäin helppoa (13 % vs. 7 %). Tämä pätee yleisemminkin kaikkiin menoryhmiin: kaupungeissa menojen kattaminen on selvästi maaseutua useammin helppoa tai erittäin helppoa (40 % vs. 30 %).

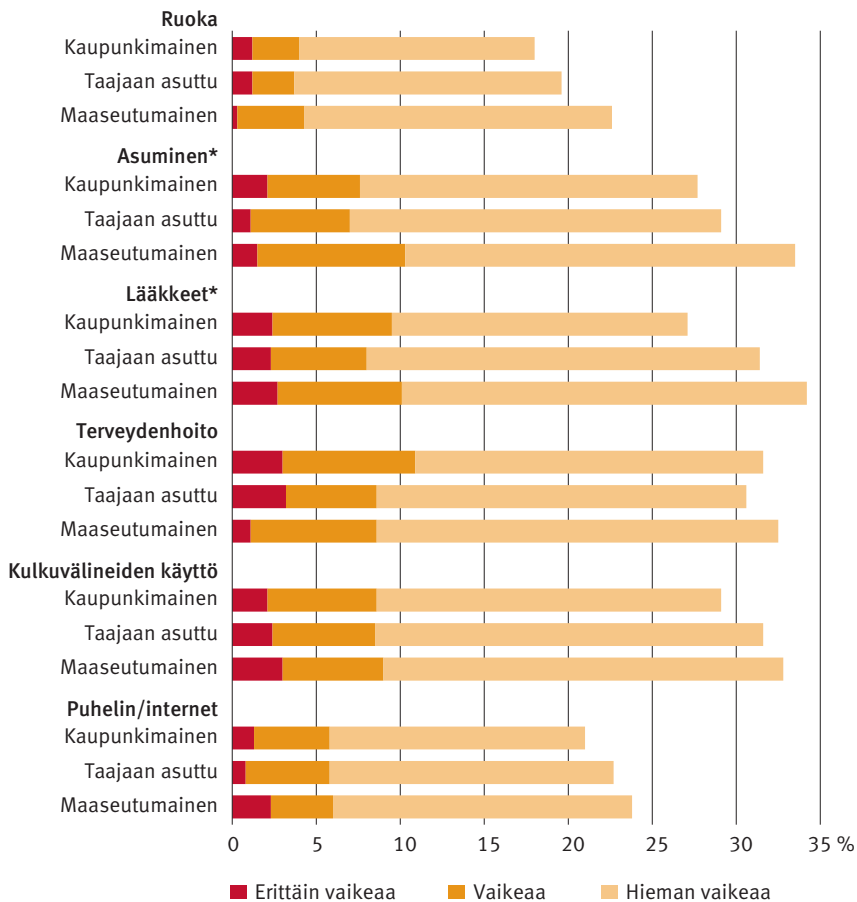
16 Tätä voi osaltaan selittää erilainen terveydenhoitopalveluiden käyttö ja tarjonta alueittain. Kaupungeissa on paljon tarjolla yksityisiä terveydenhoitopalveluita, kun taas maaseudulla pääpaino on julkisissa terveyspalveluissa. Voi lisäksi olla, että maaseudulla päästään julkiseen terveydenhoitoon helpommin kuin kaupungeissa. Tämä lisää kaupungeissa paineita käyttää yksityisiä terveydenhoitopalveluita, jotka voidaan kokea kalliiksi.

17 Sen sijaan haastavien vaikeuksien kokeminen vähintään yhdessä välttämättömyysmenoryhmässä ei eroa alueittain; kaikilla alueilla noin joka viides kokee menojen kattamisen vähintään yhdessä välttämättömyysmenoryhmässä vaikeaksi tai erittäin vaikeaksi.

ole eroja välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeudessa. Sen sijaan sukupuolen, iän, koulutuksen, kotitalouden koon, asunnon hallintasuhteen, koetun terveyden tai eläkelajin vakiointi ei poista maaseudun ja kaupunkien välistä eroa.

Kuvio 3.5.

Välttämättömyysmenojen kattamisen vaikeus menoryhmän mukaan alueittain, prosenttia.

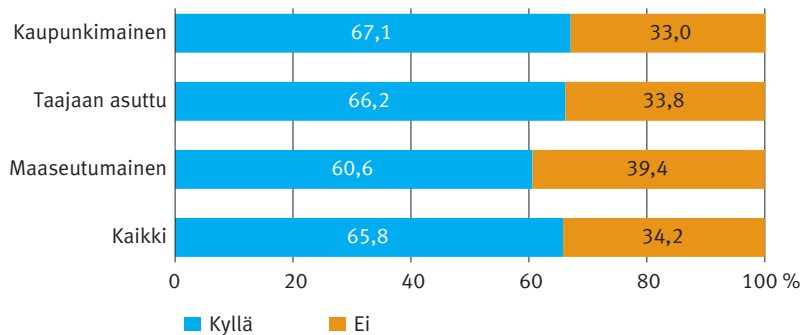
Tilastollinen merkitsevyys (χ^2 -testi): *p < 0,05.

3.6 Tulojen riittävyys eli jääkö rahaa ja mihin sitä käytetään

Tulojen riittävyyttä kuvaa myös se, jääkö välttämättömien menojen jälkeen yleensä rahaa.¹⁸ Alueittain tässä on eroja (kuvio 3.6). Erot ovat melko pieniä, mutta tilastollisesti merkitseviä. Kaupungeissa ja taajaan asutuissa kunnissa rahaa jää liki seitsemälle kymmenestä, mutta maaseudulla tämä osuus on vain kuusi kymmenestä. Vastaavasti niiden osuus, joille ei välttämättömien menojen jälkeen jää rahaa, on maaseudulla suurempi kuin kaupungeissa ja taajaan asutuissa kunnissa. Kahdelle viidestä ei jää maaseudulla rahaa välttämättömien menojen jälkeen.

Kuvio 3.6.

Jääkö välttämättömien menojen jälkeen rahaa alueittain, prosenttia.*

Tilastollinen merkitsevyys (χ^2 -testi): * $p < 0,05$.

Kyselyssä kysyttiin myös, mihin käyttää rahaa, jos sitä jää jäljelle.¹⁹ Tulojen määrä ja erilainen palvelutarjonta heijastuu rahankäyttökohteisiin alueittain: maaseudulla rahaa käytetään ylipäänsä kaupungeja vähemmän (kuvio 3.7). Jos rahaa jää, yleisin rahankäyttökohde on säästäminen kaikilla alueilla, kaksi viidestä laittaa rahaa säästöön. Seuraavaksi yleisimpiä rahankäyttökohteita ovat harrastukset, asumisen viihtyvyys ja lahjat läheisille. Maaseudulla tosin harrastuksiin käytetään rahaa harvemmin kuin kaupungeissa; kaupungeissa harrastuksiin rahaa käyttää liki joka kolmas, maaseudulla vain joka neljäs.

Kaupungeissa käytetään yhtä usein rahaa myös matkailuun ja tapahtumiin ja ravintoloihin, liki 30 prosenttia käyttää rahaa näihin. Maaseudulla matkailuun ja tapahtumiin ja ravintoloihin käytetään rahaa paljon harvemmin, vain joka

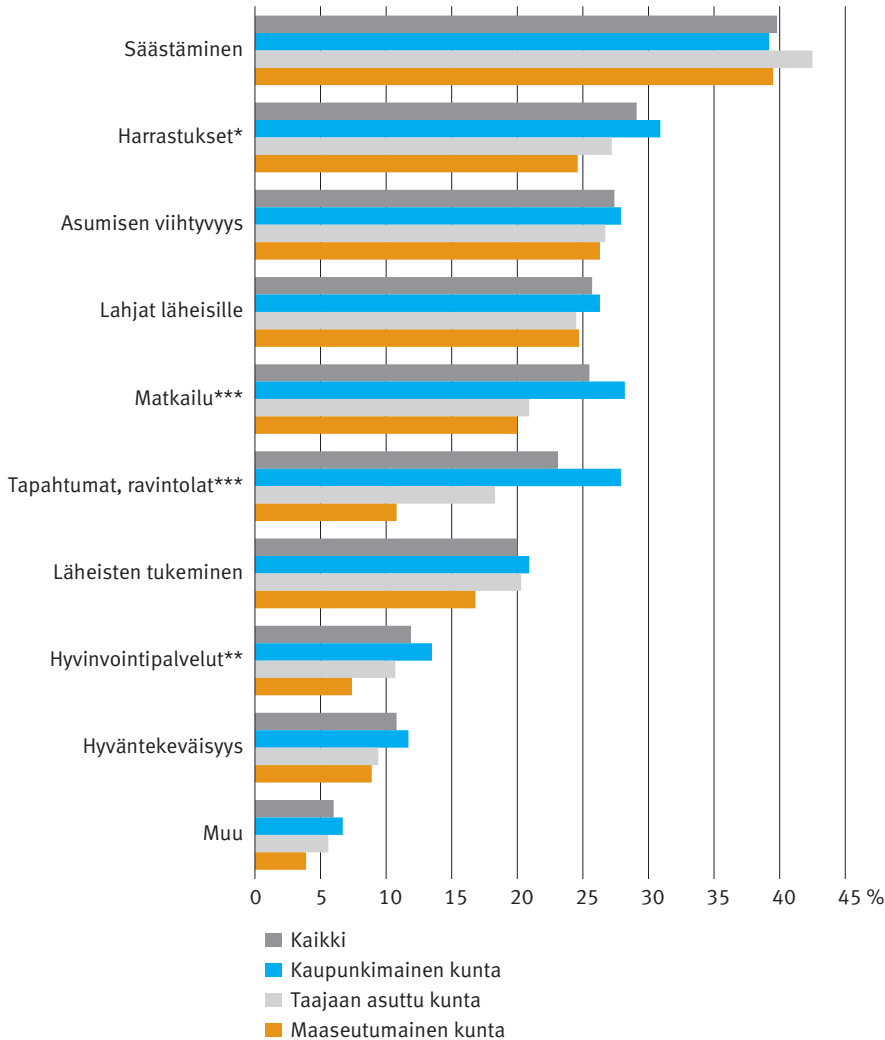
18 Kysymyksen muotoilu: "Kun ajattelette kotitaloutenne kuukausituloja ja menoja, jääkö teille välttämättömien menojen jälkeen yleensä rahaa?" Vastausvaihtoehdot olivat: 1) kyllä, 2) ei.

19 Kysymyksen muotoilu: "Jos teille jää rahaa välttämättömien menojen jälkeen, niin mihin yleensä käytätte tätä jäljelle jäävää rahaa?"

viides käyttää rahaa matkailuun ja vain joka kymmenes käy tapahtumissa ja ravintoloissa. Myös hyvinvointipalveluja käytetään kaupungeissa enemmän kuin maaseudulla. Kaupungeissa joka seitsemäs käyttää rahaa hyvinvointipalveluihin. Maaseudulla vastaava osuus on vain yksi kolmestatoista.

Kuvio 3.7.

Rahankäyttökohteet välttämättömien menojen jälkeen alueittain, prosenttia.

Tilastollinen merkitsevyys (χ^2 -testi): *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Yleisesti ottaen kaupungeissa korostuu maaseutua enemmän rahankäyttö erilaisiin vapaa-ajan palveluihin, kuten matkailuun, harrastuksiin ja ravintoloissa käyntiin. Se, että ylimääräisen rahan käyttökohteet eroavat maaseudun ja kaupunkien välillä, antaa viitteitä siitä, että kulutustottumukset ja kulutuksen rakenne ovat erilaisia eri alueilla. Tilastokeskuksen kulutustutkimus (2016b) tukee tätä näkökulmaa. Maaseudulla käytetään kaupunkeja enemmän rahaa välttämättömyyskulutukseen, kuten ruokaan ja liikenteeseen. Kaupungeissa puolestaan käytetään rahaa enemmän asumiseen, hotelleihin ja ravintoloihin, kulttuuriin ja vapaa-aikaan. Erilainen rahankäyttö heijastanee osaltaan myös alueiden erilaista palvelutarjontaa; kaupungeissa erilaisia vapaa-ajan palveluita on tarjolla maaseutua enemmän.

3.7 Lopuksi

Tässä artikkelissa tarkasteltiin eri alueilla asuvien 55–85-vuotiaiden varsinaisella vanhuuseläkkeellä ja työkyvyttömyyseläkkeellä olevien eläkeläisten taloudellista hyvinvointia. Alueet ovat erilaisessa tilanteessa väestörakenteen osalta ja kohtaavat näin ollen myös erilaisia hyvinvoinnin haasteita. Maaseutu on ikärakenteeltaan vanhin ja koulutustaso on maaseudulla selvästi muita alueita matalampi. Lisäksi hyväksi terveytensä kokevien osuus on maaseudulla muita alueita pienempi.

E erityisen selkeät alueelliset erot ovat kuitenkin tuloissa. Tuloasemaltaan maaseudulla asuvat eläkeläiset ovat selvästi kaupunkeja heikommassa asemassa. Maaseudulla joka viides eläkeläinen on pienituloisen, eli joka viidennen kotitalouden tulot henkeä kohti ovat alle 1 000 euroa kuukaudessa. Kaupungeissa vastaava osuus on vain puolet tästä, eli pienituloisia on joka kymmenes eläkeläiskotitalouksista. Tulorakenteen vinoutta kuvaa hyvin se, että maaseudulla köyhyysriskissä olevia eläkeläisiä on enemmän kuin ylimpään tuloluokkaan (yli 2 000 €/kk) kuuluvia. Tulotasoa selittää osin eläkkeen rakenne, joka on erilainen maaseudulla ja kaupungeissa. Joka toinen maaseudulla asuva eläkeläinen saa kansaneläkettä työeläkkeen rinnalla. Kaupungeissa vastaava osuus on vain neljännes.

Tulokset osoittavat, että maaseudulla asuvat eläkeläiset ovat kaupungeissa asuvia vähemmän tyytyväisiä taloudelliseen tilanteeseensa ja heillä on enemmän vaikeuksia sekä tavanomaisten että välttämättömyysmenojen kattamisessa. Lisäksi maaseudulla välttämättömien menojen jälkeen rahaa jää muita alueita harvemmin. Maaseudulla toimeentulo siis koetaan yleisesti ottaen kaupunke-

ja heikommaksi. Asuinpaikan maaseutumaisuus tai kaupunkimaisuus sinänsä ei kuitenkaan ole alueellisten toimeentuloerojen taustalla, vaan alueelliset erot selittyvät eri alueilla asuvien tulotasojen eroilla.

Paitsi taloudellisen hyvinvoinnin vaihtelua alueittain, tutkimus valotti myös, mitkä tekijät vaikuttavat eläkeläisten taloudellisen tyytyväisyyden ja tavanomaisten menojen kattamisen vaikeuksien taustalla eri alueilla. Ei ole mitenkään yllättävää, että alueesta riippumatta suuremmat tulot ja paremmaksi koettu terveys ovat yhteydessä korkeampaan taloudelliseen tyytyväisyyteen ja vähäisempiin vaikeuksiin tavanomaisten menojen kattamisessa. Lisäksi vuokra-asuminen on yhteydessä matalampaan taloudelliseen tyytyväisyyteen kaikilla alueilla ja suurempiin vaikeuksiin tavanomaisten menojen kattamisessa taajaan asuissa kunnissa ja kaupungeissa.

Maaseudulla vain tulot, koettu terveys ja asunnon hallintasuhde vaikuttavat taloudelliseen tyytyväisyyteen. Tulot ja koettu terveys ovat myös keskeisimmät tekijät tavanomaisten menojen kattamisen vaikeuden taustalla maaseudulla. Lisäksi maaseudulla asuvilla naisilla on miehiä vähemmän vaikeuksia tavanomaisten menojen kattamisessa. Kaupungeissa yhteys ei ole niin yksioikoinen, vaan muutkin tekijät, kuten vastaajan ikä, koulutus ja eläkelaji, vaikuttavat. Vanhimpaan ikäryhmään kuuluvat, korkeasti koulutetut ja osatyökyvyttömyyseläkkeellä tai vanhuuseläkkeellä olevat kaupunkilaiset ovat nuorempia, vähemmän koulutettuja ja täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä olevia tyytyväisempiä taloudelliseen tilanteeseensa ja heillä myös tavanomaisten menojen kattaminen on muita helpompaa.

Tutkimus tuotti uutta tietoa eläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista alueellisesta näkökulmasta. Löydökset sekä vahvistavat aikaisempien tutkimusten tuloksia että tuovat uusia havaintoja alueellisesta hyvinvoinnista. Aikaisempien tutkimusten tapaan alueelliset erot subjektiivisessa taloudellisessa hyvinvoinnissa, kuten tyytyväisyydessä taloudelliseen tilanteeseen, ovat selvästi pienempiä kuin objektiivisten mittareiden, kuten tulojen perusteella voisi päätellä, mutta ne ovat kuitenkin tilastollisesti merkitseviä. Se, että erot koetussa taloudellisessa hyvinvoinnissa ovat pienempiä kuin tuloerot, tarkoittaa käytännössä sitä, että maaseudulla toimeentulo koetaan kaupunkeja helpommaksi pienemmillä tuloilla.²⁰

Aikaisemmista tuloksista poiketen alueiden välillä on eroja myös tulojen riittävytyydessä mitattuna tavanomaisten menojen tai välttämättömyismenojen kattamisen vaikeudella. Hieman yllättäen asumismenojen kattaminen on maaseu-

20 Alimpaan tuloluokkaan kuuluvilla esimerkiksi tavanomaisten menojen kattaminen on helpompaa maaseudulla kuin kaupungeissa. Tulos saatavilla tutkijalta pyydettäessä.

dulla kaupunkeja vaikeampaa. Tarkempi tarkastelu osoittaa, että tämä johtuu yksinomaan maaseudun alhaisemmasta tulotasosta.²¹ Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka maaseudulla asumismenot ovat kaupunkeja pienemmät (Ilmarinen & Kauppinen 2018), eläkeläisten alueelliset tuloerot ovat niin suuret, että asumismenojen kattaminen on maaseudulla kaupunkeja vaikeampaa. Tämä pätee koettuun hyvinvointiin yleisemminkin. Maaseudun alhaisempi koettu taloudellinen hyvinvointi johtuu maaseudun matalammasta tulotasosta. Kun tulotaso vakioitiin, alueellisia eroja koetussa taloudellisessa hyvinvoinnissa ei enää ollut.

Tulosten mukaan maaseutu näyttäytyy kaikilla taloudellisen hyvinvoinnin mittareilla heikompana kuin kaupunkialueet. Kuten yllä jo mainittiin, maaseudulla on selvästi kaupunkeja matalampi tulotaso, joka johtaa heikommaksi koettuun taloudelliseen hyvinvointiin. Tämä ei kuitenkaan heijastu elämäntyytyväisyyteen; maaseudulla ei olla sen tyytymättömämpiä elämään kuin kaupungeissakaan. Tämä voidaan tulkita niin, että maaseudulla on joitain positiivisesti elämäntyytyväisyyteen vaikuttavia tekijöitä, jotka kompensoivat heikomman taloudellisen hyvinvoinnin vaikutuksia. Asuinympäristö ja muut asumiseen liittyvät tekijät voivat olla tällaisia (ks. luku 4 tässä kirjassa).

Lisäksi resurssien niukkuudesta huolimatta maaseudulla ei myöskään jouduta tinkimään kulutuksesta sen enempää kuin kaupungeissakaan.²² Kaikilla alueilla noin joka viides on joutunut tinkimään välttämättömistä menoista taloudellisesta syistä.²³ Se, että alueiden välillä ei tässä ole eroja, voi selittyä sillä, että maaseudulla ja kaupungeissa asuvien kulutuksen rakenne ja kulutustottumukset ovat erilaisia. Tulokset rahankäyttökohteista alueittain tukevat tätä näkemystä. Maaseudulla ollaan myös jossain määrin kaupunkeja omavaraisempia esimerkiksi ruuan suhteen.

Hyvinvoinnin ilmenemistä mahdollisimman tasaisena maan eri osissa voidaan pitää oikeudenmukaisen yhteiskuntapolitiikan tavoitteena. Tulosten perusteella on selvää, että alueelliset erot taloudellisessa hyvinvoinnissa asettaa haasteita hyvinvointipolitiikalle. Erityisenä haasteena on alueellisten tuloerojen kaventaminen. Eläkejärjestelmän näkökulmasta kansaneläkkeen tason turvaaminen on ensiarvoisen tärkeää, jotta alueiden väliset hyvinvointierot eivät nykyisestään kasva. Eläkeläisten alueellisten hyvinvointierojen kehityksen seuranta tulevaisuudessa on tärkeä tutkimuskohde.

21 Kun tulot on vakioitu, alueiden välillä ei ole eroa asumismenojen kattamisen vaikeudessa. Sen sijaan sukupuolen, iän, koulutuksen, kotitalouden koon, asunnon hallintasuhteen, koetun terveyden ja eläkelajin vakiointi ei poista maaseudun ja kaupunkien välistä eroa. Tulokset on saatavilla tutkijalta pyydettäessä.

22 Tuloksia ei näytetty, saatavissa tutkijalta pyydettäessä.

23 Tuloksia ei näytetty, saatavissa tutkijalta pyydettäessä.

Lähteet

Ahonen, K. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (2018) Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2017. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 3/2018.

Atkinson, A. B. (1970) On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory* 2(3): 244–263.

Haapola, I. & Karisto, A. & Seppänen, M. (2012) Ikääntyvien köyhyys ja sen heijastumat hyvinvointiin. Teoksessa Forssén, K. & Roivainen, I. & Ylinen, S. & Heinonen, J. (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden?* Kuopio: UNIpress: 275–300.

Heikkilä, M. & Rintala, T. & Airio, I. & Kainulainen, S. (2002) Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa. *Stakes, tutkimuksia 126*. Gummerus: Saarijärvi.

Honkkila, J. (2009) Pienituloisuus on lisääntynyt sekä maalla että kaupungissa. *Tilastokeskus, Hyvinvointikatsaus 2/2009*.

Ilmarinen, K. & Kauppinen, T. (2018) Pienituloisuus ennen ja jälkeen asumiskustannuksia – alueellinen näkökulma. *Yhteiskuntapolitiikka*, 83: 73–83. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201802123333>. Luettu 8.2.2019.

Karvonen, S. & Kauppinen, T. M. (2008) Hyvinvoinnin vajeet maalla, kaupungeissa ja kaupunkikeskuksissa. Teoksessa Moisio, P. & Karvonen, S. & Simpura, J. & Heikkilä, M. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Stakes.

Kauppinen, T. M. & Karvonen, S. (2014) Hyvinvoinnin puutteet asuinpaikan maaseutumaisuuden mukaan. Teoksessa Vaarama, M. & Karvonen, S. & Kestilä, L. & Moisio, P. & Muuri, A. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL.

Mäkinen, L. (2017) Viitebudjetti köyhyyden mittarina – muuttuuko köyhyyden kuva? *Yhteiskuntapolitiikka* 82(2): 153–164.

Niemelä, M. (2004) Sidotut menot taloudellisen toimeentulon mittaamisessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 69(6): 594–607.

Niemelä, M. (2005) Alueelliset toimeentuloerot ennen ja jälkeen asumismenojen huomioon ottamista. *Janus* 13 (1): 54–73.

Niemelä, M. (2007) Alueellisten toimeentuloerojen monimuotoisuus Suomessa 1995–2005. *Yhteiskuntapolitiikka* 72: 418–425. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117379>. Luettu 23.11.2018.

Nivalainen, S. (2010) Essays on Family Migration and Regional Mobility in Finland. Pellervo Economic Research PTT Publications 21.

Siikanen, A. (1999) Asumismenot rasittavat vuokralaisia ja velkaisia. Hyvinvointikatsaus 1: 2–7.

Tilastokeskus (2016a) Väestötilastot.

Tilastokeskus (2016b) Kulutustutkimus.

Viljanen, V. (2001) Huono-osaisuuden alueellinen kehitys 1990-luvulla. Laman ja sen jälkeisen talouskasvun vaikutukset. ACTA nro. 139. Suomen Kuntaliitto: Helsinki.

Liitteet

Liitetaulukko L3.1.

Tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen (1=matala, 2=keskimääräinen, 3=korkea), järjestysasteikollisten logististen regressiomallien ristitulosuhteet (OR, odds ratio), alue selittäväenä muuttujana.

	(1)	(2)	(3)
Asuinkunnan tyyppi (ref. Kaupunkimainen)			
Taajaan asuttu	0,88	0,98	1,18
Maaseutumainen	0,73**	0,78*	0,95
Sukupuoli (ref. Mies)			
Nainen		1,04	1,14
Ikä (ref. 55–64)			
65–74		1,30	1,45*
75–		1,47+	1,81**
Koulutus (ref. Perusaste)			
Keskiaste		1,02	0,95
Alempi korkea-aste		1,65***	0,97
Ylempi korkea-aste		4,63***	2,09***
Kotitalouden koko (ref. 2 tai useampi)			
Yksi		0,64***	0,99
Asunnon hallintasuhde (ref. Omistus)			
Vuokra		0,31***	0,40***
Muu		0,68*	0,78
Koettu terveys (ref. Hyvä/Melko hyvä)			
Kohtalainen		0,35***	0,39***
Huono/Melko huono		0,17***	0,19***
Eläkelaji (ref. Täysi työkyvyttömyyseläke)			
Osatyökyvyttömyyseläke		1,49*	1,15
Vanhuuseläke		1,09	0,89
Asuinkunnan työttömyysaste		1,02+	1,04**
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 500 €/kk)			
1 500–1 999			2,04***
2 000–			6,93***
<i>Lkm</i>	2 768	2 700	2 664

Tilastollinen merkitsevyys: +p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Liitetaulukko L3.2.

Tavanomaisten menojen kattamisen vaikeus, järjestysasteikollisten logististen regressiomallien ristitulosuhteet (OR, odds ratio) (käänteinen koodaus: 1=hyvin helposti, 6=suurin vaikeuksin), alue selittävänä muuttujana.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Asuinkunnan tyyppi (ref. Kaupunkimainen)					
Taajaan asuttu	1,17 ⁺	1,14	1,05	0,87	0,86
Maaseutumainen	1,27 [*]	1,27 [*]	1,11	0,87	0,86
Sukupuoli (ref. Mies)					
Nainen		1,04	0,97	0,86 ⁺	0,85 [*]
Ikä (ref. 55–64)					
65–74		1,02	0,99	0,90	0,90
75–		0,84	0,80	0,62 [*]	0,62 [*]
Kotitalouden koko (ref. 2 tai useampi)					
Yksi		1,67 ^{***}	1,68 ^{***}	0,93	0,95
Asunnon hallintasuhte (ref. Omistus)					
Vuokra		3,69 ^{***}	3,27 ^{***}	2,58 ^{***}	2,54 ^{***}
Muu		2,06 ^{***}	1,94 ^{***}	1,64 ^{***}	1,63 ^{***}
Koettu terveys (ref. Hyvä/Melko hyvä)					
Kohtalainen		2,77 ^{***}	2,49 ^{***}	2,23 ^{***}	2,20 ^{***}
Huono/Melko huono		6,26 ^{***}	5,55 ^{***}	5,11 ^{***}	5,02 ^{***}
Eläkelaji (ref. Täysi työkyvyttömyyseläke)					
Osatyökyvyttömyyseläke		0,57 ^{***}	0,62 ^{**}	0,76 ⁺	0,77
Vanhuuseläke		0,51 ^{***}	0,53 ^{**}	0,60 [*]	0,60 [*]
Asuinkunnan työttömyysaste		0,97 ^{**}	0,96 ^{***}	0,95 ^{***}	0,95 ^{***}
Koulutus (ref. Perusaste)					
Keskiaste			0,84 ⁺		0,94
Alempi korkea-aste			0,51 ^{***}		1,00
Ylempi korkea-aste			0,22 ^{***}		0,59 ^{**}
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 500 €/kk)					
1 500–1 999				0,35 ^{***}	0,36 ^{***}
2 000–				0,08 ^{***}	0,09 ^{***}
<i>Lkm</i>	2 858	2 782	2 782	2 741	2 741

Tilastollinen merkitsevyys: ⁺p < 0,10, ^{*}p < 0,05, ^{**}p < 0,01, ^{***}p < 0,001.

Liitetaulukko L3.3.

Vaikeuksia kattaa menoja vähintään yhdessä välttämättömyysmenoryhmässä (erittäin vaikeaa, vaikeaa, hieman vaikeaa), logististen regressiomallien ristitulosuhteet (OR, odds ratio), alue selittävänä muuttujana.

	(1)	(2)	(3)
Asuinkunnan tyyppi (ref. Kaupunkimainen)			
Taajaan asuttu	1,05	0,99	0,82
Maaseutumainen	1,38**	1,28 ⁺	1,01
Sukupuoli (ref. Mies)			
Nainen		1,07	0,96
Ikä (ref. 55–64)			
65–74		1,08	1,05
75–		1,20	1,00
Koulutus (ref. Perusaste)			
Keskiaste		0,80*	0,86
Alempi korkea-aste		0,47***	0,85
Ylempi korkea-aste		0,20***	0,47**
Kotitalouden koko (ref. 2 tai useampi)			
Yksi		1,42***	0,77*
Asunnon hallintasuhde (ref. Omistus)			
Vuokra		3,38***	2,59***
Muu		2,13***	1,76**
Koettu terveys (ref. Hyvä/Melko hyvä)			
Kohtalainen		2,82***	2,62***
Huono/Melko huono		6,21***	6,47***
Eläkelaji (ref. Täysi työkyvyttömyyseläke)			
Osatyökyvyttömyyseläke		0,47***	0,59*
Vanhuuseläke		0,51**	0,58*
Asuinkunnan työttömyysaste		0,99	0,97 ⁺
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 500 €/kk)			
1 500–1 999			0,39***
2 000–			0,12***
<i>Lkm</i>	2 700	2 634	2 593

Tilastollinen merkitsevyys ⁺p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Kati Ahonen

4 Oma koti kullan kallis – Omistusasumisen, asumismenojen ja asumistyytyväisyyden yhteys eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen

Tiivistelmä

Asuminen on tärkeä elämänlaatuun ja hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Tässä artikkelissa tutkitaan asumiseen liittyvien tekijöiden – omistusasumisen, asumismenojen kattamisen ja asumistyytyväisyyden – merkitystä 55–85-vuotiaiden eläkeläisten koettuun hyvinvointiin. Hyvinvoinnin mittana käytetään tyytyväisyyttä elämään, sillä se on yksi käytetyimmistä ja kokonaisvaltaisimmista subjektiivisen hyvinvoinnin mittareista.

Tulosten mukaan omistusasujien elämäntyytyväisyys on muita korkeampaa. Tämä selittyy osin sillä, että asumismenojen kattaminen on heillä keskimäärin muita helpompaa. Asumismenojen kattamisen helppoudella on vahva positiivinen yhteys elämäntyytyväisyyteen. Myös asumistyytyväisyydellä on positiivinen yhteys eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen. Asumistyytyväisyys ei kuitenkaan selitä omistusasujien muita korkeampaa tyytyväisyyttä elämään, sillä omistusasujien asumistyytyväisyys ei eroa muista, kun muiden tekijöiden (ikä, sukupuoli, koettu terveys, tulot, koulutus, kotitalouden koko ja asuinkunnan tyyppi) vaikutus on otettu huomioon.

Tutkimus vahvistaa eläkeläisten osalta aiempien tutkimusten tuloksia omistusasumisen, asumismenojen kattamisen helppouden sekä asumistyytyväisyyden positiivisesta yhteydestä elämäntyytyväisyyteen. Asuminen, erityisesti omistusasuminen, on saatujen tulosten valossa tärkeä osa eläkeläisten toimeentuloa ja kokonaisyhyvinvointia. Tulokset puoltavat omistusasumisesta koituvan taloudellisen hyödyn (niin sanotun laskennallisen asuntotulon) sisällyttämistä kotitalouden tuloihin tutkittaessa toimeentuloon liittyviä kysymyksiä.

4.1 Johdanto

Omistusasunto on monelle paitsi koti myös sijoitus ja tapa kartuttaa varallisuutta. Eläkeikään mennessä asuntolaina on usein maksettu pois. Velaton omistusasunto voikin helpottaa eläkeaikasta toimeentuloa, sillä asumismenot jäävät yleensä vastaavaa vuokra-asuntoa matalammiksi. Eläkeläisten omistusasumiseen liitetään kuitenkin myös kielteisiä mielikuvia. Velattoman asunnon merkityksestä puhuttaessa saatetaan huomauttaa, että eläkeläiset asuvat usein huonokuntoisissa mummonmokeissa maaseudulla. Eläkeläisten asuntojen arvon sanotaan olevan vähäinen ja huonon kuntosaa vuoksi omistajalleen pikemminkin taakka kuin hyöty. Asunnon kunto ja sijainti vaikuttavatkin merkittävästi paitsi asunnon arvoon ja asumismenoihin myös asumistyytyväisyyteen. Nämä kaikki ovat tekijöitä, joilla on oletettavasti vaikutusta yleisemminkin eläkeläisen elämänlaatuun ja elämäntyytyväisyyteen.

Asumisen merkityksestä suomalaisten eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen ei ole juurikaan aikaisempaa tutkimustietoa. Tässä artikkelissa paikataan tätä tietoa aukkoa. Tutkimuksessa tarkastellaan asumiseen liittyvien tekijöiden, omistusasumisen, asumismenojen kattamisen ja asumistyytyväisyyden, yhteyttä 55–85-vuotiaiden eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen.

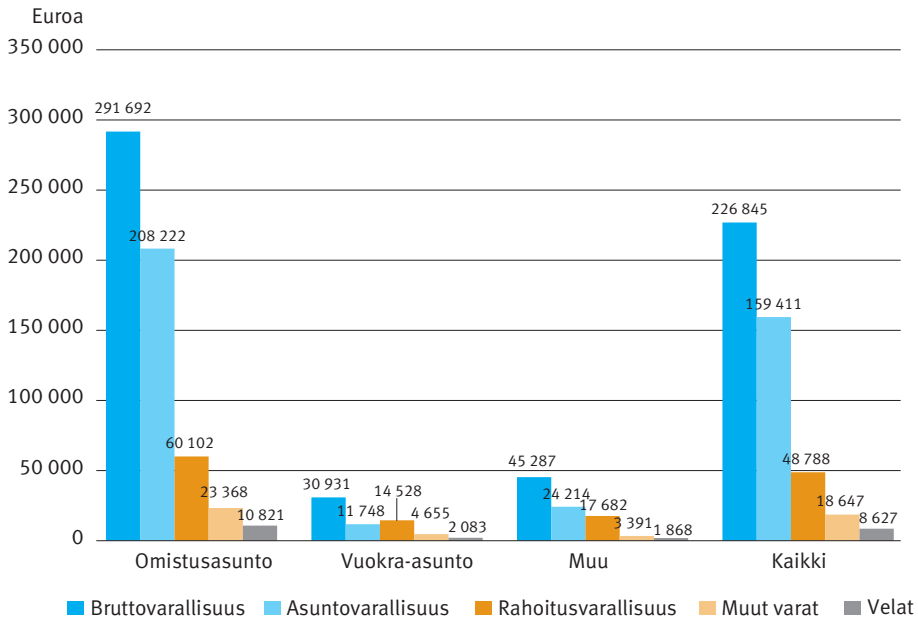
Omistusasuminen on yleisin asumismuoto Suomessa (mm. Ilmarinen ym. 2019). Iän mukaan tarkasteltuna omistusasuminen yleistyy aina 75 vuoden ikään asti. Tilastokeskuksen tulonjakotilaston mukaan vuonna 2010 puolet 25–44-vuotiaista asui omistusasunnossa, 45-vuotiaista yli 70 prosenttia ja 65–74-vuotiaista jo reilu 80 prosenttia (SVT 2010). Alueellisesti tarkasteltuna omistusasuminen on yleisempää taajaan asutuissa kunnissa ja maaseudulla kuin kaupungeissa (ks. luku 3 tässä kirjassa). Omistusasumisen yleisyys Suomessa liittyykin osin länsimaisittain melko myöhään tapahtuneeseen kaupungistumiseen ja sen yhä melko matalaan tasoon (Juntto 2008). Myös verojärjestelmä on kannustanut Suomessa omistusasumiseen asuntolainojen korkojen verovähennysten sekä ensiasunnon ostoon liittyvien tukien kautta.

Asuntovarallisuus muodostaa Tilastokeskuksen varallisuustutkimuksen mukaan valtaosan suomalaisten varallisuudesta. Asunto on erityisen merkittävä varallisuuserä eläkeläisillä, sillä he asuvat työikäisiä useammin velattomissa omistusasunnoissa. Yleisimmin velattomassa omistusasunnossa asuvat Tilastokeskuksen vuoden 2010 tulonjakotutkimuksen mukaan 65 vuotta täyttäneiden taloudet (noin 70 % kaikista tämän ikäisistä kotitalouksista). 55–64-vuotiaistakin lähes puolet asuu velattomassa omistusasunnossa. Tämä näkyy myös varalli-

suudessa: eläkeläisten keskimääräinen nettovarallisuus on työikäisiä korkeampi (Ahonen 2017). Asuntovarallisuus muodosti vuonna 2013 keskimäärin 62 prosenttia¹ 55 vuotta² täyttäneiden eläkeläiskotitalouksien bruttovarallisuudesta. Asuntovarallisuudesta suurin osa muodostuu omassa asumiskäytössä olevasta omistusasunnosta. Varallisuus jakautuu siten varsin epätasaisesti sen mukaan, onko henkilöllä asuntovarallisuutta. Vuokralla asuvien keskimääräinen varallisuus on vähäinen. (Kuvio 4.1.)

Kuvio 4.1.

55 vuotta täyttäneiden eläkeläiskotitalouksien keskimääräinen bruttovarallisuus asunnon hallintasuhteen mukaan vuonna 2013.

Luokkaan muu kuuluvat mm. osa-omistusasunnot ja asumisoikeusasunnot.

Lähde: Tilastokeskuksen varallisuustutkimus vuodelta 2013, omat laskelmat.

1 Osuukien keskiarvo. Osuukien mediaani on 77 prosenttia.

2 Varallisuustutkimuksessa sosioekonominen asema ja ikä on määritelty kotitalouden suurituloisemman mukaan. Varallisuustutkimuksessa on mukana 16 vuotta täyttäneitä Suomessa asuvia henkilöitä. 55 vuotta täyttäneistä eläkeläiskotitalouksista yli 85-vuotiaita oli 8,7 prosenttia. 55–85-vuotiaita tarkasteltaessa asunnon hallintasuhteet ovat prosentuaalisesti samat, 75 prosenttia asuu omistusasunnossa ja 22 prosenttia vuokralla.

Omistusasumisesta koituu myös taloudellista hyötyä. Tämän hyödyn rahallista arvoa kutsutaan laskennalliseksi asuntotuloksi³ ja se sisältyy käytettävissä olevien tulojen käsitteeseen. Ajatuksena on, että omistusasunnossa asuva kotitalous hyötyy rahallisesti siitä, että heidän ei tarvitse maksaa vuokraa asuakseen vastaavassa asunnossa. Heille jää asuntotulon verran enemmän rahaa kulutukseen vuokralla asuvaan verrattuna. Asuntotulon on huomattu lisäävän käytettävissä olevia tuloja suhteessa melko saman verran tulotasosta riippumatta eikä sillä ole juuri vaikutusta keskimääräisiin tuloeroihin Suomessa (Törmälehto 2019). Asuntotulo ei kuitenkaan kohdennu kaikille, joten sillä on oletettavasti merkitystä silloin, kun tarkastellaan toimeentuloa sellaisten ryhmien välillä, jotka eroavat asumisen mukaan toisistaan. Asuntotulo täytyy erikseen arvioida ja tämän takia muut kuin tilastoviranomaisen (Suomessa Tilastokeskus) tutkimusaineistot eivät yleensä sisällä asuntotuloa. Myös kansainväliset vertailut tehdään yleensä ilman asuntotuloa rahatulon käsitteellä, vaikka monessa maassa tilastoviranomainen laskee asuntotulon. Ongelmana näissä on kuitenkin asuntotulon laskentatavan yhteismitallisuus.

Asuminen on myös merkittävä menoerä. Asumismenot⁴ ovat eläkeläistalouksien kaikista suurin yksittäinen kulutusmenoryhmä ja ne ovat muodostaneet 2000-luvulla reilun kolmanneksen eläkeläistalouksien kulutuksesta. Kun asuntovelan lyhennykset jätetään pois asumismenoista, asumismenojen osuus kokonaiskulutuksesta on korkein 75 vuotta täyttäneiden eläkeläistalouksissa, joissa asumismenot olivat vuonna 2012 noin 40 prosenttia kaikista kulutusmenoista. Tätä selittää osaltaan kotitalouden rakenne: 75 vuotta täyttäneissä on paljon yksinasuvia, joilla asumismenot ovat keskimäärin korkeammat henkeä kohden. (Ahonen 2017.) Toisaalta kun asuntovelan lyhennykset huomioidaan, ikääntyneiden suhteellinen toimeentuloasema yleensä kohentuu: asuntovelka kohentuu usein työikäiseen väestöön ja iän myötä asumismenot tyyppillisesti laskevat

3 Asuntotuloa määriteltäessä arvioidaan, miten paljon omistusasunnossa asuva joutuisi maksamaan vuokraa vastaavanlaisesta asunnosta. Näin arvioidusta vuokrasta vähennetään asunnosta koituvat menot (asuntolainan korot, vakuutukset, hoitovastikkeet, korjauskustannukset). Jäljelle jäävä summa on asuntotulo. Asuntotulo voi olla myös negatiivinen. Mikäli asuntotulo jää positiiviseksi (kuten eläkeläisillä yleensä jää), katsotaan, että kotitalous hyötyy rahallisesti omistusasumisesta vuokralla asuviin nähden. Asuntotulo on "näkyvä" rahaa, sitä ei kukaan saa käteensä tai tililleen, vaan se tulee esiin kulutuksen väljyytenä vertailussa vuokralla asuviin. Laskennallisen asuntotulon määrittää Suomessa Tilastokeskus.

4 Asumismenojen määritelmä vaihtelee. Kun asumismenoilla tarkoitetaan asumisesta aiheutuvaa kokonaisrasitetta, asumismenoihin luetaan yleensä mukaan asuntovelan lyhennykset. Sen sijaan kulutuksen ja säästämisen näkökulmasta asuntovelan lyhennys luokitellaan säästämiseksi. Näin ollen esimerkiksi Tilastokeskuksen kulutustutkimuksessa asumismenoihin lasketaan mukaan asuntolainan korkomenot, mutta ei asuntovelan lyhennyksiä. Myöskään asuntotuloa määriteltäessä velan lyhennyksiä ei huomioida. Tässä artikkelissa asumismeno käsitettä käytetään yleisesti kuvaamaan kaikkea kotitaloudelle asumisesta koituvaa taloudellista rasitetta eli se sisältää myös mahdolliset asuntolainan lyhennykset.

(mm. Ritakallio 2003). Asumismenojen merkityksestä kotitalouden toimeentuloon kertoo se, että toimeentuloa ennen ja jälkeen asumismenojen arvioidaan säännöllisesti erillistutkimuksissa ja joissain maissa, kuten esimerkiksi Britanniassa, tarkastelu kuuluu säännölliseen tilastotuotantoon (Niemi 2007; Ilmarinen & Kauppinen 2018; Törmälehto 2019).

Asuminen on monesta näkökulmasta yksi merkittävimmistä asioista ihmisen elämässä ja sillä voi olla vaikutusta myös laajemmin elämäntyytyväisyyteen. Jo pelkästään se, että on pystynyt hankkimaan oman asunnon, voi lisätä tyytyväisyyden tunnetta, mikä voi heijastua yleisempäänkin elämäntyytyväisyyteen. Erityisesti suhteellisen hyväkuntoinen omistusasunto voi lisätä taloudellista varmuutta ja elämän hallinnan tunnetta vuokralla asuviin nähden, mikäli vuokrala asumiseen liittyy epävarmuustekijöitä esimerkiksi vuokrasuhteen kestoon tai vuokran tasoon liittyen.

Omistusasumisen yhteyttä elämäntyytyväisyyteen on tutkittu aikaisemmin melko vähän. Muutamassa aiheesta käsitellessä tutkimuksissa on havaittu positiivinen yhteys elämäntyytyväisyyteen (esim. Rohe & Stegman 1994; Rossi & Weber 1996; Rohe & Basolo 1997; Zumbro 2014). Kaikissa tutkimuksissa yhteyden ei ole kuitenkaan havaittu olevan merkitsevä (esimerkiksi Bucchianeri 2009). Moni aiheesta käsitellyt tutkimus sijoittuu Yhdysvaltoihin. Näissä esiteltyjä pohdintoja omistusasumisen yhteydestä elämäntyytyväisyyteen ei voi välttämättä yleistää koskemaan Suomea. Yhdysvalloissa omistusasunnon statusarvo on ollut perinteisesti merkittävä ja omistusasunto nähdään yleensä merkinä taloudellisen aseman saavuttamisesta (Rohe ym. 2001). Tähän tavoitteeseen pääseminen voi heijastua Yhdysvaltojen kaltaisessa menestymistä korostavassa kulttuurissa yleisemminkin elämäntyytyväisyyteen.

Suomessa omistusasumista pidetään lähinnä taloudellisesti järkevänä ratkaisuna ja siksi tavoiteltavana. Omistusasunto kartuttaa asunnon omistajan omaa varallisuutta asuntolainan lyhennysten myötä, kun vuokramaksut kartuttavat vuokranantajan varallisuutta. Omistusasuminen on siten vahvasti sidoksissa varallisuuteen. Varallisuus voi puolestaan vaikuttaa elämäntyytyväisyyteen. On esitetty, että tulojen ja varallisuuden yhdistelmä voi vaikuttaa henkilön subjektiiviseen hyvinvointiin pelkkiä tuloja enemmän (esim. Headey & Wooden 2004). Tätä on perusteltu muun muassa sillä, että varallisuus kuvaa henkilön taloudellista turvallisuuden tunnetta tuloja paremmin, sillä tuloihin voi liittyä epävarmuutta. Tätä näkemystä tukee Palomäen tutkimus (ks. tämän kirjan luku 5), jonka mukaan kokemus eläkeaikaisen toimeentulon pysyvyydestä on yhteydessä keskimääräiseen tai tätä korkeampaan taloudelliseen tyytyväisyyteen. Eläkeläisten

tulot ovat yleensä palkansaajaa vakiintuneemmat, joten heillä tulojen vaikutus taloudelliseen turvallisuuden tunteeseen voi olla palkansaajia vakaampi. Myös asuntovarallisuudella voi olla eläkeläisille palkansaajia suurempi merkitys, sillä eläkeläisellä saattaa olla työssäkävyyttä heikompi mahdollisuus kartuttaa varallisuutta ja tällöin olemassa olevan varallisuuden merkitys korostuu.

On myös esitetty (mm. Rohe ym. 2001), että omistusasujilla on vuokralla asuviin nähden suurempi motivaatio kunnostaa asuntoa mieleisekseen, mikä lisää asumisviihtyvyyttä ja voi siten vaikuttaa myös elämäntyytyväisyyteen. Näille oletamuksille on saatu tukea myös empiirisissä tutkimuksissa. Omistusasujien on havaittu olevan tyytyväisempiä asumiseen kuin vuokralla asuvien (mm. Danes & Morris 1986; Diaz-Serrano 2009; Zumbro 2014) ja omistusasunnossa asuvien on havaittu olevan kiinnostuneempia asunnon kunnossapidosta, mikä lisää asumistyytyväisyyttä ja tätä kautta myös tyytyväisyyttä elämään (Zumbro 2014).

Myös sen, että henkilöllä on mahdollisuus valita asuinympäristönsä, on nähty voivan vaikuttaa asumistyytyväisyyden kautta elämäntyytyväisyyteen laajemminkin. Omistusasujilla on katsottu olevan vuokralla asuvia suurempi vapaus päättää asuinalueestaan, mikä voi heijastua elämäntyytyväisyyteen (Galster 1987; Rohe ym. 2001). Toisaalta omistusasunto voi myös vaikeuttaa muuttamista, koska muuttaminen paikasta toiseen ei ole yhtä vaivatonta kuin vuokralla asuvilla. Erityisesti maaseudulla, missä asuntojen kysyntä on vähäistä, asuntojen myyntiajat voivat olla pitkiä ja asunnosta saatava hinta voi jäädä varsin matalaksi.

Omistusasunto voi olla taakka myös asunnon epätyytyttävän kunnon tai asuntoon liittyvien raskaiden kunnossapitovelvoitteiden takia. Omistusasunto voi aiheuttaa taloudellista painetta esimerkiksi remontointitarpeen takia, perhetilanteen muutoksen yhteydessä tai liian korkeiden lainan lyhennysten, vastikkeen tai muiden kustannusten muodossa. Asumiskustannusten raskaitten on havaittu vaihtelevan asunnon hallintasuhteen mukaan omistusasunnossa asuvien tilanteen ollessa muita parempi (Deidda 2015; Ilmarinen ym. 2018). Tilaa, jossa asumismenojen katsotaan olevan kohtuuttomat, kutsutaan tutkimuskirjallisuudessa asumisstressiksi (*housing stress*⁵), ja sillä on erilaisia tuloihin suhteutettuja määritelmiä. Asumisen taloudellista raskautta arvioidaan kyselytutkimuksissa tämän määritelmän sijaan yleensä henkilön subjektiivisen näkemyksen kautta. Asumisstressin merkityksestä omistusasujien elämäntyytyväisyyteen on jon-

5 Objektiiviset määritelmät asumiskustannusten kohtuuttomuudesta vaihtelevat, mutta usein niiden katsotaan olevan kohtuuttomat, jos ne muodostavat vähintään kolmanneksen kotitalouden tuloista (Nepal ym. 2010). Asumiskustannusten taloudellista raskautta voidaan arvioida myös kysymällä henkilön subjektiivista näkemystä asiasta.

kin verran tutkimuksellista näyttöä. Esimerkiksi Zumbro (2014) tutkimuksessa omistusasumisella todettiin negatiivinen yhteys elämäntyytyväisyyteen, mikäli omistusasunto oli kotitaloudelle taloudellinen taakka.

Taloudellisten tekijöiden on joissakin tutkimuksissa havaittu vaikuttavan myös omistusasumisen merkitykseen elämäntyytyväisyydessä. Zumbro (2014) tutkimuksessa saatiin näyttöä sille, että omistusasumisen yhteys korkeampaan elämäntyytyväisyyteen pätee erityisesti pienituloisilla. Vastaavaan tulokseen ovat päätyneet myös Rohe & Stegman (1994) ja Rohe & Basolo (1997).

Vaikka asumisen ja elämäntyytyväisyyden yhteyttä ei olekaan tutkittu paljon, niin ylipäänsä elämäntyytyväisyyttä ja siihen vaikuttavia tekijöitä on tutkittu varsin laajasti viime vuosikymmenten aikana. Tutkimusta on tehty paitsi psykologian alalla myös sosiaali- ja taloustieteissä. Tutkimuksen suuri määrä kertoo aiheen tärkeydestä: tyytyväisyyttä elämään pidetään yhtenä kokonaisvaltaisimmista subjektiivisen hyvinvoinnin mittareista (Veerhoven 2004). Elämäntyytyväisyyttä saatetaan kuvata myös termeillä koettu hyvinvointi (*subjective well-being*, *SWB*) ja onnellisuus (*overall happiness / happiness*). Käsitteissä on jonkin verran sisällöllisiä eroja, joskaan näistä eroista ei ole tutkijoiden keskuudessa vakiintunutta näkemystä ja eri käsitteistä puhutaan usein myös samana asiana.

Dolan ym. (2008) ovat artikkelissaan koonneet kattavasti yhteen aiempaa tutkimuskirjallisuutta elämäntyytyväisyyteen vaikuttavista tekijöistä. He nostavat koosteessaan esiin tulosten vaihtelevuuden ja erot analysoitavien muuttujien luokittelussa ja valituissa taustamuuttujissa. Lisäksi he pohtivat kausaaliiteetin suuntaa elämäntyytyväisyyden ja sen selittävinä tekijöinä käytettyjen muuttujien välillä.

Tulojen vaikutusta elämäntyytyväisyyteen ja onnellisuuteen on tutkittu paljon. Tuloilla on todettu olevan yhteys elämäntyytyväisyyteen, vaikka tämä yhteys ei ole välttämättä kovin vahva (mm. Diener ym. 1999; Diener & Biswas-Diener 2002; Kahneman & Deaton 2010, Stevenson & Wolfers 2013). Tuloilla on todettu olevan positiivinen korrelaatio elämäntyytyväisyyteen myös suomalaisella aineistolla tehdyssä tutkimuksessa (Kainulainen 2018). Erityisen merkittäväksi Kainulaisen tutkimuksessa nousi velanhoitomenojen (lainan lyhennykset ja korot) jälkeisten tulojen ja elämäntyytyväisyyden välinen yhteys. Kainulainen toteaaakin, että tulotason sijaan keskeistä elämäntyytyväisyyden kannalta on tulojen ja menojen tasapaino. Useissa tutkimuksissa on todettu lisäksi, että pienituloisille lisätulon merkitys onnellisuuteen on suurempi kuin suurituloisille (mm. Kahneman & Deaton 2010; Kainulainen 2018). Suhteellisen tuloase-

man teoria korostaa suhteellisen tuloaseman merkitystä ihmisen elämäntyytyväisyyteen. Ihmisten onnellisuuteen vaikuttaa tämän näkemyksen mukaan heidän oma aikaisempi tulotasonsa ja heitä lähellä olevien ihmisten tulotaso. (esim. Diener ym. 1993; ks. myös tämän kirjan luku 5.)

Terveyden vaikutuksesta elämäntyytyväisyyteen on ehkä selkein konsensus eri tutkimusten välillä. Sekä psyykkisen että fyysisen terveyden on todettu olevan vahvasti yhteydessä elämäntyytyväisyyteen (Dolan ym. 2008). Muita merkitseviä yhteyksiä on havaittu vaihtelevasti monien henkilökohtaisten ominaisuuksien suhteen. Iän yhteydestä elämäntyytyväisyyteen on osin ristiriitaisia tuloksia. Varsin yleinen näkemys on, että onnellisuus tai elämäntyytyväisyys on iän suhteen U:n muotoinen käyrä, jolloin keski-ikäiset ovat tyytymättömämpiä elämäänsä kuin tätä nuoremmat tai vanhemmat (mm. Blanchflower & Oswald 2008). Toisaalta esimerkiksi Diener & Suh'n (1998) tutkimuksen mukaan elämäntyytyväisyys kasvaa hieman iän myötä, ja Easterlin (2006) ja Mroczek & Spiro (2005) havaitsivat keski-ikäisten olevan pikemminkin muita tyytyväisimpiä elämän eri osa-alueita tarkasteltaessa. Naiset raportoivat yleensä keskimäärin korkeampaa elämäntyytyväisyyttä kuin miehet, mutta tämä saattaa selittyä muilla tekijöillä, sillä tuloksen merkitsevyys vaihtelee sen mukaan, mitä muuttujia on vakioitu (Dolan ym. 2008). Myös siviilisäädyltä on havaittu olevan vaikutus elämäntyytyväisyyteen: naimisissa olevat tai parit ovat tyytyväisempiä elämäänsä kuin yksinolevat (mm. Headey & Wooden 2004; Frey 2018). Koulutuksella on joissakin tutkimuksissa havaittu positiivinen yhteys elämäntyytyväisyyteen ja joissakin tutkimuksissa vaikutusta ei ole havaittu (Dolan ym. 2008). Jonkin verran on myös tutkimustuloksia sen puolesta, että maaseudulla asuvien elämäntyytyväisyys on keskimäärin korkeampaa kuin kaupungeissa asuvilla, kun tulotasoerot on huomioitu. (esim. Eurooppaa koskeva Gerdtham & Johannesson 2001).

Aikaisemmassa tutkimuksessa omistusasumisella on havaittu positiivinen tai neutraali yhteys elämäntyytyväisyyteen. Omistusasujien on havaittu lisäksi olevan keskimääräistä tyytyväisempiä asumiseensa ja heidän asumismenojen rasitteen on todettu olevan muita matalampi. Nämä tarkastelut eivät kuitenkaan olleet keskittyneet eläkeläisväestöön.

Eläkeläisten omistusasumiseen voi liittyä piirteitä, mitkä vaikuttavat asumisen ja elämäntyytyväisyyden yhteyteen eri tavoin kuin aikaisempi tutkimus antaa olettaa. Eläkeläisten omistusasuminen on työikäisiä useammin velatonta. Eläkeläisillä käytettävissä olevat rahatulot ja velanhoitomenojen jälkeiset tulot ovat näin ollen lähempänä toisiaan kuin työikäisillä. Omistusasunnon taloudel-

linen hyöty voi tästä näkökulmasta olla eläkeläisille varsin suuri. Toisaalta esimerkiksi leskeksi jäämisen yhteydessä asumismenot voivat muodostua yhdelle ihmiselle varsin korkeiksi tuloihin nähden ja omistusasunnosta voi tulla taloudellinen rasite. Omistusasunnossa asuvien eläkeläisten asumistyytyväisyys saattaa olla myös työikäisiä matalampi. Erityisesti sairauden tai leskeyden yhteydessä esimerkiksi työtä vaativa omakotitalo tai muutoin epäkäytännöllinen asunto voi muodostua taakaksi. Asunnon myyminen ja muuton järjestäminen ovat voimia vaativia prosesseja, joihin kaikilla ei ole välttämättä mahdollisuuksia ryhtyä.

Tässä artikkelissa tarkastellaan asumiseen liittyvien tekijöiden – asunnon hallintasuhteen, asumismenojen kattamisen ja asumistyytyväisyyden – yhteyttä 55–85-vuotiaiden eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen. Artikkelin keskeinen kysymys on, ovatko eläkkeellä olevat omistusasujat tyytyväisempiä elämäänsä kuin muut? Mikäli aiemman tutkimuksen tavoin myös omistusasunnossa asuvilla eläkeläisillä asumistyytyväisyys olisi muita korkeampaa ja asumismenojen kattaminen muita helpompaa, on mahdollista, että nämä tekijät joko yhdessä tai yksin selittävät pitkälti mahdollista havaintoa omistusasujien muita korkeammasta elämäntyytyväisyydestä. Tämän takia artikkelissa tutkitaan asumismenojen kattamisen helppouden ja asumistyytyväisyyden yhteyttä elämäntyytyväisyyteen ja arvioidaan, selittykö omistusasumisen mahdollinen yhteys elämäntyytyväisyyteen näillä tekijöillä.

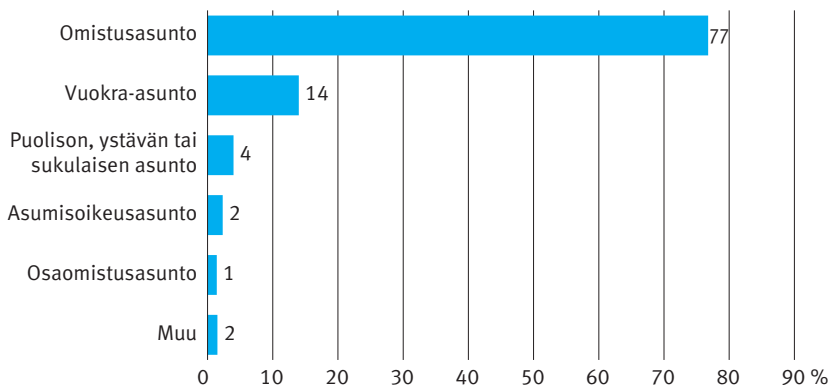
Artikkeli perustuu Eläketurvakeskuksen vuoden 2017 syksyllä keräämään kyselyaineistoon, joka käsittelee 55–85-vuotiaiden suomalaisten eläkeläisten kokemuksia taloudellisesta hyvinvoinnistaan. Kyselyn vastausaste oli varsin korkea, 73 prosenttia. (Ahonen ym. 2018.) Aineisto on esitelty tarkemmin kirjan liitteessä. Myös kysymyslomake löytyy liitteestä. Artikkelin etenee seuraavasti: Aluksi luvussa 4.2 tarkastellaan 55–85-vuotiaiden eläkeläisten omistusasumisen yleisyyttä ja asunnon hallintasuhteisiin liittyviä taustatekijöitä. Näiden lisäksi tarkastellaan asunnon hallintasuhteen yhteyttä asumistyytyväisyyteen ja asumismenojen kattamiseen. Tämän tarkoituksena on selvittää, poikkeavatko omistusasunnoissa asuvat eläkeläiset muiden mahdollisten elämäntyytyväisyyteen vaikuttavien tekijöiden suhteen vuokralla asuvista ja muulla tavoin asuvista. Luvussa 4.3 tarkastellaan asumiseen liittyvien tekijöiden – asunnon hallintasuhteen, asumismenojen kattamisen ja asumistyytyväisyyden – yhteyttä elämäntyytyväisyyteen, kun luvussa 4.2 mukana olleiden taustatekijöiden vaikutus otetaan huomioon. Lopuksi esitetään yhteenveto saaduista tuloksista.

4.2 Asunnon hallintasuhte, asumistyytyväisyys ja asumismenojen kattaminen

Omistusasuminen on eläkeläisten keskuudessa varsin yleistä. Noin kolme neljästä kyselyyn vastanneesta 55–85-vuotiaista eläkeläisestä asui vuonna 2017 omistamassaan asunnossa⁶ (kuvio 4.2). Vuokralla asui 14 prosenttia 55–85-vuotiaista eläkeläisistä. Noin joka kymmenes asui muulla tavoin: jonkun muun omistamassa asunnossa, asumisoikeusasunnossa, osaomistusasunnossa tai jollain muulla tavoin. Asunnon hallintasuhte määrittyi vastaajan mukaan. Esimerkiksi puolison omistamassa omistusasunnossa asuvat eivät siten määrittyneet omistusasujiksi, toisin kuin kotitalouskohtaisissa kyselyissä käy.

Kuvio 4.2.

55–85-vuotiaiden eläkeläisten asunnon hallintasuhte vuonna 2017, prosenttia vastanneista.

Omistusasujien joukossa on erityisesti vuokralla asuvia useammin 65–85-vuotiaita, yhdessä asuvia, tuloasemaltaan keskimääräisellä tai sitä korkeammalla tasolla olevia, korkeasti koulutettuja sekä terveytensä hyväksi tai melko hyväksi kokevia. Omistusasujien joukossa on etenkin vuokralla asuvia harvemmin 55–64-vuotiaita eläkeläisiä, alimmassa tuloryhmässä (kotitalouden käytettävissä olevat tulot alle 1 500 €/kk) olevia, matalasti koulutettuja, yksinasuvia sekä niitä, jotka kokevat terveystilassaan jonkinasteisia haasteita (taulukko 4.1). Ryhmät ovat osin päällekkäisiä. Pienituloisuus ja terveyshaasteet kohdentuvat eläkeläisillä muita useammin työkyvyttömyyseläkkeensaajiin, mikä tässä otoksessa keskittyy pitkälti 55–64-vuotiaiden ikäryhmään.

⁶ Kysymyksen muotoilu (kysymyslomakkeen kysymys numero 27): "Minkälaisessa asunnossa asutte?" Vastausvaihtoehdot: 1) omistusasunnossa, 2) osaomistusasunnossa, 3) asumisoikeusasunnossa, 4) vuokra-asunnossa, 5) puolison, ystävän tai sukulaisen asunnossa, 6) muu, mikä?

Taulukko 4.1.*Asunnon hallintasuhde taustatekijöiden suhteen, prosenttia vastanneista.*

	Omistus	Vuokra	Muu	Kaikki	Lkm
Ikä***					
55–64	11,0	23,8	11,2	12,8	707
65–74	57,5	50,3	53,4	56,1	1 368
75–85	31,5	25,9	35,3	31,1	750
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 825
Sukupuoli					
Mies	47,2	44,5	44,8	46,6	1 222
Nainen	52,3	55,5	55,2	53,4	1 603
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 825
Koettu terveys***					
Hyvä/Melko hyvä	47,6	29,6	33,5	43,8	1 160
Kohtalainen	39,0	44,8	45,0	40,4	1 176
Huono/Melko huono	13,4	25,5	21,5	15,8	477
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 813
Koulutus***					
Perusaste	35,7	50,3	43,5	38,4	971
Keskiaste	33,8	37,9	35,4	34,5	1 068
Alempi korkea-aste	22,2	10,7	15,5	20,0	585
Ylempi korkea-aste	8,3	1,1	5,6	7,0	201
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 825
Kotitalouden tulot^a (€/kk)***					
Alle 1 500	29,1	71,3	46,6	36,5	949
1 500–1 999	38,5	20,7	34,0	35,6	993
2 000–	32,5	8,0	19,4	27,9	822
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 764
Kotitalouden koko***					
2 tai useampi	71,4	38,6	67,3	66,4	1 904
Yksi	28,6	61,4	32,7	33,6	910
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 814
Asuinkunnan tyyppi*					
Kaupunkimainen kunta	63,5	70,8	65,4	64,7	1 826
Taajaan asuttu kunta	18,8	16,4	13,1	17,9	519
Maaseutumainen kunta	17,7	12,7	21,5	17,4	480
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0	2 825

a) Tulot on laskettu henkeä kohden käyttäen Atkinsonin (1970) neliöjuuri-menetelmää. Tulojen muodostamisesta on kerrottu tarkemmin kirjan liitteessä 2.

Tilastolliset merkitsevyydet: *p < 0,10, **p < 0,05, ***p < 0,001.

Vastaavasti vuokralla asuvat kuuluivat omistusasujia ja muulla tavoin asuvia useammin alimpaan tuloryhmään (alle 1 500 €/kk) ja yksinasuminen oli heillä selvästi yleisempää. Vuokralla asuvat olivat erityisesti omistusasujia useammin matalasti koulutettuja ja kokivat erityisesti omistusasujiin verrattuna enemmän terveyshaasteita. Myös kuntaryhmittelyn mukaan oli havaittavissa jonkinasteisia eroja asunnon hallintasuhteessa. Vuokralla asuminen oli muita jonkin verran yleisempää kaupungeissa ja taajaan asutuissa kunnissa ja vähäisempää maaseudulla. Ryhmä muut eli ne, joihin kuuluivat jonkun muun omistamassa asunnossa, asumisoikeusasunnossa, osaomistusasunnossa tai jollain muulla tavoin asuvat, sijoittuivat taustatekijöiden suhteen vuokralla asuvien ja omistusasujien väliin.

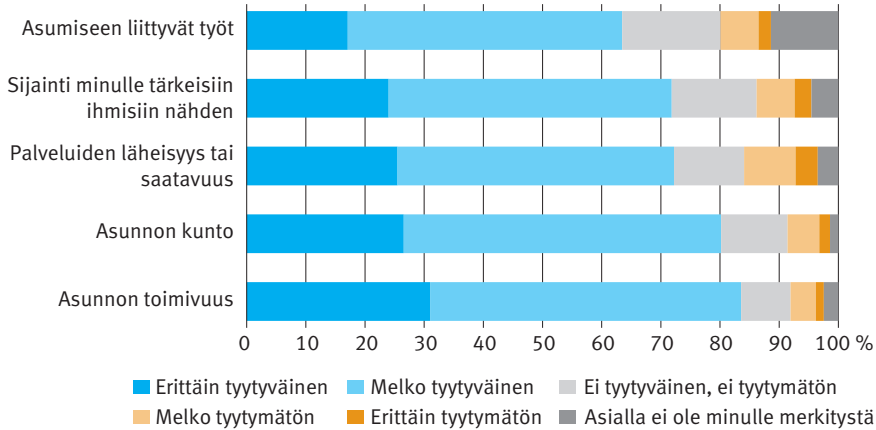
4.2.1 Asumistyytyväisyys ja asunnon hallintasuhte

Valtaosa 55–85-vuotiaista eläkeläisistä oli tyytyväisiä asumiseensa⁷. Yleisemmin tyytyväisiä (84 %) oltiin asunnon toimivuuteen, jonka tässä kyselyssä täsmennettiin tarkoitettavan esimerkiksi asunnon helppokulkuisuutta. Myös asunnon kuntoon oltiin varsin usein tyytyväisiä, hieman yli 80 prosenttia vastanneista kertoi olevansa melko tai erittäin tyytyväinen siihen. Reilu 70 prosenttia vastanneista oli tyytyväisiä palveluiden saatavuuteen ja läheisyyteen. Sama osuus oli tyytyväinen asunnon sijaintiin heille tärkeisiin ihmisiin nähden. Asumiseen liittyviin töihin oli tyytyväisiä reilu 60 prosenttia vastanneista. (Kuvio 4.3.)

7 Kysymyksen muotoilu (kysymyslomakkeen kysymys numero 29): "Miten tyytyväinen olette seuraaviin asioihin nykyisessä asunnossanne?" Kysyttävät kohdat olivat: asunnon toimivuus (helppokulkuisuus, käytettävyys ja varustetaso), asunnon kunto, palveluiden läheisyys tai saatavuus, sijainti minulle tärkeisiin ihmisiin nähden, asumiseen liittyvät työt (pihatyöt, siivous). Vastausvaihtoehdot kuhunkin kohtaan olivat: 1) erittäin tyytyväinen, 2) melko tyytyväinen, 3) ei tyytyväinen, en tyytymätön, 4) melko tyytymätön, 5) erittäin tyytymätön, 6) asialla ei ole minulle merkitystä.

Kuvio 4.3.

Tyytyväisyys asumisen eri osa-alueisiin. 55–85-vuotiaat eläkkeellä olevat henkilöt, prosenttia vastanneista.

Yleisesti ottaen tyytymättömyyttä ilmeni varsin vähän. Eniten tyytymättömyyttä kohdentui palveluiden läheisyyteen tai saatavuuteen. 55–85-vuotiaista eläkeläisistä joko melko tai erittäin tyytymättömiä tähän oli 13 prosenttia vastanneista. Kaikkein vähiten tyytymättömyyttä koettiin asunnon toimivuutta kohtaan.

Aikaisempi tutkimus antoi osviittaa siitä, että omistusasujien asumistyytyväisyys voi olla muita korkeampaa. Tarkastellaan edellä mainittuja asunnon kuntoon ja sijaintiin liittyviä tekijöitä seuraavaksi asunnon hallintasuhteen mukaan (taulukko 4.2).

Kun mitään muita asiaan mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä ei ole huomioitu, omistusasujat ovat jonkin verran muita tyytyväisempiä ja vähemmän tyytymättömiä asunnon toimivuuteen ja kuntoon (taulukko 4.2). Sen sijaan tyytyväisyydessä asunnon sijaintiin tärkeisiin ihmisiin nähden ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa asunnon hallintasuhteen mukaan. Omistusasujat ja vuokralla asuvat ovat hieman tyytyväisempiä palveluiden läheisyyteen ja saatavuuteen kuin muulla tavoin asuvat. Ero tyytyväisyydessä asumiseen liittyviin töihin liittyy pitkälti siihen, että vuokralla asuvat pitävät tätä asiaa selvästi useammin joko merkityksettömänä tai heillä ei ole asiaan näkemystä puolesta eikä vastaan. Tämä voi selittyä sillä, että omistusasumiseen liittyy vuokralla asumiseen nähden enemmän esimerkiksi asunnon huolto- ja kunnossapitotöitä.

Taulukko 4.2.*Asunnon hallintasuhte ja asumistyytyväisyys, prosenttia vastanneista.*

	Melko tai erittäin tyytyväinen	Ei tyytyväinen, ei tyytymätön tai asialla ei merkitystä	Melko tai erittäin tyytymätön	Kaikki	Lkm
Asunnon toimivuus***					
Omistusasunto	85,4	10,2	4,4	100,0	2 146
Vuokra	78,5	12,2	9,3	100,0	383
Muu	75,9	15,6	8,5	100,0	235
Kaikki	83,6	10,9	5,5	100,0	2 764
Asunnon kunto**					
Omistusasunto	81,8	11,6	6,5	100,0	2 139
Vuokra	75,5	13,8	10,7	100,0	383
Muu	74,5	19,2	6,4	100,0	238
Kaikki	80,3	12,6	7,1	100,0	2 760
Palveluiden läheisyys ja saatavuus*					
Omistusasunto	73,2	15,0	11,8	100,0	2 131
Vuokra	74,4	13,4	12,2	100,0	385
Muu	63,5	19,9	16,6	100,0	233
Kaikki	72,5	15,2	12,3	100,0	2 749
Sijainti tärkeisiin ihmisiin nähden					
Omistusasunto	73,4	17,9	8,7	100,0	2 120
Vuokra	69,1	20,1	10,7	100,0	379
Muu	65,7	23,3	11,0	100,0	235
Kaikki	72,1	18,7	9,2	100,0	2 734
Asumiseen liittyvät työt***					
Omistusasunto	66,3	25,3	8,4	100,0	2 123
Vuokra	52,8	40,3	6,9	100,0	367
Muu	57,1	32,9	10,1	100,0	233
Kaikki	63,7	28,0	8,3	100,0	2 723

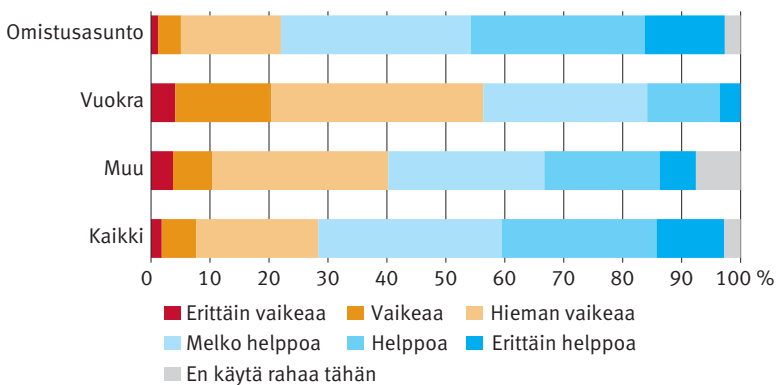
Tilastolliset merkitsevyydet: *p < 0,10, **p < 0,05, ***p < 0,01, ****p < 0,001.

4.2.2 Asumismenojen kattaminen ja asunnon hallintasuhde

Asumismenojen kattaminen⁸ vaikuttaa olevan helpompaa omistusasujilla kuin niillä, jotka eivät asu omistamassaan asunnossa (kuviot 4.4). 44 prosenttia omistusasujista vastasi, että heidän oli helppoa tai erittäin helppoa kattaa asumismenojaan ja melko helppoa niiden kattaminen oli kolmannekselle vastaajista. Omistusasujista kolme prosenttia vastasi, ettei käytä rahaa asumiseen. Vuokralla asuvista 16 prosenttia koki asumismenojen kattamisen helpoksi tai erittäin helpoksi ja melko helpoksi 28 prosenttia. Muulla tavoin asuvista 26 prosenttia koki asumismenojen kattamisen helpoksi tai erittäin helpoksi ja niin ikään 26 prosenttia melko helpoksi. Muulla tavoin asuvista kahdeksan prosenttia vastasi, että he eivät käytä rahaa asumiseen. Reilulla viidenneksellä omistusasujista oli vähintään hieman vaikeuksia kattaa asumismenojaan (hieman vaikeaa, vaikeaa tai erittäin vaikeaa), kun vuokralla asuvista vastaavia vaikeuksia koki hieman yli puolet vastanneista ja muulla tavoin asuvista noin 40 prosenttia. Erityisesti omistusasujilla vaikeudet olivat suureksi osaksi lieviä ja vain viisi prosenttia omistusasujista vastasi, että heidän oli vaikeaa tai erittäin vaikeaa kattaa asumismenojaan. Vuokralla asuvista vaikeaa tai erittäin vaikeaa oli viidenneksellä ja muulla tavoin asuvista noin joka kymmenennellä. Asumismenoiksi on tässä kyselyssä määritelty kaikki asumiseen liittyvät menot, joten ne sisältävät myös mahdolliset asuntovelan lyhennykset.

Kuvio 4.4.

Asumismenojen kattaminen ja asunnon hallintasuhde, prosenttia vastanneista.

8 Kysymyksen muotoilu (kysymyslomakkeen kysymys numero 18): "Miten helppoa tai vaikeaa seuraavien menojen kattaminen on?" Yksi seitsemästä kysymyksen menoryhmästä oli asuminen (esim. vuokra, vastike, lainanhoito, muut käyttökulut). Vastausvaihtoehdot: 1) erittäin vaikeaa, 2) vaikeaa, 3) hieman vaikeaa, 4) melko helppoa, 5) helppoa, 6) erittäin helppoa, 7) en käytä rahaa tähän.

Edellä vaikutti siltä, että omistusasujien asumistyytyväisyys olisi jonkin verran muita korkeampaa ainakin joissakin asumisen osa-alueissa. Myös asumismenot vaikuttavat olevan omistusasujille pienempi taakka kuin muille. Tuloksissa ei ole kuitenkaan otettu huomioon taustatekijöitä, jotka voivat vaikuttaa asiaan. Seuraavassa tarkastellaan asumistyytyväisyyttä ja asumismenojen kattamista, kun otetaan huomioon keskeisimmät taustatekijät (taulukko 4.3). Mallina käytetään logistista regressiomallia ja taulukossa raportoidaan ristitulosuhde-luku (odds ratio). Mikäli ristitulosuhde on suurempi kuin yksi, kyseisen ryhmän riski tarkasteltavalle tapahtumalle (eli mallissa 1 sille, että on tyytymätön asumiseen ja mallissa 2 sille, että kokee vaikeuksia kattaa asumismenoja) on suurempi kuin vertailuryhmän. Mikäli ristitulosuhde on pienempi kuin yksi, riski tälle on pienempi kuin vertailuryhmälle. Vertailuryhmänä mallissa käytetään vuokralla asuvia. Tilastollista merkitsevyyttä on testattu khiin neliö -testillä. Asumistyytyväisyys, käytännössä asumistyytymättömyys, on yhdistetty mallissa 1 yhdeksi muuttujaksi eli muuttuja saa arvon yksi, mikäli asuntoon (kunto, toimivuus, asuntoon liittyvät työt) tai sen sijaintiin (palvelut, tärkeät ihmiset) on koettu tyytymättömyyttä.

Kun ikä, sukupuoli, terveys, tulot, koulutus, kotitalouden koko ja asuinkunnan tyyppi vakioidaan, asumismenojen kattaminen on omistusasujilla vuokralla asuvia helpompaa (tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä), mutta asumistyytyväisyydessä ei ole eroja omistusasujien ja vuokralla asuvien välillä. Muulla tavoin asuvat eivät poikkea tilastollisesti merkitsevästi kummassakaan mallissa vuokralla asuvista. Erittäin merkitseviksi tekijöiksi molemmissa malleissa osoittautuivat koettu terveys sekä kotitalouden tulot. Ne, jotka kokivat terveydessään haasteita, kokivat myös tyytymättömyyttä asumiseen sekä vaikeuksia asumismenojen kanssa useammin kuin terveytensä hyväksi kokevat. Vastaava tulos saatiin kotitalouden tulojen mukaan. Niillä, joilla kotitalouden tulot olivat korkeammat, oli vähemmän vaikeuksia kattaa asumismenoja. He olivat myös tyytymättömiä asumiseen harvemmin kuin ne, joiden tulot olivat matalammat.

Taulukko 4.3.

Asumistyytyväisyys ja asumismenojen kattaminen, logistinen regressio.

Malli 1: Tyytymättömyys asumiseen (melko tyytymätön, tyytymätön tai erittäin tyytymätön vs. melko tyytyväinen, tyytyväinen tai erittäin tyytyväinen, ei kumpakaan tai asialla ei merkitystä).

Malli 2: Vaikeuksia kattaa asumismenoja (melko vaikeaa, vaikeaa tai erittäin vaikeaa vs. melko helppoa, helppoa tai erittäin helppoa tai ei käytä rahaa tähän).

	Malli 1: Tyytymätön asumiseen	Malli 2: Vaikeuksia asumismenoissa
Asunnon hallintasuhde (ref. Vuokra)		
Omistus	1,03	0,41***
Muu	1,18	0,72
Ikä (ref. 65–74)		
55–64	1,15	1,06
75–85	0,85	0,74*
Sukupuoli (ref. Mies)		
Nainen	1,07	0,86
Koettu terveys (ref. Melko hyvä/Hyvä)		
Kohtalainen	1,73***	2,00***
Melko huono/Huono	3,71***	3,85***
Koulutus (ref. Perusaste)		
Keskiaste	0,83	0,94
Alempi korkea-aste	1,30 ⁺	0,84
Ylempi korkea-aste	1,21	0,49*
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 500 €/kk)		
1 500–1 999	0,76*	0,44***
2 000 ja enemmän	0,52***	0,20***
Kotitalouden koko (ref. 2 tai useampi)		
Yksi	0,92	0,94
Asuinkunnan tyyppi (ref. Kaupunkimainen kunta)		
Taajaan asuttu kunta	1,21	0,96
Maaseutumainen kunta	1,06	1,14

Tilastolliset merkitsevyydet: ⁺p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

4.3 Asuminen ja tyytyväisyys elämään

Lopuksi tarkastellaan asumiseen liittyvien tekijöiden – asunnon hallintasuhteen, asumismenojen kattamisen ja asumistyytyväisyyden – yhteyttä elämäntyytyväisyyteen. Ovatko omistusasujat tyytyväisempiä elämäänsä kuin muut? Miten asumistyytyväisyys ja asumismenojen kattamisen vaikeudet heijastuvat elämäntyytyväisyyteen ja liittykö omistusasumisen mahdollinen yhteys elämäntyytyväisyyteen lähinnä näihin tekijöihin?

Kun elämäntyytyväisyyttä⁹ tarkastellaan pelkästään asunnon hallintasuhteen mukaan, omistusasujat näyttävät olevan jonkin verran muita tyytyväisempiä elämäänsä. Asteikolla 0–10 arvioituna omistusasujien elämäntyytyväisyyden keskiarvo on 7,3, kun se on vuokralla asuvilla 5,8 ja muulla tavoin asuvilla 6,7 (kuvio 4.5). Omistusasujat antavat muita useammin elämäntyytyväisyyden arvosanaksi arvon kahdeksan tai sitä enemmän (omistusasujista 57,5 %, vuokralla asuvista 29,7 % ja muulla tavoin asuvista 48,3 %) ja muita harvemmin kuutosta huonomman arvosanan. Yleisin arvosana, joka elämäntyytyväisyydelle annetaan, on omistusasujilla ja muulla tavoin asuvilla kahdeksan, heistä noin kolmannes arvioi näin. Vuokralla asuvilla yleisimmät vastaukset jakautuvat viiden ja kahdeksan välille.

Aikaisemmassa tutkimuksessa elämäntyytyväisyydellä on havaittu olevan yhteyttä muun muassa terveyteen, tuloihin, perhesuhteisiin ja ikään. Eläkeläiset eroavat asunnon hallintasuhteen mukaan näiden tekijöiden suhteen toisistaan (taulukko 4.1). Omistusasujat kuuluvat muita harvemmin alimpaan tuloryhmään ja he kokevat muita useammin terveytensä hyväksi tai kohtalaiseksi. Erityisesti verrattuna vuokralla asuviin omistusasujista harvempi kuuluu 55–64-vuotiaiden eläkeläisten ikäryhmään, mihin suurin osa työkyvyttömyyseläkeläisistä sijoittuu. Omistusasuminen on myös jonkin verran yleisempää taajaan asutuissa kunnissa tai maaseudulla, kun taas vuokralla asuminen on jonkin verran yleisempää kaupungeissa. Omistusasujat eroavat vuokralla asuvista myös kotitalouden koon mukaan: omistusasujat asuvat tyyppillisesti yhdessä jonkun kanssa, kun taas vuokralla asuvilla yksinasuminen on yleisin asumismuoto. Seuraavaksi tarkastellaan lineaarisen mallin avulla, ovatko omistusasujat tyytyväisempiä elämäänsä kuin muut, kun edellä mainitut omistusasujien ominaispiirteet on otettu huomioon. Tämä tehdään vertaamalla omistusasujien ja muulla tavoin asuvien elämäntyytyväisyyttä vuokralla asuvien elämäntyytyväisyyteen. Näiden

⁹ Kysymyksen muotoilu (kysymyslomakkeen kysymys numero 7): "Kuinka tyytyväinen olette yleisesti ottaen elämäänne nykyisin? Vastatkaa merkitsemällä rasti jonkin numeron alapuolelle nollan ja kymmenen välillä. Vastatkaa nolla, jos olette äärimmäisen tyytymätön ja kymmenen, jos olette äärimmäisen tyytyväinen."

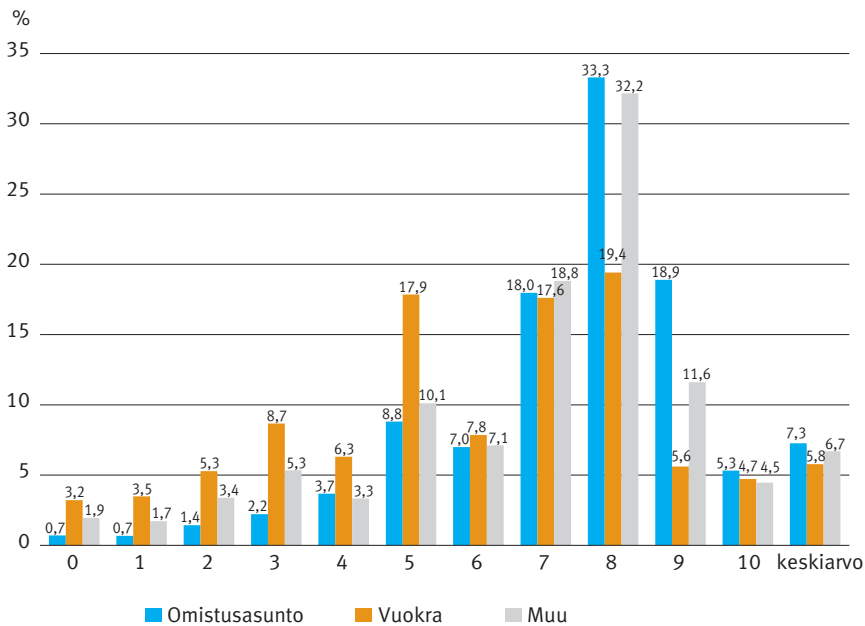
tekijöiden lisäksi tarkastellaan myös asumistyytyväisyyden ja asumismenojen kattamisen yhteyttä elämäntyytyväisyyteen sekä näiden tekijöiden merkitystä omistusasujien elämäntyytyväisyyteen.

Mallissa 1 tarkastellaan asunnon hallintasuhteen yhteyttä elämäntyytyväisyyteen, kun edellä mainitut selittävät tekijät on vakioitu (taulukko 4.4). Malliin 2 on lisätty selittäväksi tekijäksi asumistyytyväisyys. Malliin 3 on lisätty edellisten lisäksi asumismenojen kattamisen vaikeudet. Malleissa 2 ja 3 tarkastellaan, liittyykö omistusasumisen ja elämäntyytyväisyyden välinen yhteys asumistyytyväisyyteen tai asumismenojen kattamiseen vai onko omistusasumisella näiden yli meneviä vaikutuksia elämäntyytyväisyyteen.

Lineaarisessa regressiomallissa muuttujien kertoimen estimaatti on suurempi kuin nolla, jos kyseisen luokan elämäntyytyväisyys on korkeampaa kuin vertailuryhmän ja pienempi kuin nolla, jos se on sitä matalampaa. Regressiokerrotimeen liittyvä t-testi kertoo, poikkeako kyseinen kerroin tilastollisesti merkitsevästi nolasta.

Kuvio 4.5.

Tyytyväisyys elämään yleisesti ja asunnon hallintasuhte. ***

Tilastolliset merkitsevyydet: †p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Taulukko 4.4.

Henkilökohtaisten ominaisuuksien, tulojen sekä kotitalouteen ja asumiseen liittyvien tekijöiden yhteys elämäntyytyväisyyteen ("Kuinka tyytyväinen olette nykyisin elämäänne yleisesti ottaen asteikolla 0–10?"). Lineaarinen regressio.

	Malli 1 estimaatti	Malli 2 estimaatti	Malli 3 estimaatti
Asunnon hallintasuhde (ref. Vuokra)			
Omistus	0,64***	0,58***	0,38**
Muu	0,45*	0,39 ⁺	0,28
Ikä (ref. 65–74)			
55–64	-0,30**	-0,33**	-0,30**
75–85	0,13	0,09	0,07
Sukupuoli (ref. Mies)			
Nainen	0,24**	0,26***	0,19**
Koettu terveys (ref. Melko hyvä/Hyvä)			
Kohtalainen	-1,02***	-0,93***	-0,84***
Melko huono/Huono	-2,67***	-2,46***	-2,19***
Koulutus (ref. Perusaste)			
Keskiaste	0,18 ⁺	0,12	0,11
Alempi korkea-aste	0,05	0,03	0,02
Ylempi korkea-aste	0,31*	0,30*	0,24 ⁺
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 500 €/kk)			
1 500–1 999	0,59***	0,54***	0,36***
2 000 ja enemmän	1,01***	0,94***	0,65***
Kotitalouden koko (ref. 2 tai useampi)			
Yksi	-0,17*	-0,14	-0,15 ⁺
Asuinkunnan tyyppi (ref. Kaupunkimainen kunta)			
Taajaan asuttu kunta	0,01	0,08	0,11
Maaseutumainen kunta	0,17	0,21*	0,20 ⁺
Asumistyytyväisyys (ref. Ei ole tyytymätön)			
Tyytymätön asumiseen (sijaintiin tai asuntoon)		-0,62***	-0,49***
Asumismenojen kattaminen (ref. Ei vaikeuksia)			
Vaikeuksia kattaa asumismenoja			-1,16***
Vakio	6,58***	6,78***	7,35***
R ²	0,33	0,34	0,40
Lkm	2 623	2 498	2 377

Tilastolliset merkitsevyydet: ⁺p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Omistusasujien elämäntyytyväisyys on vuokralla asuvia korkeampaa, vaikka iän, koetun terveyden, kotitalouden tulojen, koulutuksen, sukupuolen, kotitalouden koon ja asuinkunnan tyyppin vaikutus on huomioitu (taulukko 4.4, malli 1). Kerroin (0,64) on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Myös muulla tavoin asuvien elämäntyytyväisyys on vuokralla asuvia korkeampaa, mutta tämä ero ei ole yhtä suuri eikä tilastollisesti yhtä merkitsevä kuin omistusasujien ja vuokralla asuvien välinen ero. Näin ollen näyttää siltä, että omistusasumisella on positiivinen yhteys elämäntyytyväisyyteen erityisesti vuokralla asumiseen verrattuna. Omistusasujien elämäntyytyväisyys suhteessa vuokralla asuviin ei juuri muutu, vaikka malliin lisätään asumistyytyväisyys (tai käytännössä asumistyytymättömyys) (taulukko 4.4, malli 2). Tämä tulos oli odotettu, sillä asumistyytymättömyydessä ei ollut aikaisemmassa tarkastelussa havaittavissa eroja omistusasujien ja muiden välillä (taulukko 4.3, malli 1), kun mallissa mukana olevat tekijät on vakioitu.

Sitä vastoin, kun malliin lisätään asumismenojen kattamisen vaikeus (taulukko 4.4, malli 3), omistusasujien elämäntyytyväisyyden ero vuokralla asuviin heikkenee. Kerroin pienenee ja tilastollinen merkitsevyys heikkenee hieman, vaikka ero jää yhä selvästi tilastollisesti merkitseväksi. Tämä vaikutus on looginen aikaisemman tarkastelun perusteella (taulukko 4.3, malli 2), missä omistusasujilla havaittiin olevan erityisesti vuokralla asuvia vähemmän vaikeuksia asumismenojen kattamisessa. Omistusasujien ja vuokralla asuvien elämäntyytyväisyyden erot näyttävät tämän analyysin perusteella liittyvän osin siihen, että omistusasujilla on asumismenoihin liittyviä vaikeuksia vuokralla asuvia harvemmin ja tämä heijastuu myös elämäntyytyväisyyteen. Omistusasujat ovat kuitenkin näidenkin vakiointien jälkeen vuokralla asuvia tyytyväisempiä elämäänsä. Kerroin (0,38) on tilastollisesti merkitsevä. Muulla tavoin asuvien elämäntyytyväisyys ei eroa vuokralla asuvista yhtä selvästi kuin omistusasujien, vaikka hekin ovat vuokralla asuvia tyytyväisempiä elämäänsä. Tämä ero kuitenkin pienenee eikä se ole enää tilastollisesti merkitsevä, kun analyysiin lisätään asumismenojen kattamisen vaikeus.

Asumismenojen kattamisen vaikeudet ja jossain määrin myös asumistyytyväisyys heijastuvat elämäntyytyväisyyteen asunnon hallintasuhdetta voimakkaammin. Ne eläkeläiset, joilla oli vaikeuksia kattaa asumismenojaan, olivat muita tyytymättömämpiä elämäänsä. Kerroin (-1,16) oli mallissa mukana olevista asumiseen liittyvistä muuttujista suurin ja tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Myös asumistyytyväisyys heijastuu mallin mukaan elämäntyytyväisyyteen. Tämä on luontevaa, sillä asumistyytyväisyyden voi ajatella olevan yksi elämäntyytyväisyyden osa-alue. Mallissa asumistyytyväisyyttä mitattiin asumistyytymättömyyden kautta. Asumistyytymättömyys oli mallissa dummy-muuttujana ja se sai arvon yksi, mikäli henkilö oli tyytymätön johonkin asumisen osa-alueeseen ja arvon nolla, mikäli henkilö ei ollut tyytymätön (hän oli tyytyväinen, ei ollut tyytyväinen eikä tyytymätön tai asialla ei ollut hänelle merkitystä). Ne eläkeläiset, jotka ovat tyytymättömiä asumiseen, ovat mallin mukaan tyytymättömämpiä elämäänsä kuin ne, jotka eivät olleet tyytymättömiä asumiseensa. Kerroin (-0,49) oli tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Varsinaiseen asuntoon liittyvien tekijöiden ohella myös muilla asumiseen liittyvillä tekijöillä on vaikutusta elämäntyytyväisyyteen. Yksinasuvat ovat hieman tyytymättömämpiä elämäänsä kuin kahden tai tätä useamman jäsenen kotitaloudessa asuvat. Eläkeläisten kohdalla yhdessä asuminen on yleisimmin puolison kanssa asumista ja yksinasuminen liittyy muita useammin leskeyteen. Tämä tulos on linjassa aikaisemman tutkimuksen kanssa, missä on havaittu naimisissa olevien tai parien olevan tyytyväisempiä elämänsä kuin yksinelävien (Headey & Wooden 2004; Frey 2018). Myös asuinkunnan tyypillä on merkitystä. Aikaisemman tutkimuksen (mm. Gerdtham & Johannesson 2001) tavoin myös tässä saatujen tulosten perusteella maaseutumaisissa kunnissa asuvien tyytyväisyys elämään on jonkin verran korkeampaa kuin kaupungeissa asuvien (alueellisista taloudellisen hyvinvoinnin eroista tämän kirjan luvussa 3).

Muiden muuttujien osalta selkeimmät erot elämäntyytyväisyydessä havaitaan aikaisemman tutkimuksen tavoin koetun terveyden sekä myös kotitalouden tulojen kohdalla. Terveystilan merkitys elämäntyytyväisyyteen on tässä mallissa olevista muuttujista suurin. Erityisesti terveytensä huonoksi tai melko huonoksi kokevien elämäntyytyväisyys oli heikkoa suhteessa terveytensä hyväksi tai melko hyväksi kokeviin. Kerroin on suuri (-2,19) ja se on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Myös kotitalouden tuloilla on yhteys elämäntyytyväisyyteen. Alimpaa tuloryhmään (alle 1 500 €/kk) kuuluvien elämäntyytyväisyys oli matalampaa kuin niillä, joiden tulot olivat tätä korkeammat. Ero säilyy erittäin merkitseväenä, vaikka asumismenojen kattamisen vaikeudet vakioidaan (malli 3). Muita eroja elämäntyytyväisyydessä ilmeni iän, sukupuolen ja koulutuksen suhteen. 55–64-vuotiaat eläkeläiset ovat muita tyytymättömämpiä elämäänsä ja naiset ovat miehiä tyytyväisempiä. Myös ylemmän korkea-asteen tutkinnon suorittaneet erottuivat muita tyytyväisempinä.

Malliin testattiin myös muita muuttujia, joita ei kuitenkaan päädytty ottamaan mukaan niiden vähäisen merkityksen vuoksi. Yksi tällainen oli lasten lukumäärä. Ajatuksena oli, että se, onko henkilöllä lapsia vai ei, saattaa heijastaa sitä, onko eläkeläisellä sosiaalista turvaverkkoa, minkä voi olettaa vaikuttavan myönteisesti hänen elämäntyytyväisyyteensä. Lapsitieto ei kuitenkaan osoittautunut merkittäväksi eikä se vaikuttanut asumiseen liittyvien muuttujien merkittävyyteen.

4.4 Lopuksi

Asuminen ja asunto muodostavat huomattavan osan eläkeläisten kulutusmenoista ja varallisuudesta. Asuminen on tärkeä osa eläkeläisten toimeentuloa ja tätä kautta sillä on vaikutusta eläkeläisten hyvinvointiin myös laajemmin. Artikkelissa tutkittiin asumiseen liittyvien tekijöiden – asunnon hallintasuhteen, asumismenojen kattamisen ja asumistyytyväisyyden – yhteyttä 55–85-vuotiaiden eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen (*life satisfaction*). Artikkelin keskeinen kysymys oli, ovatko omistusasujat tyytyväisempiä elämäänsä kuin muut. Tämän lisäksi tarkasteltiin, miten asumistyytyväisyys ja asumismenot heijastuvat elämäntyytyväisyyteen ja onko omistusasujien elämäntyytyväisyys sidoksissa näihin tekijöihin.

Omistusasuminen on eläkeläisillä yleistä. 77 prosenttia 55–85-vuotiaista eläkeläisistä asui vuonna 2017 omistamassaan asunnossa, 14 prosenttia asui vuokralla ja yhdeksällä prosentilla asunnon hallintasuhte oli jokin muu. Varallisuus on keskittynyt pitkälti omistusasujille, sillä asuntovarallisuus muodostaa valtaosan suomalaisten varallisuudesta ja itsellä asumiskäytössä oleva asunto on sen merkittävin osa. Asumisvarallisuuden merkitys korostuu eläkeläisillä, sillä he asuvat työikäisiä useammin velattomissa omistusasunnoissa. Omistusasujat ovat siten varallisuusasemaltaan keskimäärin muita eläkeläisiä paremmassa asemassa.

55–85-vuotiaat omistusasujat eroavat muista tämän ikäluokan eläkeläisistä oletetun varallisuutensa ohella myös muiden tekijöiden suhteen. Omistusasujat ovat tuloasemaltaan muita paremmassa asemassa, heillä on muita vähemmän terveysongelmia ja he asuvat vuokralla asuvia harvemmin yksin. Eläkkeellä olevat omistusasujat ovat myös muita harvemmin alle 65-vuotiaita, mikä liittyy siihen, että omistusasujien joukossa on muita vähemmän työkyvyttömyyseläkeläisiä. Omistusasujissa on siten paljon sellaisia ominaisuuksia, jotka jo itsessään voivat liittyä korkeaan elämäntyytyväisyyteen.

Kun mitään omistusasujiin liittyviä ominaisuuksia ei otettu huomioon, omistusasujat vaikuttavat tyytyväisemmiltä elämäänsä kuin muut. Omistusasujista

enemmistö (58 %) antoi elämäntyytyväisyyden arvosanaksi kahdeksan tai tätä enemmän, kun vuokralla asuvista näin korkean arvosanan antoi ainoastaan 30 prosenttia ja muulla tavoin asuvista 48 prosenttia. Asteikolla 0–10 omistus-asujien elämäntyytyväisyyden keskiarvo oli 7,3, kun se vuokralla asuvilla oli 5,8. Omistus-asujien elämäntyytyväisyys säilyi vuokralla asuvia korkeampana, vaikka iän, koetun terveyden, kotitalouden tulojen, koulutuksen, sukupuolen, kotitalouden koon ja asuinkunnan vaikutus huomioitiin. Nämä ominaispiirteet eivät siten yksistään selitä omistus-asujien korkeampaa elämäntyytyväisyyttä vuokralla asuviin nähden. Tulos vahvistaa siten suomalaisten eläkeläisten osalta aikaisemmissa tutkimuksissa (Rohe & Stegman 1994; Rossi & Weber 1996; Rohe & Basolo 1997; Zumbro 2014) saatuja tuloksia omistus-asumisen positiivisesta yhteydestä elämäntyytyväisyyteen. Myös muiden kuin omistamassaan asunnossa tai vuokra-asunnossa asuvien elämäntyytyväisyys oli vuokralla asuvia korkeampaa, mutta tämä ero ei ollut yhtä suuri ja tilastollisesti yhtä merkitsevä kuin omistus-asujien ja vuokralla asuvien välinen ero.

Omistus-asunnossaan asuvat eläkeläiset eroavat myös muiden asumiseen liittyvien tekijöiden suhteen muista eläkeläisistä. Omistus-asujilla on muita harvemmin vaikeuksia kattaa asumismenojaan ja tämä ero säilyy, vaikka omistus-asujien ja muiden väliset erot iän, sukupuolen, koetun terveyden, tulojen, koulutuksen ja kotitalouden koon sekä asuinkunnan suhteen otetaan huomioon. Tulos on linjassa aiemman tutkimuksen tulosten kanssa siitä, että omistus-asujilla asumismenojen kattaminen on keskimäärin muita helpompaa (mm. Deidda 2015; Ilmarinen ym. 2018).

Omistus-asujien asumistyytyväisyys on myös muita jonkin verran korkeampaa, mutta tämä ero selittyy taustatekijöillä. Kun erot taustatekijöissä (ikä, koettu terveys, kotitalouden tulot, koulutus, sukupuoli, kotitalouden koko ja asuinkunta) otetaan huomioon, omistus-asujien asumistyytyväisyys on samaa tasoa kuin muilla. Saatu tulos ei suoranaisesti vahvista eläkeläisten osalta aiemman tutkimuksen tuloksia omistus-asujien muita korkeammasta asumistyytyväisyydestä (mm. Danes & Morris 1986; Diaz-Serrano 2009; Zumbro 2014). Tämä voi selittyä tarkasteltavien ikäryhmien eroavaisuuksilla. Eläkeläisten asumistyytyväisyys voi olla keskimäärin muita omistus-asujia matalampaa esimerkiksi heikentyneen terveyden tai yksinjäämisen aiheuttamien asumiseen liittyvien käytännön hankaluuksien takia.

Selittyykö omistus-asujien muita, erityisesti vuokralla asuvia, korkeampi elämäntyytyväisyys sitten sillä, että omistus-asunnossaan asuvilla eläkeläisillä on muita vähemmän taloudellisia ongelmia? Näin näyttää osittain olevan. Omis-

tusasujien ja muiden väliset elämäntyytyväisyyden erot pienenevät, joskaan eivät poistu, kun asumismenoihin liittyvät vaikeudet huomioidaan¹⁰. Omistusasujien muita parempi taloudellinen tilanne näyttää heijastuvan elämäntyytyväisyyteen ja selittävän osan siitä, miksi omistusasujien elämäntyytyväisyys on muita korkeampaa. Omistusasujien muita parempi taloudellinen tilanne voi liittyä osin omistusasumisesta koituvaan taloudelliseen hyötyyn. Tämä laskennalliseksi asuntotuloksi kutsuttu hyöty muodostuu siitä, että omistusasujien asumiskustannukset ovat keskimäärin vastaavanlaisessa asunnossa asuvia vuokralaisia pienemmät. Havainto puoltaa laskennallisen asuntotulon sisällyttämistä henkilön tuloihin tutkittaessa toimeentuloon liittyviä kysymyksiä.

Se, että omistusasujien elämäntyytyväisyys näyttäytyy jonkin verran muita korkeampana keskeisten taustatekijöiden vakioimisen jälkeen, liittyy ainakin osin varallisuuteen. Aiemmassa tutkimuksessa Headey & Wooden (2004) esittivät, että tulojen ja varallisuuden yhdistelmä vaikuttaisi koettuun hyvinvointiin pelkkiä tuloja enemmän. Tätä perusteltiin muun muassa varallisuuden vaikutuksella taloudelliseen turvallisuuden tunteeseen. Tässä artikkelissa varallisuutta ei ole erikseen voitu ottaa huomioon muuta kuin oletuksena omistusasujien muita korkeammasta varallisuudesta. Asuntovarallisuus muodostaa Tilastokeskuksen varallisuustutkimusten perusteella kuitenkin niin suuren osan eläkeläisten nettovarallisuudesta, että tätä oletusta voidaan pitää varsin realistisena. Tätä kautta omistusasujien taloudellisen turvallisuuden tunteen voi olettaa olevan keskimäärin muita eläkeläisiä korkeampi. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomattava, että asuntojen arvot eroavat suuresti alueittain. Asuntojen arvo on korkein kasvukeskuksissa, etenkin pääkaupungissa ja sen lähikunnissa. Asuntovarallisuus voi vaikuttaa elämäntyytyväisyyteen myös perinnönjättömotiivin kautta. Elinkaarisäästämistä käsittelevässä tutkimuksessa ikääntyneiden on todettu jättävän purkamatta varallisuuttaan ja myymättä liian suureksi käyneitä asuntojaan pois jättääkseen perintöä jälkipolville. Tällä perinnön jälkipolville siirtämisen mahdollisuudella voi ainakin teoriassa olla positiivinen yhteys elämäntyytyväisyyteen iäkkäämmillä henkilöillä.

Asumismenojen kattamisen vaikeudet sekä tyytymättömyys asumiseen heijastuvat elämäntyytyväisyyteen asunnon hallintasuhdetta voimakkaammin. Eriyisesti asumismenojen merkitys on suuri. Eläkeläiset, joilla oli vaikeuksia kat-

10 Käsitystä omistusasujien muita paremmasta taloudellista tilanteesta vahvistaa myös tämän kirjan luvun 3 tulos, missä omistusasujat ovat muita, erityisesti vuokralla asuvia, tyytyväisempiä taloudelliseen tilanteeseensa.

taa asumismenojaan, olivat muita tyytymättömämpiä elämäänsä. Toimeentulovaliokausien kanssa kamppailemisen on helppo ymmärtää olevan yhteydessä muita matalampaan elämäntyytyväisyyteen. Myös tyytymättömyys asumiseen näkyi tyytymättömyytenä elämään. Tämä on luontevaa, sillä asumistyytyväisyyden voi ajatella olevan yksi elämäntyytyväisyyden osa-alue. Muina tärkeinä elämäntyytyväisyyttä vähentävinä tekijöinä näyttäytyivät koetut terveysvaikeudet sekä matalat tulot. Myös yksinasuvien elämäntyytyväisyys oli jonkin verran yhdessä asuvia matalampaa. Tulokset ovat linjassa aikaisemman tutkimuksen kanssa, missä terveyden, tulojen ja parisuhteen on todettu olevan yhteydessä elämäntyytyväisyyteen.

Asumiseen liittyvillä tekijöillä on tämän artikkelin mukaan vaikutusta eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen. Tutkimus vahvistaa eläkeläisten osalta aiemman tutkimuksen tuloksia omistusasumisen positiivisesta yhteydestä elämäntyytyväisyyteen. Suurin merkitys elämäntyytyväisyyteen on asumismenoilla, joiden kattaminen on keskimäärin muita helpompaa omistusasujilla. Asuminen, erityisesti omistusasuminen, on saatujen tulosten perusteella tärkeä osa eläkeläisten toimeentuloa ja kokonaishyvintointia. Omistusasunto lisää taloudellista turvaa ja elämän ennakoitavuutta. Omistusasumisen voi tästä näkökulmasta ajatella olevan poliittisestikin tavoiteltava asia. Tutkimuksen tulokset torjuvat mielikuvaa eläkeläisistä pahaisissa mummonmokeissa. Ajatus siitä, että eläkeläisten omistusasuminen olisi usein asujilleen pikemminkin taakka kuin hyöty, ei saa näistä tuloksista tukea.

Lähteet

Ahonen, K. (2017) Eläkeläisten kulutus ja kulutuksen rakenne. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1/2017.

Ahonen, K. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (2018) Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2017. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 3/2018.

Atkinson, A. B. (1970) On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory* 2(3), 244–263.

Blanchflower, D. G. & Oswald, A. J. (2008) Is well-being U-shaped over the life cycle? *Social Science & Medicine* 66: 1733–1749.

Bucchianeri, G. W. (2009) The American dream or the American declension? The private and external benefits of homeownership, Wharton School of Business, Working Paper.

Danes, S. & Morris, E. (1986) Housing Status, Housing Expenditure and satisfaction. *Housing and Society* 13: 32–43.

Deidda, M. (2015) Economic Hardship, Housing Cost Burden and Tenure Status: Evidence from EU-SILC. *Journal of Family Economics* 35: 531–556.

Diaz-Serrano, L. (2009) Disentangling the housing satisfaction puzzle: Does homeownership really matter? *Journal of Economic Psychology* 30: 745–755.

Diener, E. & Biswas-Diener, R. (2002) Will money increase subjective well-being? A Literature Review and Guide to Needed Research. *Social Indicators Research* 57: 119–169.

Diener, E. & Sandvik, E. & Seidlitz, L. & Diener, M. (1993) The relationship between income and subjective well-being: Relative or absolute? *Social Indicators Research* 28: 195–223.

Diener, E. & Suh, E. M. (1998) Subjective well-being and age: An international analysis. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics* 17: 304–324.

Diener, E. & Suh, E. M. & Lucas, R. E. & Smith, H. L. (1999) Subjective Well-being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin* 125: 276–302.

Dolan, P. & Peasgood, T. & White, M. (2008) Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology* 29: 94–122.

- Easterlin, R. A. (2006) Life cycle happiness and its sources. *Intersections of psychology, economics and demography. Journal of Economic Psychology* 27: 463–482.
- Frey, B. S. (2018) What Makes People Happy? *Economics of Happiness*: 13–20.
- Galster, G. C. (1987) *Homeowners and Neighborhood Reinvestment*. Duke Press Policy Studies. Duke University Press.
- Gerdtham, U. & Johannesson, M. (2001) The relationship between happiness, health, and socio-economic factors: results based on Swedish microdata. *Journal of Behavioral and Experimental Economics* 30(6): 553–557.
- Headley, B. & Wooden, M (2004) The Effects of Wealth and Income on Subjective Well-Being and Ill-Being. *Economic Record*, 80(S1): 24–33.
- Ilmarinen, K. & Kauppinen, T. M. & Karvonen, S. (2019) Asuinolot ja niiden alueellinen vaihtelu. Teoksessa Kestilä, L. & Karvonen, S. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*.
- Ilmarinen, K. & Kauppinen, T. M. (2018) Pienituloisuus ennen ja jälkeen asumiskustannuksia – alueellinen näkökulma. *Yhteyskuntapolitiikka* 83(1): 73–83.
- Juntto, A. (2008) Asumisen muutos ja tulevaisuus. *Rakennetarkastelu. Erilaistuva asuminen, osaprojekti 1. Suomen ympäristö 33. Ympäristöministeriö*.
- Kahneman, D. & Deaton, A. (2010) High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *PNAS* 107 (38): 16489–16493.
- Kainulainen, S. (2018) Tulojen ja onnellisuuden välinen yhteys Suomessa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 114(1): 57–70.
- Mroczek, D. K. & Spiro, A. (2005) Change in Life Satisfaction During Adulthood: Findings From the Veterans Affairs Normative Aging Study. *Journal of Personality and Social Psychology* 88(1): 189–202.
- Niemelä, M. (2007) Alueelliset toimeentuloerot ennen ja jälkeen asumismenojen huomioon ottamista. *Janus* 13(1): 54–73.
- Nepal, B. & Tanton, R. & Harding, A. (2010) Measuring Housing Stress: How Much do Definitions Matter? *Urban Policy and Research* 28(2): 211–224.
- Ritakallio, V.-M. (2003) The importance of housing costs in cross-national comparisons of welfare (state) outcomes. *International Social Security Review* 56: 81–101.

Rohe W. M. & Van Zandt, S. & McCarthy, G. (2001) The Social Benefits and Costs of Homeownership: A Critical Assessment of the Research. Low-Income Homeownership Working Paper Series. Joint Center for Housing Studies of Harvard University.

Rohe, W. M. & Stegman M. A. (1994) The Effects of Homeownership: on the Self-Esteem, Perceived Control and Life Satisfaction of Low-Income People. *Journal of American Planning Association* 60(2): 173–184.

Rohe, W. M. & Basolo, V. (1997) Long-Term Effects of Homeownership on the Self Perceptions and Social Interaction of Low-Income Persons. *Environment and Behavior* 29(6): 793–819.

Rossi, P. H. & Weber, E. (1996) The social benefits of homeownership: Empirical evidence from national surveys. *Housing Policy Debate* 7(1): 1–35.

Stevenson, B. & Wolfers, J. (2013) Subjective Well-Being and Income: Is There Any Evidence of Satiation? *American Economic Review, Papers and Proceedings* 101(3): 598–604.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Tulonjakotilasto [verkkójulkaisu]. ISSN=1795-8121. 2010, 4 Kotitalouksien asuminen, tulot ja asumismenot. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 11.3.2019]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/tjt/2010/tjt_2010_2012-05-23_kat_004_fi.html.

Törmälehto, V.-M. (2019) Tulo-, kulutus- ja varallisuuseroista Suomessa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 115 (1): 41–65.

Veerhoven, R. (2004) Subjective Measures of Well-Being. UNU-WIDER Discussion Paper No 07.

Zumbro, T. (2014) The Relationship Between Homeownership and Life Satisfaction in Germany. *Housing Studies* 29(3): 319–338.

Liisa-Maria Palomäki

5 Vanhuuseläkeläisten subjektiiviset toimeentulovertailut ja taloudellinen tyytyväisyys – oma aiempi tilanne vai toiset ihmiset toimeentulokokemusten mittapuuna?

Tiivistelmä

Koettu hyvinvointi on tunnistettu yhteiskunta- ja taloustieteellisessä tutkimuksessa suhteelliseksi ilmiöksi. Hyvinvoinnin suhteellisuuden huomioiminen osana eläkeläisten toimeentulokokemusten arviointia syventää ymmärrystä aiheesta ja antaa eväitä keskusteluihin eläkkeiden riittävydestä. Tässä artikkelissa tutkitaan vanhuuseläkeläisten vertailukohteiden valintaa, eläkeläisten keskeisimpiä toimeentulovertailuja taustatekijöiden mukaan ja vertailujen, tulojen ja taloudellisen tyytyväisyyden välisiä yhteyksiä.

Tulokset osoittivat eläkeläisten toimeentulovertailujen kohdistuvan omaan aiempaan tilanteeseen ja väestöryhmistä toisiin eläkeläisiin. Eläkeaikana toimeentulon koetaan pääasiassa joko heikentyneen tai pysyneen samanlaisena. Toisiin eläkeläisiin verrattuna toimeentulo koetaan niin heikompana, samanlaisena kuin parempanakin, vaikka hienoinen pessimistisyys leimaa kokonaiskuvaan. Toimeentulovertailujen taustatekijöiden yhteenvetona syntyy päätelmä vertailujen moniulotteisuudesta. Tulojen ohella eläkeläisille keskeisiä tekijöitä ovat kokemus terveydestä, eläkkeellesiirtymisvaihe, asunnon hallintasuhde ja kotitalouden koko. Taloudelliseen tyytyväisyyteen ovat yhteydessä tulojen ohella erityisesti toisiin eläkeläisiin tehdyt vertailut. Muita matalammaksi koettu toimentulo yhdistyy tuloista riippumatta taloudelliseen tyytymättömyyteen ja päinvastoin. Myös vertailuilla omaan aiempaan tilanteeseen on merkitystä, mutta vähemmän.

Koska toiset eläkeläiset näyttäytyvät eläkeläisten keskeisenä toimeentulon vertailukohteena, voidaan tulosten perusteella keskustella eläkeläisten tuloerojen merkityksestä toimeentulokokemuksille. Koska moni eläkeläinen kokee toimeentulonsa heikentyneen eläkeaikana, nousee eläkkeiden arvioinnissa esille myös kysymys eläkkeiden ja elinkustannusten kehityksestä.

5.1 Johdanto

Kokemus hyvinvoinnista muodostuu harvoin vain oman tilanteen perusteella. Toiset ihmiset toimivat peileinä, joita vasten päätelmiä omasta tilanteesta tehdään. Voidaan jopa ajatella, että ihmiset vertailevat itseänsä toisiin aina ja kaikkialla. Esimerkiksi tyytyväisyys elämään muodostuu monesta osa-alueesta, mutta taloudellisista tekijöistä siihen vaikuttavat tulojen ohella se, kuinka suuret omat tulot ovat verrattuna muiden ihmisten tuloihin. Tämä viesti on välittynyt keskeisenä myös kansainvälisistä taloustieteellisistä subjektiivisen hyvinvoinnin (*subjective well-being, SWB*) tutkimuksista 2000-luvulla (esim. Layard ym. 2010; D'Ambrosio & Frick 2012). Tosin näkökulma on kiistanalainen ja herättää paljon keskustelua (Stevenson & Wolfers 2008; Stevenson & Wolfers 2013). Suomessa taloustieteellisesti orientoitunut mielenkiinto onnellisuutta kohtaan on herännyt vasta viime aikoina (esim. Kainulainen 2018), mutta ajatus vertailuista osana ikääntyneiden toimeentulokokemuksia ei sinällään ole uusi (Pulkkinen 1969; Liang & Fairchild 1979; Liang ym. 1980). Kokemusten suhteellisuutta pohtivan näkökulman huomioiminen osana suomalaistenkin eläkeläisten toimeentulon arviointia (esim. Kautto ym. 2009; Palomäki 2009; Haapola ym. 2012; Airio ym. 2013) syventää ymmärrystä kokemusten muodostumisesta ja avaa uudenlaisia näkökulmia, joiden perusteella on mahdollista keskustella myös eläkkeiden riittävydestä.

Eläkeläisten toimeentulon riittävyden arvioinnissa keskeisiä näkökulmia ovat eläkeläisten tulotason vertailu työllisiin ja koko väestöön (esim. Rantala & Riihelä 2017) ja eläkettä edeltäneeseen tilanteeseen erilaisten korvausasteiden muodossa (esim. European Commission 2018). Kun toimeentuloa arvioidaan kokemusten näkökulmasta, voidaan suuntaa näkemyksille hakea ensinnäkin vertailukohteiden valinnasta. Jos eläkeläisten keskeisenä vertailuryhmänä on työlliset, saattaa kokemus eläkkeiden ostovoiman heikentymisestä suhteessa työllisiin aiheuttaa laajempaa tyytymättömyyttä. Jos omaa toimeentuloa verrataan pääasiassa muihin eläkeläisiin, voi eläkeläisten välisistä tuloeroista tulla puolestaan merkityksellisiä. Jos toimeentuloa sen sijaan verrataan pääasiassa omaan aiempaan tilanteeseen, saattaa kokemus toimeentulon heikentymisestä aiheuttaa eläkkeiden tasoon kohdistuvaa kritiikkiä. Julkisuudessa käydyn keskustelun perusteella eläkkeiden riittävydestä kannetaan vähintäänkin huolta. Vähemmän keskustelua on kuitenkin käyty siitä, millaisena eläkeläiset näkevät toimeentulonsa suhteessa eri väestöryhmiin. Laajamittaisempaa tutkimustietoa näistä näkökulmista ei vielä ole. Myös oleellinen kysymys vertailujen ja eläkeläisten kokeman taloudellisen hyvinvoinnin suhteesta on toistaiseksi avoin.

Tyytyväisyyttä taloudelliseen tilanteeseen on pidetty yhtenä koetun hyvinvoinnin keskeisimmistä osa-alueista (Ng & Diener 2014). Taloudellinen tyytyväisyys on itsessään monen osatekijän summa, mutta tulojen ohella sen keskeisinä lähteinä pidetään sekä yksilöiden sisäisiä että yksilöiden välisiä vertailuja. Yksilöiden sisäisillä vertailuilla tarkoitetaan nykytilanteen arviointia suhteessa omiin aiempiin, elinkaaren aikaisiin tuloihin ja kulutukseen. Yksilöiden välisillä vertailuilla tarkoitetaan puolestaan kokemusta suhteessa merkityksellisiin toisiin. (Vera-Toscano ym. 2006.) Kuitenkaan se, mihin ryhmään tai ryhmiin omaa toimeentuloa kulloinkin verrataan, ei ole yksiselitteinen asia. Tämä pätee myös eläkeläisiin.

Perinteisesti ihmisten on katsottu tekevän vertailuja samankaltaisiin tai samassa tilanteessa oleviin ihmisiin (Festinger 1954; Runciman 1966), mutta toisaalta esimerkiksi median on ajateltu myös lisäävän ihmisten mahdollisuuksia tehdä laajempia vertailuja (Rose 2006). Ikääntyneillä tulojen ja kokemusten välinen yhteys tiedetään nuoria heikommaksi ja matalilla tuloilla voidaan kokea toimeentulo yllättävänkin helpoksi (George 1992; Palomäki 2009). Yhtenä selityksenä ilmiölle on pidetty tarpeiden, toiveiden ja vertailujen madaltamista ikääntymisen myötä pysyvästi pienenevien tulojen vuoksi (Hansen ym. 2008). Ikääntyneiden vertailupisteiden valintaan voi myös vaikuttaa pidempi eletty elämä ja siten laajempi aikaperspektiivi. Siinä missä nuorten on katsottu elävän enemmän tässä päivässä ja tekevän vertailuja oman nykyisen tilanteen perusteella, on ikääntyneillä mahdollisuus myös tehdä vertailuja aiempaan tilanteeseen. (Angerpuro 1996.)

Toimeentulovertailujen yhteyttä koettuun hyvinvointiin on selvitetty pääosin tulojen kautta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että tutkijat ovat suhteuttaneet kyselyyn vastanneiden tulot esimerkiksi iän, sukupuolen, koulutuksen ja asuinalueen perusteella muodostamiensa vertailuryhmien tuloihin (Brown ym. 2015). Ikääntyneiden vertailuryhmäksi on useimmiten määriteltä toiset ikääntyneet, ja muita matalampien tulojen on todettu lisäävän koettuja toimeentulovaikeuksia myös ikääntyneiden keskuudessa (Hazelrigg & Hardy 1997; Stoller & Stoller 2003; Litwin & Sapir 2009). Poikkeuksen vertailuryhmän määrittelyyn tarjoaa Euroopan eri maissa asuvien eläkeläisten toimeentulokokemuksia tarkasteleva tutkimus. Tässä kokemuksia tarkasteltiin samassa maassa asuvien eläkeläisten lisäksi myös suhteessa koko maan väestöön ja työikäisiin. Tulokset osoittivat, että tuloihin perustuvien päätelmien näkökulmasta eläkeläiset vertaavat toimeentuloaan pääasiassa muihin eläkeläisiin. (Palomäki 2016.)

Ihmisten omia tai subjektiiviseksi kutsuttuja näkemyksiä eri vertailuryhmien merkityksestä on tutkittu kansainvälisesti jonkun verran (esim. Falk & Knell 2004;

Mayraz ym. 2009; Clark & Senik 2010; Goerke & Pannenbergd 2015). Ikääntyneiden osalta tutkimusta on tehty huomattavasti harvemmin, jos ollenkaan. Suomalaisen vertailukohteiden valintaa on aiemmin selvitetty kyselytutkimusten avulla, ja tulokset on raportoitu myös ikääntyneiden ryhmässä. Turun yliopiston kyselyssä vastaajia pyydettiin kertomaan, mihin he ensisijaisesti vertaavat nykyistä elintasoaan (Kangas & Ritakallio 1996). Ikääntyneet (65–74-v.) ilmoittivat ensisijaisiksi vertailukohteikseen yleisimmin muut suomalaiset (32 %), oman aiemman tilanteen (30 %) ja ihmisten yleisen elintason aikaisemmin (24 %) (Angerpuro 1996). Ikääntyneillä koko väestön aikaisempaan elintasaan vertaaminen oli nuorempia yleisempää, mikä yhdistettiin heidän pidempään aikahorisonttiin. Kysely toteutettiin kaksikymmentä vuotta sitten. Tämän jälkeen esimerkiksi sosiaalinen media on syntynyt ja ihmisten mahdollisuudet saada tietoa ja vaikutteita tarkemmin eri väestöryhmien toimeentulosta ovat kasvaneet (ainakin teoriassa) merkittävästi.

Eläkeläisiä on kyselyissä pyydetty myös arvioimaan toimeentuloansa suhteessa tiettyihin vertailukohteisiin. Edellä mainitussa Turun yliopiston tutkimuksessa elintaso pyydettiin vertaamaan viiden vuoden takaiseen aikaan. Ikääntyneistä reilu puolet koki elintasonsa pysyneen ennallaan, kun taas noin 40 prosenttia koki sen heikentyneen (Angerpuro 1996). Kelan Kansaneläkkeensaajien toimeentulo -tutkimuksessa vertailuja pyydettiin tekemään itseensä 50 vuoden iässä ja yleiseen suomalaisten eläkeläisten elintasaan. Näistä jo lähtökohtaisesti pienituloisista eläkeläisistä noin puolet koki nykyisen tilanteen työikäistä tilannetta helpompana ja puolet vaikeampana. Eläkeläisten yleiseksi ajateltuun tasoon nähden toimeentulo koettiin pääsääntöisesti huomattavasti tai hieman matalampana. Kuitenkin sekä pienempi- että suurempituloisissa eläkeläisissä oli myös elintasonsa muiden eläkeläisten kanssa vähintään samalaiseksi kokevia. (Airio ym. 2013.)

Yleisesti ottaen ihmisten on todettu tietävän kohtuullisen vähän tulojen jakautumisesta väestön keskuudessa (Gimpelson & Treisman 2018). Tuloeroja koskevien näkemysten on todettu liittyvän kokemuksiin jokapäiväisestä elämästä ja mediasta, ihmistenvälisestä vuorovaikutuksesta ja muista epävirallisista lähteistä saaduista tiedoista. Kokemuksen tuloerojen lisääntymisestä on todettu vähentävän onnellisuutta, vaikka tuloerot eivät tosiasiallisesti olisi kasvaneetkaan. (Oshio & Urakawa 2014.)

Tässä artikkelissa tarkastellaan subjektiivisten toimeentulovertailujen merkitystä suomalaisten vanhuuseläkeläisten toimeentulokokemuksissa. Sanalla subjektiivinen korostetaan vertailujen luonnetta: sitä, että ne ovat vastaajien omia näkemyksiä eivätkä perustu tuloissa havaittuihin eroihin. Artikkelin perustuu Eläketurvakeskuksen Eläkkeensaajien toimeentulo ja taloudellinen hyvinvoin-

ti-kyselytutkimuksen (2017) vanhuuseläkkeensaajia (lkm=2 254) koskeviin tietoihin¹. Koska artikkelin mielenkiinnon kohteena on subjektiivisten vertailujen, tulojen ja taloudellisen tyytyväisyyden väliset suhteet, selostetaan seuraavaksi vain näitä asioita kuvaavien muuttujien muodostus. Liitteessä 1 on kuvattu tutkimusaineiston jakautuminen keskeisten taustatekijöiden suhteen.

1) Vertailut ajassa: "Millaiseksi arvioitte kotitaloutenne nykyisen toimeentulon verrattuna seuraaviin ajankohtiin elämässänne?" Tässä vastaajia pyydettiin vertaamaan toimeentuloansa seuraavasti: "5 vuotta sitten" ja "kun olitte 50-vuotias". **2) Vertailut väestöryhmiin:** "Millaiseksi arvioitte kotitaloutenne toimeentulon verrattuna seuraaviin ryhmiin Suomessa?" Tässä vastaajia pyydettiin vertaamaan toimeentuloansa eläkeläisiin, työssäkäyviin, työttömiin, lapsiperheisiin ja maahanmuuttajiin. Sekä väestöryhmittäisissä että ajallisissa vertailuissa vastaukset pyydettiin antamaan 5-portaisella asteikolla: 1) paljon matalampi, 2) jonkin verran matalampi, 3) samanlainen, 4) jonkin verran korkeampi, 5) paljon korkeampi ja 6) en osaa sanoa.

Kotitalouden tuloja on kysytty lomakkeella 10-portaisella asteikolla, jossa vastaajia on pyydetty ilmoittamaan kotitalouden jäsenten kaikki yhteenlasketut nettotulot. Kotitalouden koon vaihtelu huomioitiin jälkikäteen skaalaamalla tulot Atkinsonin (1970) neliöjuuri-menetelmällä². Tämän yhteismitallistamisen myötä esimerkiksi yhden ja useamman henkilön kotitalouden tulot ovat paremmin vertailukelpoisia. Tulot (€/kk) on edelleen luokiteltu kolmeen suunnilleen yhtä suureen ryhmään, joita ovat alle 1 500, 1 500–1 999 ja yli 2 000.

Artikkeli rakentuu siten, että ensiksi selvitetään ristiintaulukoinnin avulla vanhuuseläkeläisten vertailukohteiden valintaa. Näitä voivat olla sekä eri väestöryhmät että oma aiempi tilanne. Päätelmiä tehdään sen perusteella, miten eläkeläiset vertailevat omaa tulotasoaan eri kohteisiin. Jos käsitystä muiden väestöryhmien toimeentulosta ei ole, oletetaan että vertailuakaan ei näihin ryhmiin laajemmin tehdä. Toiseksi tarkastellaan eläkeläisten keskeisimpien toimeentulovertailujen taustatekijöitä sekä ristiintaulukoinnin että logististen regressiomallien avulla. Kolmanneksi selvitetään vertailujen, tulojen ja taloudellisen tyytyväisyyden välisiä yhteyksiä lineaarisen regressiomallinnuksen avulla. Tämän tarkastelun perusteella voidaan tehdä päätelmiä siitä, missä määrin tyytyväisyyskokemuksiin ovat yhteydessä tulot ja missä määrin erilaiset vertailut. Lopussa tulokset vedetään yhteen ja pohditaan, mikä näiden merkitys voisi olla eläkkeiden riittävyuden arvioinnissa.

1 Vanhuuseläkeläisten ikäjakauma (%): -64-v. (4,6), 65-74-v. (60,0) ja 75+ (35,3).

2 Tulojen skaalaus ja tuloryhmien muodostus on kuvattu tarkemmin Ahonen ym. 2018 ja tämän kirjan liitteessä 2.

5.2 Vertailut ajassa ja eri väestöryhmiin

Seuraavassa tarkastellaan toimeentulovertailuja suhteessa omaan aiempaan tilanteeseen ja suhteessa eri väestöryhmiin (kuvio 5.1). Kuviossa 5.1 esitetään vertailujen perusjakaumat ja näiden taustalla olevia tekijöitä käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa. Ajalliset vertailut viittaavat ensiksi aikaan, jolloin vastaaja oli 50-vuotias ja toiseksi viiden vuoden takaiseen aikaan. Näiden avulla kuvataan vastaajan kokemusta toimeentulon muuttumisesta työiän ja nykyisyyden välillä ja eläkeaikana. Vertailujen tulkinnessa on huomioitava, että vastaajien kokemukset kuvaavat heidän eri perusteilla muodostamia mielikuviansa. Nämä mielikuvat voivat kuvata todellisuutta enemmän tai vähemmän tarkasti. Artikkelin päätteeksi pohditaan vielä kokemusten ja tulojen suhdetta.

Työikään verrattuna suurin osa eläkeläisistä kokee toimeentulonsa muuttuneen ja useimmiten se tarkoittaa heikennystä. Noin joka kolmannella toimeentulo oli heikentynyt enemmän ja noin joka viidennellä jonkin verran. Kuitenkin verrattain moni, noin joka neljäs, koki nykyisen tilanteensa työikää parempana. Eläkeaikana toimeentulon koetaan usein myös pysyneen samanlaisena. Noin neljä kymmenestä koki, että toimeentulossa ei ole tapahtunut muutosta suuntaan tai toiseen viiden vuoden aikana. Kuitenkin yhtä yleistä on kokemus toimeentulon jonkin asteisesta heikentymisestä. Kokemus hienoisemmasta heikentymisestä on yleisempää kuin kokemus suuremmasta pudotuksesta. Vain harva kokee toimeentulonsa parantuneen eläkeaikana.

Väestöryhmittäisten vertailujen merkittävin havainto on puuttuvien vastausten yleisyys työssäkäyviin, työttömiin, lapsiperheisiin ja maahanmuuttajiin kohdistuvissa vertailuissa. Myös "En osaa sanoa" -vastauksen (EOS) antaminen oli yleistä. Yhteensä noin 35–55 prosenttia vastaajista ilmaisi tavalla tai toisella, että ei osaa tai halua vertailla toimeentuloansa näihin ryhmiin. Työssäkävien kohdalla vastaamatta jättäminen ja EOS-vastauksen antaminen olivat vähäisintä ja maahanmuuttajien kohdalla yleisintä. Kaikkiaan voidaan päätellä, että eläkeläisten on vaikea hahmottaa toimeentuloansa eri elämäntilanteessa oleviin ryhmiin. Myös kysymyksen muotoilu voi olla epäonnistunut. Kuitenkin kun katsotaan vastanneiden työttömiin, lapsiperheisiin ja maahanmuuttajiin kohdistamia vertailuja, voidaan enemmistön eläkeläisistä havaita kokevan toimeentulonsa näitä ryhmiä paremmaksi. Lapsiperheiden kohdalla erilaisia vastauksia oli enemmän.

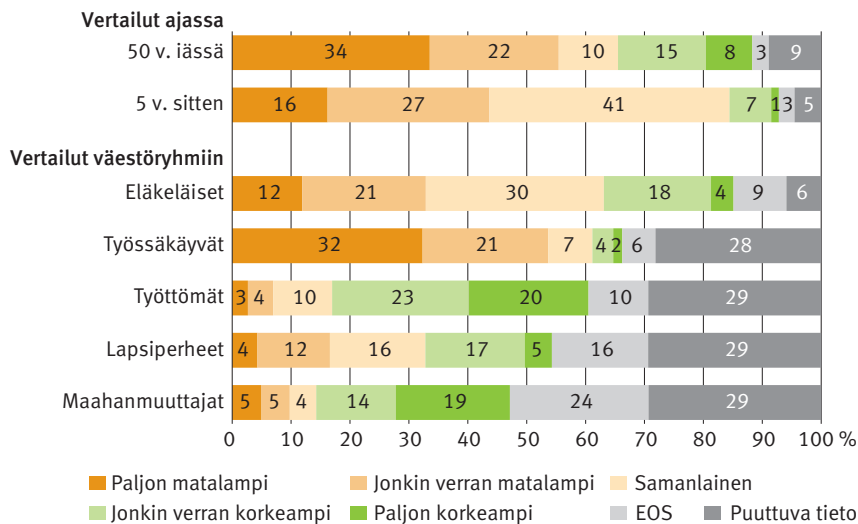
Väestöryhmistä toiset eläkeläiset näyttävät toimivan eläkeläisten toimeentulon vertailuryhmänä. Puuttuvia havaintoja ja EOS-vastauksia oli hieman ajallisia vertailuja enemmän, mutta pääosalla eläkeläisistä on näkemys oman toimeentulon asemoitumisesta eläkeläisten joukossa. Usein se hahmotetaan mui-

ta heikompana tai samanlaisena, mutta harvinaista ei ole kokemus siitä, että itsellä menee muita paremmin. Yhteensä kolmasosa koki muiden toimeentulon jossain määrin omaa toimeentuloa paremmaksi. Suunnilleen yhtä moni arvioi muilla menevän samalla lailla kuin itsellä. Oman toimeentulonsa muita paremmaksi koki yhteensä reilu viidennes. Vaikka eläkeläisillä oli vaikeuksia arvioida myös työssäkäyvien toimeentuloa, voidaan kuitenkin havaita, että oma toimeentulo koetaan pääasiassa työllisiä selkeästi heikommaksi. Vain noin joka kymmenes koki toimeentulonsa työllisten kanssa samanlaiseksi tai heitä paremmaksi.

Vastaamatta jättämistä koskevat lisätarkastelut osoittivat, että ikääntyneet, mutta myös pienempituloiset ja terveytensä huonoksi kokevat jättivät muita useammin vastaamatta työssäkäyviä, työttömiä, lapsiperheitä ja maahanmuuttajia koskeviin vertailuihin. Vastaamattomuus yhdistyi jossain määrin myös naiseen ja muussa kuin omistus- tai vuokra-asunnossa asumiseen. Sen sijaan alueellisia tai kotitalouden koon mukaisia eroja ei ollut havaittavissa.

Kuvio 5.1.

Vanhuuseläkeläisten toimeentulovertailut suhteessa omaan aiempaan tilanteeseen ja eri väestöryhmiin, prosenttia (lkm=2 254).

Edellä olevan tarkastelun perusteella eläkeläisten on suhteellisen helppo muodostaa näkemys toimeentulonsa ajallisesta kehityksestä. Useimmilla on myös näkemys siitä, miten oma toimeentulo asemoituu suhteessa muihin eläkeläisiin. Sen sijaan laajemmassa mittakaavassa eläkeläisillä näyttää olevan vaikeuksia

arvioida omaa toimeentuloansa suhteessa työssäkävien, työttömien, lapsiperheiden ja maahanmuuttajien toimeentuloon.

Tämän artikkelin jatkotarkastelut keskittyvät viiden vuoden takaista aikaa ja toisia eläkeläisiä koskeviin vertailuihin. Näihin viitataan jatkossa käsitteillä *eläkeaikaiset* ja *eläkeläisvertailut*. Voidaan ajatella, että viiden vuoden takaiseen aikaan vertaaminen on merkityksellisempää toimeentulon riittävyden arvioinnin näkökulmasta kuin vertailu 50-vuotiaana olleeseen toimeentuloon. Jälkimmäisestä on monella jo kauan aikaa. Kokemukset toimeentulon kehityksestä viime vuosien aikana ovat helpommin tulkittavissa ja yhteismitallisempia.

5.3 Eläkeaikaisen ja eläkeläisvertailujen taustatekijät

Seuraavassa tarkastellaan eläkeaikaisen ja eläkeläisvertailujen taustatekijöitä. Ensiksi kuvataan kokemusten yleisyyttä eri eläkeläisryhmissä ristiintaulukoinnin avulla, jossa luokat "paljon matalampi" ja "jonkin verran matalampi" ja luokat "paljon korkeampi" ja "jonkin verran korkeampi" ovat yhdistettyinä (taulukko 5.1). Tämän jälkeen selvitetään eri tavoin matalaksi koetun toimeentulon yhdistymistä näihin taustatekijöihin tarkemmin logistisen regressioanalyysin avulla (taulukko 5.2).

Kokemus toimeentulon kehityksestä eläkeaikana liittyy selkeästi ikään ja vanhuuseläkkeellä vietetyn ajan pituuteen (taulukko 5.1). Nämä kuvaavat pitkälti samaa asiaa, sillä nuorimmat ovat olleet vanhuuseläkkeellä lyhyemmän aikaa ja päinvastoin. Toimeentulonsa heikentyneeksi kokevat useammin alle 65-vuotiaat ja alle kolme vuotta vanhuuseläkkeellä olleet. Näissä ryhmissä kokemus toimeentulon paranemisesta on toisaalta myös muita yleisempää. Kokemukset kuvastavatkin heillä pitkälti nykyisyyden arviointia suhteessa eläkettä edeltäneeseen tilanteeseen. Kokemus toimeentulon pysymisestä samanlaisena on yleisempää ikääntyneemmillä ja pidempään vanhuuseläkkeellä olleilla.

Kokemus toimeentulon eläkeaikaisesta kehityksestä liittyy myös koettuun terveyteen, tulotasoon ja asunnon hallintasuhteeseen. Kokemus heikentymisestä on muita yleisempää terveytensä heikoksi kokevilla, vuokralla asuvilla ja pienempituloisilla eli alimpaan tuloryhmään (alle 1 500 €/kk) kuuluvilla. Erityisesti suuremmat tulot (yli 2 000 €/kk) yhdistyvät kokemukseen toimeentulon samanlaisuudesta ja paranemisesta. Hyvä terveys näyttää mahdollistavan kokemuksen toimeentulon paranemisesta.

Taulukko 5.1.*Eläkeläisten toimeentulovertailujen taustatekijät, prosenttia.*

	Eläkeaikaiset vertailut (5 v. sitten)					Eläkeläisvertailut				
	Matalampi	Samanlainen	Korkeampi	EOS	Kaikki	Matalampi	Samanlainen	Korkeampi	EOS	Kaikki
Sukupuoli	(ns.)					(***)				
Mies	47	43	9	2	100	33	31	29	7	100
Nainen	45	43	9	3	100	37	33	18	12	100
Ikä	(***)					(***)				
-64	62	22	16	0	100	29	34	32	6	100
65-74	49	41	9	3	100	33	33	26	8	100
75-	39	50	8	4	100	40	30	18	12	100
Vanhuuseläkkeellä oloaika (vuotta)	(***)					(**)				
0-2	62	23	15	1	100	31	33	29	6	100
3-5	59	32	8	1	100	36	31	26	7	100
6-9	41	48	8	3	100	34	33	23	10	100
10-14	36	52	9	3	100	34	32	23	11	100
15-	39	49	8	4	100	39	31	18	12	100
Kotitalouden koko	(ns.)					(***)				
2 tai useampi	45	44	9	2	100	31	33	28	8	100
Yksin	48	41	8	3	100	43	30	14	13	100
Kotitalouden tulot (€/kk)	(***)					(***)				
-1 500	52	37	7	5	100	60	23	3	14	100
1 500-1 999	46	43	9	2	100	33	43	13	10	100
2 000-	39	50	11	1	100	6	29	62	3	100
Asunnon hallintasuhte	(***)					(***)				
Omistus	43	45	9	2	100	30	33	27	9	100
Vuokra	53	33	9	5	100	59	23	8	10	100
Muu	53	37	7	3	100	41	36	13	11	100
Koettu terveys	(***)					(***)				
Hyvä/ Melko hyvä	43	43	12	2	100	24	34	34	8	100
Kohtalainen	47	45	6	3	100	42	32	15	11	100
Huono/ Melko huono	51	37	8	4	100	51	27	12	10	100
Asuinkunnan tyyppi	(ns.)					(***)				
Kaupunkimaiset kunnat	46	43	9	3	100	32	32	27	9	100
Taajaan asutut kunnat	45	42	12	2	100	37	34	20	9	100
Maaseutumaiset kunnat	45	44	7	5	100	43	30	15	12	100
Kaikki	46	43	9	3	100	35	32	23	10	100

Vertailut: Matalampi (paljon/hieman), korkeampi (paljon/hieman).

Tilastolliset merkitsevyydet (χ^2 -testi): *p < 0,10, **p < 0,05, ***p < 0,01, ****p < 0,001.

Toisiin eläkeläisiin kohdistuvien vertailujen tarkastelu osoittaa kokemusten olevan yhteydessä moniin taustatekijöihin. Suuri osa pienempituloisista (alle 1 500 €/kk) kokee olevansa muita matalatuloisempi ja suuri osa suurempituloisista (yli 2 000 €/kk) muita paremmassa asemassa oleva. Kuitenkin on myös havaittavissa, että tulot ja käsitys oman toimeentulon tasosta eläkeläisten tulojakaumassa eivät mene täysin yksi yhteen. Sekä suuremmilla että pienemmillä tuloilla voidaan arvioida oma toimeentulo muiden kanssa samanlaiseksi. Keskituloiset arvioivat useimmiten toimeentulonsa samanlaiseksi, mutta verrattain yleistä on myös toimeentulon arvioiminen muita matalammaksi. Kokonaisuudessa oman kotitalouden sijoittuminen eläkeläisten tulojakaumaan arvioidaan hieman pessimistisesti. Jos toimeentuloa arvioitaisiin tuloja vastaavasti, tulisi kokemusten jakauman olla hieman tasaisempi. Tällöin kolmasosa arvioisi toimeentulonsa matalammaksi, kolmasosa samanlaiseksi ja kolmasosa muita paremmaksi. Tosin muodostetut tuloryhmät eivät ole aivan samankokoisia. EOS-vastaajissa on enemmän pienituloisia (ks. tämä artikkeli myöhemmin), joten kyse ei ole siitä, että suurempituloiset olisivat jättäneet kertomatta näkemyksiään.

Myös naiset, ikääntyneemmät, yksin asuvat, terveytensä huonoksi kokevat, vuokralla ja maaseutumaisissa kunnissa asuvat näyttävät kokevan hieman yleisemmin toimeentulonsa muita matalammaksi. Esille nousee erityisesti huonoksi koetun terveyden ja vuokralla asumisen yhteydet. Näissä ryhmissä puolet tai jopa useampi eläkeläinen koki tulevaisuuden toimeen muita eläkeläisiä huonommin. Toimeentuloansa muita parempana piti vajaa neljännes vastaajista. Heissä on enemmän miehiä, nuorempia, hiljattain vanhuuseläkkeelle siirtyneitä, yhdessä toisen kanssa asuvia, hyväksi terveytensä kokevia, omistusasunnossa ja kaupunkimaisessa kunnassa asuvia. Erityisesti terveytensä hyväksi kokevilla ja nuorimmilla kokemus muita paremmasta toimeentulosta on verrattain yleinen.

Taustatekijöiden ja vertailujen yhteyksiä tarkastellaan seuraavaksi logistisen regressioanalyysin avulla (taulukko 5.2). Mallinnuksen avulla voidaan huomioda taustatekijöiden päällekkäisyyksien merkitys, eli esimerkiksi se, että yksin asuvissa on enemmän pienempituloisia. Koska ikä ja vanhuuseläkkeellä vietetty aika korreloivat voimakkaasti toistensa kanssa, on malleihin valittu taulukon 5.1 tekijöistä vain ikä. Malleissa on selitettävänä ilmiöinä paljon tai jonkin verran matalampi toimeentulo verrattuna viiden vuoden takaiseen aikaan (malli 1) ja paljon tai jonkin verran matalampi toimeentulo kuin muilla eläkeläisillä (malli 2).

Taulukko 5.2.

Taustatekijöiden yhteydet eläkeaikaisiin ja eläkeläisvertailuihin, logistiset regressiomallit (OR).

	(1) Toimeentulo heikentynyt eläkeaikana	(2) Toimeentulo muita eläkeläisiä matalampi
Sukupuoli (ref. Mies)		
Nainen	0,89	0,94
Ikä (ref. –64)		
65–74	0,52**	0,86
75–	0,29***	0,73
Kotitalouden koko (ref. 2 tai useampi)		
Yksi	0,94	0,63***
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 500 €/kk)		
1 500–1 999	0,69**	0,32***
2 000–	0,49***	0,041***
Asunnon hallintasuhte (ref. Omistus)		
Vuokra	1,19	1,82***
Muu	1,34	0,97
Koettu terveys (ref. Hyvä/Melko hyvä)		
Kohtalainen	1,17	1,64***
Huono/Melko huono	1,47**	2,26***
Asuinkunnan tyyppi (ref. Kaupunkimaiset)		
Taajaan asutut kunnat	0,81+	0,94
Maaseutumaiset kunnat	0,90	1,02
<i>Lkm</i>	2 012	2 031

Tilastolliset merkitsevyydet: +p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Mallinnus osoittaa kokemuksen toimeentulon heikkenemisestä eläkeaikana yhdistyvän alle 65 vuoden ikään, alimpaan tuloryhmään ja huonoksi koettuun terveyteen. Iän suhteen kokemus liittyy siihen, että vanhuuseläkkeelle on siirrytty vasta hiljattain ja toimeentuloa verrataan eläkettä edeltävään toimeentuloon. Kokemus toimeentulon heikentymisestä yhdistyy todennäköisesti suoraan työstä ja kokemus parantumisesta joltain muulta reitiltä, kuten työttömyydestä, elä-

köitymiseen³. Pienempituloisten ja huonoksi terveytensä kokevien kokemusten taustalla voi olla esimerkiksi elinkustannusten nousuun tai eläkkeiden kehitykseen liittyviä syitä. Vuokralla asuminen ei kuitenkaan yhdisty itsessään kokemukseen toimeentulon heikentymisestä, vaan taulukossa 5.1 havaitut erot vuokra- ja omistusasujien välillä liittyvät muihin mallinnuksessa huomioituihin eroihin, pääosin vuokralla asujien matalampaan tulotasoon.

Eläkeläisvertailujen osalta tuloilla ja koetulla terveydellä on ajallista vertailuakin suurempi merkitys. Tulojen osalta on huomattava, että tulos kertoo vain ääripäiden eroista. Suurempituloiset harvoin mieltävät itsensä muita matalatuloisemmiksi. Heikoksi koetun terveyden osalta tulos kertoo todennäköisesti siitä, että ihmiset joutuvat sairauksien vuoksi käyttämään enemmän rahaa lääkkeisiin ja muihin terveydenhoitomenoihin. Toimeentulon tasoa ei arvioida vain tulojen pohjalta. Ratkaisevaa näyttää olevan kokemus tulojen ja menojen suhteesta. Vuokralla asumisessa on myös jotain, minkä perusteella eläkeläiset kokevat toimeentulonsa muita eläkeläisiä heikommaksi. Syynä voi olla esimerkiksi se, että vuokralla asuvat kokevat omistusasujia useammin asumiskustannuksensa rasittavina (ks. tämän kirjan luku 4).

Eläkeläisvertailujen mallinnuksessa nousevat esille myös mielenkiintoiset viestit kotitalouden koon ja asuinpaikan yhteyksistä. Kun erot yksin ja useamman henkilön kotitalouksissa asuvien välillä on huomioitu, kokevat yksin asuvat itse asiassa muita harvemmin toimeentulonsa matalaksi. Vaikka yksin asuvien eläkeläisten tiedetään kokevan yhdessä toisen kanssa asuvia useammin toimeentulovaikeuksia, ei yksin asuminen yksistään siis yhdisty kokemukseen heikosta tuloasemasta. Maalla ja kaupungissa asuvien välisten erojen huomioiminen puolestaan osoitti, etteivät erityyppisissä kunnissa asuvien toimeentulovertailut eroa toisistaan. Tarkemmat analyysit nostivat esille erityisesti matalampien tulojen merkityksen sekä yksin että maaseudulla asuvien kokemusten taustalla. Kokemukset muita heikommasta toimeentulosta liittyvät siihen, että näissä ryhmissä tulot myös tosiasiallisesti jäävät muita matalammiksi. (Alueen suhteen ks. tämän kirjan luku 3.) Myös ikääntyneiden muita yleisempi kokemus matalasta toimeentulosta selittyy pienemmällä tuloilla, mutta myös heikommalla koetulla terveydellä. Sen sijaan naisten ja miesten kokemukset eivät eroa, kun selitettävänä ilmiönä on kokemus muita matalammasta toimeentulosta.

Tulosten sensitiivisyyttä tarkasteltiin lisäksi muutamien vaihtoehtoisten mallien avulla⁴. Ensiksi malleihin sisällytettiin iän sijasta vanhuuseläkkeellä vietet-

3 Eläkereitin ja toimeentulokokemusten yhteyttä tarkastellaan tämän kirjan luvussa 2.

4 Ei raportoida tässä, tulokset saatavissa erikseen pyydettäessä.

ty aika (liite 5.1). Yli kuusi vuotta eläkkeellä olleet arvioivat harvemmin toimeentulonsa heikentyneen kuin 0–2 vuotta eläkkeellä olleet. Alle kuusi vuotta vanhuuseläkkeellä olleet siis vertailevat toimeentuloansa vanhuuseläkettä edeltävään aikaan. Toiseksi malleissa huomioitiin kotitalouden tulojen sijaan vastaajien henkilökohtainen eläketulo. Tällöin esille nousi eläkeajakaisten vertailujen osalta vuokralla ja muulla tavalla asuvien omistusasujia yleisempi kokemus toimeentulon heikentymisestä. Eläkeläisvertailuissa naisilla oli miehiä pienempi ja yksin asuvilla yhdessä toisen kanssa asuvia suurempi todennäköisyys arvioida toimeentulo muita matalammaksi. Tulokäsitteen vaihtaminen osoittaa siten selkeästi sen, että pelkän henkilökohtaisen eläketulon huomioiminen ei kuvaa riittävästi kaikkia henkilöllä käytettävissä olevia taloudellisia resursseja, kuten asuinkumppanin tuloja, joiden perusteella vertailuja tehdään. Lisäksi eläkeläisvertailujen osalta tarkasteltiin vielä EOS-vastauksen antamista / vastaamatta jättämistä. Mallinnus osoitti vertailujen hankaluuden yhdistyvän alimpaan tuloryhmään kuulumisen lisäksi huonoksi koettuun terveyteen, naisiin ja ikäänntyneisiin.

5.4 Vertailut ja taloudellinen tyytyväisyys

Seuraavassa tarkastellaan vertailujen ja taloudellisen tyytyväisyyden välisiä yhteyksiä. Mielenkiinnon kohteena on taloudellinen tyytyväisyys yleisemmän elämään tyytyväisyyden sijaan. Valinta perustuu siihen, että toimeentulovertailujen voi ajatella olevan merkityksellisempiä taloudellisen tyytyväisyyden kuin elämään tyytyväisyyden kannalta.

Eläkeaikaiset ja eläkeläisvertailut ovat samansuuntaisesti mutta hieman eri tavoin yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen⁵ (kuvio 5.2). Eläkeaikana heikentyneeksi koettu toimeentulo yhdistyy yhtä usein sekä matalaan että keskimääräiseen tyytyväisyyteen. Kun toimeentulon koetaan pysyneen samanlaisena tai parantuneen, yleisintä on keskimääräinen tyytyväisyys. Molempien kokemusten yhteydessä tyytymättömyys tai tyytyväisyys omaan taloudelliseen tilanteeseen on suunnilleen yhtä yleistä. Taloudellisen tyytyväisyyden kannalta ei siis näyttäisi olevan oleellista, koetaanko toimeentulon pysyneen samanlaisena vai parantuneen.

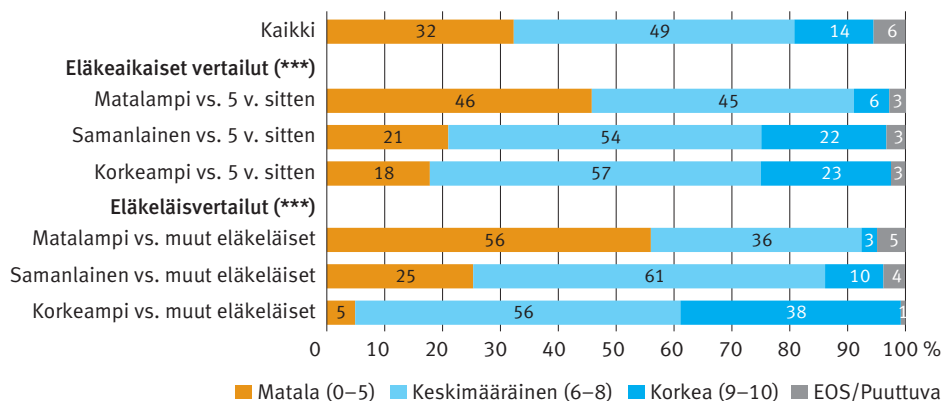
Eläkeläisvertailut ovat sen sijaan suoraviivaisemmin yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen. Kokemukset muita matalammasta toimeentulosta ovat yhtey-

5 Taloudellista tyytyväisyyttä eli käytännössä yleisempää tyytyväisyyttä nykyiseen taloudelliseen tilanteeseen pyydettiin arvioimaan asteikolla 0–10, jossa 0 edustaa äärimmäistä tyytymättömyyttä ja 10 äärimmäistä tyytyväisyyttä. Taloudellinen tyytyväisyys on edelleen luokiteltu niin, että arvot 0–5 edustaa matalaa, 6–8 keskimääräistä ja 9–10 korkeaa taloudellista tyytyväisyyttä.

dessä tyypillisesti matalaan (56 %) taloudelliseen tyytyväisyyteen ja kokemukset muiden kanssa samanlaisesta toimeentulosta keskimääräiseen taloudelliseen tyytyväisyyteen (61 %). Muita paremmaksi koettu toimeentulo on selkeästi yhteydessä korkeaan taloudelliseen tyytyväisyyteen, mutta myös tässä ryhmässä yleisintä on keskimääräinen tyytyväisyys. Vain hyvin harva toimeentulonsa muita matalammaksi arvioiva on erittäin tyytyväinen taloudelliseen tilanteeseensa tai muita korkeammaksi arvioiva tyytymätön taloudelliseen tilanteeseensa.

Kuvio 5.2.

Taloudellinen tyytyväisyys toimeentulovertailujen mukaan, prosenttia.

Tilastolliset merkitsevyydet (χ^2 -testi): * $p < 0,10$, ** $p < 0,05$, *** $p < 0,01$, **** $p < 0,001$.

Kuviossa ei näyettä vertailuihin vastaamatta jättäneiden taloudellista tyytyväisyyttä.

Seuraavassa vertailujen ja taloudellisen tyytyväisyyden yhteyttä tarkastellaan lineaarisen regressiomallin avulla (taulukko 5.3). Mielenkiinnon kohteena on erityisesti se, missä määrin taloudellinen tyytyväisyys liittyy tuloihin ja missä määrin toisiin eläkeläisiin ja omaan aiempaan tilanteeseen tehtyihin vertailuihin⁶. Selitettävänä ilmiönä on asteikolla 0–10 mitattu taloudellinen tyytyväisyys. Ensimmäisessä mallissa lisätään tulot, toisessa eläkeaikaiset vertailut, kolmannessa eläkeläisvertailut ja neljännessä molemmat vertailukohteet ja näiden mahdolliset yhteisvaikutukset tulojen kanssa. Kaikki taulukossa 5.3 esitetyt mallit sisältävät muiden taustatekijöiden eli sukupuolen, iän, koetun terveyden, kotitalouden koon, asunnon hallintasuhteen ja asuinkunnan tyyppin vakioinnit. Mallien kertoimet ilmaisevat, kuinka monta yksikköä taloudellinen tyytyväisyys muuttuu, jos selittävässä muuttujassa tapahtuu yhden yksikön muutos.

⁶ Muiden taustatekijöiden ja taloudellisen tyytyväisyyden välisiä yhteyksiä on selvitetty tarkemmin alueellisia eroja käsittelevässä luvussa 3.

Taulukko 5.3.

Tulojen ja vertailujen yhteydet taloudelliseen tyytyväisyyteen (0–10), lineaarinen regressiomalli.

	(1)	(2)	(3)	(4)
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 500 €/kk)				
1 500–1 999	1,02***	0,93***	0,59***	0,75***
2 000–	2,18***	1,98***	0,90***	0,46
Eläkeaikaiset vertailut (5 v.) (ref. Matalampi)				
Samanlainen		1,17***		0,95***
Korkeampi		1,11***		0,68***
Eläkeläisvertailut (ref. Matalampi)				
Samanlainen			1,22***	1,11***
Korkeampi			2,21***	2,76***
Kotitalouden tulot (€/kk) × eläkeläisvertailut				
1 500–1 999 × Samanlainen				-0,20
1 500–1 999 × Korkeampi				-1,16**
2 000– × Samanlainen				0,44
2 000– × Korkeampi				-0,29
Vakio	5,60***	5,28***	4,92***	4,71***
<i>Lkm</i>	2 049	1 956	1 790	1 741
R ²	0,31	0,38	0,40	0,45

Tilastolliset merkitsevyydet: *p < 0,10, **p < 0,05, ***p < 0,001.

Eläkeaikaiset vertailut: 5 vuotta sitten, Eläkeläisvertailut: muut eläkeläiset

Kaikissa malleissa vakioitu: sukupuoli, ikä, kotitalouden koko, kotitalouden tulot, asunnon hallintasuhde, koettu terveys, asuinkunnan tyyppi.

Malli 1 osoittaa, että tuloilla on odotetun kaltainen yhteys tyytyväisyyteen. Mitä suuremmat kotitalouden tulot ovat, sitä tyytyväisempiä vastaajat ovat taloudelliseen tilanteeseensa. Eläkeikäisten vertailujen huomioiminen (malli 2) osoittaa, että kokemukset toimeentulon pysymisestä samanlaisena ja paranemisesta ovat yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen suunnilleen samassa mittakaavassa verrattuna tilanteeseen, jossa toimeentulon koetaan heikentyneen. Eläkeikäisten vertailujen huomioiminen muuttaa tulojen merkityksestä saatua kuvaa vain hieman.

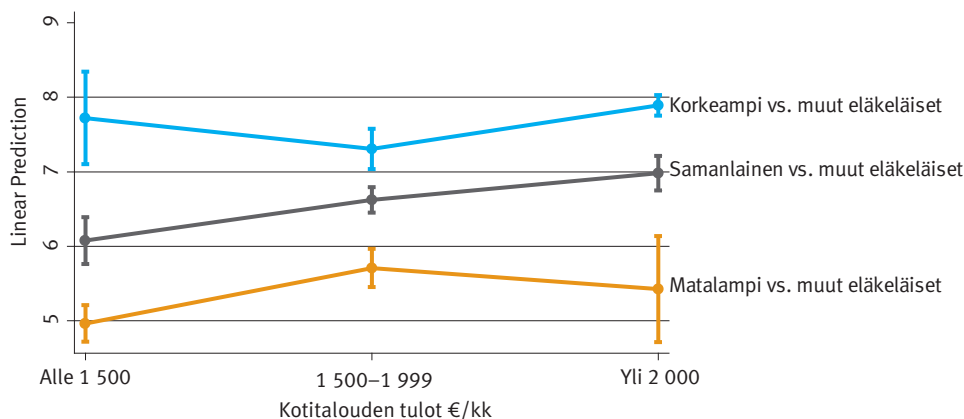
Mallissa 3 tarkastellaan tulojen ja eläkeläisvertailujen yhteyksiä. Malli osoittaa vertailujen olevan suoraviivaisesti yhteydessä tyytyväisyyteen. Mitä parem-

maksi oma toimeentulo koetaan, sitä tyytyväisempiä taloudelliseen tilanteeseen ollaan. Eläkeläisvertailujen huomioiminen muuttaa huomattavasti tulojen merkityksestä saatua kuvaa (vrt. mallit 1 ja 3). Näyttää siltä, että merkittävä osa suurituloisempien tyytyväisyydestä on yhteydessä siihen, että he myös tiedostavat tulevansa muita paremmin toimeen. Voidaan kenties ajatella, että kyllähän tässä eläkeläisten joukossa pärjällään suhteellisen hyvin. Myös osa keskituloisten eläkeläisten tyytyväisyydestä selittyy sillä, että he mahdollisesti tiedostavat, että he eivät ole ainakaan pienituloisempia.

Mallissa 4 tarkastellaan yhtäaikaaisesti eläkeikäisten ja eläkeläisvertailujen ja tulojen yhteyksiä taloudelliseen tyytyväisyyteen. Kun eläkeläisvertailujen yhteys on huomioitu, on taloudellinen tyytyväisyys suurinta eläkeläisillä, jotka kokevat toimeentulonsa pysyneen samanlaisena. Toimeentulonsa parantuneeksi kokeneet ovat myös taloudellisesti tyytyväisempiä kuin heikentyneeksi kokeneet. Malli sisältää myös tulotason ja eläkeläisvertailujen yhteisvaikutuksen, jota tulkitaan kuvion 5.3 avulla. Tämä osoittaa toimeentulonsa muita eläkeläisiä korkeammaksi arvioivien olevan taloudellisesti tyytyväisimpiä kaikilla tulotasoilla. Vastaavasti toimeentulonsa muita matalammaksi arvioivien taloudellinen tyytyväisyys jää muita heikommaksi kaikissa tuloryhmissä. Vertailuilla näyttää olevan erityinen merkitys sekä pienempi- että suurempituloisilla. Näiden ryhmien kokemukset eivät eroa toisistaan, jos he kokevat toimeentulonsa muita matalammaksi tai muita korkeammaksi. Eläkeikäisten vertailujen yhteys tyytyväisyyteen osoittautui samanlaiseksi kaikilla tulotasoilla.

Kuvio 5.3.

Oletetut taloudellisen tyytyväisyyden keskiarvot ja 95 prosentin luottamusvälit kotitalouden tulojen ja eläkeläisvertailujen mukaan.

5.5 Lopuksi

Tämä tutkimus tuotti uutta tietoa vanhuuseläkeläisten toimeentulon vertailukohteista, vertailujen taustatekijöistä ja vertailujen ja taloudellisen tyytyväisyyden välisistä yhteyksistä. Tarkastelujen perusteella ikääntyneet näyttävät vertaavan toimeentuloaan omaan aiempaan tilanteeseen ja väestöryhmistä toisiin eläkeläisiin. Eläkeaikana toimeentulon koetaan pääosin heikentyneen tai pysyneen samanlaisena. Työikäiseen aikaan verrattuna enemmistö kokee toimeentulonsa heikentyneen, mutta harvinaista ei ole mielikuva toimeentulon parantumisesta. Toisiin eläkeläisiin verrattuna toimeentulo koetaan niin heikompana, samanlaisena kuin parempanakin, vaikka hienoinen pessimistisyys kuitenkin leimaa kokonaiskuvaa. Vertailut omasta elämäntilanteesta todennäköisesti kauempana oleviin väestöryhmiin, kuten työllisiin, työttömiin, lapsiperheisiin ja erityisesti maahanmuuttajiin, vaikuttavat hankalammilta.

Toimeentulovertailujen taustatekijöiden tarkastelun perusteella muodostuu päätelmä vertailujen moniulotteisuudesta, jossa sekä tuloilla että menoilla on rooli. Eläkeläisvertailujen osalta sekä pienemmät tulot että suuremmat menot näyttävät johtavan kokemukseen muita matalammasta toimeentulosta, mikä on verrattain yleistä esimerkiksi pienituloisilla, yksin, maaseudulla ja vuokralla asuvilla sekä terveytensä huonoksi kokevilla ja ikääntyneemmillä. Tulojen merkitystä kuvaa luonnollisesti pienituloisuuden ja huonoksi koetun tuloaseman tiivis yhteys, mutta myös mallinnuksen havainnot siitä, että yksin ja maaseudulla asuvien kokemukset selittyivät heidän matalalla tulotasolla. Menojen merkityksestä puolestaan kertovat vuokralla asuvien ja terveytensä heikoksi kokevien verrattain yleiset kokemukset toimeentulon mataluudesta. Taustalla on näissä ryhmissä muiden tekijöiden ohella todennäköisesti myös korkeampia terveys- ja vuokramenoja (jälkimmäisen osalta ks. Reijo 2018), mitkä heijastuvat myös tuloaseman arviointiin. Ikääntyneiden kokemukset matalasta toimeentulosta liittyvät sekä matalaan tulotasoon että heikompaan terveyteen.

Tulot ja menot, ja mahdollisesti myös näissä tapahtuneet muutokset, heijastuvat vastaavasti myös eläkeaikaisen toimeentulon arviointiin. Kokemus toimeentulon heikentymisestä eläkeaikana on verrattain yleistä nuorimmilla, pienempituloisilla, huonoksi terveytensä kokevilla ja vuokralla asuvilla eläkeläisillä. Vaikka vastaajien tulokehityksestä ei ole tietoa, tiedetään pienituloisten arjen viime vuosina kallistuneen muita enemmän terveysmenojen, vuokrien, elintarvikkeiden ja liikennekustannusten nousun myötä (Savela 2018). Myös viime vuosien kansaneläkeindeksien korottamatta jättämiset (THL 2019) voivat heijastua kokemukseen toimeentulon heikentymisestä pienituloisilla ja terveytensä huonoksi

kokevilla. Nuorempien kokemus heikentymisestä liittyy eläkkeellesiirtymisvaiheeseen. Tulot ovat tällöin voineet pienentyä, mutta esimerkiksi työstä eläkkeelle siirtymisen on todettu heikentävän toimeentulokokemuksia, vaikka tulotasossa ei tapahtuisikaan muutosta (Palomäki 2018). Vuokralla asuvien kokemus toimeentulon heikentymisestä selittyi heidän omistusasuvia matalammilla tuloilla.

Taloudelliseen tyytyväisyyteen ovat yhteydessä tulojen ohella erityisesti toisiin eläkeläisiin tehdyt vertailut. Myös ajallisilla vertailuilla on merkitystä mutta huomattavasti vähemmän. Toimeentulon muita paremmaksi arvioiminen on yhteydessä korkeampaan taloudelliseen tyytyväisyyteen kaikilla tulotasoilla ja päinvastoin. Nämä tulokset vahvistavat näkemystä, jonka mukaan vertailut ovat merkityksellisiä tuloista riippumatta (Mayraz ym. 2009). Perinteisen näkemyksen mukaan vertailut heikentävät pääosin vain matalampituloisten tyytyväisyyttä eli vertailuja tehdään vain ylöspäin (Ferrer-i-Carbonell 2005). Osan pienituloisista eläkeläisistä tiedetään myös kokevan toimeentulonsa verrattain hyväksi (Palomäki 2009). Näiden tulosten myötä yksi ilmiötä selittävä tekijä voi olla pienituloisten eläkeläisten käsitys muita eläkeläisiä paremmasta tulotasosta.

Eläkeaikaisia ja eläkeläisvertailuja koskevien tarkastelujen avulla voidaan myös pohtia erilaisten toimeentulovertailujen muodostumista. Missä määrin mielikuvat kertovat esimerkiksi tuloista? Vaikka kokemusten ja tulojen suhteuttaminen toisiinsa on tarkasti ottaen mahdotonta (missä menee tulo raja esimerkiksi hieman matalammaksi koetulle toimeentulolle), vaikuttavat vertailut toisiin eläkeläisiin suuremmassa mittakaavassa mukailevan tuloja yllättävänkin hyvin. Suurin osa pienemmällä tuloilla elävistä kokee toimeentulonsa matalaksi ja suurin osa suurempituloisista korkeaksi. Eläkeaikaisten vertailujen arviointi tulomuutoksen suhteen ei ole mahdollista, mutta kokemus toimeentulon heikentymisestä oli yleisintä pienituloisilla. Kuitenkin huomattavan moni suurempituloisistakin kokee toimeentulonsa heikentyneen.

Eläkkeiden riittävyden arvioinnin näkökulmasta keskeisimmät tulokset koskettavat vertailuryhmän valintaa ja kokemuksia toimeentulon kehityksestä eläkeaikana. Laajemmassa kuvassa eläkeläiset näyttävät vertaavan toimeentuloaan pääosin toisiin eläkeläisiin. Tämä voi tarkoittaa sitä, että eläkeläisten väliset toimeentuloerot voivat vaikuttaa eläkkeiden riittävyden arviointiin. Kokemus tuloeroista voi perustua ympäristöstä tehtyihin havaintoihin, mutta sen lähteenä voi olla myös esimerkiksi eläkeläisköyhyydestä tai suurista eläkkeistä käytävän julkinen keskustelu. Koska verrattain moni eläkeläinen pidättäytyi tekemästä vertailuja muihin väestöryhmiin, ei vastanneiden eri väestöryhmiä koskevista vertailuista tehdä tässä yhteydessä laajemmin päätelmiä. Eläkeläisten keskuu-

dessa verrattain yleinen kokemus toimeentulon heikentymisestä lisännee tyytymättömyyttä eläkkeisiin. Pienituloisilla kokemukset todennäköisesti heijastavat omassa elintasossa tapahtuneita muutoksia, mutta suurempituloisilla myös eläkkeistä käytävää julkista keskustelua. Vertailujen merkitystä arvioitaessa on huomioitava, etteivät kokemukset välttämättä kuvaa elintasoja, vaikka huonoksi arvioitu tilanne yhdistyykin todennäköisemmin matalampaan elintasaan. Eläkeläisten toimeentulon arvioinnissa oleellista on erilaisten mittareiden, kuten kokemusten ja tulojen, mutta myös kulutuksen yhtäaikainen huomioiminen.

Muutamia huomioita päätelmistä on kuitenkin syytä tehdä. Ensinnäkin tuloerot suomalaisten eläkeläisten keskuudessa ovat Euroopan laajuisesti keskimääräistä matalammat (Ahonen ym. 2017), mikä voi vaikeuttaa toimeentulon vertailua muihin eläkeläisiin. Kolmeen suunnilleen samankokoiseen ryhmään jaettu kotitalouden tuloluokitus kuvaa eläkeläisten tulojakaumaa karkeasti. Kun keskimäinen tuloluokka kattoi tuloja 1 500–1 999 euron välillä, voi nämä tuloajat hieman alittaneilla tai ylittäneillä olla vaikeaa mieltää itseään muista matalampi- tai suurempituloisiksi. Toiseksi, vaikka eläkeläinen on ilmaissut arvionsa tuloistaan eri väestöryhmien keskuudessa, ei välttämättä ole selvää, että juuri nämä ovat hänelle tärkeimpiä vertailukohteita. Kuitenkin aiempi tutkimus on osoittanut juuri omakohtaisten vertailujen olevan merkityksellisiä koetun hyvinvoinnin arvioinnissa (Mayraz ym. 2009). Kolmanneksi, vaikka ohessa pääteltiin, etteivät eläkeläiset laajemmin tee vertailuja työllisiin, saattaa työllisten merkitys vertailuryhmänä olla hyvinkin oleellinen joissakin eläkeläisryhmissä. Muitakin vaihtoehtoisia vertailuryhmiä on olemassa, kuten ystävät ja naapurit. Kokonaisuudessaan vertailujen paikantaminen eläkeläisten ja eri väestöryhmien ja eläkeläisten aikaisempaan tilanteeseen on oleellista yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta. Eläkkeiden riittävyttä arvioidaan usein pitkälti näistä näkökulmista.

Lähteet

Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (2017) Eläkeikäisten toimeentulo ja pientuloisuus eurooppalaisessa vertailussa. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01:2017: Helsinki.

Ahonen, K. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (2018) Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2017. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 03/2018: Helsinki.

Airio, I. & Blomberg, H. & Kangas, O. & Kroll, C. & Niemelä, M. (2013) Täyden kansaneläkkeen saajien tulot ja kokemukset toimeentulosta. Teoksessa Airio, I. (toim.) Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa: Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.

Angerpuro, K. (1996) Mikä selittää tyytyväisyyskokemukset? Tulojen, toimeentulon muutosten ja viiteryhmän valinnan vaikutus tyytyväisyyteen. Teoksessa Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (toim.) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Stakesin tutkimuksia 65: Helsinki.

Atkinson, A. B. (1970) On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory* 2(3): 244–263.

Brown, S. & Gray, D. & Roberts, J. (2015) The relative income hypothesis: A comparison of methods. *Economic letters* 130(C): 47–50.

Clark, A. E. & Senik, C. (2010) Who Compares to Whom? The Anatomy of Income Comparisons in Europe. *Economic Journal* 120(544): 573–594.

D'Ambrosio, C. & Frick, J. R. (2012) Individual Wellbeing in a Dynamic Perspective. *Economica* 79(314): 284–302.

European Commission (2018) Pension adequacy report: current and future income adequacy in old age in the EU. Publications Office of the European Union: Luxembourg.

Falk, A. & Knell, M. (2004) Choosing the Joneses: Endogenous Goals and Reference Standards. *Scandinavian Journal of Economics* 106(3): 417–435.

Ferrer-i-Carbonell, A. (2005) Income and well-being: an empirical analysis of the comparison income effect. *Journal of Public Economics* 89(5): 997–1019.

Festinger, L. (1954) A theory of social comparison processes. *Human relations* 7(2): 117–140.

George, L. K. (1992) *Economic Status and Subjective Well-Being: A Review of the Literature and an Agenda for Future Research*. Teoksessa Cutler, N. E. & Gregg, D. W. & Lawton, M. P. (toim.) *Aging, Money, and Life Satisfaction: Aspects of Financial Gerontology*. Springer: New York.

Gimpelson, V. & Treisman, D. (2018) Misperceiving inequality. *Economics & Politics* 30(1): 27–54.

Goerke, L. & Pannenberg, M. (2015) Direct evidence for income comparisons and subjective well-being across reference groups. *Economic Letters* 137(C): 95–101.

Haapola, I. & Karisto, A. & Seppänen, M. (2012) Ikääntyvien köyhyys ja sen heijastumat hyvinvointiin. Teoksessa Forssén, K. & Roivainen, I. & Ylinen, S. & Heinonen, J. (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden?* UNIPress: Kuopio.

Hansen, T. & Slagsvold, B. & Moum, T. (2008) Financial Satisfaction in Old Age: A Satisfaction Paradox or a Result of Accumulated Wealth? *Social Indicators Research* 89(2): 323–347.

Hazelrigg, L. E. & Hardy, M. A. (1997) Perceived Income Adequacy Among Older Adults: Issues of Conceptualization and Measurement, With an Analysis of Data. *Research on Aging* 19(1): 69–107.

Kainulainen, S. (2018) Tulojen ja onnellisuuden välinen yhteys Suomessa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 114(1): 57–70.

Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (1996) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. *Stakesin tutkimuksia* 65: Helsinki.

Kautto, M. & Palomäki, L.-M. & Rantala, J. & Tuominen, E. (2009) Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(3): 290–302.

Layard, R. & Mayraz, G. & Nickell, S. (2010) Does Relative Income Matter? Are the Critics Right? Teoksessa Diener, E. & Helliwell, J. F. & Kahneman, D. (toim.) *International differences in well-being*. Oxford university press: New York.

Liang, J. & Fairchild, T. J. (1979) Relative Deprivation and Perception of Financial Adequacy among the Aged. *Journal of Gerontology* 34(5): 746–759.

Liang, J. & Kahana, E. & Doherty, E. (1980) Financial well-being among the aged: a further elaboration. *Journal of Gerontology* 35(3): 409–420.

Litwin, H. & Sapir, E. V. (2009) Perceived Income Adequacy Among Older Adults in 12 Countries: Findings From the Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *The Gerontologist* 49(3): 397–406.

Mayraz, G. & Wagner, G. G. & Schupp, J. (2009) Life Satisfaction and Relative Income: Perceptions and Evidence. SOEPaper No. 214. (Luettavissa: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1476385>).

Ng, W. & Diener, E. (2014) What Matters to the Rich and the Poor? Subjective Well-Being, Financial Satisfaction, and Postmaterialist Needs Across the World. *Journal of Personality and Social Psychology* 107(2): 326–338.

Oshio, T. & Urakawa, K. (2014) The Association Between Perceived Income Inequality and Subjective Well-being: Evidence from a Social Survey in Japan. *Social Indicators Research* 116(3): 755–770.

Palomäki, L.-M. (2009) Mitkä tekijät selittävät pienituloisten eläkeläisten toimeentulokokemusten eroja? *Yhteiskuntapolitiikka* 74(5): 542–553.

Palomäki, L.-M. (2016) Reference Groups and Pensioners' Subjective Economic Well-Being in Europe. *Social Indicators Research* 131(2): 509–525.

Palomäki, L.-M. (2019) Does It Matter How You Retire? Old-Age Retirement Routes and Subjective Economic Well-Being. *Social Indicators Research* 142(2): 733–751.

Pulkkinen, T. (1969) *Eläketurva ja toimeentulo*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu, WS: Porvoo; Helsinki.

Rantala, J. & Riihelä, M. (2017) Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) *Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 1995–2015*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Reijo, M. (2018) Monta tapaa mitata asumismenoja – Kotitalouksien asumiskulutus eriytynyt tuloryhmien välillä. *Tieto&trendit*, Tilastokeskus. Viitattu: 28.8.2018. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2018/monta-tapaa-mitata-kotitalouksien-asumismenoja-kotitalouksien-asumiskulutus-eriytynyt-tuloryhmien-valilla/>.

Rose, D. (2006) Social comparisons and social order: issues relating to a possible re-study of W. G. Runciman's relative deprivation and social justice. ISER Working Paper 2006-48. Colchester: University of Essex.

Runciman, W. G. (1966) *Relative Deprivation and Social Justice*. Routledge & Kegan Paul: London.

Savela, O. (2018) Köyhysrajalla hinnat ovat nousseet enemmän. *Tieto&trendit*, Tilastokeskus. Viitattu: 13.5.2019. <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2018/koyhyysrajalla-hinnat-ovat-nousseet-enemman/>.

Stevenson, B. & Wolfers, J. (2008) Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*(1): 1–102.

Stevenson, B. & Wolfers, J. (2013) Subjective Well-Being and Income: Is There Any Evidence of Satiation. *American economic review* 103(3): 598–604.

Stoller, M. A. & Stoller, E. P. (2003) Perceived Income Adequacy Among Elderly Retirees. *Journal of Applied Gerontology* 22(2): 230–251.

THL (2019) Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2015–2019. THL:n työpapereita 06/2019: Helsinki.

Vera-Toscano, E. & Ateca-Amestoy, V. & Serrano-Del-Rosal, R. (2006) Building Financial Satisfaction. *Social Indicators Research* 77(2): 211–243.

Anu Polvinen ja Susan Kuivalainen

6 63–74-vuotiaat vanhuuseläkkeellä työssäkäyvät – työssäkäynnin motiivit ja taloudellinen hyvinvointi

Tiivistelmä

Viime vuosina työskentely vanhuuseläkkeen rinnalla on yleistynyt Suomessa sekä muualla maailmassa. Aiheeseen liittyvää tutkimusta on kuitenkin verrattain vähän. Tässä artikkelissa tarkastellaan 63–74-vuotiaiden vanhuuseläkkeellä työskentelevien työssäkäynnin yleisyyttä, motiiveja ja taloudellista hyvinvointia.

Tutkimuksen mukaan noin 14 prosenttia 63–74-vuotiaista vanhuuseläkeläisistä käy työssä vanhuuseläkkeen ohella. Työssäkäynti on yleisintä miehillä, korkeasti koulutetuilla, terveyden hyväksi kokevilla, yrittäjillä sekä niillä, jotka olivat siirtyneet suoraan työstä vanhuuseläkkeelle.

Työnteon motiivien tarkastelu osoittaa, että suurin osa vanhuuseläkkeellä työssäkäyvistä työskentelee siksi, että työ koetaan mielenkiintoiseksi ja työhön liittyvät sosiaaliset suhteet tärkeiksi. Taloudellisten syiden takia työskentely on harvinaisempaa. 60 prosenttia vanhuuseläkkeellä työskentelevistä ilmoittaa, että ansiotyöllä on melko pieni tai hyvin pieni merkitys heidän toimeentuloonsa. Taloudellinen motiivi liittyy vuokralla asumiseen ja matalaan eläkkeeseen. Lähes puolet vanhuuseläkkeellä työskentelevistä ilmoitti työskentelevänsä yrittäjänä.

Työssäkäyvät vanhuuseläkeläiset kokevat toimeentulonsa paremmaksi kuin muut vanhuuseläkeläiset. Tämä liittyy suureksi osaksi siihen, että vanhuuseläkkeellä työskentelevät ovat suhteellisen valikoitunut joukko; muiden tekijöiden vakioinnin jälkeen eroja ei enää ole. Työssäkäyvien vanhuuseläkeläisten terveydentila on parempi, he ovat korkeammin koulutettuja ja he ovat jatkaneet useammin työelämässä vanhuuseläkkeelle saakka kuin ne vanhuuseläkeläiset, jotka eivät työskentele.

6.1 Johdanto

Vanhuuseläkkeellä olevien työssäkäynti on yleistynyt useissa vauriassa teollisuusmaissa. Myös Suomessa kasvava määrä vanhuuseläkeläisiä tekee ansiotyötä eläkkeelle siirtymisen jälkeen (Kannisto 2018; ks. myös Tilastokeskus 2018). Ilmiön yleistyessä kiinnostava kysymys onkin, mikä motivoi ihmisiä eläkkeen ohella työskentelyyn. Onko työskentelyssä kyse taloudellisesta pakosta vai mahdollisuudesta mielekkääseen toimintaan, vai jotain muuta? Tässä artikkelissa tarkastelemme suomalaisella väestötason aineistolla työssäkävien vanhuuseläkeläisten työnteolle nimeämiä syitä sekä ansiotyön merkitystä eläkeläisten toimeentulolle.

Vanhuuseläkkeellä olevien työssäkäynnin yleistymisen myötä myös sen tutkimus on lisääntynyt, ja tutkimusta on julkaistu enenevässä määrin myös Yhdysvaltain ulkopuolella, jossa aiheen tutkimuksella on pitkä traditio¹. Tieto on kuitenkin edelleen rajallista ja verrattuna eläkkeelle siirtymistä tarkasteleviin tutkimuksiin selvästi vähäisempää (de Wind ym. 2016). Suuri osa aiemmasta tutkimuksesta käsittelee yksilötason tekijöiden yhteyttä vanhuuseläkkeen ohella työskentelyyn, mutta motiiveja työnteolle on niissä tutkittu harvemmin. Suomessa aihetta on toistaiseksi tutkittu hyvin vähän. Analyysimme vanhuuseläkeläisten työssäkäynnin motiiveista ja ansiotyön merkityksestä toimeentulolle vastaa tähän tiedolliseen puutteeseen.

Kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet, että miehet, yrittäjät, terveemmät, nuoremmat eläkeläiset, hiljattain eläkkeelle siirtyneet, korkeammin koulutetut sekä korkeamman sosioekonomisen aseman ja ammatin omaavat työskentelevät useammin vanhuuseläkeikässä (mm. Wang ym. 2008; Komp ym. 2010; Pleau 2010; Lain 2011; Petterson 2011; Eurofound 2012; Larsen & Pedersen 2013; Pleau & Schauman 2013; Dingemans ym. 2015; Lain 2015; Hokema & Lux 2015; Kanabar 2015; Scherger 2015; Fasbender ym. 2016; de Wind ym. 2016; Wahrendorf ym. 2017). Uuden suomalaisen tutkimuksen (Polvinen ym. 2019) tulokset ovat linjassa kansainvälisten tutkimusten kanssa. Se osoitti vanhuuseläkkeen rinnalla työskentelyn olevan yleisempää miehillä, yrittäjillä, korkeammin koulutetuilla, korkeamman sosioekonomisen aseman omaavilla ja nuoremmilla vanhuuseläkeläisillä. Toisessa tuoreessa tutkimuksessa (Leinonen ym. 2018), jossa tarkasteltiin ansiotyöstä vanhuuseläkkeelle siirtyneitä

1 Amerikkalaisessa tutkimuskirjallisuudessa käytetään käsitettä siltatyöllisyys (brigde employment) kuvaamaan vanhempien työntekijöiden työhön osallistumista eläkkeelle jäämisen jälkeen tai varsinaisen työuran jälkeen (ks. esim. Wang ym. 2008). Vanhuuseläkkeellä tehtävää ansiotyötä on kuvattu myös käsitteelle unretirement (esim. Kanabar 2015).

palkansaaajia, vanhuuseläkkeen ohella tapahtuvan työskentelyn pituudessa ei sen sijaan löytynyt eroja esimerkiksi koulutustason mukaan.

Tulokset tulojen yhteydestä ansiotyön yleisyydelle vanhuuseläkeikässä ovat osin ristiriitaisia. Osa tutkimuksista on osoittanut pienituloisempien (mm. Pleau & Shauman 2012; Scherger 2015; de Wind ym. 2016) ja osa puolestaan suurituloisimpien (Wang ym. 2008; Komp ym. 2010; Lain 2011; Petterson 2011; Larsen & Pedersen 2013; Pleau & Schauman 2013; Fasbender ym. 2016) työskentelevän yleisemmin vanhuuseläkkeellä. Osa tutkimuksista on paikantanut tulojen mukaan U-muodon (Matikka 2014; Hokema & Lux 2015; ks. myös Pleau 2010). Polvisen ja kumppaneiden tutkimuksessa (2019) havaittiin puolestaan, että ansiotyö vanhuuseläkkeen ohella oli selvästi yleisempää ylimmässä tuloryhmässä ja jonkin verran yleisempää alimpaan tuloryhmään kuuluvilla. Tuloksen tulkittiin ilmentävän, että joillakin vanhuuseläkeläisillä voisi olla taloudellista välttämättömyyttä työntekoon. Leinosen ja kumppaneiden tutkimuksessa (2018) havaittiin, että ne, joilla oli paljon nettovelkaa, työskentelivät useammin vanhuuseläkkeellä ollessaan. Kotitalouden varallisuuden (Pleau 2010) ja omistusasumisen (Larsen & Pedersen 2013) on kansainvälisessä tutkimuksessa todettu pienentävän todennäköisyyttä vanhuuseläkkeen ohella työskentelyyn. Toisistaan eriävät tulokset paikantunevat osittain tutkittavien joukkojen erilaisuuteen sekä toisistaan poikkeaviin tulokäsitteisiin ja myös siihen, että työmahdollisuudet ja tilanteet voivat olla hyvin erilaisia eri maissa.

Aiemmat tutkimukset osoittavat yksilötason sosioekonomisten ja demografisten tekijöiden yhteyden vanhuuseläkkeen ohella työskentelyyn, mutta eivät suoraan kerro ihmisten motiiveista tai syistä työskennellä eläkkeen ohella. Työnteon taustalla olevien tekijöiden tutkimiseksi tarvitaan kysely- ja haastatteluaineistoja. Tutkimukset, joissa on tarkasteltu työnteon motiiveja vanhemmalla iällä, ovat koskeneet lähinnä 50 vuotta täyttäneitä vanhuuseläkeikää lähestyviä. Selkeästi vähemmän on analysoitu vanhuuseläkeikäisten tai vanhuuseläkkeellä olevien motiiveja työntekoon. Schergerin ja kumppanien (2012) tutkimus saksalaisista eläkkeellä työskentelevistä ja englantilaisista vanhuuseläkeikässä työskentelevistä osoitti, että yleisin syy työnteolle oli työnteosta nauttiminen. Hollantilaisten työtä tekevien eläkeläisten tutkimuksessa työntekoa selitti niin korkea työhön sitoutuneisuus kuin heikko taloudellinen tilanne (de Wind ym. 2016). Toisessa saksalaisessa tutkimuksessa eläkkeellä tehtävä työ liittyi sekä työn sosiaalisiin (mm. kontaktit muihin) että henkilökohtaisiin (mm. mielekäs tekeminen) merkityksiin (Fasbender ym. 2016). Näissä tutkimuksissa ei tarkasteltu työnteon motiiveja esimerkiksi tulojen tai koulutuksen mukaan.

Myös laadullisissa haastattelututkimuksissa on analysoitu työssäkäyvien vanhuuseläkeikäisten tai vanhuuseläkkeellä työskentelevien motiiveja työnteolle. Hollantilaisessa 65 vuotta täyttäneiden ja työtä tekevien haastattelututkimuksessa (Sewdas ym. 2017) tärkeimmiksi motiiveiksi mainittiin päivittäisten rutiinien ylläpitäminen ja taloudellinen hyöty. Reynoldsin ja kumppaneiden (2012) haastattelututkimuksessa Englannista tunnistettiin kolme keskeistä teemaa vanhuuseläkeiässä tapahtuvalle työskentelylle: terveyden ylläpito, henkilökohtaisen kehittymisen mahdollisuus ja taloudellisen turvallisuuden lisääntyminen, joista viimeisin oli tärkeämpää naisille kuin miehille. Työnteon koettiin myös lisäävän elämänhallintaa ja mahdollistavan aktiivisen osallistumisen yhteiskuntaan. Vastaavanlaisiin päätelmiin tulivat Ulrich & Brott (2005), jotka haastattelivat Yhdysvalloissa 24 eläkkeen ohella työskentelyä suunnittelevaa henkilöä. Keskeisimmiksi syiksi työnteolle nousivat mielekäs toiminta, työn sisältö ja taloudellisen tilanteen parantaminen. Parry & Taylorin (2007) haastattelututkimuksessa havaittiin puolestaan, että eläkeikää lähestyvien motiivit vanhuuseläkkeellä työskentelyyn erosivat vahvasti henkilön ammattiaseman mukaan. Työntekijäammattissa työskentelevillä korostui ansiotyön instrumentaalisuus, kun taas korkeammassa ja luovan työn professioissa korostuivat työn mielekkyys ja työn merkitys identiteetille.

Aiempien tutkimusten tulokset tuovat esiin, että vanhuuseläkkeen ohella työskentely tai vanhuuseläkeiässä työskentelyn syyt koostuvat useasta eri tekijästä; kyse on niin psykososiaalisista kuin taloudellisista tekijöistä. Yksilötason tekijöiden lisäksi ilmiöön vaikuttavat myös meso- ja makrotason tekijät, kuten yleinen työllisyystilanne ja lainsäädäntö (Beehr & Bennett 2015; Scherger 2015). Vanhuuseläkkeellä työskentelyn ymmärtäminen yksilötason ilmiönä edellyttää henkilön terveyden, työn motivaatioiden sekä taloudellisten ja sosiaalisten tekijöiden huomioon ottamista. Yhteiskuntapolitiikan kannalta on tärkeää ymmärtää eläkkeen ohella tapahtuvan työskentelyn taustalla olevia tekijöitä. Empiirinen tarkastelu eläkkeellä työskentelyn motiiveista ja siihen liittyvistä vaikutuksista on tarpeellista paitsi yhteiskunnalle myös työnantajille.

Tässä artikkelissa tutkitaan 63–74-vuotiaita vanhuuseläkkeellä työssäkäyviä ja heidän työssäkäynnin motiivejaan sekä taloudellista hyvinvointia Eläkeläisten taloudellinen hyvinvointi -kyselyn avulla. Tieto työssäkäynnistä perustuu kyselylomakkeen kysymyksen, ovatko eläkkeellä olevat tehneet viimeisen

kahdentoista kuukauden aikana palkkatyötä tai toimineet yrittäjinä.² Vastausvaihtoehdot kysymyslomakkeessa olivat 1) en, 2) kyllä, säännöllisesti kokoaika-työtä, 3) kyllä, säännöllisesti osa-aikatyötä, 4) kyllä, tilapäisesti silloin tällöin esim. sijaisuuksia tai keikkoja tehden. Ei-vastauksen antaneilta ei kysytty muita työssäkäyntiin liittyviä kysymyksiä. Tutkimuksessa huomioitavia tekijöitä ovat ikä, sukupuoli, siviilisääty, koulutus, koettu terveydentila, asunnon hallintamuoto, omaisuustulojen merkitys toimeentulolle, eläkkeen määrä, vanhuuseläkettä edeltävä tila sekä yrittäjätausta. Siviilisääty, terveydentila, asunnon hallintamuoto ja omaisuustulojen merkitys perustuvat itse raportoituun tietoon.

Koska aiemmissa tutkimuksissa on havaittu eläkettä edeltävän työmarkkinatilanteen olevan yhteydessä eläkkeellä työskentelyyn (ks. esim. Dingemans & Möhring 2019), tutkimuksessa tarkastellaan vanhuuseläkettä edeltävää tilaa. Tieto vanhuuseläkettä edeltävästä tilasta³ on saatu Eläketurvakeskuksen rekistereistä. Lähes puolet vanhuuseläkeläisistä on siirtynyt työstä tai osa-aikaeläkkeeltä, neljäsosa työkyvyttömyyseläkkeeltä ja lähes saman verran työttömyydestä tai työttömyyseläkkeeltä (ks. tämän kirjan luku 2). Tutkimuksessa käytetään myös tietoa yrittäjyydestä⁴, joka perustuu rekisteritietoon. Aineiston mukaan noin 11 prosenttia 63–74-vuotiaista vanhuuseläkeläisistä on yrittäjätaustaisia.

Artikkeli rakentuu siten, että ensiksi kuvataan vanhuuseläkkeellä työskentelevien ja ei-työssäkävien eroja keskeisten taustatekijöiden mukaan. Tämän jälkeen tarkastellaan työssäkävien vanhuuseläkeläisten työnteon motiiveja ja sitä, missä määrin erilaiset taustatekijät ovat yhteydessä näihin. Lopuksi analysoidaan vielä kotitalouden tavanomaisten menojen kattamisen vaikeutta vanhuuseläkkeellä työssäkävillä ja niillä, jotka eivät käy työssä, ja selvitetään missä määrin vaikeudet yhdistyvät muihin tekijöihin kuin työssäkäyntiin.

2 Seitsemän prosenttia kyselyn palauttaneista vanhuuseläkeläistä jätti vastaamatta työssäkäyntiin liittyvään kysymykseen. 75-vuotiaita ja sitä vanhempia vanhuuseläkkeen saajia ei tässä tarkastella, koska heillä työssäkäynti on hyvin vähäistä, sillä vain reilu prosentti yli 75-vuotiaista ilmoitti käyvänsä työssä. Ikärajaukseen vaikuttaa myös se, että 63–74-vuotiaille oli saatavissa tieto vanhuuseläkettä edeltävästä tilasta kuten työttömyydestä ja työkyvyttömyyseläkkeestä luotettavasti vuodesta 2005 alkaen.

3 Tiedot työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeistä sekä osa-aikaeläkkeestä ovat saatavissa vuodesta 1990 alkaen ja tiedot työttömyyspäivistä vuodesta 2005 alkaen. Jos henkilöllä on ollut täysi tai osatyökyvyttömyyseläke ennen vanhuuseläkettä, on hänet määriteltävä työkyvyttömyyseläkkeellä olleeksi. Jos henkilö on ollut työttömyyseläkkeellä tai jos hänellä on työttömyyspäiviä enemmän kuin 150 vanhuuseläkettä edeltävänä vuonna, on hänet määriteltävä työttömyystaustaiseksi. Työssä olleiksi määritellään henkilöt, joilla oli vanhuuseläkettä edeltävänä vuonna ansiotuloja, tai jos he olivat olleet osa-aikaeläkkeellä.

4 Jos henkilöllä on ollut jonain vuonna 2002–2016 YEL- tai MYEL-vakuutus, on hänet määriteltävä yrittäjätaustaiseksi.

6.2 Vanhuuseläkkeellä työssäkäyvät

Eläkeläisten taloudellinen hyvinvointi -kyselyssä työssäkäyntiä koskevaan kysymykseen vastasi 1 356 vanhuuseläkkeellä olevaa, jotka olivat 63–74-vuotiaita. Lähes 14 prosenttia kysymykseen vastanneista ilmoitti, että he olivat työkennelleet tai toimineet yrittäjänä viimeisen 12 kuukauden aikana (lkm=185). Suurin osa työtä tehneistä (60 %) oli tehnyt työtä tilapäisesti ja pieni osuus oli tehnyt säännöllistä kokoaikatyötä. Työssäkäyvien osuus vastaa verrattain hyvin aiemmassa kirjallisuudessa todettua työssäkäyvien osuutta vanhuuseläkeläisistä (Kannisto 2018; Polvinen ym. 2019).

Taulukossa 6.1 on kuvattu taustatekijöiden mukaan 63–74-vuotiaita työssäkäyviä vanhuuseläkeläisiä sekä niitä, jotka ilmoittivat, etteivät he työskentele vanhuuseläkkeen rinnalla. Lisäksi taulukossa raportoidaan tulokset työssäkäynnin mallinnuksesta logistisen regressioanalyysin avulla. Malli kertoo työssäkäynnin yleisyydestä kussakin ryhmässä, kun muut tekijät on vakioitu. Työssäkäynnin jakautuminen eri taustatekijöiden mukaan on esitetty liitetaulukossa L6.1.

Tulosten mukaan työssäkäynti on yleisempää miehillä ja niillä, joiden terveys on hyvä sekä korkeasti koulutetuilla. Työttömyydestä ja työkyvyttömyyseläkkeeltä vanhuuseläkkeelle siirtyneet työskentelevät harvemmin kuin suoraan työstä siirtyneet. Lisäksi työssäkäynti on verrattain yleistä yrittäjätaustaisilla henkilöillä. Ristitulosuhde (OR) yrittäjätaustaisilla on lähes kuusinkertainen verrattaessa niihin vanhuuseläkeläisiin, joilla ei ole yrittäjätaustaa. Tutkimustulokset noudattavat aiemmissa tutkimuksissa todettuja tuloksia vanhuuseläkkeellä työskentelevien profileista (ks. esim. Polvinen ym. 2019).

Taulukko 6.1.

Vanhuuseläkkeellä työskentelevien ja ei-työssäkäyvien jakaumat taustatekijöiden mukaan (prosenttia) sekä logistinen regressio työssäkäynnille (vakioitu malli).

	Työssä	Ei työssä	OR
Ikä			
63–65	30,2	21,4	1,00
66–69	42,0	42,4	0,80
70–74	27,8	36,3	0,66 ⁺
Sukupuoli			
Mies	61,8	46,0	1,77 ^{**}
Nainen	38,2	54,0	1,00
Siviilisäätö			
Avio- tai avoliitto	73,6	66,6	1,00
Leski, naimaton, eronnut	26,4	33,4	0,94
Koulutus			
Perusaste	22,5	35,2	1,00
Keskiaste	34,0	37,0	1,30
Alempi korkea-aste	27,5	21,5	1,44
Ylempi korkea-aste	16,1	6,3	2,27 ⁺
Koettu terveys			
Hyvä/Melko hyvä	69,1	50,5	1,00
Kohtalainen/Melko huono/Huono	30,9	49,5	0,56 ^{**}
Asunnon hallintasuhte			
Omistusasunto	89,0	78,1	1,00
Vuokra tai muu	11,0	22,0	0,64
Omaisuustulojen merkitys kotitalouden toimeentulossa			
Vähäinen	80,0	90,4	1,00
Kohtalainen/Suuri	20,0	9,6	1,47
Eläke (€/kk)			
–1 500	37,1	45,3	1,05
1 500–2 000	18,5	25,9	0,83
2 000–2 500	19,0	13,7	1,18
2 500–	25,5	15,2	1,00
Vanhuuseläkettä edeltävä tila			
Työ	75,3	45,2	1,00
Tk-eläke	12,6	24,2	0,60 ⁺
Työttömyys	12,0	30,6	0,34 ^{***}
Yrittäjätausta			
Kyllä	37,0	7,4	5,56 ^{***}
Ei	63,1	92,7	1,00
<i>Lkm</i>	<i>185</i>	<i>1 171</i>	

⁺p < 0,10, ^{*}p < 0,05, ^{**}p < 0,01, ^{***}p < 0,001.

6.3 Työssäkäynnin motiivit

Työssäkäyntiä koskevat viisi kysymystä työssäkäynnin motiiveista⁵ kohdistettiin niille vanhuuseläkeläisille, jotka ilmoittivat tehneensä palkkatyötä tai toimineensa yrittäjänä viimeisen kahdentoista kuukauden aikana vähintään tilapäisesti (lkm=185). Väitteistä kaksi koski taloudellisia syitä, kaksi työn ei-taloudellisia motiiveja ja viimeinen yrittäjänä toimimista. Yrittäjänä toimista kysyttiin erikseen, koska aiemmista tutkimuksista on ilmennyt, että moni vanhuuseläkkeen ohella työskentelevistä tekee töitä yrittäjänä.

Selvästi yleisin motiivi työnteolle on työn mielenkiintoisuus (kuvio 6.1). Noin 80 prosenttia vastaajista kertoi työskentelevänsä, koska työ on mielenkiintoista ja 60 prosenttia kävi töissä siksi, että työhön liittyvät sosiaaliset suhteet ovat heille tärkeitä. Lähes puolet työssäkävivistä vanhuuseläkeläisistä kertoi haluavansa lisäansioita voidakseen tehdä tai hankkia jotain ylimääräistä. Reilu viidennes työssäkävivistä ilmoitti, että heidän on pakko käydä töissä, jotta he tulevat toimeen. Näyttäisi siis siltä, että suurimmaksi osaksi eläkkeellä työskennellään, koska työssäkäynti koetaan mielenkiintoiseksi ja työhön liittyvät sosiaaliset suhteet tärkeiksi. Vain pienelle osalle työssäkävivistä vanhuuseläkeläisistä työssäkäynnin motiivi näyttäisi olevan taloudellinen pakko. Huomionarvoinen tulos on, että noin puolet työssäkävivistä kertoi olevansa yrittäjiä ja osallistuvansa yritystoimintaan.

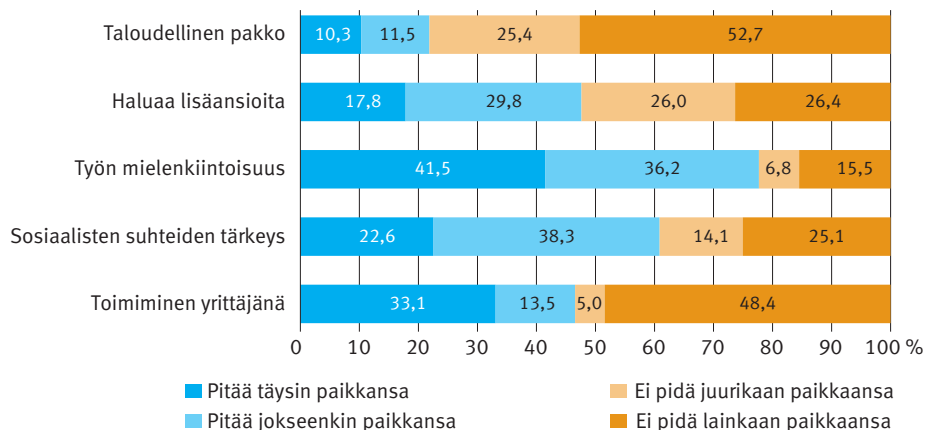
Taulukossa 6.2 on kuvattu yksittäisten tekijöiden yhteys työnteon eri motiiveihin työssä olevilla vanhuuseläkeläisillä. Prosenttiosuus kuvaa "pitää täysin paikkansa" ja "pitää jokseenkin paikkansa" vastanneiden osuutta.

Taloudelliset tekijät liittyvät ymmärrettävästi työnteon pakkoon. Vuokralla asuvat (46 %) kertoivat useammin käyvänsä töissä taloudellisen pakon vuoksi kuin omistusasujat (18 %). Myös pienempituloiset (eläketulot alle 1 500 €/kk), matalammin koulutetut sekä heikomman terveyden omaavat kokivat muita useammin, että vanhuuseläkeaikaiseen työnteeseen on taloudellinen pakko. Lisäansioden hankkimiseen liittyi selkeimmin vuokralla asuminen. Kolme neljästä vuokralla asuvasta sanoi, että he käyvät töissä, jotta saisivat lisäansioita, kun omistusasujilla vastaava luku oli alle puolet.

5 Työnteon motiiveihin liittyvät kysymykset olivat: "Seuraavat väittämät koskevat työssäkäyntiä. Miten hyvin ne pitävät teidän kohdallanne paikkansa? 1) Haluan lisäansioita, jotta voin tehdä tai hankkia jotain ylimääräistä (esim. ulkomaanmatka), 2) Minun on pakko tehdä töitä, jotta tulen toimeen, 3) Käyn töissä, koska työni on mielenkiintoista, 4) Käyn töissä, koska työhön liittyvät sosiaaliset suhteet ovat minulle tärkeitä, 5) Olen yrittäjä ja osallistun vielä yritystoimintaan." Väittämien vastausvaihtoehdot olivat: 1) pitää täysin paikkansa, 2) pitää jokseenkin paikkansa, 3) ei pidä juurikaan paikkaansa, 4) ei pidä lainkaan paikkaansa.

Kuvio 6.1.

Työnteon motiivit 63–74-vuotiailla vanhuuseläkkeellä työskentelevillä, prosenttia.

Suoraan työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneet kokivat useammin, että he työskentelevät sen vuoksi, että työ on mielenkiintoista. Työn mielenkiintoisuus oli syytä muita useammin myös vanhimmilla eläkeläisillä ja niillä, joilla omaisuustulojen merkitys toimeentuloon oli kohtalainen tai suuri. Muiden taustatekijöiden, kuten koulutus- tai tuloryhmien suhteen, ei sen sijaan ollut eroa. Taustatekijöillä ei näyttäisi olevan myöskään juurikaan merkitystä, kun työssäkäynnin motiivina ovat sosiaaliset suhteet. Riippumatta sukupuolesta tai koulutustasosta työn tuomat sosiaaliset suhteet koettiin yhtä tärkeänä tekijänä työskentelylle vanhuuseläkkeen ohella.

Yrittäjänä vanhuuseläkkeen ohella työskentelevät erottuivat selväpiirteisemmin omana ryhmänään. Yrittäjänä työskentelivät useammin miehet, aiemmin yrittäjänä toimineet, omistusasunnossa asuvat ja ne, jotka kokivat omaisuustulojen merkityksen toimeentulolle vähintään kohtalaiseksi.

Taulukko 6.2.

Vanhuseläkkeellä työssäkäyvien motiivit (lkm=185) työssä käynnille taustatekijöiden mukaan. "Pitää täysin paikkansa" ja "pitää jokseenkin paikkansa" -vastanneiden osuudet, prosenttia.

	Taloudellinen pakko	Lisäansiot	Työ on mielenkiintoista	Sosiaalisten suhteiden vuoksi	Työskentelee yrittäjänä
Ikä					
63–65	25,6	53,9 ⁺	71,9 ⁺	64,3	42,6
66–69	22,9	52,1	74,7	56,1	42,4
70–74	16,1	33,2	89,8	64,7	57,9
Sukupuoli					
Mies	23,3	43,7	78,1	59,9	55,3 ^{**}
Nainen	19,6	53,9	77,1	62,4	31,8
Siviilisääty					
Avio- tai avoliitto	20,8	44,4	77,7	61,7	49,1
Leski, naimaton, eronnut	23,4	56,2	77,3	57,4	37,7
Koulutus					
Perusaste	38,3 [*]	43,7	77,5	59,8	49,8
Keskiaste	20,7	50,8	75,8	63,0	49,6
Alempi korkea-aste	20,5	50,3	72,4	54,7	44,4
Ylempi korkea-aste	6,4	42,3	90,2	67,8	40,7
Koettu terveys					
Hyvä/Melko hyvä	17,4 ^{**}	48,3	79,4	61,2	47,4
Kohtalainen/Melko huono/Huono	32,3	46,1	74,0	60,0	44,6
Eläke (€/kk)					
–1 500	32,7 ⁺	49,2	74,1	56,9	54,1
1 500–2 000	20,7	60,6	82,4	51,1	44,2
2 000–2 500	17,9	50,8	68,8	71,2	35,9
2 500–	11,3	34,7	86,0	65,9	46,5
Asunnon hallintasuhde					
Omistusasunto	18,4 ^{**}	45,0 [*]	81,0	60,2	50,1 ⁺
Vuokra tai muu	45,7	74,0	55,7	62,9	29,8
Omaisustulojen merkitys kotitalouden toimeentulossa					
Vähäinen	27,3 ^{***}	49,0	74,6 ⁺	61,8	38,3 ^{***}
Kohtalainen/Suuri	0,0	42,1	90,6	57,1	76,8
Vanhuseläkettä edeltävä tila					
Työ	18,0 ⁺	50,7	84,0 ^{***}	64,2	50,3
Tk-eläke	33,5	49,5	35,7	57,9	31,1
Työttömyys	36,3	24,7	76,9	54,6	37,1
Yrittäjätausta					
Kyllä	20,6	48,2	81,7	54,5	81,8 ^{***}
Ei	22,6	47,3	75,5	64,3	25,9
Kaikki	21,6	47,6	77,7	60,9	46,5

⁺p < 0.10, ^{*}p < 0.05, ^{**}p < 0.01, ^{***}p < 0.001.

Eröt motiivien ja yksittäisten tekijöiden välillä on testattu khiin neliö -testillä.

6.4 Ansiotyön merkitys toimeentuloon vanhuuseläkkeellä

Lopuksi tarkastellaan ansiotyön merkitystä toimeentuloon. Kymmenen prosenttia vanhuuseläkkeellä työskentelevistä koki, että ansiotyöllä⁶ on erittäin suuri merkitys heidän toimeentuloonsa ja lähes 30 prosenttia, että ansiotyöllä oli melko suuri merkitys. 60 prosentille vanhuuseläkkeellä työssäkäyvistä ansiotyöllä oli melko pieni tai hyvin pieni merkitys. Liitetaulukossa L6.2 on tarkasteltu ansiotyön merkitystä ja sen yhteyttä eri tekijöihin. Tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä näiden välillä ei löytynyt, mikä johtunee ainakin osittain siitä, että työssäkäyvien vanhuuseläkeläisten määrä aineistossa on vähäinen.

Vanhuuseläkeläisten kokemaa toimeentuloa tarkastellaan kotitalouden tavanomaisten menojen kattamisen vaikeudella⁷ (taulukko 6.3). Tarkastelu antaa lisätietoa vanhuuseläkkeellä tapahtuvan työskentelyn taloudellisesta merkityksestä. Tulosten mukaan työssäkäyvillä vanhuuseläkeläisillä on vähemmän vaikeuksia kotitalouden tavanomaisten menojen kattamisessa kuin niillä vanhuuseläkeläisillä, jotka ilmoittavat, etteivät he työskentele. Työssäkäyvillä menojen kattamisen vaikeuksia (vähintään pieniä vaikeuksia) oli noin 28 prosentilla, kun vastaava osuus ei-työssäkäyvillä oli 43 prosenttia.

Erot työssäkäyvien ja ei-työssäkäyvien välillä taloudellisessa toimeentulossa johtuvat työskentelystä saatujen lisätulojen ohella myös siitä, että työssäkäyvät vanhuuseläkeläiset ovat monelta osalta valikoitunut joukko (ks. esim. Polvinen ym. 2019; Di Gessa ym. 2017; Hofäcker & Naumann 2015; Komp ym. 2010; taulukko 6.1). Työssäkäyvät ovat keskimäärin nuorempia, korkeammin koulutettuja ja heidän terveytensä on muita parempi. Myös työssäkäyvillä vanhuuseläkeläisillä menojen kattamisen vaikeudet korostuivat tietyissä ryhmissä, kuten niillä työssäkäyvillä vanhuuseläkeläisillä, joilla oli huonoksi koettu terveydentila, matala koulutus, pienempi eläke tai jotka asuivat vuokralla (ks. taulukko 6.3). Samat ominaisuudet liittyivät vanhuuseläkkeellä työskentelyn taloudelliseen pakkoon.

6 Lomakkeessa vastaajilta kysyttiin: "Kuinka suuri merkitys ansiotyöllä on toimeentulossanne?" Vastausvaihtoehdot olivat: 1) erittäin suuri, 2) melko suuri, 3) melko pieni, 4) hyvin pieni.

7 Kokemus taloudellisesta toimeentulosta perustuu kysymykseen: "Kun kotitaloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, saatteko tavanomaiset menonne niillä katetuksi?" Vastausvaihtoehdot olivat: 1) suurin vaikeuksin, 2) vaikeuksin, 3) pienin vaikeuksin, 4) melko helposti, 5) helposti, 6) hyvin helposti.

Taulukko 6.3.

Vaikeudet kattaa kotitalouden tavanomaisia menoja (suurin vaikeuksin, vaikeuksin, pienin vaikeuksin) vanhuuseläkkeellä olevilla työssäkäynnin mukaan, prosenttia.

	Työssä	Ei työssä
Ikä		
63–65	27,6	40,4
66–69	30,3	44,5
70–74	24,3	42,3
Sukupuoli		
Mies	30,0	42,6
Nainen	24,2	43,0
Siviilisääty		
Avio- tai avoliitto	30,0	36,7
Leski, naimaton, eronnut	20,3	54,2
Koulutus		
Perusaste	41,2	52,3
Keskiaste	30,1	45,9
Alempi korkea-aste	21,0	29,7
Ylempi korkea-aste	15,7	16,6
Koettu terveys		
Hyvä/Melko hyvä	20,5	29,4
Kohtalainen/Melko huono/Huono	44,0	56,6
Eläke (€/kk)		
–1 500	39,0	57,2
1 500–2 000	25,4	43,0
2 000–2 500	32,1	28,8
2 500–	9,9	14,5
Asunnon hallintasuhde		
Omistusasunto	23,9	35,1
Vuokra tai muu	60,3	67,8
Omaisustulojen merkitys kotitalouden toimeentulossa		
Vähäinen	32,2	44,9
Kohtalainen/Suuri	11,0	19,9
Vanhuuseläkettä edeltävä tila		
Työ	22,4	34,7
Tk-eläke	56,0	59,8
Työttömyys	32,1	41,5
Yrittäjätausta		
Kyllä	22,4	44,6
Ei	30,9	42,7
Kaikki	27,8	42,8
<i>Lkm</i>	185	1 171

Lopuksi tarkastellaan vielä, miten iän, sukupuolen, siviilisäädyn, koulutuksen, terveydentilan, asumisen, omaisuustulojen merkityksen sekä eläkkeen määrän huomioon ottaminen vaikuttaa eroihin toimeentulokokemuksissa työssäkäyvien ja ei-työssäkäyvien vanhuuseläkeläisten välillä. Toisin sanoen pyrimme selvittämään, poikkeavatko työssäkäyvien ja ei-työssäkäyvien kokemukset toimeentulosta sen jälkeen, kun muut tekijät on vakioitu.

Taulukosta 6.4 havaitaan, että työssäkäyvät vanhuuseläkeläiset kokevat ei-työssäkäyviä harvemmin kotitalouden menojen kattamisen vaikeuksia ja ristitulosuhde heillä on 0,55-kertainen (ns. vakioimaton malli, malli 0). Kun mallissa otetaan huomioon ikä, sukupuoli, siviilisääty ja koulutus (malli 1), erot koetussa toimeentulossa pienenevät jonkin verran työssäkäyvien ja ei-työssäkäyvien välillä. Kun mallissa vakioidaan edellä mainittujen tekijöiden lisäksi terveydentila (malli 2) tai asunnon hallintamuoto ja omaisuustulojen merkitys (malli 3), työssäkäyvien ja ei-työssäkäyvien välinen ristitulosuhde on 0,78/0,80. Näissä malleissa tieto työssäkäynnistä ei ole enää tilastollisesti merkitsevä. Myöskään eläkkeen määrän vakiointi ei juurikaan muuta tätä kuvaa. Näyttää siis siltä, että erot työssäkäyvien ja ei-työssäkäyvien vanhuuseläkeläisten taloudellisten vaikeuksien kokemisessa välittyvät pitkälti näiden tekijöiden välisten erojen kautta. Yleisesti ottaen ne, joilla on huono terveys, jotka asuvat vuokralla, kuuluvat alimpaan eläketuloluokkaan ja ne, joilla omaisuustulojen merkitys on vähäinen, kokevat enemmän vaikeuksia menojen kattamisessa.

Taulukko 6.4.

Kotitalouden tavanomaisten menojen kattamisen vaikeus. Järjestysasteikollinen logistinen regressio, ristitulosuhteet (OR).

	Malli 0	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
Työssä					
Kyllä	0,55***	0,67**	0,78	0,80	0,84
Ei	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Ikä					
63–65		1,00	1,00	1,00	1,00
66–69		1,12	1,07	1,07	1,04
70–74		1,00	0,85	1,01	0,89
Sukupuoli					
Miehet		1,00	1,00	1,00	1,00
Naiset		0,91	1,04	0,88	0,73
Siviilisäät					
Avio- tai avoliitto		1,00	1,00	1,00	1,00
Leski, naimaton, eronnut		1,96***	1,85***	1,7***	1,81***
Koulutus					
Perusaste		1,00	1,00	1,00	1,00
Keskiaste		0,83	0,81 ⁺	0,87	0,92
Alempi korkea-aste		0,42***	0,46***	0,49***	0,83
Ylempi korkea-aste		0,17***	0,20***	0,20***	0,49**
Koettu terveys					
Hyvä/Melko hyvä			1,00		1,00
Kohtalainen/Melko huono/ Huono			2,97***		2,49***
Asunnon hallintasuhde					
Omistusasunto				1,00	1,00
Vuokra				3,10***	2,34***
Omaisustulojen merkitys kotitalouden toimeentulossa					
Vähäinen				1,00	1,00
Kohtalainen/Suuri				0,42***	0,45***
Eläke (€/kk)					
–1 500					1,00
1 500–2 000					0,57***
2 000–2 500					0,44***
2 500–					0,23***

⁺p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

6.5 Lopuksi

Vanhuuseläkkeelle siirtyminen ei nykyään enää merkitse samalla tavalla lopullisia hyvästejä työmarkkinoille kuin aiemmin, sillä yhä useammat vanhuuseläkeläiset jatkavat tänä päivänä työntekoa eläkkeen rinnalla. Vanhuuseläkeläisten työssäkäynnin motiiveista tiedetään kuitenkin vielä verrattain vähän kansainvälisenkin tutkimuksen pohjalta. Tarkastelimme tässä artikkelissa ensimmäistä kertaa väestötason aineistolla suomalaisten 63–74-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten työssäkäynnilleen antamia syitä. Kiinnostuksen kohteena oli erityisesti se, missä määrin työnteko vanhuuseläkkeellä on taloudellisista tekijöistä johtuvaa ja missä määrin muihin syihin paikantuvaa.

Tuloksemme kertoivat, että noin joka seitsemäs 63–75-vuotiaasta vanhuuseläkeläisestä tekee ansiotyötä vanhuuseläkkeen ohella. Tieto perustuu vastaajan ilmoitukseen ja koski syksyllä 2017 tehdyn kyselyn 12 edeltänyttä kuukautta. Työssäkävien osuus vastaa aiempien tutkimusten tuloksia (Polvinen ym. 2019; Kanisto 2018). Yleisintä työnteko oli miehillä, korkeasti koulutetuilla, terveytensä hyväksi kokevilla, työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneillä ja yrittäjänä toimineilla. Nämäkin tulokset ovat yhdenmukaisia aiempien tutkimusten kanssa ja vahvistavat osaltaan kuvaa vanhuuseläkkeelle työssäkävien valikoituneisuudesta.

Toiseksi tuloksemme toivat esiin, että vanhuuseläkeläisten työssäkäynnin syissä oli löydettävissä sekä yhteisiä piirteitä että tietyille ryhmille erityisiä piirteitä. Suurimmalle osalle työssäkävistä vanhuuseläkeläisistä työnteko näyttäytyi omaehtoisena, ja työtä tehtiin ensi sijassa muiden kuin taloudellisten syiden vuoksi. Selvästi yleisin syy työnteolle oli oman työn mielenkiintoisuus (80 %). Toiseksi yleisin tekijä oli työhön liittyvien sosiaalisten suhteiden tärkeys (60 %). Työnteon sosiaalisten suhteiden motiivissa ei löytynyt eroja taustatekijöiden mukaan, vaan se oli yhtä tärkeä syy taustatekijöistä riippumatta. Sen sijaan kaikkein vanhimmat, työstä vanhuuseläkkeelle siirtyneet ja ne, joiden toimeentulossa omaisuustuloilla oli suurempi merkitys, kokivat työnteon motiivina työn mielenkiintoisuuden muita useammin.

Työskentelyn taloudelliset syyt nousivat myös tutkimuksessa esiin ja paikantuivat tiettyihin ryhmiin. Noin viidennes työssäkävistä vanhuuseläkeläisistä koki, että heillä oli taloudellinen pakko tehdä töitä tullakseen toimeen ja noin vajaan puolelle vastaajista työnteko oli keino hankkia lisätuloja. Taloudellinen pakko liittyi vuokralla asumisen lisäksi matalampaan eläkkeeseen, matalaan koulutukseen ja huonoksi koettuun terveyteen. Tulos korostaa vanhuuseläkkeellä tapahtuvan työssäkäynnin erilaisuutta erilaisessa taloudellisessa asemassa olevien vanhuuseläkeläisten välillä.

Kiintoisa havainto tutkimuksessamme oli, että lähes puolet vanhuuseläkkeellä työtä tekevästä toimi yrittäjinä. Yrittäjyydellä näyttäisi olevan iso rooli vanhuuseläkkeellä tehtävässä työssä, mikä on tullut esiin myös aiemmissa tutkimuksissa (Polvinen ym. 2019; Eurofound 2012; Palomäki & Tuominen 2010). Yrittäjänä työskentelyyn liittyvät aikaisempi yrittäjätausta sekä korkeammat kotitalouden tulot ja omaisuustulojen suurempi merkitys toimeentulossa. Valitettavasti aineiston koko ei mahdollista tarkempaa analyysia yrittäjänä toimivien tilanteesta tai heidän eroistaan suhteessa ei-yrittäjänä toimiviin. Jatkossa olisi tärkeää saada lisätutkimusta tästä ryhmästä. Tietoa tarvitaan muun muassa siitä, minkälaiset tekijät ja vaiheet johtavat yritystoiminnan jatkamiseen tai yrityksen perustamiseen eläkkeelle siirtymisen jälkeen.

Kolmanneksi tarkastelimme erikseen ansiotyön merkitystä työssäkäyvien vanhuuseläkeläisten toimeentulolle. Enemmistö (60 %) työssäkäyvistä vanhuuseläkeläisistä ei kokenut ansiotyöllä olevan suurta merkitystä toimeentulolleen. Joka kymmenes koki, että ansiotyöllä oli erittäin suuri merkitys ja noin joka kolmas, että ansiotyöllä oli suuri merkitys heidän toimeentulolleen. Työssäkäyvien vanhuuseläkeläisten kokemukset toimeentulosta olivat paremmat kuin niillä, jotka eivät olleet tehneet töitä kyselyä edeltäneen 12 kuukauden aikana. Työssäkäyvien vähäisemmät toimeentulovaikeudet näyttivät selittyvän sillä, että kyseessä on pitkälti valikoitunut joukko. Sen jälkeen, kun vastaajien terveys tai taloudelliset resurssit (tulot, omaisuustulot ja asunnon hallintamuoto) vakioitiin, työssäkäynti ei ollut enää tilastollisesti merkitsevä selittäjä toimeentulokokemuksille. Hieman vastaavanlaisiin tuloksiin on päädytty tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu vanhuuseläkkeellä työskentelevien terveyttä (Di Gessa ym. 2017).

Tässä tutkimuksessa pystyimme tarkastelemaan joitakin motiiveja työnteolle vanhuuseläkkeen ohella. Työnteon taustalla on moninaisten yksilöllisten syiden lisäksi myös monia yritystason sekä yhteiskunnallisia tekijöitä. Näiden tekijöiden kokonaisvaltaiselle tutkimukselle on jatkossa tarvetta. Tässä tutkimuksessa pystyimme tarkastelemaan ainoastaan joidenkin yksilöllisten syiden yleisyyttä. Tutkimuksessa käytetty aineisto on lisäksi suhteellisen pieni; työssäkäyvien vanhuuseläkeläisten määrä oli alle 200. Tämä asetti tiettyjä rajoituksia tehtäville analyyseille. Aineistossa kysymykset työnteosta oli esitetty vain työssäkäyville eläkeläisille. Jatkossa olisi oleellista saada tietoa myös niiden eläkeläisten näkemyksistä, jotka eivät työskentele vanhuuseläkkeen rinnalla: mitkä ovat esimerkiksi työssäkäynnin esteitä ja missä määrin heidän keskuudessaan on halua työnteokoon. Näin saadaan kokonaisvaltaisempi kuva ilmiöstä.

Hyvinvointivaltioiden keskeisenä saavutuksena on pidetty kehittynyttä eläketurvaa, joka on kyennyt mahdollistamaan ikääntyneen väestön vetäytymisen työmarkkinoilta (Hinrichs & Lynch 2010, 354). Väestön ikääntyessä vanhuuseläkkeen ohella tapahtuvasta työskentelystä on tullut aiempaa tärkeämpi työllisyyden muoto (ks. esim. Petterson 2011). Työnteosta vanhuuseläkkeellä on jossain maissa tullut jopa eläkeläisille "uusi normaali". Vanhempia ikäluokkia koulutetummat ja terveemmät vanhuuseläkeläiset voivat olla työvoiman kokonaistarjonnan kannalta merkittävä resurssi. Siksi onkin ehdotettu, että päätöksentekijöiden tulisi miettiä, miten edistää jo eläkkeelle siirtyneiden työllisyyttä (Kanabar 2015). Suomessa ei ole juurikaan keskusteltu asiasta eikä vanhuuseläkkeen ohella työskentelylle ole esitetty mitään yhteiskunnallisia tavoitteita. Onko lisääntyvä vanhuuseläkkeellä työskentely tavoiteltava kehityksen suunta vai ei, ja millä ehdoin ja seurauksin? Mitä se merkitsee yhteiskunnalle, mitä yksilöille tai työnantajille? Toivomme artikkelimme antavan joitain näkökulmia tällaiseen keskusteluun.

Lähteet

Beehr, T. & Bennett, M. (2015) Working After Retirement: Features of Bridge Employment and Research Directions. *Work, Ageing and Retirement* 1: 112–128.

de Wind, A. & van der Pas, S. & Blatter, B. & van der Beek, A. (2016) A life course perspective on working beyond retirement – results from a longitudinal study in the Netherlands. *BMC Public Health* 16: 499–511.

Di Gessa, G. & Corna, L. M. & Platts, L. & Worts, D. & McDonough, P. & Sacker, A. & Price, D. & Glaser, K. (2017) Is being in paid work beyond state pension age beneficial for health? Evidence from England using a life-course approach. *J Epidemiol Community Health* 71: 431–438.

Dingemans, E. & Henkens, K. & van Solinge, H (2015) Access to Bridge Employment: Who Finds and Who Does Not Find Work After Retirement? *The Gerontologist* 56: 630–640.

Dingemans, E. & Möhring, K. (2019) A life course perspective on working after retirement: What role does the work history play? *Advances in Life Course Research* 39: 23–33.

Eurofound (2012) Income from work after retirement in the EU. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2012. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1259en_0.pdf.

Fasbender, U. & Wang, M. & Voltmer, J. & Deller, J. (2016) The Meaning of Work for Post-retirement Employment Decisions. *Work, Ageing and Retirement* 2(1): 12–23.

Hofäcker, D. & Naumann, E. (2015) The emerging trend of work beyond retirement age in Germany. Increasing social inequality? *Z Gerontol Geriat* 48(5): 473–479.

Hokema, A. & Lux, T. (2015) The Social Stratification of Work Beyond Pension Age in Germany and the UK: Quantitative and Qualitative Evidence. Teoksessa Scherger, S. (toim.) *Paid work beyond pension age. Comparative Perspectives*, Basingstoke: Palgrave Macmillan: 57–80.

Hinrichs, K. & Lynch, J. (2010) Old-age Pensions. Teoksessa Castles, S. & Leibfried, J. & Lewis, H. & Obinger, & Pierson, C. (toim.) *The Oxford Handbook of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press: 353–366.

Kanabar, R. (2015) Post-retirement labour supply in England. *The Journal of the Economics of Ageing* 6: 123–132.

Kannisto, J. (2018) Eläkkeellä ja työssä. Tilasto eläkeläisten työnteosta vuosina 2007–2017. Eläketurvakeskuksen tilastoja 12/2018: Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018122051374>.

Komp, K. & van Tilburg, T. & van Groenou, M. (2010) Paid work between age 60 and 70 years in Europe: a matter of socio-economic status? *International Journal of Ageing and Later Life* 5: 45–75.

Lain, D. (2011) Helping the Poorest Help Themselves? Encouraging Employment Past 65 in England and the USA. *Journal of Social Policy* 40: 493–512.

Lain, D. (2015) Work Beyond Age 65 in England and the USA. Teoksessa Scherger, Simone (toim.) Paid work beyond pension age. *Comparative Perspectives*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015: 31–56.

Larsen, M. & Pedersen, P. (2013) To work, to retire – or both? Labour market activity after 60. *IZA Journal of European Labor Studies* 2:21.

Leinonen, T. & Chandola, T. & Laaksonen, M. & Martikainen, P. (2018) Socio-economic differences in retirement timing and participation in post-retirement employment in a context of a flexible pension age. *Ageing & Society*: 1–21.

Matikka, T. (2014) Eläkeläisten työnteon taloudelliset kannustimet. VATT muistiot 14: Helsinki.

Palomäki, L.-M. & Tuominen, E. (2010) Työssä käyvät eläkeläiset – erot muihin työssä käyviin ja eläkkeellä oleviin. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 04/2010: Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015112620063>.

Parry, J. & Taylor, R. (2007) Orientation, opportunity and autonomy: why people work after state pension age in three areas of England. *Ageing & Society* 27: 579–598.

Petterson, J. (2011) Instead of Bowling Alone? Unretirement of Old-Age Pensioners. Uppsala Universitet. Department of Economics. Working Paper 2011:14.

Pleau, R. (2010) Gender Differences in Postretirement Employment. *Research on Aging* 32: 267–303.

Pleau, R. & Shauman, K. (2013) Trends and correlates of post-retirement employment, 1977–2009. *Human Relations*: 66: 113–141.

Polvinen, A. & Rantala, J. & Kuivalainen, S. (2019) Vanhuuseläkkeellä ja työssä. Tutkimus vanhuuseläkeläisten työssäkäynnin yleisyydestä ja sosioekonomisista eroista. *Yhteiskuntapolitiikka* 84: 80–91.

Reynolds, F. & Farrow, A. & Blank, A. (2012) "Otherwise it would be nothing but cruises": Exploring the subjective benefits of working beyond 65. *International Journal of Ageing and Later Life* 7(7): 9–106.

Scherger, S. (2015) Paid work beyond pension age. *Comparative Perspectives*. Teoksessa Scherger Simone (toim.) Paid work beyond pension age. *Comparative Perspectives*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Scherger, S. & Hagemann, S. & Hokema, A. & Lux, T. (2012) Between Privilege and Burden. Work Past Retirement Age in Germany and the UK. ZeS-Working Paper Nno 04. Bremen: Centre for Social Policy Research.

Sewdas, R. & de Wind, A. & van der Zwaan, L. G. L. & van der Borg, W. E. & Steenbeek, R. & van der Beek, A. J. & Boot, C. R. L. (2017) Why older workers work beyond the retirement age: a qualitative study. *BMC Public Health* 17: 672–681.

Tilastokeskus (2018) Findikaattori. Työllisyysaste kuukausittain 1989–2018. Päivitetty 20.2.2018. (luettu 19.3.2018) <http://findikaattori.fi/fi/41>.

Ulrich, L. & Brott, P. (2005) Older Workers and Bridge Employment: Redefining Retirement. *Journal of Employment Counselling* 42: 159–170.

Wahrendorf, M. & Akinwale, B. & Landy, R. & ym. (2017) Who in Europe Works beyond the State Pension Age and under which Conditions? Results from SHARE. *Population Ageing* 10: 269–285.

Wang, M. & Zhan, Y. & Liu, S. (2008) Antecedents of Bridge Employment: A Longitudinal Investigation. *Journal of Applied Psychology* 93: 818–830.

Liitteet

Liitetaulukko L6.1.

Vanhuuseläkeläisten jakautuminen työssäkäyviin ja ei-työssäkäyviin taustatekijöiden mukaan, prosenttia.

	Työssä	Ei työssä	Yht.	Lkm
Ikä				
63–65	18,2	81,8	100,0	309
66–69	13,5	86,5	100,0	589
70–74	10,8	89,2	100,0	458
Sukupuoli				
Mies	17,5	82,5	100,0	632
Nainen	10,1	90,0	100,0	724
Siviilisäät				
Avio- tai avioliitto	14,9	85,1	100,0	909
Leski, naimaton, eronnut	11,1	88,9	100,0	436
Koulutus				
Perusaste	9,2	90,8	100,0	442
Keskiaste	12,7	87,3	100,0	496
Alempi korkea-aste	16,8	83,2	100,0	311
Ylempi korkea-aste	28,6	71,4	100,0	107
Koettu terveys				
Hyvä/Melko hyvä	17,8	82,2	100,0	727
Kohtalainen/Melko huono/Huono	9,0	91,0	100,0	625
Eläke (€/kk)				
–1 500	11,7	88,3	100,0	563
1 500–2 000	10,1	89,9	100,0	348
2 000–2 500	17,3	82,7	100,0	208
2 500–	20,7	79,3	100,0	237
Asunnon hallintasuhte				
Omistusasunto	15,1	84,9	100,0	1 072
Vuokra tai muu	7,3	92,7	100,0	267
Omaisuustulojen merkitys kotitalouden toimeentulossa				
Vähäinen	12,3	87,7	100,0	1 191
Kohtalainen/Suuri	24,9	75,1	100,0	149
Vanhuuseläkettä edeltävä tila				
Työ	20,8	79,2	100,0	683
Tk-eläke	7,6	92,4	100,0	297
Työttömyys	5,8	94,2	100,0	376
Yrittäjätausta				
Kyllä	44,2	55,8	100,0	148
Ei	9,7	90,3	100,0	1 209
Lkm	185	1 171		

Liitetaulukko L6.2.

Ansio työn merkitys (erittäin suuri tai melko suuri) vanhuuseläkkeellä työskentelevien toimeentulolle taustatekijöiden mukaan, prosenttia.

	Erittäin suuri tai melko suuri
Ikä	
63–65	48,5
66–69	34,2
70–74	33,9
Sukupuoli	
Mies	40,9
Nainen	34,3
Siviilisääty	
Avio- tai avoliitto	36,2
Leski, naimaton, eronnut	43,5
Koulutus	
Perusaste	49,3
Keskiaste	40,4
Alempi korkea-aste	35,9
Ylempi korkea-aste	23,5
Koettu terveys	
Hyvä/Melko hyvä	36,2
Kohtalainen/Melko huono/Huono	43,4
Eläke (€/kk)	
–1 500	44,6
1 500–2 000	46,9
2 000–2 500	35,7
2 500–	25,2
Asunnon hallintasuhte	
Omistusasunto	37,9
Vuokra tai muu	44,5
Omaisustulojen merkitys kotitalouden toimeentulossa	
Vähäinen	39,2
Kohtalainen/Suuri	36,3
Vanhuuseläkettä edeltävä tila	
Työ	40,9
Tk-eläke	29,4
Työttömyys	32,0
Yrittäjätausta	
Kyllä	44,9
Ei	34,6
Kaikki	38,4
<i>Lkm</i>	<i>183</i>

Liisa-Maria Palomäki, Susan Kuivalainen ja Jyri Liukko

7 Kotitalouksien välinen apu osana eläkeläisten toimeentuloa – ketkä apua antavat ja ketkä sitä saavat?

Tiivistelmä

Tässä artikkelissa tarkastellaan eläkeläisten kotitalouksien välistä apua. Tarkastelun kohteena on taloudellisen ja käytännön avun (apu kotitöissä, hoivassa, kuljetuksissa, remontoinnissa, kodin laitteiden käytössä ja viranomaisten kanssa asioinnissa) antaminen ja saaminen eläkeläisten ja heidän lastensa ja lastenlastensa sekä muun lähipiirinsä eli sukulaisten, ystävien ja naapurien välillä. Mielenkiinto kohdistuu avun yleisyyteen, sen taustatekijöihin, vastavuoroisuuteen sekä avun ja toimeentulokokemusten välisiin yhteyksiin.

Tulokset osoittivat eläkeläisten yleisimmäksi apumuodoksi lapsille annetun taloudellisen avun. Lapsia autetaan usein myös lastenlasten hoidossa ja kuljetuksissa. Lapsilta myös saadaan apua, mutta harvemmin kuin heille annetaan ja pääsääntöisesti vain käytännön asioissa. Eläkeläisten ja muun lähipiirin välinen apu on vähäisempää. Avun antaminen liittyy pitkälti auttajan resursseihin ja saajan tarpeisiin. Keskeisimpiä tekijöitä sekä auttamisen että avun saamisen kannalta ovat lasten lukumäärä, tulot, koettu terveys ja puolison olemassaolo. Avun vastavuoroisuuden tarkastelu osoitti, että yleisintä oli yksisuuntainen avun antaminen. Reilu kolmannes eläkeläisistä toimi vain avun antajana. Noin neljännes puolestaan sekä antoi että sai apua ja joka neljäs ei saanut eikä antanut apua. Harvinaisinta oli yksisuuntainen avun saaminen. Taloudellisen avun saaminen yhdistyy koettuihin toimeentulovaikkeuksiin toisin kuin käytännön avun saaminen, jota kotitaloudet näyttäisivät siten saavan usein muista kuin taloudellisista syistä.

Kaiken kaikkiaan artikkelin tulokset osoittavat, että kotitalouksien välinen avun saaminen ja antaminen on syytä ottaa huomioon tarkasteltaessa eläkeläisten toimeentuloa. Avun antaminen ja/tai saaminen kuuluu useimpien eläkeläisten elämään, ja siksi sen merkityksestä toimeentulolle on tarpeellista saada jatkossa lisää tietoa.

7.1 Johdanto

Toimeentulo koostuu monesta eri lähteestä. Eläkeläisillä suurin osa tuloista muodostuu eläkkeistä, mutta niitä saadaan myös ansiotyöstä, pääomatuloista ja muista sosiaalietuksista (Kuivalainen ym. 2017). Lisäksi toimeentuloon vaikuttaa oleellisesti se, asuuko yksin vai yhdessä ja mitkä ovat kotitalouden muiden jäsenten tulot. Julkisilla sosiaali- ja terveyspalveluilla on myös oma merkityksensä toimeentulossa (Vaalavuo 2018). Vähemmälle huomiolle jää usein, että lisäksi kotitalouksien välillä liikkuu niiden keskinäistä taloudellista apua.¹ Tällaisella avulla voi olla oleellinenkin merkitys toimeentulolle. Ihmiset myös auttavat toisiaan käytännön arkiaskareissa ja hoivaa antamalla. Tällaista apua ei yleensä mielletä rahallisen arvon kautta, mutta periaatteessa sillä sellainenkin voi olla, jos muutoin samaisen avun joutuisi ostamaan markkinoilta. Toimeentulon kannalta kotitalouksien välinen niin taloudellinen kuin käytännönkin apu voi olla merkittävää sekä avun saajalle että myös sen antajalle. Väestön ikääntyessä kotitalouksien välisellä avulla voi olla aiempaa keskeisempi asema, ja myös siksi avun laajuudesta ja merkityksestä eri eläkeläisryhmissä tarvitaan enemmän tietoa. Tässä artikkelissa tällaisen avun antamisen ja saamisen merkitystä tarkastellaan 55–85-vuotiaiden eläkeläisten keskuudessa.

Läheisiltä, kuten puolisolta, perheeltä, ystäviltä ja tuttavilta, saatava apu luokitellaan usein epäviralliseksi avuksi. Luokittelun vastinpareina on pidetty julkiselta sektorilta saatavaa virallista tukea, yksityisiltä palveluntuottajilta ostettua apua ja kolmannen sektorin, kuten erilaisten järjestöjen tai kirkon, tarjoamaa palvelua. Epävirallinen apu voi olla monenlaista, mutta tutkimuskirjallisuudessa sitä on jaoteltu esimerkiksi taloudelliseen apuun, käytännön apuun, hoivaan ja emotionaaliseen apuun. (Albertini ym. 2007; Brandt 2013; Haapola 2013; Hämäläinen 2014; Hämäläinen 2015.) Taloudellisella tuella voidaan tarkoittaa paitsi rahaa myös esimerkiksi laskujen maksamista toisen puolesta (Hiilamo & Niemelä 2011). Käytännön apu puolestaan sisältää laajan kirjon erilaisia auttamismuotoja, esimerkiksi kerran annetusta muuttoavusta toistuvampaan aterioiden valmistamiseen (Brandt 2013). Hoivan erottaminen muusta käytännön avusta perustuu siihen, että hoivaa annetaan usein tarpeeseen, joka voi olla hyvinkin velvoittavaa. Muunlainen käytännön apu voi sen sijaan olla enemmän satunnais- ja vapaaehtoisuuteen liittyvää. (Brandt ym. 2009.)

Tutkimus ikääntyneiden epävirallisesta avusta kiinnittyy useisiin eri aihealueisiin. Väestön ikääntyessä ja huoltosuhteen heikentyessä on käyty yhä enem-

¹ Kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja on osittain tilastoitu Suomessa vuodesta 2011 alkaen (Tilastokeskus 2019).

män keskustelua muuttuvan väestörakenteen taloudellisista seurauksista ja kestävyysvajeesta. Hoivaa tarvitsevien määrän kasvaessa keskiössä ovat usein kysymykset ikääntyneiden hoivasta ja sen järjestämis- ja kustannustavoista (esim. Blomgren ym. 2006; Vilkkonen ym. 2014). Samanaikaisesti keskustelussa on myös nostettu esiin niin sanotussa kolmannessa iässä olevien eläkeläisten vanhempia ikäluokkia parempi terveys, korkeammat tulot ja korkeampi koulutus. Tällöin eläkeläiset nähdään keskeisenä yhteiskunnallisena voimavarana niin erilaisten palvelujen tuottajina ja avun antajina kuin kuluttajinakin (ks. esim. Seppänen & Pessi 2011). Eläkeläiset voivat olla yhtä hyvin avun saajina kuin sen antajina. Viime aikoina Suomessa onkin noussut esille sukupolvien välinen vuorovaikutus, jota käsittelevissä tutkimuksissa on tarkasteltu erityisesti suurten ikäluokkien vanhemmilleen ja lapsilleen antamaa apua (mm. Haavio-Mannila ym. 2009; Danielsbacka ym. 2013; Majamaa 2015, Hämäläinen 2017). Eurooppalaisessa keskustelussa ja tutkimuksissa epävirallista apua on puolestaan tarkasteltu esimerkiksi suhteessa hyvinvointivaltio-regiimeihin eli tarkemmin sanottuna siihen, missä määrin perheen ja lähiyhteisön antama apu mahdollisesti kompensoi julkisen sektorin palveluja (Albertini ym. 2007; Brandt ym. 2009).

Kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja koskevat tutkimukset ovat osoittaneet taloudellisen tuen liittyvän nimenomaan sukupolvien välisiin apusuhteisiin ja sen kulkevan enemmän vanhemmilta lapsille kuin lapsilta vanhemmille (Schenk ym. 2010; Hiilamo & Niemelä 2011). Tämä käy hyvin ilmi myös suomalaisten sukupolvien välistä vuorovaikutusta selvittäneistä tutkimuksista (Haavio-Mannila ym. 2009; Danielsbacka ym. 2013). Esimerkiksi vuonna 2012 suurista ikäluokista melkein joka toinen oli antanut taloudellista tukea vähintään 250 euron edestä lapsillensa edellisen vuoden aikana (Danielsbacka ym. 2013). Lapsille annettavaan tukeen on yhdistetty erityisesti antajan suuremmat tulot ja näkemys lasten keskimääräisestä tai heikommasta taloudellisesta tilanteesta (Hämäläinen 2010). Ystäville taloudellista tukea oli antanut vain hyvin harva. Myös taloudellisen tuen saaminen läheiseltä, esimerkiksi lapsilta tai ystäviltä, oli melko harvinaista. (Danielsbacka ym. 2013.) Eurooppalaisittain suomalaisten kotitalouksien välisen tulonsiirtojen on todettu olevan verrattain yleisiä (Hiilamo & Niemelä 2011).

Käytännön avussa vastavuoroisuus on taloudellisesta apua yleisempää, apua sekä annetaan että saadaan. Esimerkiksi vuonna 2012 suurista ikäluokista 60 prosenttia oli auttanut lapsiaan käytännön asioissa ja vielä useampi vastaanottanut heiltä apua. Ystäville apua oli antanut ja heiltä saanut melkein joka kolmas. (Danielsbacka ym. 2013.) Antajien resurssien ja vastaanottajan tarpeen merkitys ilmenee myös käytännön avunannossa. Esimerkiksi eri Euroopan

maissa asuvien ikääntyneiden todennäköisyys saada apua keski-ikäisiltä lapsiltaan oli sitä suurempi, mitä paremmat sosioekonomiset ja terveydelliset resurssit lapsella oli. Vastaavasti apua saivat yleisimmin sairaat, iäkkäämmät ja yksin asuvat. Avunsaantia puolestaan vähensi pitkät asuinetäisyydet ja lasten ja lastenlasten pieni lukumäärä. (Brandt 2013.)

Kuva hoivasta puolestaan vaihtelee huomattavasti sen mukaan, onko huomion kohteena avun saaminen vai antaminen. Ikääntyneistä eurooppalaisista hyvin monen on todettu auttavan lapsiaan lastenlasten hoidossa (Albertini ym. 2007). Suomessakin noin kolme neljästä (76 %) suuriin ikäluokkiin kuuluvista oli auttanut lastenlasten hoidossa vuonna 2012. Ystäville hoivaa oli antanut noin joka kymmenes. (Danielsbacka ym. 2013.) Hoivan saaminen läheisiltä on laajemmassa mittakaavassa puolestaan verrattain harvinainen ilmiö ikääntyneillä. Useimmiten sitä antavat ammattimaiset toimijat. Tätä on pidetty osoituksena perheen ja ammattitoimijoiden välisestä toimivasta työnjaosta hoivan tarjoajina. (Brandt ym. 2009.)

Yhteistä aikaisemmille aihetta selvittäneille tutkimuksille on apua selittävien tekijöiden tunnistaminen eri tasoilla. Yksilötasolla avun antaminen on liitetty avunantajan resursseihin, kuten tuloihin ja terveyteen, eli mahdollisuuksiin antaa apua. Vastaavasti avun saannin tarve on yhdistynyt heikentyneeseen terveyteen ja matalampien tuloihin. (Szydlik 2008; Brandt 2013.) Perherakennetta on puolestaan pidetty välitason tekijänä. Esimerkiksi useamman lapsen olemassaolo voi vähentää yhden lapsen antamaa apua, sillä vastuuta voidaan jakaa sisarusten kesken. Maa- tai kontekstitasoa kuvaavien tekijöiden, kuten sosiaaliturvajärjestelmien ominaisuuksien, on katsottu puolestaan edustavan ylintä tasoa. Myös avunannon vastavuoroisuutta tai siihen kohdistuvia odotuksia on tarkasteltu näiden jäsennysten avulla. (Hämäläinen 2010; Schenk ym. 2010; Brandt 2013.)

Suuri osa aiemmasta tutkimuksesta on keskittynyt sukupolvien väliseen apuun. Harvinaisempaa on perheen ulkopuolisen, kuten ystäviltä ja naapureilta, saadun avun merkityksen selvittäminen. Syynä on pidetty mielenkiinnon kohdistamista valtion ja perheen rooleihin avun tarjoajina (ns. *crowding-out*- ja *in*-ilmiöt) eli siihen, missä määrin valtio ja perhe korvaavat toisiaan avunantajina (Brandt ym. 2009; Concova ym. 2018). Vähäistä mielenkiintoa voi selittää myös se, että epävirallinen apu painottuu pitkälti perheeltä saatuun apuun. Muu lähipiiri voi kuitenkin toimia tärkeänä avun lähteenä, jos perheenjäseniä ei ole tai heihin ei muusta syystä haluta tai voida turvautua. Lapsettomien ikääntyneiden osuuden kasvaessa epävirallisen avun tutkimusta on viime aikoina suunnattu myös muun sosiaalisen verkoston tarjoamaan apuun (Albertini & Mencharini 2014; Deindl & Brandt 2017).

Tämän artikkelin tarkoituksena on muodostaa kattava yleiskuva suomalaisten eläkeläisten antamasta ja saamasta kotitalouksien välisestä avusta. Artikkelissa vastataan seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Millaista ja kuinka yleistä avun antaminen ja saaminen on eläkeläisten ja heidän lastensa ja lastenlastensa sekä eläkeläisten ja heidän muun lähipiirinsä (sukulaiset, ystävät, naapurit) välillä?
- 2) Kuinka monimuotoista kotitalouksien välinen apu on?
- 3) Onko kotitalouksien välinen apu vastavuoroista ja millaisiin taustatekijöihin vastavuoroisuus liittyy?
- 4) Onko kotitalouksien välinen apu yhteydessä toimeentulokokemuksiin?

Aiempiin ikääntyneiden avunantoa selvittäneisiin tutkimuksiin nähden uusia näkökulmia ovat eläkeläisiin keskittyminen ja tarkastelun laajentaminen koskemaan lasten ja lastenlasten lisäksi tarkemmin myös muuta lähipiiriä. Epävirallisen avun sijaan tässä artikkelissa käytetään käsitettä kotitalouksien välinen apu. Näkökulma korostaa kodin ulkopuolelta saatua ja kodin ulkopuolelle annettua apua ja rajaa puolisoiden välisen avun tarkastelun ulkopuolelle. Oman lisänsä artikkeliin tuo avun tarkastelu suhteessa toimeentulokokemuksiin.

Artikkeli perustuu Eläketurvakeskuksen Eläkkeensaajien toimeentulo ja taloudellinen hyvinvointi -kyselytutkimuksen 55–85-vuotiaita koskevaan aineistoon (lkm=2 909) vuodelta 2017. Aineisto on kuvailtu keskeisten taustatekijöiden mukaan tarkemmin liitteessä 1. Avun antamista ja saamista selvitetään alla esiteltujen kyselyn sisältämien kysymysten avulla. Aineistoa analysoidaan perusjakaumien, ristiintaulukoiden ja logististen regressiomallien avulla.

Taloudellisen avun antamista ja saamista mitataan kahdella kysymyksellä: "Oletteko antanut/saanut taloudellista tukea (yhteensä yli 250 euroa) viimeisen 12 kuukauden aikana?" Vastaja on voinut valita useamman kohdan seuraavista vaihtoehdoista: 1) lapset tai lastenlapset, 2) sukulaiset tai ystävät, 3) muut ja 4) en ole. Vastajaa on ennen kysymystä informoitu taloudellisen avun tarkoittavan rahan antamisen tai saamisen lisäksi esimerkiksi laskun maksamista tai tavaran tai palvelun ostamista toiselle henkilölle tai näiden saamista toiselta henkilöltä.

Käytännön avun saamista selvitetään seuraavan kysymyksen avulla: "Oletteko saanut apua tai ostanut alla lueteltuja palveluita viimeisen 12 kuukauden aikana seuraavilta tahoilta?" Avun muotoina ja palveluina lueteltiin: 1) kotityöt, 2) hoiva, 3) kuljetukset, 4) remontit tai kodin korjaukset, 5) kodin laitteiden käyttö ja 6) viranomaisten kanssa asioiminen. Jokaisesta palvelusta on annettu esi-

merkkejä (ks. kyselylomake liite 3). Vastaaja on voinut valita useamman kohdan seuraavista vaihtoehdoista: 1) lapsilta, lastenlapsilta, 2) sukulaisilta, ystävilta, naapureilta, 3) viranomaisilta, 4) yksityisiltä palveluntuottajilta ja 5) en ole. Tämän artikkelin tarkastelut koskevat avunantoa sekä lapsille ja lastenlapsille että sukulaisille, ystäville ja naapureille. Viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta saatua ja ostettua apua ei käsitellä tässä artikkelissa. Jatkossa sukulaisista, ystäväistä ja naapureista koostuvaa ryhmää kutsutaan (muuksi) lähipiiriksi.

Käytännön avun antamista selvitetään seuraavan kysymyksen avulla: "Oletko antanut apua viimeisen 12 kuukauden aikana seuraaville tahoille alla luetelluissa asioissa?" Kysymyksessä lueteltiin samat avun muodot kuin edellä mainitussa kysymyksessä, mutta hoivan kohdalla oli tarkennuksena "esim. lasten hoito", kun avun saamista koskevassa kysymyksessä esimerkkeinä olivat peseytyminen, syöminen ja vaatteiden pukeminen. Vastaaja on voinut valita useamman kohdan seuraavista vaihtoehdoista: 1) lapsille, lastenlapsille, 2) sukulaisille, ystäville, naapureille ja 3) en ole.

Vastausaktiivisuus vaihteli jonkin verran avun antamista ja saamista käsittelevissä kysymyksissä. Esimerkiksi taloudellisen tuen antamista ja saamista koskeviin kysymyksiin vastasivat pääsääntöisesti kaikki. Alle kaksi prosenttia (lkm=43 ja 46) jätti vastaamatta näihin kysymyksiin. Sen sijaan vastaamattomuus oli yleisempää käytännön avun antamista ja saamista koskevilla kysymyksillä. Käytännön avun saamisessa vastaamattomuus vaihteli kotitöiden tekemisen seitsemästä prosentista (lkm=180) hoivan saamisen 11 prosenttiin (lkm=284). Käytännön avun antamisessa vastaamattomuus vaihteli hoivan 10 prosentista (lkm=292) kodin laitteiden käytön 14 prosenttiin (lkm=398). Vastanneet ja vastaamatta jättäneet eroavat ainoastaan siten, että vastaamatta jättäneissä on hieman useammin 75 vuotta täyttäneitä kuin nuorempia eläkeläisiä.

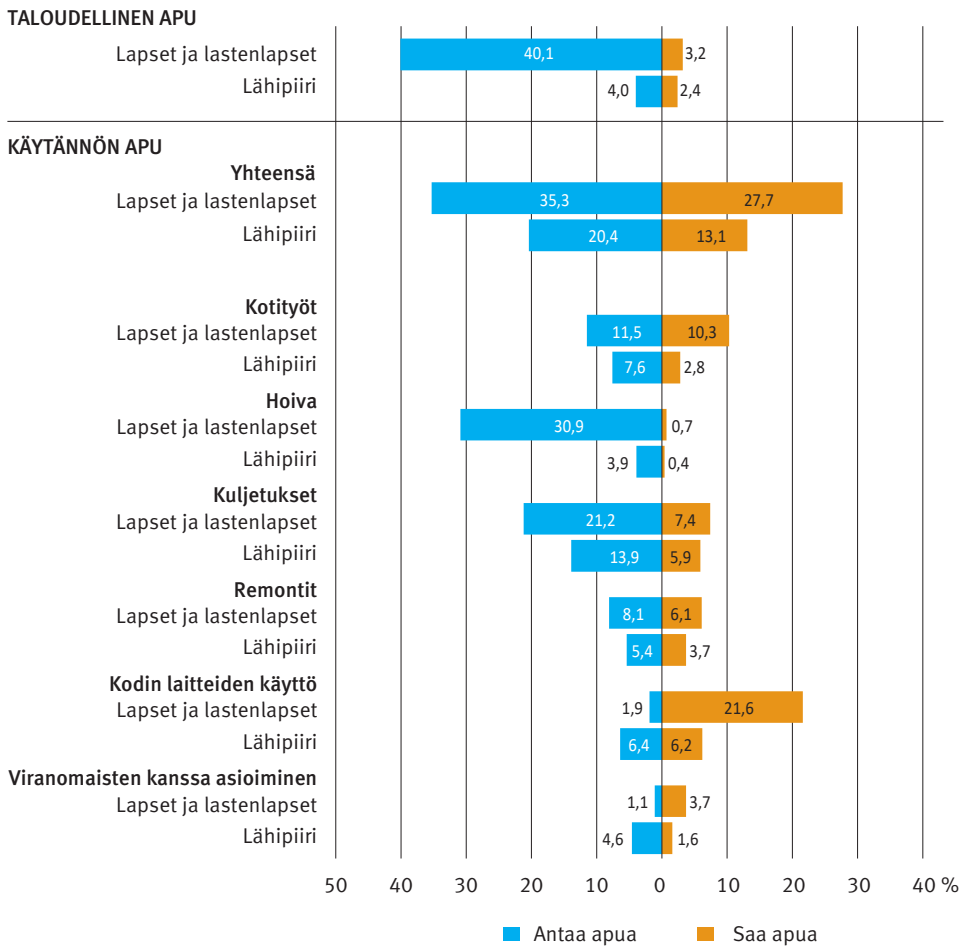
7.2 Avun antamisen ja saamisen yleisyys ja taustatekijät

Seuraavassa tarkastellaan erilaisten apumuotojen yleisyyttä sekä eläkeläisten ja heidän lastensa ja lastenlastensa että eläkeläisten ja heidän muun lähipiirinsä eli sukulaisten, ystävien ja naapurien välillä (kuvio 7.1). Kuviossa on esitetty erikseen jokainen apumuoto niin, että oikealla puolella on saatu ja vasemmalla annettu apu. Taloudellisen avun alle on laskettu yhteen kaikki käytännön apu. Tämä sisältää avun kotitöissä, hoivassa, kuljetuksissa, remontoinnissa, kodin laitteiden käytössä ja viranomaisten kanssa asioinnissa, mutta ei taloudellista apua. Tässä artikkelissa käytännön apuun on sisällytetty myös hoiva. Saatujen

apumuotojen joukossa hoiva oli hyvin harvinaista, ja annetussa avussa se viittaa luultavasti enimmäkseen lastenhoitoapuun. Kun kaikki tämänlainen apu on laskettu yhteen, on mahdollista vertailla taloudellisen ja käytännön avun yleisyyttä. Lukujen tulkinnessa on huomioitava, että ne kuvaavat avunantoa kaikkien eläkeläisten keskuudessa, ei vain niiden, joilla on lapsia.²

Kuvio 7.1.

Taloudellisen ja käytännön avun antamisen ja saamisen yleisyys vähintään kerran viimeisen 12 kuukauden aikana, prosenttia.

² Taulukon 7.1 luvut koskevat eläkeläisten avunantoa väestötasolla. Luvut on pyydettyessä saatavissa tutkijoilta myös koskien vain eläkeläisiä, joilla on lapsia.

Kotitalouksien välisen avun yleiskuvassa korostuu lapsille ja/tai lastenlapsille annettu apu. Yleisin lapsille suunnattu apumuoto on taloudellinen apu, jota noin 40 prosenttia kaikista eläkeläisistä kertoi antaneensa. Käytännön apua lapsille annetaan melkein yhtä yleisesti kuin taloudellista apua, sillä ainakin yhtä käytännön avun muodoista oli antanut reilu kolmannes vastaajista. Yleisimmin apua annetaan hoivassa, joka siis oletettavasti kohdistui lastenlapsiin. Melkein joka kolmas oli hoivannut lastenlapsiaan edellisen vuoden aikana. Suhteellisen moni, reilu viidennes vastaajista, kertoi antaneensa myös kuljetusapua, oletettavasti edelleen lastenlapsilleen. Kun erikseen tarkasteltiin kotitöiden, remonttien, kodin laitteiden käytön, kuljetusten ja viranomaisasioinnin osuutta kaikesta lapsille annetusta käytännön avusta (pl. siis hoiva), oli käytännön apua yhteensä antaneiden osuus 26 prosenttia.

Vaikka kotitalouksien välisessä avussa korostuu lapsille ja lastenlapsille annettu apu, heiltä myös saadaan apua käytännön asioissa. Yleisimmin apua saatiin kodin laitteiden, kuten esimerkiksi puhelimen, käytössä. Kotitöissä, kuljetuksissa, remonteissa tai kodin korjauksissa lapsilta saatiin apua harvemmin. Vielä harvinaisempaa on lapsilta saatu taloudellinen apu. Myös viranomaisten kanssa asioimiseen apua saa vain harva, hoivaa ei juuri kukaan. Syy hoivan vähäiselle merkitykselle on tässä tapauksessa todennäköisesti kysytyn hoivan laatu. Sillä tarkoitettiin esimerkiksi apua peseytymisessä ja pukemisessa. Tällaista apua saavat eivät todennäköisesti ole kyselyyn vastanneet. Lisäksi hoivaa saadaan todennäköisesti usein omalta puolisolta, mitä kyselyssä ei erikseen kysyty (ks. tämän kirjan 8. luku).

Muulle lähipiirille, eli sukulaisille, ystäville ja naapureille, annetaan ja heiltä vastaanotetaan harvemmin apua kuin omilta lapsilta. Kuitenkin joka viides oli auttanut lähipiiriin kuuluvia ihmisiä käytännön asioissa ja useampi kuin joka kymmenes oli saanut apua lähipiiriltä. Yleisimmin autettiin kuljetuksissa esimerkiksi kauppaan tai lääkäriin. Taloudellinen apu kuului lähipiirin välisiin apumuotoihin vain hyvin harvalla, samoin hoivan saaminen tai sen antaminen. Huomionarvoista on, että avun saamisesta lähipiiriltä kerrottiin kautta linjan harvemmin kuin sitä kerrottiin annettavan.

7.2.1 Avun antaminen ja saaminen taustatekijöiden mukaan

Seuraavassa tarkastellaan kotitalouksien välisen avun taustatekijöitä ristiintaulukoinnin avulla (taulukko 7.1). Taulukossa on eroteltu avun suunta (antaa/saa), kohde tai lähde (lapset/lastenlapset ja lähipiiri) ja muoto tarkoittaen eri apulajeja. Käytännön apu sisältää avun kotitöissä, hoivassa, kuljetuksissa, remonteissa, kodin laitteiden käytössä ja viranomaisten kanssa asioinnissa. Apua ei tarkastella erikseen eläkelajin mukaan, sillä se ei taustatarkasteluissa osoittautunut itsessään avun antamista tai saamista erottelevaksi tekijäksi. Eläkelajin mukaiset erot avussa liittyvät pitkälti eläkeläisten ikään.

Taustatekijöiden ristiintaulukointi osoittaa, että taloudellista apua lapsille ja lastenlapsille antavat hieman useammin miehet, parisuhteessa elävät, suurituloisemmat ja terveytensä hyväksi kokevat. Lasten lukumäärä on myös yhteydessä taloudellisen avun antamiseen. Mitä useampia lapsia on, sitä yleisempää on lasten auttaminen taloudellisesti. Siviilisäätty kuvaa osaltaan myös lasten olemassaoloa, sillä naimattomilla on harvemmin lapsia kuin muilla siviilisäättyryhmillä.

Lapsille annettu käytännön apu liittyy pitkälti samoihin taustatekijöihin kuin taloudellinenkin apu muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Naiset ja miehet auttavat käytännön asioissa yhtä usein ja yleisintä auttaminen on 65–74-vuotiaiden eli hiljattain vanhuuseläkkeelle siirtyneiden keskuudessa, joihin suuret ikäluokat myös kuuluvat. Myöskään yksittäisissä apumuodoissa ei ollut kovin suuria sukupuolittaisia eroja. Erillistarkastelut osoittivat, että esimerkiksi naisista 33 prosenttia ja miehistä 28 prosenttia kertoi hoitaneensa lastenlapsiaan, naisista 13 prosenttia ja miehistä 10 prosenttia auttaneensa lapsiaan kotitöissä ja naisista 17 prosenttia ja miehistä 26 prosenttia auttaneensa kuljetuksissa. Luvut toki kuvaavat vain sitä, onko vastaaja auttanut vähintään kerran edellisen vuoden aikana, eikä apuun käytettyä aikaa. Kaupunkimaisissa kunnissa asuvien muita useammin antama apu liittyy todennäköisesti siihen, että kaupungeissa eläkeläiset ja lapset asuvat lähempänä toisiaan ja apua on siten mahdollista antaa.

Taulukko 7.1.

Kotitalouksien välisen avun taustatekijät suunnan, kohteen ja lähteen sekä muodon mukaan, prosenttia.

	Antaa				Saa			
	Lapsille ja lapsenlapsille		Lähipiirille		Lapsilta ja lapsenlapsilta		Lähipiiriltä	
	Talou- dellinen apu	Käytän- nön apu	Talou- dellinen apu	Käytän- nön apu	Talou- dellinen apu	Käytän- nön apu	Talou- dellinen apu	Käytän- nön apu
Sukupuoli	(*)	(ns.)	(ns.)	(**)	(ns.)	(***)	(ns.)	(***)
Mies	42,3	35,7	4,5	23,3	3,0	23,2	2,4	10,2
Nainen	38,2	34,9	3,6	18,0	3,5	31,7	2,3	15,5
Ikä	(ns.)	(***)	(+)	(***)	(ns.)	(***)	(***)	(+)
-64	36,5	36,3	4,9	27,5	2,1	19,0	5,4	17,3
65-74	41,7	43,5	4,5	22,8	3,0	24,6	2,4	12,1
75-	38,7	20,1	2,7	13,1	4,1	36,7	1,1	13,1
Siviilisääty	(***)	(***)	(***)	(*)	(***)	(***)	(***)	(***)
Avio-/avoliitto	47,9	43,0	3,9	20,1	2,4	27,1	1,5	9,2
Eronnut	31,7	29,3	2,5	21,6	7,5	29,2	5,6	18,6
Leski	34,7	27,0	1,9	15,9	5,4	46,0	2,3	21,0
Naimaton	5,3	5,1	10,4	27,6	0,0	5,0	3,4	23,2
Lasten lkm	(***)	(***)	(***)	(***)	(***)	(***)	(**)	(***)
1 lapsi	41,0	28,1	2,6	20,0	3,0	24,0	3,5	15,2
2-3 lasta	48,1	44,7	2,4	17,8	3,8	33,1	1,4	10,0
4+ lasta	47,7	49,0	3,0	18,7	5,8	44,9	3,6	11,7
Ei lapsia	2,6	1,3	12,7	31,8	0,0	0,8	3,8	23,3
Kotitalouden tulot (€/kk)	(***)	(***)	(*)	(***)	(***)	(***)	(***)	(***)
Alle 1 000	17,5	18,6	2,7	16,1	4,8	25,1	2,4	17,1
1 000-1 499	27,0	26,0	3,1	17,5	6,5	35,4	5,2	19,1
1 500-1 999	43,3	38,4	3,6	18,7	1,7	27,3	1,6	10,6
2 000-	59,1	47,1	5,9	27,2	1,0	23,9	0,8	9,4
Koettu terveys	(***)	(***)	(**)	(**)	(+)	(***)	(ns.)	(***)
Hyvä/Melko hyvä	46,4	44,1	5,5	23,6	2,3	23,3	2,0	10,3
Kohtalainen	36,1	31,5	2,5	19,1	4,0	29,7	2,5	14,7
Huono/Melko huono	32,9	20,6	4,0	15,6	4,0	35,8	3,0	17,8
Asuinkunnan tyyppi	(ns.)	(**)	(ns.)	(ns.)	(ns.)	(ns.)	(ns.)	(ns.)
Kaupunkimaiset kunnat	41,1	37,5	4,2	21,3	2,7	27,7	2,8	13,3
Taajaan asutut kunnat	40,4	33,4	3,8	16,8	3,9	27,1	1,5	11,9
Maaseutumaiset kunnat	36,1	28,6	3,6	20,8	4,5	28,6	1,6	13,2
<i>Lkm</i>	<i>1 173</i>	<i>900</i>	<i>124</i>	<i>540</i>	<i>89</i>	<i>801</i>	<i>85</i>	<i>339</i>

Tilastolliset merkitsevyydet (χ^2 -testi): +p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Lähipiirille annettu taloudellinen ja käytännön apu yhdistyvät osittain erilaisiin taustatekijöihin. Naimattomat ja lapsettomat antavat apua lähipiirilleen huomattavasti useammin kuin muut siviilisäätyryhmät. Tämä voi kertoa siitä, että ole-massa olevia resursseja kohdistetaan tällöin omien lasten sijaan muualle. Miehet ja nuorimmat eläkeläiset antavat lähipiirille käytännön apua hieman useammin kuin naiset ja vanhimmat eläkeläiset.

Taloudellista apua lapsiltaan saivat muita useammin eronneet ja lesket eli todennäköisesti yksin asuvat, ja pienemmällä mutta ei aivan pienimmällä tuloilla elävät. Pienemmällä tuloilla (1 000–1 499 €/kk) tuloilla elävissä on poikkeuksellisen paljon naisia, eronneita ja leskiä. Kaikkein pienituloisimmassa ryhmässä (tulot alle 1 000 €/kk) suhteellisen moni on lapseton. Iän mukaisia eroja ei ristiintaulukoimalla ilmene. Käytännön asioissa erityisesti naiset, vanhimmat, lesket, useampilapsiset, terveytensä heikoksi kokevat ja pienillä mutta ei aivan pienimmällä tuloilla elävät saivat useimmin apua lapsiltaan tai lastenlapsiltaan.

Lähipiiriltä taloudellista apua saivat nuorimmat, eronneet ja pienillä mutta ei pienimmällä tuloilla elävät. Käytännön apua lähipiiriltä muita useammin saivat naiset, naimattomat, lesket, lapsettomat, pienemmällä tuloilla elävät ja terveytensä huonommaksi kokevat.

7.2.2 Logistiset mallit avun antamisesta ja saamisesta

Seuraavaksi taulukossa 7.1 esiteltyjen taustatekijöiden ja avunannon eri muotojen yhteyksiä tarkastellaan yhtäaikaaisesti logististen regressiomallien avulla (taulukko 7.2). Tällöin voidaan tehdä päätelmiä yksittäisten taustatekijöiden ja avun muotojen yhteyksistä siten, että muiden taustatekijöiden ja avun muotojen yhteydet on vakioitu. Taloudellisen avun antamista lähipiirille ja taloudellisen avun saamista ei kuitenkaan ole mielekästä mallintaa, koska näiden osuus oli niin alhainen tässä tutkimuksessa.

Mallinnus osoittaa (mallit 1–5) lasten lukumäärän ja koetun terveyden olevan yhteydessä sekä annettuun että saatuun apuun niin eläkeläisten ja heidän lastensa kuin eläkeläisten ja heidän muun lähipiirinsä välillä. Mitä useampia lapsia on, sitä yleisempää lasten auttaminen on sekä taloudellisesti että käytännön asioissa ja sitä useammin heiltä myös saadaan apua. Kun lapsia ei ole, korostuu käytännön avun antaminen muulle lähipiirille. Vastaavasti he, joilla on useampia lapsia, saavat lähipiiriltä harvemmin apua.

Taulukko 7.2.

Kotitalouksien välisen avun antamisen ja saamisen taustatekijät, logistiset regressiomallit (OR).

	(1) Antaa taloudellista apua lapsille	(2) Antaa käytännön apua lapsille	(3) Antaa käytännön apua lähipiirille	(4) Saa käytännön apua lapsilta	(5) Saa käytännön apua lähipiiriltä
Sukupuoli (ref. Mies)					
Nainen	0,91	1,00	0,79*	1,26*	1,61**
Ikä (ref. –64)					
65–74	0,94	1,06	0,70*	1,37*	0,74
75+	0,96	0,32***	0,43***	2,03***	0,70+
Siviilisäätty (ref. Avio-/avoliitto)					
Eronnut, leski, naimaton	0,83	0,63***	1,20	1,32*	1,83***
Lasten lkm (ref. 1 lapsi)					
2–3 lasta	1,30*	2,41***	0,89	1,62***	0,61**
4+ lasta	1,70**	3,75***	1,00	2,47***	0,69
Ei lapsia	0,04***	0,04***	1,88***	0,03***	1,41
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 000 €/kk)					
1 000–1 499	1,71**	1,61*	1,18	1,54*	1,07
1 500–1 999	3,06***	1,95**	1,34	1,26	0,82
2 000–	5,97***	2,40***	2,15**	1,11	0,83
Koettu terveys (ref. Hyvä/Melko hyvä)					
Kohtalainen	0,79*	0,68***	0,87	1,28*	1,37*
Huono/Melko huono	0,77	0,39***	0,68*	1,78***	1,81**
Asuinkunnan tyyppi (ref. Kaupunkimaiset)					
Taajaan asutut	1,08	0,76	0,79	0,99	0,89
Maaseutumaiset	0,98	0,62**	1,15	0,98	1,06
<i>Lkm</i>	<i>2 770</i>	<i>2 315</i>	<i>2 315</i>	<i>2 789</i>	<i>2 447</i>

Tilastolliset merkitsevyydet: *p < 0,10, **p < 0,05, ***p < 0,01, ****p < 0,001.

Huonoksi terveytensä kokevat antavat selvästi harvemmin käytännön apua lapsille ja muulle lähipiirille, mutta saavat yleisemmin apua kuin hyväksi terveytensä kokevat. Lapsille annettuun taloudelliseen apuun heikoksi koetulla tervey-

dellä ei ole niin suurta merkitystä. Taloudellisen avun antamiseen ei tarvita samalla lailla hyvää terveyttä kuin esimerkiksi lastenlasten hoitamiseen.

Myös tulot ovat selkeästi yhteydessä apusuhteisiin. Suurempituloiset auttavat kaikilla tavoin yleisemmin, myös käytännön asioissa, vaikka yhteys ei ole niin selkeä kuin taloudellisen avun antamisessa. Sen sijaan tuloilla on vähemmän yhteyttä avunsaantiin. Vain pienehköillä tuloilla (1 000–1 499 €/kk) elävät saavat lapsilta muita yleisemmin apua. Suurempituloisten vähäisempi lapsilta saatu käytännön apu saattaa osin selittyä sillä, että heillä on paremmat mahdollisuudet turvautua ostopalveluihin.

Sukupuolten välillä ei ole eroja lasten auttamisessa, mutta naiset saavat apua miehiä useammin. Sen sijaan lähipiirille annettussa käytännön avussa korostuu miesten antama apu. Tämä johtunee siitä, että lähipiirille annettussa avussa nousee esille kuljetukset. Puolison kanssa eläminen näyttää muokkaavan avun antamista ja saamista siten, että puoliso mahdollistaa lapsille annettua käytännön apua. Toisaalta taas puolison kanssa elävät ovat avun saajina harvemmin kuin muut. He saavat apua harvemmin sekä lapsiltaan että muulta lähipiiriltään kuin ilman puolisoa elävät.

Taloudellista apua antavat kaikenikäiset, mutta ikääntyneet antavat käytännön apua vähemmän. Ikääntyneimmillä korostuu käytännön avunsaanti lapsilta. Muulta lähipiiriltä saatu apu yhdistyy sen sijaan nuorimpaan ikäryhmään, jotka ovat pitkälti työkyvyttömyyseläkeläisiä. Eronneet, naimattomat ja lesket eli ei parisuhteessa elävät, ja todennäköisimmin yksinasuvat, saavat parisuhteessa olevia yleisemmin apua lähipiiriltä mutta myös lapsilta. Asuinpaikan kaupunki- tai maaseutumaisuudella ei ole juuri merkitystä, mutta kaupunkimaisissa kunnissa lapsille annetaan käytännön apua enemmän kuin maaseutumaisissa kunnissa.

7.3 Avun monimuotoisuus

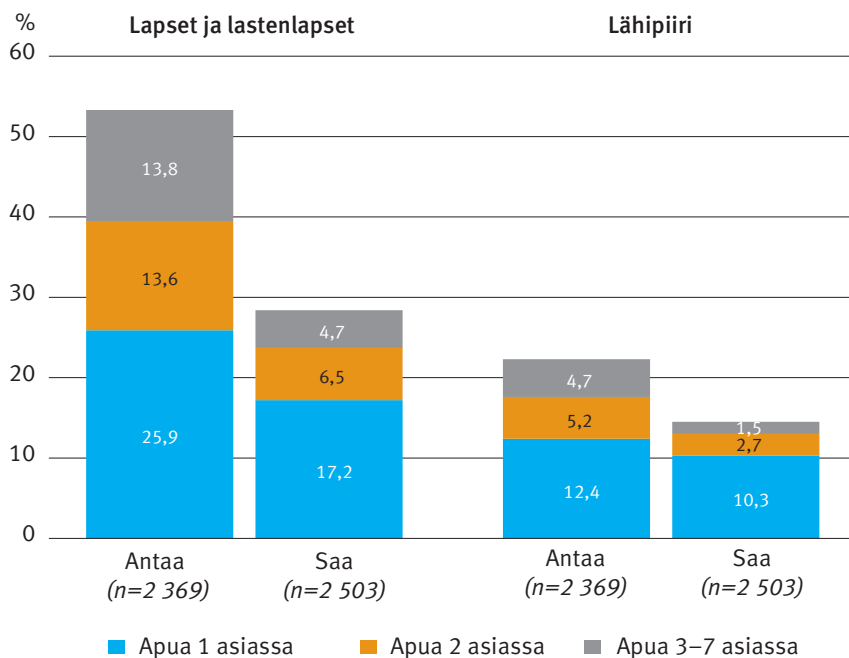
Seuraavassa tarkastellaan avun antamisen ja saamisen monimuotoisuutta sekä eläkeläisten ja heidän lastensa ja lastenlastensa että eläkeläisten ja heidän muun lähipiirinsä välillä (kuvio 7.2). Tämä toteutetaan laskemalla yhteen kaikki eri lähteistä saatu ja eri kohteille annettu apu. Enimmillään avun saanti- tai antamismuotoja on seitsemän eli kuusi käytännön apumuotoa ja taloudellinen apu. Tässä yhteydessä monimuotoisuus tarkoittaa sitä, kuinka monessa eri asiassa apua on annettu tai saatu viimeisen 12 kuukauden aikana.

Tällaisella luokittelulla avun antaminen lapsille ja/tai lastenlapsille näyttäytyy yleisimpänä mutta myös monimuotoisimpana. Yli puolet eläkeläisistä antoi jon-

kinlaista apua lapsilleen. Tyypillisimmin apua annetaan yhdessä asiassa, mutta reilu neljännes antoi apua ainakin kahdessa asiassa. Avun saaminen ei ole yhtä yleistä. Apua lapsiltaan sai harvempi kuin joka kolmas. Laajamittaisempi avunsaanti lapsilta on harvinaisempaa kuin laajamittaisempi avun antaminen. Noin joka kymmenes sai lapsiltaan apua vähintään kahdessa asiassa. Myös muulle lähipiirille annettu apu on monimuotoisempaa kuin lähipiiriltä saatu apu. Lähipiirille jonkinlaista apua antoi noin joka viides ja hieman harvempi sitä heiltä sai. Enemmistö lähipiiriltä apua saaneista sai sitä vain yhdessä asiassa.

Kuvio 7.2.

Kotitalouksien välisen avun monimuotoisuus, prosenttia ja lkm.

7.4 Avun vastavuoroisuus ja sen taustatekijät

Entä missä määrin annettu ja saatu apu on vastavuoroista? Onko niin, että toiset eläkeläiset antavat apua, mutta eivät sitä saa, tai ovatko eläkeläiset avunsaajia, mutta eivät antajia? Vai kulkeeko apu molempiin suuntiin? Kotitalouksien välisen avun vastavuoroisuutta, eli sitä missä määrin annettu ja saatu apu ovat erilisiä tai päällekkäisiä ilmiöitä, tarkastellaan ristiintaulukoimalla avun antami-

nen ja saaminen (taulukko 7.3). Saa- ja antaa- luokkiin on yhdistetty kaikki avun muodot (taloudellinen, kotityö, hoiva, kuljetukset, remontointi, kodin laitteiden käyttö, viranomaisten kanssa asiointi) ja eri kohteille eli sekä lapsille ja/tai lastenlapsille että muulle lähipiirille annettu ja heiltä saatu apu. Ristiintaulukoinnin avulla voidaan muodostaa eläkeläisten apusuhteita kuvaava nelikenttä, jossa 1) vastavuoroiseen apuun sijoittuu apua sekä antavat että apua saavat henkilöt, 2) avun antamiseen vain apua antavat, 3) avun saamisen vain apua saavat ja 4) ei apusuhteita -luokkaan henkilöt, jotka eivät anna eivätkä saa apua.

Luokittelu osoittaa enemmistön eli reilun kolmanneksen eläkeläisistä toimineen yksisuuntaisesti avunantajana. Hieman useammalla kuin joka neljännellä apu oli vastavuoroista eli sitä sekä annettiin että saatiin. Vastavuoroisuutta ajatellen ei ole tiedossa auttavatko samat henkilöt toisiaan, vai saadaanko apua toisilta ihmisiltä ja annetaanko sitä edelleen kolmansille. Jääminen kokonaan apusuhteiden ulkopuolelle oli yhtä yleistä kuin vastavuoroinen apu. Harvinaisinta on avun yksisuuntainen vastaanottaminen. Vain noin joka kymmenes eläkeläinen oli yksisuuntaisesti avun saaja. Kokonaisuudessaan kuitenkin merkittävässä osalla eläkeläisistä, kolmella neljästä, on kotitalouksien välisiä apusuhteita. Apua joko annetaan tai saadaan tai sekä annetaan ja saadaan.

Taulukko 7.3.

Kotitalouksien välisen avun vastavuoroisuus (***), prosenttia (lkm=2 222).

		ANTAA APUA		
		Ei	Kyllä	Kaikki
SAA APUA	Ei	Ei apusuhteita 25,5	Vain antaa apua 36,4	62,0
	Kyllä	Vain saa apua 10,7	Vastavuoroinen apu 27,4	38,0
	Kaikki	36,2	63,8	100,0

Tilastolliset merkitsevyydet (χ^2 -testi): *p < 0,10, *p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001.

Taulukko sisältää vain kaikkiin avun antamista ja avun saamista käsitteleviin kysymyksiin vastanneet.

Seuraavassa selvitetään logistisen regressioanalyysin avulla avun vastavuoroisuuden (taulukko 7.3) taustatekijöitä (taulukko 7.4). Mallinnuksen avulla voidaan tarkastella yksittäisen taustatekijän ja vastavuoroisuuden yhteyksiä muiden taustatekijöiden yhteydet vakioituina. Selitettävänä on kyseessä olevaan luokkaan sijoittuminen versus ei sijoittuminen.

Mallinnus osoittaa vastavuoroisen avunannon yhdistyvän erityisesti eläkeläisiin, joilla on useampia lapsia ja keskituloisiin (malli 1). Vastavuoroisuuden yhdistyminen nimenomaan keskituloisuuteen eikä suurempituloisuuteen voi kertoa suurempituloisten muita yleisemmästä ostopalvelujen hankkimisesta (ks. kirjan luku 8). Lasten lukumäärä puolestaan kertoo siitä, että sekä avun mahdollisia tarvitsijoita että antajia on enemmän, minkä vuoksi vastavuoroisen avun todennäköisyys kasvaa. Vastavuoroinen apu yhdistyy myös jossain määrin naisiin sekä eronneisiin, leskiin ja naimattomiin eli todennäköisimmin yksin asuviin.

Avun yksisuuntainen antaminen puolestaan yhdistyy suurempiin tuloihin, nuorempaan ikään, lasten lukumäärään ja paremmaksi koettuun terveyteen sekä jossain määrin parisuhteessa elämiseen (malli 2). Kun on sellaisia resursseja kuten tuloja ja terveyttä, apua myös annetaan yleisemmin ja puolestaan saadaan harvemmin, sillä avun tarvetta ei ehkä vielä itsellä ole. Avun yksisuuntainen saaminen (malli 3) puolestaan yhdistyy parisuhteen ulkopuolella eläviin eli todennäköisemmin yksin asuviin ja lisäksi terveytensä heikommaksi kokeviin ja jossain määrin vanhimpiin. Avun saannin näkökulmasta nämä tilanteet kuvastavat suurempaa tarvetta. Avun yksisuuntainen saanti näyttäytyy myös sukupuolittuneelta, sillä se yhdistyy naisiin. Avun saantia ei erottele pieni- tai suurituloisuus. Kokonaan apusuhteiden ulkopuolella eläminen yhdistyy pienituloisuuteen, lapsettomuuteen ja vanhimpaan ikään (malli 4). Koetun terveyden mukaisia eroja ei sen sijaan ole, joten apusuhteiden ulkopuolelle jääminen tai jätettyminen ei yhdisty henkilöihin, joilla olisi erityisen hyvä tai huono terveys.

Taulukko 7.4.

Kotitalouksien välisen avun vastavuoroisuuden taustatekijät, logistiset regressiomallit (OR).

	(1) Vastavuoroinen apu	(2) Vain antaa apua	(3) Vain saa apua	(4) Ei apusuhteita
Sukupuoli (ref. Mies)				
Nainen	1,23 ⁺	0,93	1,38 ^{**}	0,91
Ikä (ref. –64)				
65–74	1,01	0,89	1,09	1,32
75–	0,82	0,49 ^{***}	1,34 ⁺	1,62 [*]
Siviilisäätö (ref. Avio-/avoliitto)				
Eronnut, leski, naimaton	1,29 ⁺	0,80 ⁺	1,69 ^{***}	0,95
Lasten lkm (ref. 1 lapsi)				
2–3 lasta	1,33 [*]	1,73 ^{***}	1,09	0,65 ^{**}
4+ lasta	2,27 ^{***}	2,59 ^{***}	1,86 ^{**}	0,31 ^{***}
Ei lapsia	0,40 ^{***}	0,52 ^{***}	0,46 ^{***}	1,92 ^{***}
Kotitalouden tulot (ref. Alle 1 000 €/kk)				
1 000–1 499	1,73 [*]	1,95 ^{***}	1,43 ⁺	0,58 ^{**}
1 500–1 999	1,58 [*]	2,74 ^{***}	0,98	0,54 ^{**}
2 000–	1,43	4,88 ^{***}	0,80	0,32 ^{***}
Koettu terveys (ref. Hyvä/Melko hyvä)				
Kohtalainen	1,14	0,69 ^{**}	1,40 ^{**}	1,14
Huono/Melko huono	1,26	0,56 ^{***}	2,01 ^{***}	1,24
Asuinkunnan tyyppi (ref. Kaupunkimaiset)				
Taajaan asutut	1,00	0,89	1,00	1,18
Maaseutumaiset	0,84	0,96	0,97	1,09
<i>Lkm</i>	2 167	2 306	2 437	2 167

Tilastolliset merkitsevyydet: ⁺p < 0,10, ^{*}p < 0,05, ^{**}p < 0,01, ^{***}p < 0,001.

Taulukko sisältää kaikki kysymyksiin vastanneet. Vastajien lukumäärä vaihtelee kysymyksittäin selittävien muuttujien mukaan.

7.5 Apu ja toimeentulokokemukset

Lopuksi tarkastellaan vielä taloudellisen ja käytännön avun saamisen ja toimeentulokokemusten välistä yhteyttä. Mielenkiinnon kohteena on se, missä määrin saatu apu on yhteydessä koettuihin toimeentulovaikeuksiin ja onko sillä merkitystä, onko kyse taloudellisesta avusta vai käytännön avusta. Tämä toteutetaan selvittämällä kokemuksia tavanomaisten menojen kattamisesta³ (taulukko 7.5) ja taloudellisesta tyytyväisyydestä⁴ (taulukko 7.6) apua saaneiden ja niiden eläkeläisten ryhmässä, jotka eivät ole saaneet apua. Avun saamiseen on yhdistetty sekä lapsilta että lähipiiriltä saatu apu. Yhteyksien syvällisempi tarkastelu, esimerkiksi avun vaikuttavuuden suhteen, vaatisi monimutkaisemman tutkimusasetelman mitä tässä yhteydessä on mahdollista toteuttaa.

Taulukko 7.5.

Tavanomaisten menojen kattaminen lapsilta tai lähipiiriltä saadun taloudellisen ja käytännön avun mukaan (***), prosenttia ja lkm.

	Vaikeuksia/ suuria vai- keuksia	Pieniä vaikeuksia	Melko helppoa	Helppoa/ hyvin helppoa	Kaikki	Lkm
Taloudellinen apu (***)						
Ei saa taloudellista apua	12,6	30,1	30,9	26,5	100	2 680
Saa taloudellista apua	48,6	35,5	9,0	6,9	100	158
Kaikki	14,5	30,4	29,7	25,4	100	2 838
Käytännön apu (***)						
Ei saa käytännön apua	13,2	27,6	29,5	29,7	100	1 593
Saa käytännön apua	15,3	33,6	30,2	20,9	100	1 028
Kaikki	14,1	30,0	29,7	26,2	100	2 621

Tilastolliset merkitsevyydet (χ^2 -testi): *p < 0,10, **p < 0,05, ***p < 0,01, ****p < 0,001.

Taloudellista apua saaneet kokivat huomattavasti useammin vaikeuksia tavanomaisten menojen kattamisessa kuin eläkeläiset, jotka eivät ole saaneet taloudellista apua. Näyttäisi siltä, että huolimatta taloudellisen avun saamisesta, toimeentulovaikeudet leimaavat apua saaneiden ryhmää. Huomionarvoista kui-

3 Kokemus tavanomaisten menojen kattamisesta kotitalouden tuloilla: 1) suurin vaikeuksin, 2) vaikeuksin, 3) pienin vaikeuksin, 4) melko helposti, 5) helposti, 6) hyvin helposti.

4 Yleinen tyytyväisyys kotitalouden nykyiseen taloudelliseen tilanteeseen asteikolla 0 (äärimmäisen tyytymättömän) – 10 (äärimmäisen tyytyväinen). Luokiteltu: 0–5 matala, 6–8 keskimääräinen ja 9–10 korkea taloudellinen tyytyväisyys.

tenkin on, että pieni osa taloudellista apua saaneista koki toimeentulonsa vähintään jossain määrin helpoksi. Tulokset herättävät kysymyksen saadun avun merkityksestä. Tässä tutkimuksessa ei pystytä arvioimaan, mikä on saadun taloudellisen avun merkitys toimeentulolle. Käytännön apua saaneet kokivat myös hieman enemmän toimeentulovaikeuksia kuin eläkeläiset, jotka eivät olleet saaneet apua. Erot ryhmien välillä ovat kuitenkin pieniä.

Taulukko 7.6.

Taloudellinen tyytyväisyys lapsilta tai lähipiiriltä saadun taloudellisen ja käytännön avun mukaan (***), prosenttia ja lkm.

	Matala (0–5)	Keskimääräinen (6–8)	Korkea (9–10)	EOS	Kaikki	Lkm
Taloudellinen apu (***)						
Ei saa taloudellista apua	33,1	49,4	13,9	3,5	100	2 673
Saa taloudellista apua	68,6	24,6	5,8	1,1	100	157
Kaikki	34,9	48,2	13,5	3,4	100	2 830
Käytännön apu (***)						
Ei saa käytännön apua	31,1	49,5	16,5	2,9	100	1 595
Saa käytännön apua	38,7	48,0	10,7	2,6	100	1 023
Kaikki	34,1	48,9	14,2	2,8	100	2 618

Tilastolliset merkitsevyydet (χ^2 -testi): *p < 0,10, **p < 0,05, ***p < 0,01, ****p < 0,001.

Taloudellista apua saaneiden taloudellinen tyytyväisyys jäi myös heikommaksi kuin eläkeläisillä, jotka eivät ole saaneet taloudellista apua. Taloudellista apua saaneiden tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseensa on useimmiten matala ja vain hyvin harvoin korkea. Jälleen myös käytännön apua saaneiden tilanne jäi kokonaisuudessaan hieman heikommaksi kuin eläkeläisillä, jotka eivät ole saaneet käytännön apua. Käytännön apua saaneet olivat useimmiten keskimääräisen tyytyväisiä taloudelliseen tilanteeseensa.

Lisäanalyseissa huomioitiin apua eri tavoin saaneiden ja eläkeläisten, jotka eivät apua ole saaneet, väliset erot taustatekijöissä. Esimerkiksi pienempituloisista useampi sai taloudellista apua kuin suurempituloisista. Kun erot taustatekijöissä (sukupuoli, ikä, siviilisääty, lasten lukumäärä, koettu terveys, kotitalouden tulot ja asuinkunnan tyyppi) vakioitiin mallinnusten avulla, taloudellinen apu yhdistyi sekä koettuihin toimeentulovaikeuksiin että matalampaan taloudelliseen tyytyväisyyteen. Taloudellista apua saatiin yleisemmin silloin, kun

toimeentulossa koettiin ongelmia. Käytännön avun saaminen sen sijaan yhdistyi kokemukseen hieman helpommasta toimeentulosta, mutta taloudellisen tyytyväisyyteen sillä ei näyttänyt olevan merkitystä.

7.6 Lopuksi

Tässä artikkelissa tarkasteltiin kotitalouksien välisen taloudellisen ja käytännön avun antamista 55–85-vuotiaiden suomalaisten eläkeläisten ja heidän lastensa/lastenlastensa sekä eläkeläisten ja heidän muun lähipiirinsä välillä. Tulokset osoittivat eläkeläisten hieman yleisemmin antavan kuin saavan apua. Useimmiten apua annetaan omille lapsille, erityisesti taloudellista apua ja lastenlasten hoivaa, mutta ystävien ja naapurien auttaminenkaan ei ole vierasta. Huomionarvoista on myös se, että hyvin harva eläkeläinen saa taloudellista apua lapsiltaan tai muulta lähipiiriltään. Tätä on pidetty osoituksena eläkejärjestelmän toimivuudesta (Hiilamo & Niemelä 2011). Merkittäviä kotitalouksien välisiin apusuhteisiin vaikuttavia tekijöitä ovat lasten ja puolison olemassaolo sekä lasten lukumäärä ja usein myös tulot ja terveys. Nämä voivat kuvata paitsi resursseja antaa apua myös omaa tarvetta avun saamiselle. Kokonaisuudessaan kotitalouksien välinen apu osoittautui eläkeläisillä laajaksi ilmiöksi, sillä avun antaminen ja/tai saaminen kuului hyvin monen eläkeläisen elämään.

Artikkelin tulokset avun antamisen ja saamisen yleisyydestä vastaavat osittain aihepiiriä käsittelevien aiempien tutkimusten tuloksia. Täysin yhtenevää vertailukohtaa ei kuitenkaan ole, sillä esimerkiksi aiemmissa sukupolvien välistä apua selvittäneissä tutkimuksissa suuriin ikäluokkiin kuuluvat vastaajat olivat vasta osittain eläkkeellä ja heillä kaikilla oli lapsia (Haavio-Mannila ym. 2009; Danielsbacka ym. 2013). Lapsiaan tai lastenlapsiaan taloudellisesti auttavien ikääntyneiden osuus näyttää kuitenkin 2000-luvulla pysyneen samassa mitta-kaavassa, noin 40–50 prosentissa. Huomionarvoista on, että taloudellisen avun antaminen lapsille jatkuu yleisenä vielä yli 75-vuotiaanakin. Sen sijaan lastenlasten hoitamiseen liittyvän ja muun käytännön avun antaminen lapsille vaikuttaa tämän tutkimuksen perusteella, myös erikseen 65–74-vuotiaiden lapsia omaavien keskuudessa tarkasteltuna, vähäisemmältä kuin mitä suurten ikäluokkien antamasta avusta tiedetään aiemmin tehtyjen tutkimusten perusteella (Danielsbacka ym. 2013). Tulosten perusteella ei saada vielä vastausta siihen kysymykseen, lisääntyvätkö tarjolla olevat apukädet eläkkeelle siirtymisen myötä. Tämän tutkimuksen perusteella ei kuitenkaan vaikuta siltä, että eläkkeelle siirty-

misen myötä eläkeläisten antama apu lastenlasten hoitamisessa tai muissa asioissa olisi oleellisesti kasvanut (ks. Seppänen & Pessi 2011).

Käytännön apua eläkeläiset saavat useimmiten lapsilta, erityisesti kodin laitteiden käytössä. Teknologiaan liittyvä apu on myös aiemmissa tutkimuksissa noussut yleisimmäksi käytännön avunsaannin muodoksi, erityisesti naisilla (Haavio-Mannila ym. 2009). Muulta lähipiiriltä saatu käytännön apu ei kohdistu erityisesti mihinkään tiettyyn apumuotoon. Hoivaa ei tähän kyselyyn vastanneista saanut juuri kukaan. Tätä selittää se, että hoivaa tarvitsevat saavat sitä todennäköisesti puolisoltaan, mitä niin sanottuihin epävirallisiin tahoihin tulee, tai sitten he eivät ole kyselyyn vastanneet. Väestötasolla ammattimaisten toimijoiden on todettu vastaavan vaativammasta hoivasta, kun taas lasten vanhemmilleen antama hoiva on yleensä vähemmän sitovaa. Tämä on katsottu osoitukseksi ammattimaisten toimijoiden ja perheen tehtävien erikoistumisesta hoivassa (Brandt ym. 2009).

Tämä artikkeli vahvisti aiemmissa tutkimuksissa muodostettua kuvaa avunantajan resurssien ja saajan tarpeiden merkityksestä (esim. Hämäläinen 2010). Päätelmät näistä ovat tosin jossain määrin epäsuoria, sillä tarpeita ja niiden täytymistä ei kyselyssä tiedusteltu. Koska suurin osa kotitalouksien välisestä avusta tapahtuu perhepiirissä, on lapsien olemassaololla ja lukumäärällä ratkaiseva merkitys. Mitä useampia lapsia on, sitä yleisempää on lapsille annettu käytännön mutta myös taloudellinen apu. Tämä kertonee yksinkertaisesti siitä, että avun tarvisijoita on enemmän. Myös parisuhde näyttäytyy resurssina, joka mahdollistaa käytännön avun antamista lapsille. Vastaavasti kun puolisoa ei ole, apua saadaan enemmän lapsilta tai muulta lähipiiriltä. Lisäksi hyvä terveys on käytännön avun antamista edistävä resurssi ja päinvastoin. Myös tulot lisäävät lasten auttamista, erityisesti taloudellista, mutta käytännön avun saannin kannalta tuloilla ei juuri ole merkitystä.

Apusuhteiden vastavuoroisuuden tarkastelu osoitti enemmistön eli reilun kolmanneksen eläkeläisistä toimivan yksisuuntaisesti avunantajina. Noin joka neljäs sekä antaa että saa apua ja lähes yhtä monella apusuhteita ei ole ollenkaan. Yksisuuntainen avunsaanti on harvinaisinta. Eräs mielenkiintoinen kysymys koskettaa kuitenkin juuri apusuhteiden ulkopuolelle jäämistä ja lapsettomien tilannetta. Lapsettomat antavat muulle lähipiirille useammin apua kuin lapsia omaavat, mutta eivät sitä itse välttämättä saa. Heillä on suurempi riski jäädä kokonaan apusuhteiden ulkopuolelle kuin niillä, joilla on lapsia. Muita useammin apusuhteiden ulkopuolelle jäävät myös vanhimmat ja pienituloisimmat. Se, missä määrin kyse on vastaamattomista tarpeista tai esimerkiksi asenteista, kuten

vaikkapa niukkoihin auttamissuhteisiin aiemmin liitetystä itse pärjäämisen eetoksesta (Haavio-Mannila ym. 2009) tai yksinäisyydestä, jää tämän artikkelin puitteissa avoimeksi kysymykseksi.

Toimeentulokokemusten tarkastelu osoitti taloudellista apua saavien taloudellisen tyytyväisyyden matalammaksi ja tavanomaisten menojen kattamisen vaikeammaksi kuin eläkeläisillä, jotka eivät saa taloudellista apua. Käytännön avun saamisen tarkempi tarkastelu puolestaan antoi osviittaa siitä, että käytännön apu yhdistyy taustatekijöiden vakiointien jälkeen hieman helpommaksi koettuun toimeentuloon. Taloudellisen avun saaminen kuvastanee siten suurempaa avun tarvetta, kun taas käytännön apua annetaan todennäköisesti muista syistä. Kysymys avun vaikutuksista toimeentuloon jää kuitenkin auki. Aiemmassa tutkimuksessa taloudellisen tuen saaminen erityisesti ystäviltä on nähty huono-osaisuutta kuvaavana tekijänä (Niemelä 2005). Suvulta saadun taloudellisen avun on todettu vähentävän tyytymättömyyttä elämään, mutta ystävilta saatuna tuki näyttäytyy sen sijaan velkaloukkuna. Taloudellinen tuki lähimpiä on siis keino ratkaista ongelmia, mutta ei yleensä toimiva ratkaisu pidemmän päälle. (Tsai ym. 2016.)

Artikkelin ulkopuolelle rajautui monia mielenkiintoisia ja ikääntyneiden avunantoon keskeisesti liittyviä kysymyksiä. Tällaisia ovat esimerkiksi taloudellisen ja käytännön avun määrä ja intensiivisyys, sillä vastauksista ei ilmennyt, kuinka monta kertaa tai kuinka paljon apua oli vuoden aikana annettu tai saatu. Artikkelissa ei myöskään tarkasteltu esimerkiksi eläkeläisten näkemyksiä siitä, miten vastuun pitäisi erilaisissa tilanteissa jakautua perheen tai muun lähipiirin ja julkisten toimijoiden välillä (vrt. esim. Tanskanen ja Danielsbacka 2009). Jatko-tutkimuksia ajatellen myös Suomen tilanteen asettaminen kansainväliseen viitekehikseen olisi kiinnostavaa. Tällä hetkellä suomalaisten ikääntyneiden avunannon merkitystä ei ole mahdollista suhteuttaa muihin Euroopan maihin tai erilaisiin hyvinvointivaltiomalleihin. Tämänlaiset tarkastelut ovat kuitenkin mahdollisia tulevaisuudessa, kun Suomi on osallisena SHARE (The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe) -kyselytutkimuksessa.

Tulevaisuudessa erilaiset epäviralliset apusuhteet – etenkin yksinasuvilla vanhuksilla – voivat nousta entistä laajemmaksi kysymykseksi, kun väestö ikääntyy ja yhteiskuntapolitiikassa on alettu edistää esimerkiksi vanhusten kotona asumista mahdollisimman pitkään. Epävirallisen avun merkitys ja siihen liittyen muun muassa julkisten palveluiden ja perheeltä tai muulta lähimpiä saadun avun suhde saattaa muodostua yhä tärkeämmäksi tutkimuskohteeksi tarkasteltaessa ikääntyneiden hyvinvointia ja toimeentuloa.

Lähteet

Albertini, M. & Kohli, M. & Vogel, C. (2007) Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns – different regimes? *Journal of European Social Policy* 17(4): 319–334.

Albertini, M. & Mencarini, L. (2014) Childlessness and Support Networks in Later Life: New Pressures on Familistic Welfare States? *Journal of Family Issues* 35(3): 331–357.

Blomgren, J. & Martikainen, P. & Martelin, T. & Koskinen, S. (2006) Ikääntyneiden saama epävirallinen ja virallinen apu Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(2): 167–178.

Brandt, M. (2013) Intergenerational help and public assistance in Europe. *European Societies* 15(1): 26–56.

Brandt, M. & Haberkern, K. & Szydlik, M. (2009) Intergenerational Help and Care in Europe. *European Sociological Review* 25(5): 585–601.

Concova, N. & Fokkema, T. & Dykstra, P. A. (2018) Non-kin ties as a source of support in Europe: understanding the role of cultural context. *European Societies* 20(1): 131–156.

Danielsbacka, M. & Tanskanen, A. & Hämäläinen, H. & Pelkonen, I. & Haavio-Mannila, E. & Rotkirch, A. & Karisto, A. & Roos, J. P. (2013) Sukupolvien vuorovaikutus: Auttaminen ja yhteydenpito suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D: Helsinki.

Deindl, C. & Brandt, M. (2017) Support networks of childless older people: informal and formal support in Europe. *Ageing & Society* 37: 1543–1567.

Haapola, I. (2013) Vanhuusikä muutoksessa: Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimuksen tuloksia 2002–2012. Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveystutkimuksen julkaisuja 72: Lahti.

Haavio-Mannila, E. & Majamaa, K. & Tanskanen, A. & Hämäläinen, H. & Karisto, A. & Rotkirch, A. & Roos, J. P. (2009) Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. *Kelan sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia* 107: Helsinki.

Hiilamo, H. & Niemelä, M. (2011) Paras turva perheessä? Suomen kotitalouksien väliset tulonsiirrot kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa Pessi, A. B. & Saari, J. (toim.) Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Diakoniammattikorkeakoulun julkaisuja, A, tutkimuksia 31: Helsinki.

Hämäläinen, H. (2010) Perhesukupolvet ja taloudellinen auttaminen: suurten ikäluokkien lapsilleen ja vanhemmilleen antama tuki. *Janus* 18(4): 374–386.

Hämäläinen, H. (2014) Autetaanko lapsia enemmän kuin vanhempia? Suurten ikäluokkien lapsilleen ja vanhemmilleen antama käytännön apu ja hoiva. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(4): 365–374.

Hämäläinen, H. (2015) Apua tarpeiden vai mahdollisuuksien mukaan? Suurten ikäluokkien iäkkäille vanhemmilleen sekä aikuisille lapsilleen antamaan hoiva- ja käytännön apuun yhteydessä olevat tekijät. *Janus* 23(4): 387–404.

Hämäläinen, H. (2017) Perhesukupolvien välinen apu. Tutkimus suurten ikäluokkien vanhemmilleen ja aikuisille lapsilleen antamasta avusta Sosiaalitieteiden laitos, Valtiotieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto: Helsinki.

Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (2017) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Majamaa, K. (2015) Who receives parental help? Parental financial support and practical help for adult children from the perspectives of givers and receivers. Helsinki: University of Helsinki.

Niemelä, M. (2005) Sukulaisten ja ystävien taloudellinen apu – tärkeä osa huonoosaisten toimeentuloa? *Yhteiskuntapolitiikka* 70(4): 417–420.

Schenk, N. & Dykstra, P. & Maas, I. (2010) The role of European welfare states in intergenerational money transfers: A micro-level perspective. *Ageing & Society* 30(8): 1315–1342.

Seppänen, M. & Pessi, A. B. (2011) Suuret ikäluokat. Paljon auttavia käsiä? Teoksessa Pessi, A. B. & Saari, J. (toim.) Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A, tutkimuksia 31: Helsinki.

Szydlik, M. (2008) Intergenerational Solidarity and Conflict. *Journal of comparative family studies* 39(1): 97–114.

Tanskanen, A. & Danielsbacka, M. (2009) Perheen vai yhteiskunnan vastuu? Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelua. *Janus* 17(1): 20–35.

Tilastokeskus (2019) Käsitteet. Maksetut tulonsiirrot. Tilastokeskus. Viitattu 5.4.2019. https://www.stat.fi/meta/kas/maks_tulonsiirt.html.

Tsai, M.-C. & Dwyer, R. E. & Tsay, R.-M. (2016) Does Financial Assistance Really Assist? The Impact of Debt on Wellbeing, Health Behavior and Self-Concept in Taiwan. *Social Indicators Research* 125(1): 127–147.

Vaalavuo, M. (2018) Sosiaali- ja terveystalouksien merkitys eläkeläisten toimeentulolle. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2018: Helsinki.

Vilkko, A. & Muuri, A. & Saarikalle, K. & Noro, A. & Finne-Soveri, H. & Jokinen, S. (2014) Läheisavun moninaisuus. Teoksessa Vaarama, M. & Karvonen, S. & Kestilä, L. & Moisio, P. (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2014. Terveystalouksien ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.

Jyri Liukko ja Carita Mustonen

8 "Aina kun poistut kotoa se maksaa!"

Eläkeläisten koettua toimeentuloa vaikeuttavat ja helpottavat tekijät avovastausten perusteella

Tiivistelmä

Tässä artikkelissa täydennetään eläkeläisten toimeentulokokemuksia kartoitettavan kyselyn määrällisiä tuloksia tarkastelemalla sitä, minkälaiset koettua taloudellista hyvinvointia ja toimeentuloa vaikeuttavat ja helpottavat tekijät korostuvat kyselyn avovastauksissa. Kaikista kyselyyn vastanneista 55–85-vuotiaista eläkeläisistä 22 prosenttia (637 henkilöä) vastasi lomakkeen lopussa olleeseen avokysymykseen.

Avovastauksissa korostuivat koetut toimeentulovaikeudet ja nykyiseen tai tulevaan toimeentuloon liittyvät huolet. Vastajat toivat esiin muun muassa kulutuksesta tinkimistä, eläketurvan riittämättömyyttä sekä asumisen ja yksityisten palveluiden kalleutta. Avovastauksissa oli myös useita sellaisia teemoja, joita ei sivuttu monivalintakysymyksissä. Tällaisia olivat esimerkiksi oman eläkkeen riittämättömyys (riippumatta kotitalouden tai puolison tuloista), erilaiset epäoikeudenmukaisuuden kokemukset ja huoli kulujen noususta tuloja nopeammin. Tyytyväisyydestä kirjoitettaessa korostuivat etenkin sellaiset tekijät kuin taloudellisen ja käytännön avun saaminen läheisiltä ja erityisesti puolisoilta, hyvä terveys ja säästäväinen elämäntapa. Kaiken kaikkiaan yleisimmät aiheet vastauksissa liittyivät terveyteen tai terveystalouteen, asumiseen ja sen hintaan sekä sosiaalisiin suhteisiin.

Erityisesti tulevaisuuden toimeentulosta huolehtiminen sekä taloudellinen suhde puolisoon olivat sellaisia teemoja, joita kyselyssä ei olisi tullut esiin ilman avovastauksia. Avovastauksissa aikaperspektiivi laajentui nykytilanteesta myös tulevaisuuteen ja siihen liittyvään epävarmuuteen. Epävarmuus tulevasta toimeentulosta ilmentyi esimerkiksi huolena omasta terveydestä ja puolison sairastumisesta tai kuolemasta.

8.1 Johdanto

Eläkeläisten taloudellista hyvinvointia käsittelevän kyselyn aiemmin julkaistut (Ahonen ym. 2018) ja tämän kirjan muissa artikkeleissa esitetyt tulokset osoittavat monin eri tavoin, minkälaiset asiat ovat yhteydessä eläkeläisten erilaisiin toimeentulokokemuksiin. Piiloon on kuitenkin jäänyt vielä se, minkälaisia asioita kyselyyn vastanneet ovat halunneet nostaa esiin vapaamuotoisesti, ilman valmiiksi annettuja vastausvaihtoehtoja. Tämän artikkelin tavoitteena on täydentää ja syventää kyselyn määrällisiä tuloksia tarkastelemalla sitä, minkälaiset koettua taloudellista hyvinvointia ja toimeentuloa vaikeuttavat ja helpottavat tekijät korostuvat kyselyn avovastauksissa. Vapaamuotoisten avovastausten laadullinen tarkastelu on yksi keskeinen lisä viime aikoina yleistyneeseen tutkimussuuntaukseen, jossa taloudellista hyvinvointia tarkastellaan objektiivisten mittausten lisäksi myös ihmisten subjektiivisten kokemusten kautta (ks. esim. Kautto ym. 2009; Haapola ym. 2012; Palomäki 2013; 2018; Laihiala 2019). Laajempia tutkimuksia eläkeläisten toimeentulokokemuksista ei kuitenkaan ole Suomessa kovin paljon tehty ennen tätä kyselyä, ja tämä koskee erityisesti laadullista tutkimusta.

Aiemmat laadullisia aineistoja hyödyntävät eläkeläisten toimeentulokokemuksia tarkastelevat tutkimukset ovat käsitelleet usein jotain pienempää ryhmää, esimerkiksi yksin asuvia kansaneläkkeellä olevia miehiä (Linnanvirta 2014), tai toimeentulokysymyksiä jostain tietyistä näkökulmasta, esimerkiksi vanhusten hoiwaan ja avun saamiseen liittyen (Van Aerscht 2014). Laadullisia tutkimuksia on tehty myös erityisesti ikääntyneiden köyhyyskokemuksista, mutta niissäkin on usein ollut jokin rajatumpi kohderyhmä kuin tässä tutkimuksessa (Dominy & Kempson 2006; Scharf ym. 2006; Hill ym. 2011; Ylinen & Rissanen 2012; Rissanen & Ylinen 2014; Tervämäki 2015; Sironen 2016). Nämä tutkimukset ovat yleensä perustuneet laajemman kyselyn sijaan pienemmän joukon teemahaastatteluihin tai kirjalliseen aineistoon. Sen sijaan vuonna 2014 toteutetun Luottamus eläketurvaan -kyselyn avovastausanalyysi (Liukko 2016) perustui saman tyyppiseen kyselyaineistoon kuin tämäkin tutkimus, mutta kohdejoukkona oli työikäinen väestö, ja vastaajista vain joka kuudes oli eläkeläinen. Silti näissä kahdessa kyselyssä nousi esiin jonkin verran samankaltaisia aiheita. Molempien kyselyiden avovastauksissa esimerkiksi eläkeaikaisen toimeentulon riittämättömyys oli yleinen teema.

Suomalaisten eläkeläisten koettua hyvinvointia on tarkasteltu lisääntyvästi viime vuosina, mutta usein tutkimukset ovat keskittyneet yleisemmin elämänlaatuun eri ulottuvuuksiin, ja painotus on ollut muualla kuin taloudellisissa kysymyksissä (ks. esim. Haapola ym. 2013; Vaarama ym. 2010a ja 2010b; Vaa-

rama ym. 2014). Tämän kyselyn avovastauksissa on joitakin yhtymäkohtia näihin tutkimuksiin, sillä avovastauksissa tietyt yleisemmät elämänlaatua ja hyvinvointia koskevat teemat (terveys, asumiseen liittyvät seikat ja sosiaaliset suhteet) nousivat runsaasti esiin, ja niitä kommentoitiin muutenkin kuin taloudellisesta näkökulmasta. Silti painopiste vastauksissa oli kyselyn pääteeman mukaisesti toimeentulokokemuksissa.

Tämä artikkeli perustuu Eläketurvakeskuksen Eläkkeensaajien toimeentulo ja taloudellinen hyvinvointi -kyselytutkimuksen aineistoon vuodelta 2017 (ks. tarkemmin Ahonen ym. 2018). Kaikista kyselyyn vastanneista 22 prosenttia (637 henkilöä) vastasi lomakkeen lopussa olleeseen avokysymykseen. Kysymys oli muotoiltu seuraavasti: "Voitte halutessanne antaa tähän palautetta kyselystä sekä täydentää vastauksianne." Avovastaukset on analysoitu temaattisesti luokittelemalla vastauksissa olevat lausumat yleisimpiä esiin nostettuja aiheita sisältäviin alateemoihin. Tällaisia alateemoja olivat esimerkiksi säästäväisen elämäntavan korostaminen, välttämättömyyksistä karsiminen, kulujen nousu, terveystalvujen saatavuus, läheisiltä saatu apu, eläkkeiden verotus tai vaikkapa asunnon remonttikulut. Olennaista kaikissa teemoissa oli niiden merkitys toimeentulokokemusten kannalta. Alateemat luokiteltiin puolestaan laajempiin teemoihin, joita olivat ensinnäkin toimeentulon riittävyys tai riittämättömyys yleisesti sekä lisäksi terveys, asuminen, sosiaaliset suhteet, työssäkäynti ja eläkejärjestelmä. Toimeentulon riittävydestä kirjoitettiin sekä yleisellä tasolla että osana jotakin tarkemmin rajattua teemaa. Lisäksi kommentit jaettiin tyytymättömyyttä ja tyytyväisyyttä kuvaileviin luokkiin. Saman vastaajan vastauksessa saattoi olla useita eri teemoja ja sekä tyytymättömyyttä että tyytyväisyyttä kuvaavia lausumia.¹ Vastaukset kertovat erityisesti siitä, mitä eläkeläiset ovat halunneet nostaa esiin kyselyn aihepiiristä vielä erikseen ja mitä heidän mielestään olennaista kyselyssä ei ole kysytty. Ne auttavat ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä ja tuovat esille sellaisiakin teemoja ja näkökulmia, joita monivalintakysymyksissä ei tavoitettu.

Avovastausten analysoinnissa tulee ottaa huomioon vastaajien valikoituminen, joka voi olla voimakastakin. Avokysymykseen vastanneiden ja kaikkien vastanneiden taustatekijöiden vertailu osoittaa, että avovastauksissa painottuvat jonkin verran koko aineistoa enemmän erityisesti naisten ja terveytensä huonoksi kokevien vastaukset. Naiset vastasivat avokysymykseen selvästi useammin kuin miehet: naisia oli 64 prosenttia ja miehiä 36 prosenttia vastanneista. Myös koko aineistossa naiset olivat enemmistönä, mutta sukupuolijakaumassa ei ollut

1 Aineiston temaattinen luokittelu on tehty yhteistyössä Eläketurvakeskuksen korkeakouluharjoittelijan Carita Mustosen kanssa, joka vastasi muun muassa aineiston litteroinnista, luokittelusta ja alustavasta analyysistä.

yhtä suurta eroa. Lisäksi osatyökyvyttömyyseläkeläisiä oli avokysymykseen vastanneista peräti 18 prosenttia ja vanhuuseläkeläisiä 73 prosenttia, mikä johtuu pääosin kyselyn ositetusta otannasta, jossa työkyvyttömyyseläkeläisiä painotettiin (ks. tarkemmin Ahonen ym. 2018, 17). Täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä oli kuitenkin harvempi kuin joka kymmenes avokysymykseen vastanneista, mikä on lähellä työkyvyttömyyseläkeläisten osuutta myös kaikkien vastanneiden joukossa. Avovastausten luennassa ositettua otantaa tai vastausasteiden väestöryhmittäisiä vinoumia ei voi korjata painokertoimilla, kuten tilastollisessa tarkastelussa. Tämän vuoksi osatyökyvyttömyyseläkeläisten vastaukset korostuvat avovastauksissa enemmän kuin kyselyssä muuten.

Muiden taustatekijöiden suhteen erot kaikkien ja avokysymykseen vastanneiden välillä olivat melko pieniä. Esimerkiksi tuloryhmittäin tarkasteltuna eroja ei juuri ollut. Avovastaukset voivat kuitenkin olla valikoituneita jollain muulla tavoin, mitä ei pystytä selvittämään. Lisäksi on otettava huomioon, että kyselylomakkeen aiemmat kysymykset ovat voineet ohjata vastaajien ajatuksia tiettyyn suuntaan. Kyselyn keskeiset osiot liittyivät toimeentulokokemukseen, tulojen käyttämiseen ja riittävyteen, taloudellisen ja käytännöllisen avun antamiseen ja saamiseen sekä asumiseen ja työssäkäyntiin, joiden jälkeen viimeisenä oli tilaa vapaamuotoisille kommentteille.

Valikoitumisesta huolimatta avovastaukset ovat arvokas lisä osana kyselytutkimusta ja täydentävät tilastollisia tarkasteluja. Tässä kyselyssä avovastausten arvoa lisää se, että tietyt keskeiset teemat toistuivat vastauksissa melko usein. Näin aineistosta voidaan tehdä yleisempiäkin tulkintoja. Samalla on syytä huomioida, että myös jokin yksittäinen kommentti voi laadullisessa tarkastelussa tuoda lisävalaistusta laajempiin teemoihin.

Aineisto alkoi saturoitua eli toistaa itseään suhteellisen nopeasti, mikä kertoo aineiston määrällisestä riittävydestä. Vastauksissa oli nähtävissä pääasiallisesti samoja teemoja kuin kyselylomakkeen aiemmissa kysymyksissä. Sosiaaliset suhteet (esim. perhesuhteet sekä läheisten auttaminen ja avun saanti) olivat avovastauksissa kolmanneksi yleisin laajempi teema terveyden ja asumisen jälkeen. Hieman yli sadassa vastauksessa sivuttiin tavalla tai toisella sosiaalisia suhteita ja noin 130 vastauksessa asumista. Terveysten tai terveystalouteen liittyviä kysymyksiä kommentoitiin puolestaan noin 200 vastauksessa. Suppeampia alateemoja esiintyi tyypillisesti muutamissa kymmenissä vastauksissa. Uutena teemana avovastauksissa nousi esiin erityisesti puolisolta saatu taloudellinen tuki sekä puolisolle annettu ja puolisolta saatu käytännön apu, sillä kyselylomakkeessa ei suoraan kysytty puolison merkityksestä toimeentulon kokonai-

suudessa. Lisäksi toinen keskeinen teema, joka ei monivalintakysymyksissä tullut esiin, oli erityisesti huoli toimeentulon heikkenemisestä tulevaisuudessa esimerkiksi elämäntilanteen muutoksen myötä.

Tässä artikkelissa tarkastelemme ensin niitä tekijöitä, jotka vastausten perusteella voidaan tulkita taloudellista hyvinvointia ja koettua toimeentuloa vaikeuttavina tekijöinä. Tämän jälkeen tarkastelemme niitä tekijöitä, joiden voidaan nähdä helpottavan taloudellista hyvinvointia. Joidenkin teemojen yhteydessä sivuamme lyhyesti myös kyselyn määrällisiä tuloksia, jotta avovastauksia voidaan peilata niihin. Lainauksissa on mainittu taustatietona vastaajan sukupuoli, ikä ja eläkelaji sekä kotitalouden tuloryhmä. Tuloryhmä 1 tarkoittaa alinta (kotitalouden tulot alle 1 500 €/kk), tuloryhmä 2 keskimmäistä (1 500–1 999 €/kk) ja tuloryhmä 3 ylintä tuloryhmää (yli 2 000 €/kk).² Koska tulotiedot koskevat koko kotitalouden kaikkia tuloja, siitä ei voi päätellä vastaajan oman eläketurvan tasoa.

8.2 Koettua toimeentuloa vaikeuttavat tekijät

Ylivoimaisesti eniten avovastauksissa korostuivat koetut toimeentulovaikeudet ja nykyiseen tai tulevaan toimeentuloon liittyvät huolet. Toimeentulohuolia tai tulojen riittämättömyyttä sivuavista teemoista kertoneiden vastaajien joukossa oli eläkeläisiä kaikista kolmesta tuloryhmästä, mutta noin puolet tästä joukosta kuului alimpaan tuloryhmään (tuloryhmä 1). Toimeentulovaikeuksista saateen kirjoittaa herkemmin kuin tyytyväisyydestä toimeentuloon, mutta tällaisten vastausten runsaus ei yllätä siksikään, että pienemmät tai suuremmat toimeentulovaikeudet ovat melko yleisiä eläkeläisten keskuudessa, erityisesti pienituloisilla, yksinasuvilla, työkyvyttömyyseläkeläisillä ja terveytensä heikoksi kokevilla (Ahonen ym. 2018).

Koettua taloudellista hyvinvointia ja toimeentuloa hankaloittavat tekijät jakautuivat avovastauksissa muutamaan selkeään alateemaan, joista monet mukailevat kyselylomakkeen painotuksia. Tällaisia teemoja olivat erilaisista (välttämättömyys)menoista karsiminen pakon edessä, (eläke)tulojen riittämättömyys, asumiskulujen kattamisen vaikeus ja koettu tarve käyttää kalliita yksityisiä palveluita. Välttämättömyysmenoista karsiminen kietoutui monessa vastauksessa erityisesti terveysongelmiin ja terveyspalveluiden saatavuuteen. Avovastauksissa esiintyi kuitenkin myös sellaisia toimeentulokokemuksiin kielteisesti yhdistettyjä teemoja, jotka eivät kyselyssä muuten nousseet esiin. Tällaisia olivat muun

2 Tuloryhmien luokittelusta tarkemmin ks. Ahonen ym. 2018, 23–26 ja tämän kirjan liite 2.

muassa eläketurvan riittämättömyyteen liittyvät epäoikeudenmukaisuuden kokemukset sekä huoli kulujen noususta suhteessa eläkkeiden tasoon. Lisäksi joissakin avovastauksissa tuotiin esiin, miten taloudellisen ja osin myös käytännöllisen avun antaminen läheisille voi heikentää omaa taloudellista tilannetta.

8.2.1 Välttämättömyysmenoista karsiminen

Yksi yleisimmistä aiheista toimeentulovaikeuksista kertovissa avovastauksissa liittyi erilaisista menoista tinkimiseen. Monissa vastauksissa tuotiin esiin, että tulot riittävät menoihin ainoastaan hyvin säästeliäällä elämäntavalla, jossa "säästäväisyys ja jopa nuukuus on ollut pakon sanelema elämän muoto" (Nainen, 68, vanhuuseläke, tuloryhmä 1). Vaikka jotkut vastaajat näkivät säästäväisen elämäntavan nimenomaan taloudellista hyvinvointia helpottavana tekijänä, menojen karsimisen pakonomaisuus teki siitä kuitenkin usein koettua taloudellista hyvinvointia vaikeuttavan tekijän.

"Eläkkeellä olo/eläkkeen riittävyys on taiteen laji. Esim. jos kesällä ostaa lämmityspuut, pitää toivoa, ettei mikään välttämättömyys hajoa samaan aikaan esim. pesukone, tv. Lääkkeet pitää vähentää minimiin ja omasta mielestä tarpeettomat lopettaa. Ruokaa ostaessa -30% on helpotus. Vaatteet ostetaan aina alella! Motto! Aina kun poistut kotoa se maksaa!" (Nainen, 61, työkyvyttömyyseläke, tuloryhmä 1)

"Laskuthan on aina maksettava joten tingitään mistä voidaan, elikkä lähes kaikesta." (Nainen, 64, työkyvyttömyyseläke, tuloryhmä 2)

Kaikista suurimmista toimeentulovaikeuksista kertoivat vastaukset, joissa puhuttiin välttämättömyysmenoista karsimisesta. Monivalintakysymysten perusteella (Ahonen ym. 2018, 38–41) joka viidennellä oli suurempia vaikeuksia (vaikeaa tai erittäin vaikeaa) kattaa jotakin välttämättömäksi katsottavaa menoa, kuten ruokaan, asumiseen, terveydenhoitoon, lääkkeisiin, kulkemiseen tai tietoliikenteeseen liittyviä kustannuksia. Työkyvyttömyyseläkeläisistä yli kolmanneksella oli suurempia vaikeuksia joissakin näistä menoista. Lisäksi kyselystä kävi ilmi, että monet eläkeläiset, joilla oli vaikeuksia kattaa välttämättömyysmenoja, kertoivat myös joutuneensa todella luopumaan joistakin välttämättömyysmenoista (Ahonen ym. 2018, 47–48). Tämä näkyi myös avovastauksissa.

"Eläkkeet eivät joka kuukausi riitä pakollisiin menoihin." (Nainen, 69, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Eläke on niin pieni, että en saa ostettua vaatteita. Samat vaatteet 20v. Rahat ei oikein riitä ruokaan. Onneksi saan joskus ruoka-avustusta eräältä kauppiaalta. Eläke menee laskuihin." (Mies, 70, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Pienen eläkkeen takia en ole pystynyt hankkimaan silmälaseja, enkä käymään gynekologilla ja kenkiin hankkimaan kunnon pohjallisia. Kävely alkaa olla välillä tuskallista." (Nainen, 74, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

Yleisin yksittäinen teema välttämättömyyskulujen karsimisesta kertovien vastausten joukossa oli terveystakuista tinkiminen. Näistä vastauksista ei aina voinut päätellä, oliko kyse yksityisestä vai julkisesta terveydenhoidosta tai perusterveydenhuollosta vai erikoissairaanhoidosta. Erikoissairaanhoido ja yksityinen puoli kuitenkin korostuivat vastauksissa, mikä sopii yhteen sen kanssa, että terveyskeskuskäyntien kustannukset potilaalle ovat melko pieniä.³

"Lääkärissäkäyntiä joutuu välttämään, koska eläke ei riitä. Gynekologi, silmälääkäri, mammografia, papa, hammaslääkärikäynti jää tekemättä." (Nainen, 72, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

Erilaisten sairauksien vaikutuksesta toimeentuloon kerrottiin runsaasti. Useat vastaajat ilmaisivat tyytymättömyytensä julkiseen terveydenhoitoon, minkä vuoksi osassa tällaisista vastauksista tuli esiin tarve käyttää kalliita yksityisiä palveluita. Näin myös se, ettei ollut varaa yksityiseen terveystalouteen, saatettiin kokea välttämättömistä terveystalouksista karsimisena pakon edessä. Tutkimusten mukaan eläkeläisten keskuudessa yksityisten terveystalouksien käyttö on melko yleistä. Yli puolet eläkeläisistä on käyttänyt sellaisia palveluita (lääkärikäynnit, hammashoito tai muut tutkimukset ja hoidot), joihin on haettu Kela-korvausta, kun koko väestössä vastaava osuus on noin 40 prosenttia (Vaalavuoto 2018a, 44–45; ks. myös Haapola 2017). Kaiken kaikkiaan vastauksissa ilmaistua tarve käyttää yksityisiä terveystalouksia näyttää liittyvän erityisesti julkisen terveydenhoidon pitkiin jonotusaikoihin.

"Eläkeläisen terveydenhoito ihan nolaa, terveyskeskukseen lääkärille jopa 2 kk jonotusaika". (Nainen, 77, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

³ Julkisen perusterveydenhuollon asiakasmaksut eivät vuositasona nouse kovin korkeiksi. Kunta voi valita käyttöönsä joko vaihtoehdon 1, jossa potilas maksaa enintään 41,70 euron vuosimaksun tai vaihtoehdon 2, jossa maksetaan 20,90 euron käyntimaksu kolmelta ensimmäiseltä kerralta. Helsingissä on maksuttomat terveyskeskuskäynnit. (Vaalavuoto 2018b.)

"Yksityisiä terveyspalveluita (gynekologi, silmälääkäri) pakko käyttää. Niiden kalleus siirtää usein käyntejä." (Nainen, 68, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

Osa vastaajista kritisoi erityisesti lääkemenojen kasvua ja lääkkeiden omavastuiden nousua. Jotkut vastaajat kertoivat, ettei heillä ollut mahdollisuutta ostaa kaikkia tarvittavia lääkkeitä. Lääkkeissä on noin 600 euron vuosittainen maksukatto, mutta sen merkitys toimeentulon kannalta voi olla vähäinen, jos joutuu lyhyen ajan sisällä ostamaan kalliita lääkkeitä ennen maksukaton täyttymistä tai jos tarvittavat lääkkeet eivät kuulu korvattavien lääkkeiden piiriin.

"Lääkkeitä joudun syömään moniin sairauksiin, eikä ole aina rahaa ostaa tarvittavia määriä. Joutuu sietämään sen vuoksi kipuja, hermosärkyperäisiä, elämänlaatu siksi melko heikkoa." (Nainen, 64, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Lääkekulut ovat kummallakin erittäin suuret. Korvattavien ja maksukattoa kerryttävien lääkekulujen määrä on vähentynyt joka vuosi esim. minun korvattavat ja maksukattoon kuuluvat lääkkeet 550e/vuosi EI KORVATTAVAT 1600e/vuosi." (Nainen, 56, osatyökyvyttömyyseläke, tuloryhmä 2)

"Ainainen rahan puute, se särkee ihmismielen. Sitten sairastuu aina uusiin vaivoihin. Lääkkeet on jätettävä, että pystyy vuokran ja puh. laskun maksamaan." (Nainen, 66, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Lääkärissäkäynnit ja lääkkeitten käyttöä on ollut pakko supistaa ja siten vielä tämä kelalle menevä 50:- e:n maksu [alkuomavastuu] joka vuosi on aivan liikaa pienellä eläkkeellä oleville." (Mies, 62, työkyvyttömyyseläke, tuloryhmä 1)"

Terveyskuluista karsimisen korostuminen avovastauksissa sopii hyvin yhteen kyselyn aiemmin julkaistujen tulosten (Ahonen ym. 2018, 38) kanssa, sillä terveyskulut olivat yleisin välttämättömyysmeno, jonka kattamisessa koettiin vaikeuksia. Lisäksi tämä teema korostunee myös sen vuoksi, että avokysymykseen vastanneiden joukossa oli runsaasti (osa)työkyvyttömyyseläkeläisiä.

8.2.2 Eläketurvan riittämättömyys ja epäoikeudenmukaisuuden kokemukset

Menoista karsimisen ohella toinen keskeinen teema avovastauksissa liittyi yleisemmin eläkeikäisten tulojen riittämättömyyteen tai pettymykseen toteutuneesta eläkkeen tasosta. Jotkut kokivat eläkkeelle siirtymisen heikentäneen omaa

toimeentuloa oletettua enemmän. Lisäksi eläketurvan riittämättömyys etenkin pienituloisten joukossa herätti runsaasti palautetta eläkejärjestelmästä yleisesti. Vastajaat ilmaisivat tyytymättömyyttään muun muassa eläke-etuuksien muutoksiin ja eläketulojen verotukseen. Useat vastaajat kommentoivat maksavansa veroja enemmän kuin työssä ollessaan.⁴ Tähän teemaan sisältyvät myös erilaiset epäoikeudenmukaisuuden ja eriarvoisuuden kokemukset (eläkeläisten toimeentulovertailuista muihin ks. luku 5 tässä kirjassa) sekä näihin liittyen ehdotukset eläketurvan parantamiseksi.

"Eläketurva ei todellakaan ole riittävä tällä hetkellä niillä ihmisillä, jotka ovat tehneet työuransa matalapalkkaisilla tai keskituloisilla aloilla. Säästäminen ei ole ollut juurikaan mahdollista näillä ihmisillä, palkat on menneet normaaliin elämiseen. Eläkeläisten verotus on liian korkea ja jos eläkkeellä tekee töitä, on sekin verotus huiman korkea. Katkeraa on lukea suurituloisten korkeista eläkkeistä ja "kultaisista kädenpuristuksista" – miksi joku toinen ihminen tai hänen tekemänsä työ on NIIN PALJON ARVOKKAAMPAA kuin sen tavallisen arkisen, tunnollisen arjen ahertajan, joka on omalla tunnollisella tavallaan tätä yhteiskuntaa rakentanut." (Nainen, 58, osatyökyvyttömyysläke, tuloryhmä 3)

"40v töitä tehneenä naisvaltaisella alalla, toivoisin parannusta näihin pieniin eläkkeisiin. Kyllähän tämä on sellaista tasapainoilemista tulojen ja menojen kanssa. Säästämisestä ei toivoakaan, auton ylläpitäminen... pitää laskea voiko ostaa bensaa kuin kerran kuukaudessa." (Nainen, 67, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Elämä on tiukkaa meillä pienituloisilla eläkeläisillä, kyllä sen kuulee ruokajonossa. Yhteiskunta ei välitä meistä eläkeläisistä." (Nainen, 73, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

Eläkkeen riittämättömyydestä puhuttaessa useassa vastauksessa mainittiin myös yrittäjäys ja kritisoitiin yrittäjien eläkejärjestelmää. Esimerkiksi pienyrittäjät kertoivat vaikeuksista maksaa tarvittavia eläkemaksuja.

"Eläke liian pieni. Monen muun pienyrittäjän ongelma. Kun maksaa kaikki kulut työntekijöistä ei ole varaa maksaa itsestä kunnolla. Ja luulee ettei vanhene koskaan." (Nainen, 82, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

⁴ Verotuksen korkeutta kommentoivista vastauksista ei pysty päättelemään johtuuko kommentti siitä, että kyseisen eläkkeensaajan verot ja maksut ovat kokonaisuudessaan korkeammat kuin työssäoloaikana vai siitä, että eläkkeelle jäädessä valtion- ja kunnallisvero nousevat, kun työeläke- ja työttömyysvakuutusmaksut jäävät pois. Tietyillä tulotasoilla eläkkeensaajan kokonaisverotus voi olla hieman korkeampi kuin palkansaajan verot ja maksut. (ks. Knuuti & Ritola 2018, 32–34.)

"Eläkkeeni on pieni, koska olen ollut yrittäjä. Eläkemaksuja olisi pitänyt maksaa paljon. Tiesin, että eläkkeeni tulee olemaan pieni, mutta yrittäjänä ollessa ei ollut varaa maksaa isompaa eläkettä. (Nainen, 61, vanhuuseläke, tuloryhmä 3)

Lisäksi yksi kiinnostava teema joissakin vastauksissa oli velan merkitys eläkkeen riittävyuden näkökulmasta, etenkin tilanteessa, jossa laina on mitoitettu työssäoloajan tulojen mukaan.

"Työssäoloajan velat/velkaantuminen vaikuttaa varmasti monella työkyvyttömyyseläkkeelle äkillisesti joutuneen taloustilanteeseen. Velat olleet tulojen mukaiset ja äkillinen tulojen tippuminen merkitsee taloudellista ahdingkoa, vaikka eläke olisi isokin suhteessa keskiarvoon." (Mies, 56, työkyvyttömyyseläke, tuloryhmä 3)

"Pienestä eläkkeestä ei enää pysty maksamaan laskuja, koska lainoja jäi maksettavaksi kun jouduin jäämään työkyvyttömyyseläkkeelle liian aikaisin" (Nainen, 64, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

8.2.3 Huoli kulujen noususta ja eläkkeen ostovoimasta

Yksi varsin yleinen taloudellista tyytyväisyyttä heikentävä teema avovastauksissa oli kokemus erilaisten kulujen jatkuvasta noususta suhteessa tuloihin ja tähän liittyen huoli eläkkeen ostovoimasta. Tarkastelussa on syytä huomioida, että kyselyä edeltävien muutaman vuoden aikana eläkeläisten ostovoima on heikentynyt jonkin verran erityisesti pienituloisimpien eläkeläisten joukossa johtuen pääosin kansaneläkeindeksin jäädytyksestä vuoden 2015 tasolle (ks. esim. Kaluinen 2018; eläkkeiden reaalisesta kehityksestä ks. Rantala ym. 2017). Lisäksi pienituloisten menot ovat saattaneet kohota hieman voimakkaammin kuin muiden, sillä heillä kulutus kohdistuu usein asioihin, jotka ovat kallistuneet virallista inflaatiota enemmän (Savela 2018). Useista vastauksista ilmenee kuitenkin ostovoiman vuosittaisia muutoksia laajempi, joko omista kokemuksista tai julkisesta keskustelusta tai molemmista kumpuava ajattelumalli siitä, että "kaikki kustannukset nousee (...) mutta eläkkeet ei ole nousseet vuosiin" (Mies, 66, vanhuuseläke, tuloryhmä 2).

"Kaikki on kallistunut, rahaa tuntuu olevan aina vähemmän. Tulot ei nousseet." (Nainen, 72, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Eläkkeeseen tuli 8 euron korotus, joka hintojen nousun myötä on syöty, ennen kuin se on pussissakaan. Edellisenä vuonna ei korotusta tullut lainkaan. Miten käy eläkeläisten ostovoiman jatkossa?" (Nainen, 69, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

Kulujen nousua suhteessa eläketuloihin kritisoivat kommentit eivät myöskään rajautuneet vain pienituloisten eläkeläisten vastauksiin.

"Jäädessäni eläkkeelle 7 v sitten, eläke tuntui riittävältä. Eläke ei ole sittemmin juurikaan noussut, mutta yhtiövastike ym. maksut ovat. Pelkään, että jos elän vielä kauan, saattaa tulla aika tiukkaa." (Nainen, 71, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

"Asumiskustannukset (vuokrat, sähkö, vesi, lämpö, liikenne, vakuutukset, tietovälineet) ovat parina viime vuotena nousseet selvästi eläketuloa nopeammin." (Mies, 67, vanhuuseläke, tuloryhmä 3)

Joissakin vastauksissa näkyi selvästi, että kyselyä edeltävinä vuosina keskustelu eläkkeiden ostovoimaa turvaavista indekseistä ja niiden parantamisesta oli runsasta. Olennainen tekijä julkisessa keskustelussa oli kansalaisaloite niin sanotun taitetun työeläkeindeksin palauttamisesta palkkatasoindexiksi. Aloite pantiin vireille syksyllä 2015 ja se hylättiin eduskunnassa maaliskuussa 2017 eli noin puoli vuotta ennen tämän kyselyn vastausajankohtaa (KAA 4/2016 vp). Useammassa vastauksessa kritisoitiin niin sanotun puoliväli-indeksin heikennystä taitetuksi indeksiksi 1990-luvun puolivälissä.⁵

"Tulojen kehitykseen on vaikuttanut käytetty leikattu indeksi. Sen vuoksi tal. tilanne on huonontunut verrattuna palkansaajiin." (Mies, 69, vanhuuseläke, tuloryhmä 3)

8.2.4 Asumisen kalleus ja välimatkat

Avovastauksissa keskeinen teema oli myös asumiskulujen merkitys taloudellisen hyvinvoinnin kannalta. Asuminen oli yksi yleisimmistä yksittäisistä teemoista terveyden ja sosiaalisten suhteiden ohella. Avovastauksissa asumismenojen kattamisen vaikeus tuli esiin sekä vuokralla että omistusasunnoissa asuvilla, vaik-

⁵ Aluksi työeläkkeitä korotettiin palkkojen muutosta seuraavalla ansiotasoindeksillä, joka muutettiin vuonna 1977 puoliväli-indeksiksi (sekä hintojen että ansiotason muutoksen osuus 50 %). Vuonna 1996 puoliväli-indeksi muutettiin taitetuksi indeksiksi, jossa hintojen muutos 65 vuotta täyttäneillä oli 80 prosenttia ja ansiotason muutos 20 prosenttia. Vuodesta 2005 lähtien taitettu indeksi alkoi koskea myös alle 65-vuotiaita.

ka asumismenojen kattaminen on omistusasunnossa asuvilla eläkeläisillä keskimäärin muita helpompaa (ks. luku 4 tässä kirjassa). Omistusasunnoissa asuvien vastauksissa kommentoitiin melko usein esimerkiksi pakollisten remontti- ja kunnossapitotöiden kustannuksia, joiden kattamisessa koettiin hankaluuksia. Tämä tuli esiin niin omakotitaloissa kuin asunto-osakeyhtiöissä asuvien vastauksissa. Jälkimmäisessä tapauksessa korostuivat muun muassa putkiremontit ja niiden aiheuttama yhtiövastikkeen nousu.

"Olemme miettineet useasti vuokralle menemistä. Ei rahat yksinkertaisesti riitä talossa tehtäviin remonteihin." (Nainen, 62, työkyvyttömyyseläke, tuloryhmä 2)

"Taloyhtiössämme tehtiin ns. putkiremontti vv.2015–2016. Yhtiön ottaman lainan osuus on kohdallani runsaat 35000 euroa, josta seurasi yhtiövastikkeen reilu korotus ja normaalin elintason huomattava pudotus." (Nainen, 82, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

Asumiskuluihin liittyvissä vastauksissa painottui jonkin verran myös pitkien välimatkojen merkitys.

Muutama vastaaja oli vaihtanut paikkakuntaa tai muuttanut kaupungista maaseudulle, sillä paikkakunnan vaihtaminen nähtiin yhtenä vaihtoehtona asumiskulujen pienentämiseksi. Joissakin vastauksissa tuotiin esiin myös auton tärkeys asioinnin kannalta ja samalla autosta aiheutuvat kulut.

"Olemme joutuneet vaihtamaan paikkakuntaa eläkkeelle jäännin jälkeen asumiskulujen pienentämiseksi. Lapset ym. ystävät jäivät toiselle paikkakunnalle." (Nainen, 60, osatyökyvyttömyyseläke, tuloryhmä 2)

Useissa vastauksissa asuinkustannusten koettiin nousseen viime vuosina nopeammin kuin eläkkeiden. Asumisen kalleuteen liittyen avovastauksissa kommentoitiin esimerkiksi vuokran, sähkön ja veden hinnan nousua. Lisäksi muutamassa avovastauksessa tuli esille varautuminen vanhuuteen muuttamalla esteettömään asuntoon. Omakotitalot ja hissittömät kerrostalot koettiin ongelmaksi vanhuusiällä, mutta taloudelliset rajoitteet saattoivat vaikeuttaa sopivaan asuntoon muuttamista. Joissakin vastauksissa tuli esiin myös yksinasumisen kalleus ylipäättään tai elämäntilanteen muutoksen myötä, esimerkiksi leskeksi jäämisen jälkeen tai puolison muuttaessa palvelutaloon.

*"Yksin elävä eläkeläinen on ihan oma selviytymistarina muihin verrattuna."
(Nainen, 66, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)*

Asumiskulujen korostuminen avovastauksissa ei ole yllättävää, sillä asumismenojen kattamisen vaikeus on eläkeläisillä lähes yhtä yleistä kuin terveydenhoito- tai lääkemenojen kattamisen vaikeus. Kyselyn perusteella lähes 30 prosenttia eläkeläisistä kokee vähintään jonkinlaisia vaikeuksia asumismenojen kanssa, vaikka suurimmalla osalla vaikeudet eivät näytä olevan kovin suuria (Ahonen ym. 2018, 39).

8.2.5 Yksityisten palveluiden ostaminen

Joissakin avovastauksissa tuotiin esiin, että yksityisten palveluiden ostaminen tai se, että niihin ei ollut varaa, heikensi vastaajan kokemaa taloudellista hyvinvointia. Tarve käyttää yksityisiä palveluita voi varsinkin pienempituloisilla vaikeuttaa merkittävästikin taloudellista hyvinvointia. Yksityisten palveluiden ostaminen ei kuitenkaan ollut kovin yleinen teema vastauksissa. Silti esimerkiksi yksityisten terveystalveluiden käyttö – josta ei lomakkeessa erikseen kysytty – nousi jonkin verran esiin. Yksityisiä terveystalveluita pidettiin usein tarpeellisina, mutta samalla tuotiin esiin niiden kalleus ja yhteys toimeentulovaikeuksiin tai se, ettei palveluiden ostamiseen ollut taloudellista mahdollisuutta. Muutamissa vastauksissa nostettiin esiin myös velkaantuminen yksityisten palveluiden hankkimisen vuoksi. Terveystalveluiden ostamisen lisäksi avovastauksissa kirjoitettiin myös kodin kunnossapitotöihin liittyvien palveluiden taloudellisesta merkityksestä.

"Olen 15 000€ + muut velat joutunut ottamaan ystäviltäni. (15 000 selkäleikkaus kun en päässyt julkiseen palveluun)" (Nainen, 56, osatyökyvyttömyyseläke, tuloryhmä 1)

"Esimerkinä 2 silmälääkärissäkäyntiä sekä pieni pakollinen toimenpide. Kustannus n. 950€, josta Kela korvasi vajaan 100 euroa. Kunnalliseen hoitoon pääsy olisi kestänyt puolisen vuotta. Odotus olisi haitannut elämää suunnattomasti (esim. autolla ajo)." (Nainen, 66, vanhuuseläke, tuloryhmä 3)

"Ei ole varaa siivouttaa tai muuta työtä teettää." (Nainen, 85, vanhuuseläke, tulot ei tiedossa)

"Remontointitarve hulevesiin liittyen. Ei taloudellista mahdollisuutta koska se olisi iso remontti." (Nainen, 67, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

Kyselyn perusteella eniten yksityisten palveluntuottajien apua oli käytetty remonteissa. Terveyspalveluiden ostaminen ei ollut vastausvaihtoehtona, koska vastausvaihtoehdot olivat sellaisia palveluja, joita voi saada myös epävirallisesti esimerkiksi sukulaisilta tai läheisiltä. Noin 17 prosenttia vastaajista oli ostanut remonttipalveluita, yhdeksän prosenttia kotitöihin ja kahdeksan prosenttia kodin laitteiden käyttöön liittyviä palveluita. Palveluiden ostamisessa oli merkittäviä eroja tuloryhmän mukaan (ks. liitekuvio L8.1). Yksityisten palveluiden käyttö oli sitä yleisempää, mitä korkeampaan tuloryhmään vastaaja kuului. Esimerkiksi kaikista pienituloisimmista (kotitalouden tulot alle 1 000 €/kk) noin kuusi prosenttia oli ostanut remonttipalveluita ja korkeimpaan tuloryhmään kuuluvista 27 prosenttia. Ainoastaan kuljetusten (esim. kauppaan, lääkäriin, harrastuksiin) kohdalla tilanne oli päinvastainen. Kaikista pienituloisimmista noin seitsemän prosenttia oli käyttänyt kuljetuspalveluita, kun keskimmaisessä ja ylimmässä tuloryhmässä näin vastanneiden osuus oli noin kolme prosenttia.⁶

8.2.6 Taloudellisen tuen ja käytännön avun antaminen

Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi myös läheisten taloudellinen tukeminen saattaa vaikuttaa omaan koettuun toimeentuloon, erityisesti pienituloisilla. Tämä tuli esiin joissakin avovastauksissa, vaikka kaiken kaikkiaan läheisten taloudellista tukemista kommentoitiin harvakseltaan. Joillakin lasten tukeminen näyttää kaventavan muita kulutusmahdollisuuksia, kun taas toiset harmittelivat, etteivät pienten tulojen vuoksi pysty auttamaan enempää.

"Autan lapsiani taloudellisesti. Siitä syystä ei ole varaa matkustella eikä juurikaan käyttää rahaa virkistykseen." (Nainen, 60, osatyökyvyttömyyseläke, tuloryhmä 2)

"Voi antaisin enemmänkin, jos pystyisi lapsille ja lapsenlapsillemme. Näillä tuloilla ei paljoo anneta." (Nainen, 56, osatyökyvyttömyyseläke, tuloryhmä 1)

⁶ Kyselylomakkeessa kysyttiin osana laajempaa monivalintakysymystä, oliko vastaaja ostanut palveluita yksityisiltä palveluntuottajilta viimeisen vuoden aikana. Vastausvaihtoehtoina olivat kotityöt, hoiva, kuljetukset, remontit tai kodin korjaukset, kodin laitteiden käyttö ja viranomaisten kanssa asioiminen. Tämän kysymyksen muita tuloksia (avun antaminen ja avun saanti) on raportoitu tämän kirjan luvussa 7, mutta yksityisiin palveluihin liittyviä jakamia ei ole raportoitu muualla (ks. liitekuvio L8.1).

Kyselyjen perusteella taloudellinen tukeminen kohdistuu pääasiassa omiin lapsiin tai lapsenlapsiin (ks. Danielsbacka ym. 2013 ja luku 7 tässä kirjassa), ja tämä näkyi myös avovastauksissa. Lisäksi taloudellisen tuen antaminen on yleisintä suurempituloisilla eläkeläisillä, mutta avun antajan toimeentulon näkökulmasta on huomionarvoista, että myöskään alimmassa tuloryhmässä (kotitalouden tulot alle 1 500 €/kk) läheisten taloudellinen tukeminen ei ole harvinaista. Joka neljäs tähän tuloryhmään kuuluvista on tukenut taloudellisesti lapsiaan tai lastenlapsiaan (ks. luku 7 tässä kirjassa).

Avovastauksissa läheisten auttaminen erilaisissa käytännön asioissa korostui huomattavasti taloudellista tukemista enemmän. Vastauksissa ei tuotu esiin, että käytännön avun antaminen vaikeuttaisi omaa taloudellista hyvinvointia. Monista mainituista auttamisen muodoista syntyy kuitenkin jonkinlaisia kustannuksia, joilla voi olla merkitystä toimeentulon kannalta varsinkin pienempituloisilla. Auttamisen kohteena mainittiin lasten ja lastenlasten lisäksi erityisesti puoliso ja omat vanhemmat.

"Kyselyssä kysytään avusta ym. lapsille, sukulaisille ym. Mutta ei puolisolalle annettavasta avusta tai tuesta. Vaikka tilanne ei ole vielä omaishoitoa vaativa, vaatii puolisosta huolehtiminen kuitenkin paljon voimavaroja ja tukea ja kuljetuksia." (Mies, 85, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Hoidan 93-vuotiaan palvelutalossa asuvan äitini kaikki raha-asiat, laskujen maksut, viranomaisyhteydet (KELA) (...) sekä yhteydenpidon palvelutalon henkilökuntaan. Huolehdin myös vaatehuollosta. Kaikki ilman korvausta." (Nainen, 72, vanhuuseläke, tuloryhmä 3)

"Kolmivuorotöissä käyvien lapsen lasten hoitaminen (myös yöhoitoa) ja harastuksiin kuljettaminen." (Nainen, 68, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

8.3 Koettua toimeentuloa helpottavat tekijät

Vaikka suurimmassa osassa avovastauksista kommentoitiin toimeentulovaikeuksia tai eläkkeen riittämättömyyttä, noin joka kymmenennessä vastauksessa tuotiin selkeästi esiin tyytyväisyyttä taloudelliseen tilanteeseen. Lisäksi joissakin vastauksissa nostettiin esiin sekä tyytyväisyyttä että toimeentulohuolia. Tyytyväisyydestä kirjoitettaessa korostuivat erityisesti sellaiset tekijät kuin taloudellisen ja käytännön avun saaminen läheisiltä, hyvä terveys, säästäväinen elämäntapa ja lisäksi työssäkäynti eläkkeen rinnalla. Joissakin vastauksissa mainittiin myös velattomuus yleisesti, velaton asunto tai esimerkiksi saatu perintö taloudellista tilannetta helpottavana tekijänä.

8.3.1 Taloudellisen tuen ja käytännön avun saaminen – puolison merkitys

Kyselyn perusteella taloudellisen tuen saaminen läheisiltä tai muilta on harvinaista eläkeläisten keskuudessa, mutta yleisimmin taloudellista apua saavat taloudellisesti tyytymättömimmät ja ne, joilla on toimeentulovaikeuksia (ks. luku 7 tässä kirjassa).⁷ Taloudellisen tuen saamisen harvinaisuus näkyi myös avovastauksissa. Puolisolta saatu taloudellinen tuki kuitenkin korostui monissa vastauksissa, mikä saattaa heijastella osin sitä, että kyselyssä ei suoraan kysytty puolisolta saadusta avusta.

"Pärjätään ihan hyvin niin kauan, kun meitä on kaksi. Autetaan toisiamme tarpeen mukaan. Yhdellä eläkkeellä olisi vaikeuksia." (Nainen, 77, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

Avovastauksissa puolison tulojen ja kotitalouden koon merkitystä kuvattiin monella tavalla. Useassa vastauksessa korostui riippuvuus puolison tuloista, jota ei selvästikään nähty pelkästään myönteisenä asiana, sillä myös riippuvuuden aiheuttama epävarmuutta ja mahdollista kielteistä merkitystä puolisoiden välisille suhteille tuotiin esiin.

"Olen takuueläkkeellä, joten olen täysin puolison tuloista riippuvainen tässä elämän vaiheessa." (Mies, 66, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Pienipalkkaisena naisena eläke jää pieneksi. Riippuvaisuus miehen tuloista tulee vielä suuremmaksi kuin aktiiviyöaikana. Tällä seikalla saattaa olla suuriakin vaikutuksia eläkkeellä olevien puolisojen keskinäisille suhteille. Tasa-arvolla on siis pitkälle meneviä, koko elämän ajan kestäviä seurauksia." (Nainen, 65, vanhuuseläke, tuloryhmä 3)

"Olen hoitanut kaikki kolme lasta kouluikään asti itse kotona. Nyt on tilanne se, että työeläke jäi erittäin pieneksi, alle 500 euroa johon saan kelan eläkettä alle 400 euroa, joten näillä eläkkeillä ei juhlita ei käydä ravintoloissa syömässä! Ilman puolison eläkettä rahat ei riittäisi mihinkään!" (Nainen, 71, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

7 Nämä tulokset ovat samansuuntaisia kuin aiemmissa tutkimuksissa, vaikka täysin vertailukelpoista aineistoa ei ole ollut käytössä. Vuonna 2012 tehdyssä kyselyssä (Danielsbacka ym. 2013; ks. myös Haavio-Mannila ym. 2009) suurten ikäluokkien edustajista, joista 57 prosenttia oli vastaushetkellä eläkeläisiä, kolme prosenttia oli saanut taloudellista tukea omilta lapsiltaan kyselyä edeltävän vuoden aikana. Lisäksi sisariltaan ja ystäviltään taloudellista tukea oli saanut noin kaksi prosenttia suurista ikäluokista. Saatu tuki oli kuitenkin enimmäkseen alle 250 euroa vuodessa.

Tässä yhteydessä korostui myös joko huoli tulevasta tai kokemus jo tapahtuneesta elämäntilanteen muutoksen vaikutuksesta toimeentuloon.

"Pariskuntana (suht. terveinä, ei vielä kovin ikääntyneinä) asuessamme, tilanne elämässäni sekä taloudellisesti, että arkiaskareiden suhteen on hyvä. Jos toinen meistä sairastuu vakavasti, tilanne muuttuu oleellisesti." (Mies, 68, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

"60-vuotissyntymäpäivänä avioeropaperit loksasti postiluukkuun. (...) Olin ollut kotiäitinä ja meillä oli yhteinen eläketurva. (...) Joten talouteni romahti täysin." (Nainen, 70, vanhuuseläke, tuloryhmä ei tiedossa)

Vaikka kotitalouden tulot olisivat kohtuullisen suuret, kokemus omasta toimeentulosta voi olla vaihtelevaa riippuen puolisoiden välisistä käytännöistä raha-asioissa. Joissakin vastauksissa korostui se, että puolisoiden rahankäyttö voi olla hyvinkin eriytynyttä. Puolisoilta saatetaan esimerkiksi joutua lainaamaan rahaa samaan tapaan kuin kotitalouden ulkopuoliselta tuttavalta. Tällaisia seikkoja ei yleensä tutkimuksissa huomioida, sillä toimeentuloa lähestytään usein koko kotitalouden näkökulmasta, kuten tässäkin kyselyssä. Puolison tulot ovat usein taloudellista hyvinvointia helpottava tekijä, mutta tilanne saattaa olla myös huomattavasti monimutkaisempi.

"Puoliso tarkka, pitää kirjassa merkinnät yhteisistä menoista, puoliksi kaikki. Omat rahat kulutan." (Nainen, 63, osatyökyvyttömyyseläke, tuloryhmä 2)

"Tuntui ihan siltä, kun tätä täytin, että tuloihin verrattuna meidän taloudessa pitäisi mennä hyvin, mutta kun on liitossa paljon ristiriitoja ja riitaa rahasta ja kaikesta niin elämä on välillä todella vaikeaa. Mutta luulen että tällaisia talouksia on muitakin. Tosin se ei minua lohduta yhtään." (Nainen, 63, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

"Tällä hetkellä pärjäämme taloudellisesti ihan hyvin, kun mieheni on vielä töissä. Oma työkyvyttömyyseläkkeeni ei tosin riitä kunnolla omiin menoihin, vaan joudun usein lainaamaan mieheltäni rahaa, jonka maksan seuraavassa kuussa takaisin. Lääkkeitä joudun ostamaan usein luottokortillani. Muutaman vuoden päästä, kun mieheni jää eläkkeelle, taloudellinen tilanteemme kiristyy huomattavasti." (Nainen, 56, työkyvyttömyyseläke, tuloryhmä 3)

Myös käytännön avun saamisessa puolison roolia painotettiin muiden läheisten avun rinnalla, mutta ei aivan yhtä paljon kuin puolison taloudellista tukea tai

puolison tulojen merkitystä. Vaikka käytännön apu ei ole suoraa taloudellista tukea, se saattaa vaikuttaa taloudelliseen toimeentuloon vähentämällä tarvetta ostaa palveluita ulkopuolisilta. Puolison apu koettiin merkityksellisenä erityisesti silloin, kun terveysongelmat rajoittivat mahdollisuuksia toimia arjessa.

"Me pärjäämme kahdestaan hyvin. Lapset auttaa tarvittaessa ja minä lapsia siinä missä voin. Huomisesta emme tiedä, eikä meillä ole hätää. Emme tarvitse työvaatteita, syömmme vähän, emmekä muutenkaan paljon kuluta. Molemmat olemme sairaita, mutta me emme valita. Yksin emme ehkä pärjäisi. Minä olen miehelle kädet. Mies minulle silmät. Ei vanha paljoa tarvii." (Nainen, 62, työkyvyttömyyseläke, tuloryhmä 1)

"Ikääntyminen ja sairauksien aiheuttamat vaivat heikentävät jaksamista ja selviämistä jokapäiväisistä askareista. Niin kauan kun puoliso on nykyisen kuntoinen, selvittää yhdessä eteenpäin." (Nainen, 77, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

"Ilman tukiverkon apua emme avomieheni kanssa pärjäisi!" (Nainen, 60, työkyvyttömyyseläke, tuloryhmä 2)

Samoin kuin taloudellisen tuen kohdalla, tässä kyselyssä ei kysytty erikseen puolisolta saadusta käytännön avusta. Avovastauksissa näkynyt puolison merkityksen korostuminen käytännön asioissa on kuitenkin tullut esiin aiemmissa tutkimuksissa. Esimerkiksi 2000-luvun alun aineistoon perustuvassa kyselytutkimuksessa (Blomgren ym. 2006) 70 vuotta täyttäneiden joukossa noin joka neljäs puolison kanssa asuva kertoi saaneensa toistuvaa apua puolisoltaan "tavallisissa toimissa" (esim. kodinhoito, peseytyminen, kaupassakäynti) toimintakyvyn heikkenemisen takia.

8.3.2 Hyvä terveys ja muut koettua toimeentuloa helpottavat tekijät

Monissa avovastauksissa kommentoitiin oman tai läheisten terveysongelmien vaikeuttavan taloudellista tilannetta, mutta jos terveys oli hyvä, sen merkitystä painotettiin taloudellisen hyvinvoinnin keskeisenä osatekijänä.

"Olen melko tyytyväinen nykyiseen elämäntilanteeseeni. Niin kauan kun saan olla terveenä liikuntakykyisenä ja tämä nuppi pelaa." (Nainen, 71, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Tulen hyvin toimeen, koska en matkustele enkä sairastele (vielä)" (Nainen, 75, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

Pienituloisten eläkeläisten keskuudessa yksi tärkeä koettua toimeentuloa helpottavista tekijöistä oli tietynlainen sopeutuminen tilanteeseen säästäväisen elämäntavan avulla. Säästäväisyyttä toimeentuloa helpottavana tekijänä korostavissa vastauksissa on kiinnostavaa, että niissä tuotiin usein esiin myös hyvän terveyden merkitystä.

"Rahat riittävät kun on tarkka, ei turhuuksia ja on pysynyt terveenä myös mies." (Nainen, 66, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

"Tulen toimeen pienellä eläkkeelläni hyvin. Yritän käyttää rahani viisaasti. Harkitsen ostokset etukäteen esim. ostan ruokani tarjouksista. Mikäli se on mahdollista. Syön vain kasvisruokaa. Olen ollut myös terveenä. Kiitos taivaan isän!" (Nainen, 74, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

"Kun on oppinut elämään pienten tulojen kanssa, niin pärjää melko hyvin sillä rahalla mikä on käytettävissä. Terveys on ollut hyvä, joten sekin helpottaa elämistä." (Nainen, 80, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

Joissakin vastauksissa mainittiin myös säästöt tai saatu perintö, velattomuus ja erityisesti velaton asunto tai jopa asunnosta saadut myyntivoitot tyytyväisyyttä parantavina tekijöinä. Tällaisissa vastauksissa oli myös useampi alimpaan tuloryhmään kuuluva henkilö, sillä taloudellinen hyvinvointi ei näissä tapauksissa nojaa niin vahvasti tuloihin kuin muilla.

"Kun olimme 50-vuotiaita, olimme töissä mutta oli asuntovelkaa, autovelkaa ja lapset asuivat (2) kotona. Tiukkaa oli, nyt pärjäämme paljon paremmin eläkkeellä ollessa. Ei ole velkoja (...)." (Nainen, 68, vanhuuseläke, tuloryhmä 3)

"On erittäin tärkeää, että otatte huomioon sellaisen asian, että minä olen saanut suurta taloudellista hyötyä myymällä (...) sellaisen asuintaloni, jonka tontin hinta on moninkertaistunut asemakaavan tulon ja (...) seudun yleisen hintakehityksen takia. Taloudellinen asemani olisi muuten huomattavasti heikompi." (Mies, 73, vanhuuseläke, tuloryhmä 1)

Lisäksi huomionarvoista on se, että säästöjen rinnalla muunlaista lisäturvaa, esimerkiksi vapaaehtoisia eläkevakuutuksia, ei juuri tuotu esiin toimeentuloa hel-

pottavana tekijänä. Tämä havainto sopii yhteen sen kanssa, että vapaaehtoinen lisäturva on Suomessa vähäistä, eikä säästäminen tai vakuuttaminen vanhuuden varalle ole 2010-luvulla lisääntynyt (Ahonen & Liukko 2016). Esimerkiksi uusien yksilöllisten eläkevakuutusten ja eläkesäästämiseen sidottujen pitkäaikaissäästötilien myynti on tiukkojen ehtojen takia ollut viime vuosina lähes olematonta (Liukko 2014).

Myös eläkkeen rinnalla työskentely mainittiin joissakin vastauksissa taloudellista hyvinvointia helpottavana tekijänä. Tämä teema tuli esiin enimmäkseen osatyökyvyttömyyseläkeläisillä, mutta myös muutamat vanhuuseläkkeen riittämättömäksi kokeneista kertoivat jatkaneensa eläkkeellä työskentelyä turvataksaan taloudellista tilannettaan, selviytyäkseen menojen kattamisesta tai pitääkseen yllä mielekästä tekemistä (työssäkäynnistä eläkkeen rinnalla ks. tarkemmin luku 6 tässä kirjassa).

"Työssäkäyntini antaa mahdollisuuden pitää mökin. Tarvitsen kaikki tulot pakollisten menojen hoitoon." (Nainen, 56, osatyökyvyttömyyseläke, tuloryhmä 2)

"Oma eläkkeeni on pieni, mutta miehen eläke ja satunnaiset ansiotulot mahdollistavat riittävät rahavarat ja säästeliäästi eläen." (Nainen, 74, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

"Käyn töissä siksi, että tulee kevyt lasku eläkkeelle. Myös tulee hieman lisäansiota. Parempi töissä kun kapakassa." (Mies, 66, vanhuuseläke, tuloryhmä 2)

8.4 Lopuksi

Avovastauksissa korostuivat erilaiset talousvaikeudet ja nykyiseen tai tulevaan toimeentuloon liittyvät huolet. Vastajaat toivat esiin muun muassa kulutuksesta tinkimistä, eläketurvan riittämättömyyttä sekä asumisen ja yksityisten palveluiden kalleutta. Nämä asiat tulivat selkeästi esiin myös kyselyn määrällisissä tuloksissa (Ahonen ym. 2018). Avovastauksissa oli kuitenkin myös useita sellaisia teemoja, joita ei sivuttu monivalintakysymyksissä. Tähän kategoriaan voidaan sisällyttää oman eläkkeen riittämättömyys riippumatta kotitalouden tai puolison tuloista, pettymys toteutuneeseen eläkkeen tasoon ja erilaiset epäoikeudenmukaisuuden kokemukset, huoli kulujen noususta tuloja nopeammin sekä velkaantumisen. Monet näistä teemoista ovat tuttuja aiemmista ikääntyneiden toimeentulokokemuksista ja köyhyyttä käsittelevistä laadullisista tutkimuksista, joissa on

korostunut esimerkiksi välttämättömyysmenoista tai muusta kulutuksesta karsiminen (ks. esim. Scharf ym. 2006; Tedre 2008; Tervämäki 2015; Sironen 2016).

Aineistossa oli kuitenkin myös taloudellisesta tyytyväisyydestä kertovia kommentteja, vaikka tästä puolesta puhuttiinkin huomattavasti vähemmän kuin toimeentulohuolista. Näissä vastauksissa keskeisellä sijalla oli taloudellisen tuen ja käytännön avun saaminen erityisesti puolisolta ja jonkin verran myös muilta läheisiltä, hyvä terveys ja säästäväinen elämäntapa sekä esimerkiksi säästöt tai velattomuus.

Lisäksi osa vastauksissa esiintyneistä teemoista oli sellaisia, jotka tilanteesta riippuen kuvattiin joko taloudellista hyvinvointia helpottavina tai sitä vaikeuttavina tekijöinä. Tällaisiin alateemoihin lukeutuu ensinnäkin terveyteen liittyvät kysymykset sisältäen oman tai läheisten terveydentilan. Terveyteen ja terveydenhoitoon liittyviä kommentteja oli yli 200 vastauksessa, ja terveys voidaan lukea yleisimmäksi toimeentulovaikeuksiin liitetystä teemoista. Näissä vastauksissa korostuivat erilaisten terveysongelmien ja niiden toimeentulovaikutusten kuvaaminen. Lisäksi monissa vastauksissa tuli esiin julkisten terveyspalvelujen pitkät jonot ja siitä syntyvä koettu tarve käyttää kalliita yksityisiä palveluita. Terveiden korostuminen ei ole yllättävää, sillä tutkimusten mukaan terveyden merkitys elämänlaadun ja toimeentulokokemusten tärkeänä osatekijänä on keskeinen eläkeläisillä ja vanhemmissa ikäryhmissä (Palomäki 2009; Vaarama ym. 2014, 134; Ahonen ym. 2018). Lisäksi terveyden korostuminen liittyy siihen, että avokysymykseen vastanneiden joukossa oli huomattavan paljon erityisesti osatyökyvyttömyyseläkkeellä olevia henkilöitä. Useampi kuin joka neljäs vastaaja oli joko osa- tai täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä, ja terveyskysymyksiä kommentoivista vastaajista noin 40 prosenttia oli jommallakummalla työkyvyttömyyseläkkeellä.

Muita vastaavia alateemoja, jotka saattoivat olla joko taloudellista hyvinvointia vaikeuttavia tai helpottavia tekijöitä, olivat asumisen kustannukset ja sosiaaliset suhteet (erityisesti avun antaminen ja saaminen). Asumisen kalleus ja esimerkiksi remonttikulut olivat keskeinen aihe asumista käsittelevissä vastauksissa. Tämän vuoksi asumista on tässä artikkelissa tarkasteltu erityisesti toimeentuloa vaikeuttavien tekijöiden yhteydessä. Sosiaalisten suhteiden osalta vastauksissa korostui puolison taloudellinen merkitys toimeentulon kannalta ja lisäksi läheisiltä saatu käytännön apu, vaikka jälkimmäistä ei usein yhdistetty suoraan taloudellisen toimeentulon helpottumiseen. Tämä havainto muistuttaa siitä, että käytännön avun merkitystä toimeentulolle ei ole helppoa arvioida tutkimuksissa. Käytännön avun ohella tämä koskee kuitenkin myös taloudellista tu-

kea (ks. Niemelä 2005; ks. myös luku 7 tässä kirjassa). Lisäksi on syytä korostaa, että sosiaalisten suhteiden suuri merkitys nousi eläkeläisten keskuudessa voimakkaasti esiin myös yleisemmin kuin pelkästä taloudellisesta näkökulmasta. Sosiaaliset suhteet olivat avovastauksissa kolmanneksi yleisin laajempi teema terveyden ja asumisen jälkeen. Hieman yli 100 vastauksessa sivuttiin tavalla tai toisella sosiaalisia suhteita ja noin 130 vastauksessa asumista.

Kaiken kaikkiaan avovastaukset täydentävät ja syventävät kyselyn tuloksia ja tuovat esiin sellaisiakin asioita, joita kyselyssä ei kysytty. Tästä näkökulmasta tämän artikkelin keskeinen kontribuutio on, että eläkeläisten taloudellista hyvinvointia tarkasteltaessa etenkin puolison taloudellinen tilanne ja siihen olennaisesti liittyen suhde puolisoon, on syytä ottaa huomioon. Yleensä puolison ja muiden perheenjäsenten merkitys pyritään huomioimaan tutkimuksissa keskittymällä kotitalouden skaalattuihin tai ekvivalenttituloihin (ks. esim. Rantala & Riihelä 2017; Ahonen ym. 2018). Tällöin ei kuitenkaan pystytä tavoittamaan kotitalouksien sisäisen dynamiikan ja perheenjäsenten välisten suhteiden merkitystä yksilöiden toimeentulolle. Raha-asioiden on todettu olevan yleinen riidant aihe parisuhteissa, ja äärimmillään voidaan puhua taloudellisesta väkivallasta (Kaittila 2017). Tämän kyselyn avovastauksissa rahakonfliktit eivät olleet erityisen yleinen teema, mutta silti vastauksissa ilmeni havainnollisesti, kuinka eri kotitalouksissa puoliset jakavat talouttaan hyvin eri tavoin (ks. esim. Pahl 1995). Kotitalouden tulot eivät välttämättä kerro yksittäisen henkilön omasta toimeentulosta tai koetusta taloudellisesta hyvinvoinnista.

Puolison merkityksen ohella toinen olennainen avovastauksista kumpua va huomio on se, että nykyisen tilanteen lisäksi osassa vastauksista oltiin huolissaan erityisesti tulevasta toimeentulosta jonkin epätoivotun elämäntilanteen muutoksen myötä. Esimerkiksi juuri riippuvuus puolison toimeentulosta ja siihen liittyen huoli puolison sairastumisesta tai kuolemasta oli tyypillinen tulevaisuuteen suuntautuva näkökulma. Tulevaisuudesta huolehtiminen sekä – osin siihen kietoutuen – taloudellinen suhde puolisoon olivat sellaisia teemoja, joita kyselyssä ei olisi tullut esiin ilman avovastauksia. Monivalintakysymyksissä painopiste oli nykyhetkessä ja menneessä (edelliset 12 kuukautta), mutta avovastausten myötä aikaperspektiivi laajentui huomattavasti. Nykytilanteen lisäksi myös tulevaisuuteen liittyvien toimeentulohuolien kartoittaminen on tärkeää, sillä monilla eläkeläisillä toimeentulon riittämättömyys saattaa korostua vasta myöhemmällä iällä, kun hoiva- ja terveydenhoitokulut nousevat.

Lähteet

Ahonen, K. & Liukko, J. (2016) Yksityinen säästäminen eläkeaikaa varten – mahdollisuus vai tarve? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 3/2016: Helsinki.

Ahonen, K. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (2018) Eläkeläisten toimeentulokokemukset 2017. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 3/2018: Helsinki.

Blomgren, J. & Martikainen, P. & Martelin, T. & Koskinen, S. (2006) Ikääntyneiden saama epävirallinen ja virallinen apu Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 71 (2): 167–178.

Danielsbacka, M. & Tanskanen, A. & Hämäläinen, H. & Pelkonen, I. & Haavio-Mannila, E. & Rotkirch, A. & Karisto, A. & Roos, J. P. (2013) Sukupolvien vuorovaikutus: Auttaminen ja yhteydenpito suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja, Väestöliitto: Helsinki.

Dominy, N. & Kempson, E. (2006) Understanding older people's experiences of poverty and material deprivation. Department for Work and Pensions Research Report No 363. Leeds: Corporate Document Services.

Haapola, I. (2017) Tarve, alttius vai kyky? Eläkeikäiset päijäthämäläiset terveystalvelujen käyttäjinä. Gerontologia 31 (1): 3–20.

Haapola, I. & Karisto, A. & Fogelholm, M. (2013) (toim.) Vanhuusikä muutoksessa. Ikihyvä Päijät-Häme -tutkimuksen tuloksia 2002–2012. Päijät-Hämeen sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymä: Lahti.

Haapola, I. & Karisto, A. & Seppänen, M. (2012) Ikääntyvien köyhyys ja sen heijastumat hyvinvointiin. Teoksessa Forssén, K. & Roivainen, I. & Ylinen, S. & Heimonen, J. (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. UNIPress: 275–300.

Haavio-Mannila, E. & Majamaa, K. & Tanskanen, A. & Hämäläinen, H. & Karisto, A. & Rotkirch, A. & Roos, J. P. (2009) Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia, Kelan tutkimusosasto: Helsinki.

Hill, K. & Sutton, L. & Hirsch, D. (2011) Living on a low income in later life. Age UK: London.

KAA 4/2016 vp (2016) Työeläkeindeksin palauttaminen takaisin palkkatasoindexiksi. Kansalaisaloite. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/KAA_4+2016.aspx.

Kaittä, A. (2017) Rahakonfliktit ja taloudellinen väkivalta parisuhteissa. Turun yliopisto: Turku.

Kalluinen, J. (2018) Eläkkeensaajan vero- ja ostovoimakehitys 2000-luvulla. Veronmaksajat: Helsinki.

Kautto, M. & Palomäki, L.-M. & Rantala, J. & Tuominen, E. (2009) Eläkeläisten tulot ja kokemukset toimeentulosta. Yhteiskuntapolitiikka 74 (3): 290–302.

Knuuti, J. & Ritola (2018) Kokonaiseläke 2018. Katsaus työeläkkeen, kansaneläkkeen ja verotuksen määräytymiseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 1/2018: Helsinki.

Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (2017) (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki.

Laihiala, T. (2019) Eläkeläiset hyväntekeväisyysruoka-avun asiakkaina. Ilmestyy Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä.

Linnanvirta, S. (2014) Yksin asuvien kansaneläkeläismiesten taloudellinen ja sosiaalinen turva. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 130. Kela: Helsinki

Liukko, J. (2014) Vakuutusyhteiskunta tänään – julkisen ja yksityisen rajankäyntiä. Hyvinvointikatsaus 2/2014: 29–35.

Liukko, J. (2016) Mikä lisää ja mikä vähentää luottamusta eläketurvaan? Yhteiskuntapolitiikka 81 (3): 313–322.

Niemelä, M. (2005) Sukulaisten ja ystävien taloudellinen apu – tärkeä osa huonoosaisten toimeentuloa? Yhteiskuntapolitiikka 70 (4): 417–420.

Pahl, J. (1995) His money, her money: Recent research on financial organisation in marriage. *Journal of Economic Psychology* 16 (3): 361–376.

Palomäki, L.-M. (2009) Mitkä tekijät selittävät pienituloisten eläkeläisten toimeentulokokemusten eroja? Yhteiskuntapolitiikka 74 (5): 542–553.

Palomäki, L.-M. (2013) Suomalaisten mielipiteet eläkkeiden ja sosiaali- ja terveyspalvelujen riittävydestä eläkeaikana. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 4/2013: Helsinki.

Palomäki, L.-M. (2018) Pensioners' subjective economic well-being in European countries: Comparisons behind the income satisfaction paradox. Finnish Centre for Pensions, Studies 4/2018: Helsinki.

Rantala, J. & Kuivalainen, S. & Nyman, H. & Lampi, J. (2017) Eläkkeiden reaalin kehitys. Teoksessa Kuivalainen, S. & Juha Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (2017) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki: 59–87.

Rantala, J. & Riihelä, M. (2017) Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo. Teoksessa Kuivalainen, S. & Juha Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (2017) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki: 89–117.

Rissanen, S. & Ylinen, S. (2014) Elderly poverty: risks and experiences – a literature review. *Nordic Social Work Research* 4 (2): 144–157.

Scharf, T. & Bartlam, B. & Hislop, J. & Bernard, M. & Dunning, A. & Sim, J. (2006) *Necessities of Life. Older people's experiences of poverty.* London: Help the Aged.

Savela, O. (2018) Köyhyysrajalla hinnat ovat nousseet enemmän. *Tieto & trendit* 3.5.2018.

Sironen, A. (2016) Ikääntyvälläkin lupa elää: köyhyyden syyt ja vaikutukset ikääntyvän elämässä. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.

Tedre, S. (2008) Puute ja nälkä vanhuudessa. Teoksessa Hänninen, S. & Karjalainen, J. & Lehtelä, K.-M. & Silvasti, T. (toim.) *Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa.* Stakes: Helsinki.

Tervämäki, R. (2015) *Vara elää: ikäihmisten kokemuksia köyhyydestä ja oikeudenmukaisuudesta.* Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.

Vaalavuo, M. (2018a) Sosiaali- ja terveyspalveluiden merkitys eläkeläisten toimeentulolle. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2/2018: Helsinki.

Vaalavuo, M. (2018b) Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen kohdentuminen, vaikutukset ja oikeudenmukaisuus. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 30/2018. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki.

Vaarama, M. & Mukkila, S. & Hannikainen-Ingman, K. (2014) 80 vuotta täyttäneiden elämänlaatu ja elinolot. Teoksessa Vaarama, M. & Karvonen, S. & Kestilä, L. & Moisio, P. & Muuri, A. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2014. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos:* Helsinki.

Vaarama, M. & Siljander, E. & Luoma, M.-L. & Meriläinen, S. (2010a) *Suomalaisten kokema elämänlaatu nuoruudesta vanhuuteen.* Teoksessa Vaarama, M. & Moisio, P. & Karvonen, S. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos:* Helsinki.

Vaarama, M. & Siljander, E. & Luoma, M.-L. & Meriläinen, S. (2010b) 80 vuotta täyttäneiden koettu elämänlaatu. Teoksessa Vaarama, M. & Moisio, P. & Karvonen, S. (toim.) Suomalaisen hyvinvointi 2010. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.

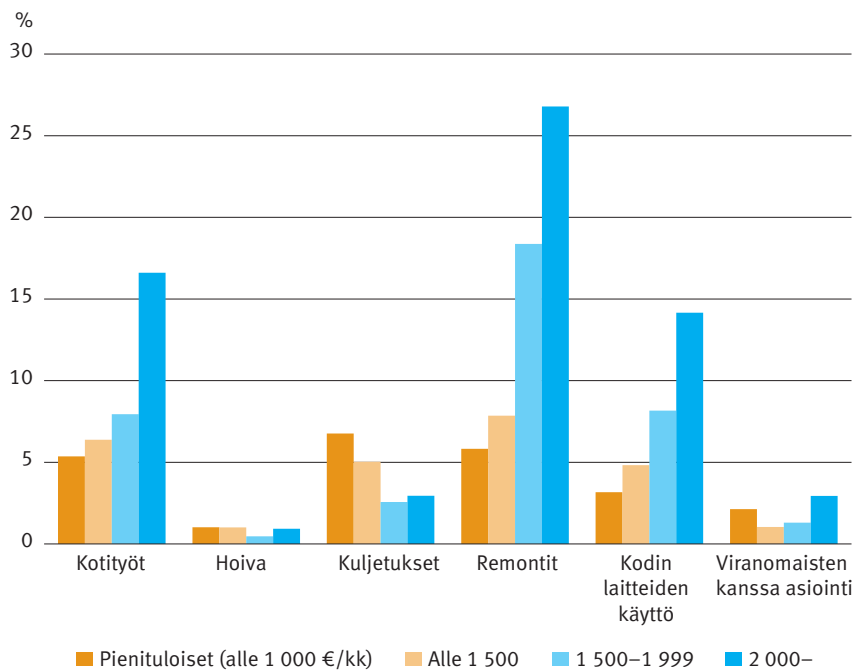
Van Aerschot, L. (2014) Vanhusten hoiva ja eriarvoisuus. Sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys avun saamiseen ja palvelujen käyttöön. Tampereen yliopisto: Tampere.

Ylinen, S. & Rissanen, S. (2012) Vanhuusköyhyyden kokemus – sosiaalityön tulkintaa. Teoksessa Forssén, K. & Roivainen, I. & Ylinen, S. & Heimonen, J. (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. UNIpress: 301–326.

Liite

Liitekuvio L8.1.

Yksityisiltä palveluntuottajilta ostetut palvelut kotitalouden tulojen (€/kk) mukaan viimeisen 12 kuukauden aikana, prosenttia vastanneista.

LIITTEET

Liite 1

Painokertoimilla korjattu tutkimusaineisto keskeisten taustamuuttujien mukaan, prosenttia ja lkm

	%	Lkm		%	Lkm
Sukupuoli			Kotitalouden tulot (€/kk)		
Mies	46,1	1 250	-1 000	12,3	312
Nainen	53,9	1 659	1 000-1 500	24,6	667
Kaikki	100,0	2 909	1 500-2 000	35,5	1 009
Ikä			2 000-	27,6	829
-64	12,7	720	Kaikki	100,0	2 817
65-74	55,4	1 394	Eläke (€/kk)		
75-	31,9	795	-999	17,5	719
Kaikki	100,0	2 909	1 000-1 499	32,3	869
Siviilisääty			1 500-1 999	23,4	621
Avio- tai avoliitto	64,5	1 887	2 000-2 499	12,8	333
Eronnut	13,0	377	2 500-	14,1	367
Leski	13,6	352	Kaikki	100,0	2 909
Naimaton	8,9	246	Omaisustulojen merkitys toimeentulossa		
Kaikki	100,0	2 862	Vähäinen	30,9	858
Kotitalouden koko			Kohtalainen	8,0	220
2 tai useampi	66,1	1 935	Suuri	2,3	67
Yksi	33,9	938	Ei ole	58,8	1 702
Kaikki	100,0	2 873	Kaikki	100,0	2 847
Lasten lkm			Koettu terveys		
1 lapsi	17,7	524	Hyvä	12,3	319
2-3 lasta	59,0	1 724	Melko hyvä	31,0	853
4- lasta	8,5	246	Kohtalainen	40,6	1 207
Ei lapsia	14,7	415	Melko huono	13,6	410
Kaikki	100,0	2 909	Huono	2,6	85
Asumismuoto			Kaikki	100,0	2 874
Omistus	74,3	2 183	Asuinkunnan tyyppi		
Osaomistus/asumisoikeus	3,6	102	Kaupunkimaiset kunnat	64,3	1 874
Vuokra	13,6	398	Taajaan asutut kunnat	18,0	534
Muu	8,5	226	Maaseutumaiset kunnat	17,7	501
Kaikki	100,0	2 909	Kaikki	100,0	2 909
Koulutusaste					
Perusaste	39,1	1 017			
Keskiaste	34,3	1 092			
Alempi korkea-aste	19,7	596			
Ylempi korkea-aste	6,9	204			
Kaikki	100,0	2 909			

Liite 2

Tulojen ryhmittely kolmeen tuloluokkaan neliöjuuri-skaalauksen jälkeen

	Kotitalouden nettotulot (€/kk)	1 hlö		2 hlöä		3 hlöä		4 hlöä		5 hlöä		Lkm
		1.00	1.41	1.73	2.00	2.24						
1	alle 1 000	0	999	0	709	0	577	0	500	0	446	
2	1 000–1 499	1 000	1 499	709	1 063	578	866	500	750	446	669	
3	1 500–1 999	1 500	1 999	1 064	1 418	867	1 155	750	1 000	670	892	
4	2 000–2 499	2 000	2 499	1 418	1 772	1 156	1 445	1 000	1 250	893	1 116	(312)
5	2 500–2 999	2 500	2 999	1 773	2 127	1 445	1 734	1 250	1 500	1 116	1 339	
6	3 000–3 499	3 000	3 499	2 128	2 482	1 734	2 023	1 500	1 750	1 339	1 562	979
7	3 500–3 999	3 500	3 999	2 482	2 836	2 023	2 312	1 750	2 000	1 563	1 785	
8	4 000–4 499	4 000	4 499	2 837	3 191	2 312	2 601	2 000	2 250	1 786	2 008	1 009
9	4 500–4 999	4 500	4 999	3 191	3 545	2 601	2 890	2 250	2 500	2 009	2 232	
10	5 000–	5 000		3 546		2 890		2 500		2 232		829

Kotitalouden jäsenten yhteenlasketut nettotulot oli kyselylomakkeessa luokiteltu kymmeneen luokkaan. Ylimmän luokan nettotulojen alarajaksi lomakkeessa oli määritelty 5 000 euroa kuukaudessa. Koska kotitaloudet ovat eri kokoisia, kotitalouden tulot yhteismitallistettiin käyttämällä skaalatekijää. Skaalatekijänä on käytetty Atkinsonin (1970) neliöjuurta, missä kotitalouden yhteenlasketut tulot jaetaan kotitalouden henkilöiden lukumäärän neliöjuurella.

Menetelmä eroaa lopputuloksen kannalta jonkin verran tällä hetkellä ehkä yleisimmin käytössä olevasta OECD:n modifioidusta ekvivalenssiskaalasta (taulukko L2.1). Aikuistalouksien kohdalla neliöjuurella saadaan hieman suuremmat kotitalouden ekvivalenttitulot kuin OECD:n modifioidulla skaalalla. Erot ovat sitä suuremmat, mitä enemmän kotitaloudessa on aikuisjäseniä. Lapsiperheiden tapauksessa ekvivalenttitulot ovat melko samat. Neliöjuurimenetelmässä ei oteta huomioon kotitalouden jäsenten ikää toisin kuin OECD:n modifioidussa skaalassa, missä ensimmäinen aikuinen saa painon 1, toinen aikuinen painon 0,5 ja kotitalouden alle 13-vuotiaat lapset painon 0,3. Koska aineistossa valtaosa kotitalouksista oli yhden tai kahden hengen talouksia, ero eri skaalatekijöiden välillä on pieni.

Taulukko L2.1.

Eri skaalatekijät kotitalouden koon ja ikärakenteen mukaan.

Kotitalouden aikuisten lkm	Skaalatekijä		Lkm
	neliöjuuri	OECD mod.	
1	1,00	1,00	938
2	1,41	1,5	1 819
3	1,73	2,0	99
4	2,00	2,5	10
5	2,24	3,0	7
Kotitalous, aikuisia + lapsia			
1 + 1	1,41	1,3	
2 + 1	1,73	1,8	
2 + 2	2,00	2,1	
2 + 3	2,24	2,4	

Liite 3

Kyselylomake

LOMAKKEEN TÄYTTÖOHJEET

Vastatkaa merkitsemällä rasti oikean tai sopivimman vaihtoehdon mukaiseen ruutuun tai kirjoittamalla kysytty tieto sille varattuun tilaan. Mikäli vahingossa teette merkinnän väärään ruutuun, niin mustatkaa väärä ruutu kokonaan ja merkitkää rasti oikeaan ruutuun.

Valintakysymyksissä rastittakaa tilannettanne tai näkemystänne parhaiten vastaava vaihtoehto.

Esimerkki 1

Mikä on siviilisäätynne?

- 1 naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa
 2 avoliitossa
 3 eronnut tai asumuserossa
 4 leski
 5 naimaton

Avoimissa kysymyksissä kirjoittakaa vastaus sille varattuun tilaan.

Esimerkki 2

Mikä on syntymävuotenne?

1	9	4	5
---	---	---	---

Useampia osioita sisältävissä kysymyksissä rastittakaa jokaisen osion kohdalla vaihtoehto, joka parhaiten vastaa näkemyksiänne.

Esimerkki 3

Millaiseksi arvioitte kotitaloutenne nykyisen toimeentulon verrattuna seuraaviin ajankohtiin elämässänne?

	Paljon matalampi	Jonkin verran matalampi	Samantoinen	Jonkin verran korkeampi	Paljon korkeampi	En osaa sanoa
5 vuotta sitten	1 ☐	2 ☐	3 ☒	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Kun olitte 50-vuotias	1 ☐	2 ☒	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

Eläkkeensaajien toimentulo ja taloudellinen hyvinvointi -kyselytutkimus

TAUSTATIEDOT

1. Mikä on syntymävuotenne?

1	9		
---	---	--	--

2. Sukupuolenne

- mies
 nainen

3. Mikä on siviilisäätyenne?

- naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa
 avoliitossa
 eronnut tai asumuserossa
 leski
 naimaton

4. Jos teillä on puoliso, mitä hän tekee päätoimisesti tällä hetkellä?

- käy työssä palkansaajana
 on yrittäjä
 on työtön
 on eläkkeellä
 opiskelee
 on muusta syystä pois työelämästä
 minulla ei ole puolisoa

5. Oletteko omaishoitaja?

- en
 kyllä, saan omaishoidon tukea
 kyllä, en saa omaishoidon tukea

6. Kuinka monta henkilöä kotitalouteenne kuuluu yhteensä (laskekaa mukaan myös itsenne)?

Kotitalouden muodostavat kaikki henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä tai jotka muulla tavoin käyttävät yhdessä tulojaan.

- 1
 2
 3
 4
 5 tai enemmän

7. Kuinka tyytyväinen olette yleisesti ottaen elämäänne nykyisin?

Vastatkaa merkitsemällä rasti jonkin numeron alapuolelle nollan ja kymmenen välillä. Vastatkaa nolla, jos olette äärimmäisen tyytymätön ja kymmenen, jos olette äärimmäisen tyytyväinen.

- 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 en osaa sanoa

8. Millainen terveydentilanne mielestänne on nykyisin?

- ¹ hyvä
² melko hyvä
³ kohtalainen
⁴ melko huono
⁵ huono

9. Rajoittaako jokin pitkäaikainen sairaus, vika tai vamma arkipäiväistä toimintaanne?

- ¹ ei lainkaan
² jonkin verran
³ melko paljon
⁴ erittäin paljon

TULOT JA KOKEMUKSET TOIMEENTULOSTA

10. Kun laskette yhteen kotitaloutenne kaikki tulot, kuinka paljon kotitaloutenne nettotulot (tulot verojen jälkeen) yhteensä kuukaudessa ovat? Jos ette tiedä tarkkaa lukua, voitte kertoa arvionne.

Laskekaa mukaan kaikkien kotitaloutenne jäsenten saamat palkka- ja yrittäjätulot, sosiaalietuudet sekä omaisuustulot (vuokra-, korko- ja osinkotulot sekä yksityisiin vakuutuksiin perustuvat eläkkeet).

1 ☐ alle 1 000 €/kk	6 ☐ 3 000–3 499 €/kk
2 ☐ 1 000–1 499 €/kk	7 ☐ 3 500–3 999 €/kk
3 ☐ 1 500–1 999 €/kk	8 ☐ 4 000–4 499 €/kk
4 ☐ 2 000–2 499 €/kk	9 ☐ 4 500–4 999 €/kk
5 ☐ 2 500–2 999 €/kk	10 ☐ 5 000– €/kk

11. Millainen merkitys omaisuustuloilla (*vuokra-, korko- ja osinkotuloilla sekä yksityisiin vakuutuksiin perustuvilla eläkkeillä*) on tällä hetkellä kotitaloutenne toimentulossa?

- 1 vähäinen
 2 kohtalainen
 3 suuri
 4 minulla ei ole näitä tuloja

12. Kuinka tyytyväinen yleisesti ottaen olette kotitaloutenne nykyiseen taloudelliseen tilanteeseen?

Vastatkaa merkitsemällä rasti jonkin numeron alapuolelle nollan ja kymmenen välillä. Vastatkaa nolla, jos olette äärimmäisen tyytymätön ja kymmenen, jos olette äärimmäisen tyytyväinen.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐ en osaa sanoa

13. Kun kotitaloutenne kaikki tulot otetaan huomioon, saatteko tavanomaiset menonne niillä katetuksi?

- 1 suurin vaikeuksin
 2 vaikeuksin
 3 pienin vaikeuksin
 4 melko helposti
 5 helposti
 6 hyvin helposti

14. Millaiseksi arvioitte kotitaloutenne toimeentulon verrattuna seuraaviin ryhmiin Suomessa?

	Paljon matalampi	Jonkin verran matalampi	Samanlainen	Jonkin verran korkeampi	Paljon korkeampi	En osaa sanoa
Eläkeläiset	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Työssäkäyvät	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Työttömät	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Lapsiperheet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Maahanmuuttajat	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

15. Millaiseksi arvioitte kotitaloutenne nykyisen toimeentulon verrattuna seuraaviin ajankohtiin elämässänne?

	Paljon matalampi	Jonkin verran matalampi	Samanlainen	Jonkin verran korkeampi	Paljon korkeampi	En osaa sanoa
5 vuotta sitten	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Kun olitte 50-vuotias	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

TULOJEN KÄYTTÄMINEN JA NIIDEN RIITTÄVYYS

16. Kun ajattelette kotitaloutenne kuukausituloja ja menoja, jääkö teille välttämättömien menojen (esim. asuminen, ruoka, lääkkeet) jälkeen yleensä rahaa?

- 1 kyllä
2 ei

17. Jos teille jää rahaa välttämättömien menojen jälkeen, niin mihin yleensä käytätte tätä jäljelle jäävää rahaa?

Voitte rastittaa useamman vaihtoehdon.

- 1 matkailu
2 harrastukset
3 hyvinvointipalvelut
4 tapahtumat, teatteri, kahvilat, ravintolat
5 asuminen viihtyvyys
6 läheisten taloudellinen tukeminen
7 lahjat perheelle ja läheisille
8 hyväntekeväisyys
9 säästäminen
10 jotain muuta, mitä?

18. Miten helppoa tai vaikeaa seuraavien menojen kattaminen on?

	Erittäin vaikeaa	Vaikeaa	Hieman vaikeaa	Melko helppoa	Helppoa	Erittäin helppoa	En käytä rahaa tähän
Ruoka	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Asuminen (esim. vuokra, vastike, lainanhoito, muut käyttökulut)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Lääkkeet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Terveydenhoito (esim. lääkärissä käynti)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Kulkuvälineiden käyttö (julkinen liikenne, oma auto, taksi)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Puhelin ja internet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐
Kotipalvelut (esim. ateria-, siivous- tai hoivapalvelut)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐

19. Oletteko viimeisen 12 kuukauden aikana joutunut luopumaan taloudellisten syiden vuoksi seuraavista asioista?

Voitte rastittaa useamman vaihtoehdon.

- 1 ruoan laatu ja määrä
- 2 lääkkeet
- 3 terveydenhoito (esim. lääkärissä käynti)
- 4 kotipalvelut (esim. ateria-, siivous- tai hoivapalvelut)
- 5 kulkuvälineiden käyttö (julkinen liikenne, oma auto, taksi)
- 6 uusien vaatteiden ostaminen
- 7 matkailu
- 8 harrastukset, tapahtumat, teatteri, kahvilat, ravintolat
- 9 hyvinvointipalvelut
- 10 ystävien kutsuminen kotiin
- 11 taloudellisen tuen tai lahjojen antaminen läheiselleni
- 12 jotain muuta, mitä? _____
- 13 en ole joutunut luopumaan mistään edellä mainituista

20. Oletteko viimeisen 12 kuukauden aikana joutunut kattamaan välttämättömiä menoja seuraavilla tavoilla?

Voitte rastittaa useamman vaihtoehdon.

- 1 säästöjen (esim. pankkitalletusten) käyttäminen
- 2 lainan ottaminen
- 3 taloudellinen apu sukulaisilta tai ystäviltä
- 4 toimeentulotuki
- 5 muu avustus (esim. kirkon tai järjestöjen apu)
- 6 kiinteän omaisuuden myyminen (esim. auto, kodin irtaimisto, asunto, vene)
- 7 en ole käyttänyt mitään edellä mainituista

21. Kuka hoitaa taloutenne raha-asiat (esim. laskujen maksaminen, pankkiasiat)?

- 1 minä tai puolisoni
- 2 lapseni tai muu sukulaiseni
- 3 joku muu

TALOUDELLISEN AVUN ANTAMINEN JA SAAMINEN

Taloudellisen avun antamisella tai saamisella tarkoitetaan rahan antamisen tai saamisen lisäksi esimerkiksi laskun maksamista tai tavaran tai palvelun ostamista toiselle henkilölle tai näiden saamista toiselta henkilöltä.

22. Oletteko antanut taloudellista tukea (yhteensä yli 250 euroa) viimeisen 12 kuukauden aikana?

Voitte rastittaa useamman vaihtoehdon.

- 1 lapsille tai lapsenlapsille
- 2 sukulaisille tai ystäville
- 3 muille
- 4 en ole

23. Oletteko saanut taloudellista tukea (yhteensä yli 250 euroa) viimeisen 12 kuukauden aikana?

Voitte rastittaa useamman vaihtoehdon.

- 1 lapsilta tai lastenlapsilta
- 2 sukulaisilta tai ystäviltä
- 3 muilta
- 4 en ole

24. Oletteko saanut apua tai ostanut alla lueteltuja palveluita viimeisen 12 kuukauden aikana seuraavilta tahoilta?

Voitte rastittaa useamman vaihtoehdon.

	Lapsilta, lapsenlapsilta	Sukulaisilta, ystäviltä, naapureilta	Viran- omaisilta	Yksityisiltä palvelun- tuottajilta	En ole
Kotityöt (esim. siivous, kaupassakäynti, kodin pihatyöt)	☐	☐	☐	☐	☐
Hoiva (esim. peseytyminen, syöminen, vaatteiden pukeminen)	☐	☐	☐	☐	☐
Kuljetukset (esim. kauppaan, lääkäriin, harrastuksiin)	☐	☐	☐	☐	☐
Remontit tai kodin korjaukset	☐	☐	☐	☐	☐
Kodin laitteiden käyttö (esim. tietokone, kodinkoneet, televisio)	☐	☐	☐	☐	☐
Viranomaisten kanssa asioiminen (esim. kaavakkeiden täyttö, taloudellisten tai oikeudellisten asioiden selvittäminen)	☐	☐	☐	☐	☐

25. Oletteko antanut apua viimeisen 12 kuukauden aikana seuraaville tahoille alla luetelluissa asioissa?

Voitte rastittaa useamman vaihtoehdon.

	Lapsille, lastenlapsille	Sukulaisille, ystävälle, naapureille	En ole
Kotityöt	☐	☐	☐
Hoiva (esim. lastenlasten hoito)	☐	☐	☐
Kuljetukset	☐	☐	☐
Remontit tai kodin korjaukset	☐	☐	☐
Kodin laitteiden käyttö	☐	☐	☐
Viranomaisten kanssa asioiminen	☐	☐	☐

26. Oletteko viimeisen 12 kuukauden aikana tehnyt vapaaehtoistyötä jossakin yhdistyksessä tai järjestössä tai esimerkiksi kunnan tai kaupungin järjestämänä?

- kyllä, useamman kerran
 kyllä, muutaman kerran
 en ole

ASUMINEN

27. Minkälaisessa asunnossa asutte?

- 1 omistusasunnossa
 2 osaomistusasunnossa
 3 asumisoikeusasunnossa
 4 vuokra-asunnossa
 5 puolison, ystävän tai sukulaisen asunnossa
 6 muu, mikä? _____

28. Asutteko senioritalossa tai palvelutalossa?

Senioritalot ovat tavallisia asuntoja, joiden asukkaille on määritelty alaikäraja (usein 55v-65v). Palvelutalossa asukkaalla on käytössä oma asunto. Palvelutaloissa on hoivahenkilökuntaa ja asumiseen liittyy yksilöllisesti sovittuja palveluita.

	Kyllä	En
Senioritalossa	1 ☐	2 ☐
Palvelutalossa	1 ☐	2 ☐

29. Miten tyytyväinen olette seuraaviin asioihin nykyisessä asunnossanne?

	Erittäin tyytyväinen	Melko tyytyväinen	En tyytyväinen, en tyytymätön	Melko tyytymätön	Erittäin tyytymätön	Asialla ei ole minulle merkitystä
Asunnon toimivuus (helppokulkaisuus, käytettävyys ja varustetaso)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Asunnon kunto	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Palveluiden läheisyys tai saatavuus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Sijainti minulle tärkeisiin ihmisiin nähden	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐
Asumiseen liittyvät työt (pihatyöt, siivous)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐

30. Onko Teillä tällä hetkellä tarvetta tehdä muutostöitä tai remontoida nykyistä asuntoanne tai muuttaa toiseen asuntoon?

	Kyllä, toteutan lähiaikoina	Kyllä, mutta minulla ei ole taloudellista mahdollisuutta	Kyllä, mutta minulla ei ole jaksamista	Ei ole tarvetta
Tarve pieniin muutostöihin (esim. asunnon helppokulkuisuus)	☐	☐	☐	☐
Tarve remontoida	☐	☐	☐	☐
Tarve muuttaa toiseen asuntoon	☐	☐	☐	☐

TYÖSSÄKÄYNTI

31. Oletteko viimeisen 12 kuukauden aikana tehnyt palkkatyötä tai toiminut yrittäjänä?

- en → siirtyä kysymykseen 34
- kyllä, säännöllisesti kokoaikatyötä
- kyllä, säännöllisesti osa-aikatyötä
- kyllä, tilapäisesti silloin tällöin esim. sijaisuuksia tai keikkoja tehden

Kysymykset 32 ja 33 koskevat vain viimeisen 12 kuukauden aikana palkkatyötä tehneitä tai yrittäjinä toimineita.

32. Kuinka suuri merkitys ansiotyöllä on toimeentulossanne?

- erittäin suuri
- melko suuri
- melko pieni
- hyvin pieni

33. Seuraavat väittämät koskevat työssäkäyntiä. Miten hyvin ne pitävät teidän kohdallanne paikkansa?

	Pitää täysin paikkansa	Pitää jokseenkin paikkansa	Ei pidä juurikaan paikkaansa	Ei pidä lainkaan paikkaansa
Haluan lisäansioita, jotta voin tehdä tai hankkia jotain ylimääräistä (esim. ulkomaanmatka).	☐	☐	☐	☐
Minun on pakko tehdä töitä, jotta tulen toimeen.	☐	☐	☐	☐
Käyn töissä, koska työni on mielenkiintoista.	☐	☐	☐	☐
Käyn töissä, koska työhön liittyvät sosiaaliset suhteet ovat minulle tärkeitä.	☐	☐	☐	☐
Olen yrittäjä ja osallistun vielä yritystoimintaan.	☐	☐	☐	☐

34. Tämä tutkimus toistetaan 3 vuoden päästä. Tulosten seurannan kannalta on tärkeää, että tämän tutkimuksen vastaajia on mukana myös seuraavalla tutkimuskierroksella. Voimmeko säilyttää yhteystietonne uutta yhteydenottoa varten?

- kyllä
 ei

Voitte halutessanne antaa tähän palautetta kyselystä sekä täydentää vastauksianne.

KIITOS!

ELÄKETURVAKESKUKSEN
TUTKIMUKSIA

Tutkimuksia eläkeläisten toimeentulokokemuksista ja taloudellisesta hyvinvoinnista

Tutkimuksessa tarkastellaan eläkeläisten toimeentulokokemuksia monipuolisesti eri näkökulmista. Se perustuu Eläketurvakeskuksen vuonna 2017 tekemään postikyselyyn 55–85-vuotiaille vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkeläisille. Tutkimus tarjoaa runsaasti tietoa eläkeläisten toimeentulosta ja eläkeläisten taloudelliseen hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

ELÄKETURVAKESKUKSEN TUTKIMUKSIA

Eläketurvakeskus on lakisääteinen työeläketurvan kehittäjä, asiantuntija ja yhteisten palvelujen tuottaja. Tutkimuksia-sarjassa julkaistaan tutkimuksellisista lähtökohdista tehtyjä ja tieteelliset kriteerit täyttäviä tutkimuksia eläketurvaan ja eläkejärjestelmiin liittyvistä aiheista.

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN